

אסופות ופנינים

ממרן שר התורה

הגר"ח קנייבסקי זצ"ל

בתוספת הערות והארות

מאת המלקט

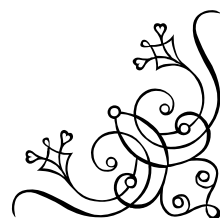
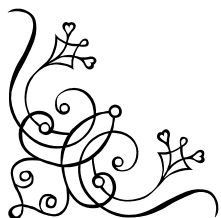
בסופו נכתבו רשימות ועובדות מאחד הת"ח

על הגר"ח קנייבסקי זצ"ל

יו"ל לרגל יום השלושים

ט"ו בניסן תשפ"ב

שנת 'ואספר מעשי יה' לפ"ק

רשימת סיכומי הדינים שיצאו בס"ד על ידינו

סיכום דיני עשיית מחיצה מבני אדם ובהמה * סיכום דיני מחיצה בפרוץ ועומד * סיכום דיני צורת הפתח * סיכום דיני שיעור גודל הסוכה * סיכום דיני ד' מינים למדקדקין במצוות * מראי מקומות עמ"ס מדות תמיד וקינים * סיכום דיני גגין ועליות לא נתקדשו * סיכום דיני הכל בכתב מיד ה' * סיכום דיני העוסק במצוה פטור מן המצוה * סיכום דיני ההנאה ממעשה ניסים

ניתן לקבלם חינם ע"י בקשה למייל

k0504166339@gmail.com

'וזאת למודעי'

מכיון שהדברים נכתבו ע"י תלמיד שלא שימש כל צרכו, ע"כ אין להורות מקונטרס זה 'הלכה למעשה', ולא נכתבו הדברים אלא לעורך לב המעיין בלבד, ובפרט שהרב זצ"ל היה תמיד מעורר שאין לסמוך על דבריו למעשה

©

מכיון שקונטרס זה יוצא במהדורת ביקורת ע"כ נפנה לכל מי שיש לו הערה או הארה על הנכתב לשולחו במייל המערכת

k0504166339@gmail.com

❖ דברי פתיחה ❖

עולם חשך בעדינו בהסתלקותו של גדול הדור שר התורה והיראה מרן הגר"ח קנייבסקי זצ"ל אשר אמרנו בצילו נחיה, ואשר היה מגן על הדור כולו בתורתו ובצדקותו [וכמו שאמרו רבים שמיד אחרי הסתלקותו קרו כמה פיגועים קשים ומרים, ואף אירע כן רח"ל בתוככי העיר בני ברק אשר תמיד היתה משומרת מן המזיקין], ועתה הורם הנזר והוסרה העטרה, ומעתה אין לנו על מי להישען אלא על אבינו שבשמים, וכדברי הגמ' בסוף סוטה (דף מט:): שמונה שם הגמ' את כל הדברים והסימנים שיקראו באחרית הימים ולבסוף אומרת 'ועל מה יש לנו להישען אלא על אבינו שבשמים', ובקובץ מאמרים כתב בשם הגר"ח מוולאזין שסיום המשנה הוא הקללה הנוראה ביותר, וגדולה היא מכל הקללות שקדמו לה, ועומק הכוונה, שיראי ה' בימים ההם יתיאשו וירפו ידיהם מללחום מלחמת ה' בחוטאים, עד שלא יהיה על מי להשען אלא על אבינו שבשמים.

ועוד אציין דברים יקרים ונפלאים שנוגעים ממש לזמננו אנו שכתב ר' ירוחם ממיר בספרו 'דעת חכמה ומוסר' (חלק ב מאמר כח) ואלו דבריו: גילו לנו חז"ל בכל המשנה שמונים כסדר, שכל הדברים, הבעלי סמכא, שנתן לנו ה' בחסדו להשען ולסמוך עליהם ולבטוח בהם, אבדו ובטלו. אמת הוא מיסודות העולם, והאם יש לך עוד יתד יותר נאמן מאמת, ובכ"ז מה כתיב - "והאמת תהא נעדרת", אמת - כלה. חכמה, חכמה עליונה שאנו בוטחים בה - "חכמת סופרים תסרח", ואיך נוכל לסמוך עליה, הרי בטלה חכמה. שכל - אין, נבואה בטלה, תורה ח"ו בטלה, טהרה ופרישות - מתה, אמת - כלה, משפט - נגזל, וכו', המשנה מספרת לנו איך נשארנו גלמודים, מבלי כל משען ומשענה, שכל אלו הדברים אשר נוכל באמת לבטוח בהם ולהשען עליהם - הכל פשט את הרגל, כלה ובטל, ואין על מה לסמוך ולהשען, והרי זה באמת נורא מאד, וזהו שמסיימת המשנה ועל מה יש לנו להשען! - על אבינו שבשמים! אחרי כל זה גילו לנו חז"ל סוד גדול ונורא, כל יתיאש האדם! הן אמת כי חסר לנו כל אלו הדברים הרמים והנשאים, מעלות העליונות - משען ומשענה של האדם, אבל אחת היא נשאר לנו, והיא לא תתבטל לעולם, - אבינו שבשמים! וכלום חסר לנו מה!

וזהו ביאור הדברים: ועל מה יש לנו להשען על אבינו שבשמים, הן אמת כי יותר טוב הי' לו היו לנו כל הבעלי סמכא הנמנין שם, לו היינו יכולים לסמוך על נבואה, על שכל, אמת, חכמה, שע"י יוכל האדם להתקרב לה' ביותר נקל, אבל עתה, אחר זה שכל אלו הדברים נאבדו ובטלו, אין לו לאדם מה לדאוג, אחת היא שנשאר לנו, ועלי' יש לנו להשען - על אבינו שבשמים, היינו אמונה, גילו לנו חז"ל שזה לא יבטל לעולם, אמונה - הוא דבר שקיים לעולם, לא חל בה ולא יחול בה שום התמעטות ופגם, והיא תתקיים בטהרתה לעולם; כל המשנה מבארת לנו איך שכל הדברים, המעלות העליונות הרמות והנשאות, יסודות העולם, פוחתים והולכים במשך הדורות עד שכלים לגמרי, ורק מה לא יבטל, מה ישאר לנו לעד ולנצח, מה לא יפחת ולא יכלה לא יסוף ולא יתום לעולם - רק אחת: אמונה - "אבינו שבשמים", (עוד נבאר ענין זה במאמרים הבאים) ועל זה יש להשען, ועד עולם תוכל לסמוך על זה, בכל הדורות ובכל המצבים.

וזהו הגילוי שגילו לנו חז"ל ב"ועל אבינו שבשמים יש להשען", שבמצבנו זה, שחסר לנו הכל, שספו ותמו אצלינו כל המסייעים והאמצעים לעבודת השם, סכ"ס אין חסר לנו כלום, על אמונה יש להשען, וע"י אמונה לבד נוכל להגיע לכל הדרגות העליונות והרמות, כל בן ישראל יכול ומותר להאמין כי גם עתה יוכל ללמוד תורה כמפי הגבורה, מסיני, צריך להאמין באמונה שלימה שגם אנחנו במצבנו אנו, יכולים להגיע לכל מצבים רמים ונשאים כמקדם, ומאומה לא חסר לנו, על אבינו שבשמים יש להשען.

ידוע על אחד מן הראשונים שחיבר ספר על הלכות ציצית וקרא שמו "ברוך שאמר" ע"ש מעשה, שאביו מת קודם שנולד, ולא ידע מאומה בקטנותו כ"א "ברוך שאמר", והי' הולך בכל יום לבהכ"נ והי' פותח הארון ואומר "ברוך שאמר" ובכה, עד שעזרו ה' ונעשה "ראשון", וע"כ קרא שם חיבורו "ברוך שאמר". והנה אמת הוא שזה מצבינו, שהכל, כל העצות, בטל ונאבד מאתנו, נשארנו גלמודים, בלי שום משען ומשענה, ואין לנו שום עצה רק לפתוח ארון הקדש, ולהפיל רחמים ותחנונים לפני בורא העולם שהוא לבדו יעזרנו; אמת הוא שבזמן הזה הוא עקבתא דמשיחא, והכל בטל וכלה, כל זה הוא אמת, אבל עלינו לזכור ולידע סוף המשנה "ועל מה יש לנו להשען על אבינו שבשמים" - הוא קיים, בורא האמת הוא קיים לעד, אמונה היא מהדברים שלא יכלו לא יסופו ולא יתמו לעולם, וקיים לעד, ובכל המצבים הרי בזה אנו בטוחים, אבינו שבשמים - זה נשאר לנו, וע"ז נוכל להשען.

מחשבה זאת הרגשתי בשעה שנסתלק ה"חפץ חיים" ז"ל, חשבתי אז מה יהי עכשיו! כל זמן שהוא ז"ל חי הי' אתנו, היינו יכולים לבטוח עליו, הלא הוא הי' יתד נאמן שכל בית ישראל היו יכולים להשען עליו, אמת כי יתמי אנו - מרוב גדולים שנאבדו, אבל כל זמן שהוא הי' בדור היו יכולים להתנחם, אבל כשהוא נסתלק ונשארו גלמודים, הרי המצב נורא! מלפנים בעת שברחוב הי' אמת, היו יראים ושלמים, הי' - משפט, עוד הי' המצב שהיו יכולים לקוות, עוד יש תקוה, כל זמן שיש אמת - הרי יכולים לבטוח עליו, אבל במצבנו עתה - עניות הרוח, שנדלדלו וירדנו באופן פלא, שהכל בטל, ומכל אלה אין, ומה נעשה! ומדי עמדי במחשבה זו נחמתי, כי אין להתייאש, והאם אבד תקוה, הלא הבורא קיים, אמת שהכל נאבד, אבל הרי נותן התורה - הוא קיים לעד, אם אמת בטל - הרי בורא האמת קיים, ומה יש לדאוג, הוא, אבינו שבשמים, ישאר לנו לעולמי עד, וכלום מה חסר לנו.

ובאמת שמאמר זה קשור מאוד לת"ח וכמש"כ השב שמעתתא בהקדמה: 'ובעקבתא דמשיחא (סוטה פ"ט) אמרו שרי חכימא להוי כספריא כו' ועמא דארעא אזלי ומדלדלא ואין דורש כו' ואין לנו להשען אלא על אבינו שבשמים. וי"ל כונתם כי עיקר הבריאה אינה רק עבור התורה וכל ישראל כאיש אחד ובו אברים פנימים וחיצונים וכל חיתם הוא מהלב וכשיש אבר מדולדל מגוף אז אין לו חיות הלב וכמו כן ת"ח שבדור הם הלב ובהם משכן החיות וכשמחברים עמא דארעא עם הלב דהיינו לת"ח ע"י שמהנים אותם מנכסיהם אז החיות מהלב וכל האברים אחד הם ירגישו איש בהרגשת רעהו, אבל אם פירשו עצמם מתורה ומת"ח, הם רק כאברים המדולדלים שאינם מרגישים איש ברעהו ולכל הגוף בכללו הוא חסרון כשיש אבר אחד מדולדל וכן לכלל ישראל וזהו עמא דארעא אזלא מדלדלא ואין דורש ואין מבקש בפרנסת ת"ח שיכולים להגות בתורת ה' ולכך אין לנו להשען אלא על אבינו שבשמים'.

ונסיים בדבריו של האגרות משה (אורח חיים חלק ה סימן לג) שכתב שם בענין סימני גאול: וגם נוסף על זה ברכה לגאולה השלימה אשר אנחנו מחכים ומצפים תמיד אשר עתה לפי המצב שנמצאים אנחנו בני ישראל שכשל כח הסבל כי כבר רואים כל מי שהוא מאמין בה' ובתורתו כי אפס עצור ועיזוב, ואין לנו להישען אלא על אבינו שבשמים. כדמשמע בסוף סוטה (מ"ט ע"ב) שהכרה זו דאין דורש ואין מבקש ואין לנו להישען אלא על אבינו שבשמים הוא זמן הגאולה, דהרי נאמר שם בבבביתא ג' פעמים, שהוא ג' מדרגות להכרה זו. שאם היו מרגישים בזלזול חכמי התורה שאין להישען אלא על אבינו שבשמים, היו נגאלין אז. ואם היו מרגישים במה שנקטן בעולם מדרגת התורה כהא דאמר שם ר"א הגדול, היו אז נגאלין. אבל כשלא הרגישו בזה באו צרות הגוף בכל העניינים שחשיב במתני', שבוזה היו וודאי מרגישים כו"ע. וכל מאמינים בה' ובתורתו הא יודעין שהכל מהשי"ת, ואין להישען אלא עליו. דלכן יש לקוות שוודאי יהיה הרצון לפני השי"ת, ויהיה עוד האפשרות לקיים מצות קרבן פסח בטהרה וגם קרבן ראייה חגיגה ושמחה.

בשעת החימום בעת הלוויתו של רבינו הגדול עלה בדעתי לקבץ מעט מפסקיו ומפנינו הנפלאים, וממחשבה למעשה התחלתי להעלות זאת עלי גליון, ובאיזהו מקומין הוספתי מעט מקורות והערות מאשר מצאה ידי, ובאמת שמלאכה זו ארוכה ורחבה מיני ים, ולא כתבתי את כל הדברים, וכן לא סידרתי את הדברים לפי נושאים בצורה מסודרת, מפני קוצר הזמן וטרדות החג, ובמיוחד שרציתי שייצא הדבר לקראת יום השלושים, והחתם סופר (או"ח סימן קלו) כותב בחתימת תשובתו: "והיותי חוץ לחדר לימודי, כי גרשוני נשים צדקניות המכבדות ליום טוב של פסח, על כן לא יכולתי להאריך ככל הצורך". ובשו"ת נודע ביהודה (תניינא, או"ח סי' נ"ז, מבן המחבר) כתב: "הנה ביומי דניסן אני טרוד מאוד בטרדות הציבור העמוסים עלי להורות וכו' ונוסף לזה אין לי מקום פנוי ואני מטולטל מחדר לחדר ומזוית לזוית כי מגרדין הכתלים ומכבדין את הבית לכבוד החג".

פשוט וברור שאין לסמוך כלל ועיקר על הנכתב, וכמו שתמיד היה מורה הגר"ח זצ"ל שאין לסמוך למעשה על מה שמפרסמים בשמו, וזכרון אחד עולה לכאן ולכאן.

ערבי פסחים תשפ"ב

תוכן העניינים

17	יציאה עם נעליים לרה"ר כשהשוכים לא קשורים.....
17	יין אדום לקידוש.....
17	ריבוי בשיעורים.....
17	שטיפת רצפות בשכר סמוך לשבת.....
17	אכילת הבהמה קודם לאכילת האדם.....
19	ברכת האילנות.....
19	ברכת המעקה.....
21	ציורף הקב"ה למנין.....
21	כיצד התפלל יונה במעי הדגה.....
21	סגולה לזש"ק.....
21	כבוד התורה.....
22	תפילת שוא.....
22	הנוטל שכר לדון.....
23	בגדולה מתחילין מן הגדול.....
23	לך בשלום.....
23	מחלקת עינים עדיפא על מחלקת פוריות.....
24	קריאה לאור הנר.....
24	עורות התחשים והאילים.....
25	האילנות יוצאו פירות ביום נסיעתם.....
25	הדר קבלוה בימי אחשורוש.....
26	להרוג כינה בשבת.....
27	לפטור תורת חבירו.....
27	משכו וקחו לכם צאן.....
27	מילה דוחה שבת.....
28	טלית נאה.....
28	ביטולה של תורה זהו יסודה.....
29	עריכת פטר חמור בבית הכנסת.....
29	מדבר שקר תרחק.....
29	שמות המחותנים שוים.....
29	המ"ב והחזו"א.....
30	מחיר כלב בכלב מת.....
30	לשון הרע.....
30	אם יש מצוה לעכו"ם לאבד ע"ז.....
30	גורל הגר"א.....
30	יין שיש בו קמחים.....
31	את צאנך ואת בקרך.....
31	להסתכל בתמונות בשבת.....
31	מילה בבין השמשות.....
31	מסירת הסכין מאבי הבן למוהל בשבת.....
31	קמן העושה מלאכה בשבת לצורך אביו.....

2	דברי פתיחה.....
7	חידושי תורה.....
7	קריאת שמע.....
7	צורת הפתח.....
7	שנים מקרא ואחת תרגום.....
8	לדור בבית שאין בו מזוזה.....
8	לפני עיור.....
8	חבורה של בן סורר ומורה.....
9	קנה בית ונודע ששימש ע"ז.....
9	עמל התורה.....
9	ברך ה' חילו.....
10	הפלא שנעשה במקדש.....
10	ללמוד את כל התורה.....
10	השבת אבידה.....
11	איל בן יומו קרוי איל.....
11	לכלב תשליכון אותו.....
11	בל תלין.....
11	חתול המזויק.....
12	אשר יגיע דמם על קיר מזבחך לרצון.....
12	דמי ולדות.....
12	אינה לפי כבודו.....
12	עשיית מלאכה בשבת באופן סגולי.....
13	ביות מצרים.....
13	קריאת שמע שעל המיטה.....
14	היזק בצפורני נויים המונחים על הריצפה.....
14	לנער אבטיח בשבת מדין בורר.....
14	כתיבה באויר.....
14	אמירת ויכולו עם חבירו.....
14	טעימת מאכלים מוכנים לשבת.....
14	כוס מחזיק רביעית.....
15	לשמון את השליא בארץ.....
16	שנים מקרא.....
16	הרלקת נר לצורך סומא.....
16	שמיעת ניגונים בשאר ימות השנה.....
16	עיקר וטפל.....
16	חולה בשבת.....
17	לרוץ בשבת מפני הגשם.....

44 מתי נולדה הפרה אדומה לדמא בן נתינה.

44 קניית דירה.

45 מצוות צדקה.

45 מניין שבטים.

46 לקרוא שם 'אברם'.

46 אפוד מכפר על ע"ז.

47 זיתים משכחים את הלימוד.

47 דובי היינו זאבים.

47 שכר פסיעות.

48 לתרום מן הרע.

48 אוהב כסף.

49 מילה בקטן.

49 דברי היחיד.

49 מילה לשמה.

50 דוד נולד כשהוא מהול.

51 שתיית יין בחוה"מ.

51 וצומו עלי.

52 אמירת תהילים לחולה.

54 שם רשעים ירקב.

54 שריטה על הכותל.

55 דין האדם בשמים.

55 שלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של אחרים ושל גבוה.

56 באשר הוא שם.

56 אין קשיגור נעשה סניגור.

57 תוספת יוהכ"פ.

57 ראשון לחשבון עוונות.

57 שמירת המקדש ביום.

58 שופר במקדש לקורבנות עולה.

58 מדוע כתב הרמב"ם רופאים.

58 פמוט של ד' קנים.

58 סעודת אירוסין עדיפא מסעודת ברית.

59 תשלום נסיעה כשנדרם הנוסע.

59 ילד שנפצע בראשו.

59 לאכול באמצע שמונה עשרה.

59 לא ילבש בתינוקות.

59 לברך שהכל באמצע שמו"ע.

59 זעקה בתפילה.

60 קנה עליה ונתברר שהם"ת פסול אם צריך לשלם.

60 רבא קיבל שלמא ממתיבתא דרקיעא כל ערב יוהכ"פ.

60 גרושה לכהן.

31..... בורר בסכו"ם.

32..... לתלות לוח שנה בשבת.

32..... הרקדה בשבת.

32..... מנורת זהב טהור.

33..... הישן בבית יחיד אי מהני נר.

33..... לינה באכילת מזבח ואדם.

34..... המתענים בתענית אסתר בערב שבת הישלימו עד צאת הכוכבים.

34..... קרא פרוזי במקום פריזי אם חוזר.

35..... ו' נקיים אצל לאה.

35..... קלעים בהיכל.

35..... לימוד משניות לבנות.

36..... קריאת שם רחל.

37..... בקר וצאן.

37..... עניני שכחה אם נוהגים גם באקראי.

37..... ערל בעל מום הוא.

37..... דינא דמלכותא דינא בזמננו.

38..... לצאת ברה"ר כשהחליף מונחת על כתיפיו.

38..... כוונה באמירת שמע ישראל.

39..... אמירת שמע ישראל עם הציבור.

39..... לנגב ידיו בעת ברכת אשר יצר.

39..... זימון האורח אצל בעה"ב.

39..... נתינת כלי לקבל את מימי מזון.

39..... שכר שבת במחילת חוב.

39..... לראות את קרובותיו.

39..... קטורת מכפרת על לשוה"ר.

40..... מין במינו.

41..... לא אמרה תורה שלח לתקלה.

41..... כיבוד אב.

42..... שילוח הקן.

42..... אם צריך להתחייב בנר חנוכה.

42..... שתיית זוגות אי מוסיף לגוי.

43..... לעבור בין שני דקלים.

43..... פסיעה נסה בשבת.

43..... כמה רימונים נטלו המרגלים.

43..... אמונת חכמים.

43..... כרת וערירי.

44..... עשרה טפחים של גובה המעקה.

44..... צביעת השער בשבת על ידי תרסים.

44..... בעבודת ביהמ"ק נשמח כולנו.

44..... סנדק בברית של יוצא דופן בשבת אי אומר צדקתך צדק.

70 לימוד קשה האם אפשר לדלג ע"כ
70 תרומת הדשן מאפר התפוח
71 הבאת נסכים
71 יהוידע אם היה כה"ג
71 שיעור הטומאה
71 ביום השמיני ימול
72 שתי כריתות ולא אחד
72 בנדר השיעורים
73 תמורה בשבת
74 בכור מובחר
75 מלך שמחל על כבודו
75 ביצה טמאה
76 בזיון הקודש
76 כיסוי דם בעפר
77 רמזיה לנכרי בשבת
77 שיעור תוך כדי דיבור
77 קריאת שמו"ת לפני שהתפלל מנחה בשבת
77 קריאת שמו"ת בעת חזרת הש"ץ
77 אשפה שבבית לענין מוקצה
77 בישול בשר בחלב
79 רמש האדמה
79 נישואין
79 ממזר דור עשירי לא יבוא בקהל
80 תהילים ע"ג קברים
80 אהפוך את העולם למים
80 תפילה בציבור
80 מומחה בתורה
80 מעילה בעגלה ערופה
81 מנין אהרן בחומש פקודים
81 רחיצת ידים בעגלה ערופה
81 קריאת השם 'נרב'
82 והעמידו לנערך
82 מעשר בהמה
83 תשובות הגר"ח ק' לגר"י טעפלין
84 רשימות מת"ח אחד על הגר"ח קנייבסקי זצ"ל

61..... קיבל שבת ולא קיים מצוות ביומו תתן שכרו
61..... חולה אם דעתו נגדרת בברכות אחר הרופא
61..... למה בהמה מותרת בהנאה
61..... עונת פסח שנאפתה לאחר עונת חמץ
62..... הקראת כהנים
62..... קדימה בברית מילה
62..... סוכה לשם צל
63..... לכתחילה צריך שישב כולו בסוכה
63..... תרנגול שברח לאחר עריכת הכפרות והתערב בין יתר התרנגולים
63..... אשה וקטן מי קודם להצלה
63..... חשש תקלה
63..... נתערבו כמה קופות צדקה
64..... כתב מנומר
64..... כיסוי ראש בקטנים
64..... תיקון ס"ת
64..... פחודי פלאך ירננו בקול ה' מלך
64..... לאכול גור לבני ספרד בר"ה
65..... מתרים שלוקח אחוים נחשב לתורם כתרומה שלימה
65..... להערים על גבי הצדקה
65..... האוכל בתשעה באב כאילו אוכל גיד הנשה
66..... לגלות סודו של מת
66..... לאו הבא מכלל עשה
66..... זכות קריאת השם של הילד הראשון שייכת לאם
66..... חיוב טבילה לתחתית של הגביע
66..... כיון דדש דש
67..... כבוד ת"ח
67..... בדיקת אולטרא סאונד
הקובע מוזהב והבודק חמצו של אחר כשלא עשאו שליח אי יכול
67..... לברך על המצה
67..... להדליק נר חנוכה לכוון רשות הרבים כשעוברים שם בלא רשות
67..... עבירה אחת בקום ועשה חמורה מהרבה עבירות שהן בלא תעשה
68..... ק"ש או ברהמ"ז מה עדיף
68..... ברכת דיין האמת על ב' צרות
68..... דם העור
69..... חינוך בקטן
70..... מצות מכונה
70..... עניית קדושה
70..... קדושת פה

חידושי תורה

בספר דרך שיחה (פר' לך לך ע' נ"א) מביא בשם הגאון רבי חיים קנייבסקי זצ"ל: אמר הרב זצ"ל לכמה בנ"א להדפיס חידו"ת כסגולה לזש"ק והדבר הועיל, אך אינו יודע אם זה מה שהועיל, והמקור לזה על פי דברי הגמרא במסכת חולין (נ"ט, ע"ב) "קרי אנפשיה מפרי פי איש תשבע בטנו", וקאי על דברי תורה, וכיון שפרי פי איש נקראו על ד"ת - סגולה היא לדבר זה, גם העסק עצמו בהדפסת החידו"ת סגולה הוא. לאברך אחד יעץ הרב להדפיס חידו"ת, ולאחר כשבועיים באה לו ישועה, בגמר ההדפסה נולד לו זש"ק, והגיע לתת הקונטרס להרב ע"כ¹.

קריאת שמע

איתא בברכות דף ב. מאימתי 'קורין את' שמע וכו'.

והנה הגר"א בשנות אליהו דקדק, מהא דקתני כאן לשון רבים "קורין" ולא כמו להלן (יא ע"א): בשחר מברך, לשון יחיד ועוד כיו"ב. דבא ללמד, דבק"ש אין אחד יכול להוציא את חבריו ע"כ.

ולכאורה קשה, הלא כלל גדול הוא בכל התורה כולה: "שומע כעונה". מדוע, אם כן, לא ניתן לצאת ידי חובת קריאת שמע על ידי שמיעה מפי אחר?

ותירץ בזה הגאון רבי חיים קנייבסקי זצ"ל אכן כשקיום המצוה תלוי באמירה בלבד, בזה נתחדש דין שומע כעונה, שאין צורך לומר בפיו ממש, אלא גם אם ישמע יחשב כמי שענה.

מה שאין כן במצות קריאת שמע, אין מהותה קריאה ואמירה גרידא, אלא קבלת עול מלכות שמים ועול מצוות. ואדרבה, האמירה בפיו ממש היא ממהותה של קבלה זו, שהרי אינו דומה מי שרק שומע על כך מאחרים ומסכים, למי שמודה בפיו שהוא עבד למלך העולם. (ספר מרפסין איגרא ע' לו).

צורת הפתח

הגר"ח קנייבסקי זצ"ל אמר בשם החזו"א שצורת הפתח רק כשרוצים אותה אז היא חוצצת, ולא כשלא צריכים אותה, השאלה התעוררה כשהיו צריכים לחצות את בית הכנסת של החזון איש חציה לנשים עם וילון בימים נוראים. והנה כעבור החגים הורידו את הוילונות ונשאר צורת הפתח ושאלו אם הוא חוצץ את בית הכנסת והשיב שכשלא צריכים אותו לא חוצץ².

שנים מקרא ואחת תרגום

בברכות ח: לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הציבור שנים מקרא ואחד תרגום וכו'. ובתוס' בשם מדרש: ג' דברים צוה רבינו הקדוש לבניו בעת שנפטר, שלא תאכלו לחם³ בשבת עד שתגמרו כל הפרשה וכו'. ע"כ⁴.

¹ וכן הרה"ק ר' חיים פלאגי זצ"ל כותב בספר ברכת מועדיך לחיים (חלק א' דרוש ראשון לס"ת) דף מ"ד ע"א וז"ל: שמעתי מפי קדוש אבינו מלכינו הגאון הקדוש הגאון המפורסם מרן זקני ז"ל [הוא הגאון בעל חקרי לב], דקבלה בידם, דכמה חשוכי בנים שלא הולידו כלל, על ידי שקיימו מצות כתיבת ספר תורה, זכו להבנות, והולידו בנים ובנות, עכ"ל. והובאו דבריו גם בקובץ כרם שלמה (שנת כ"א קר' ב' עמ' מ"ט אות קנ"ה) ע"ש.

² וכתב שם שאולי דבריו בנויים על דברי הרשב"א (הו"ד בשו"ע שם סי"ט) שנשאל האם המדרגות והקירות שעושים בבימה לכבוד התורה האם המחיצות עשרה חוצצים שלא יצטרפו הנמצאים למעלה עם אלה שלמטה, והשיב, שכיון שנעשה לכבוד ואין רצון לחצוץ לכן אינן חוצצים.

³ וכתב בקצות השולחן (סי' עב) דמ"מ מותר לקדש ולאכול אכילה ארעית קודם שגומר קריאת שנים מקרא, ונימוקו עפ"י דברי הבה"ל (ד"ה ישלים) שהביא מהאור זרוע שהטעם שצוה רבי שיגמרו הפרשה קודם הסעודה, משום דחיישינן דלמא אגב רוב סעודת שבת ישכחו ולא יגמרו. משמע דאכילת ארעי בלא קביעת סעודה מותר. וכ"כ בשאלת רב (ח"ב פכ"ה אות ט) בשם הגר"ח ק.

⁴ וכתב המשנה ברורה (סימן רפה ס"ק ט): וכדאיתא במדרש שצוה רבי את בניו אל תאכלו לחם בשבת עד שתגמרו את כל הפרשה. ומ"מ פשוט דאין לעכב מחמת זה האכילה עד אחר חצות וכדלקמן בסימן רפ"ח דזהו רק מצוה בעלמא ולכתחלה

וכתב בספר דרך בינה (ד' א) בשם הגאון רבי חיים קנייבסקי זצ"ל: מרן החזון איש זצ"ל, אמר כי לדעתו מה שכתוב (במדרש הובא בתוספות ברכות ה, ב) "לא תאכלו לחם בשבת עד שתגמרו כל הפרשה", י"ל דקאי על סעודה שלישית של שבת, אלא שהוא ז"ל עצמו נהג לעכב סעודת שחרית דשבת עד שיסיים שמו"ת. (מן המובחר לגמור הכל ביום ו', רק שלא הספיק הכל, ולכן גמר לפני האוכל)⁵.

לדור בבית שאין בו מזוזה

איתא במדרש רות (ב כב) נאמר: אמרה נעמי לרות: בתי, אין דרכן של ישראל לדור בבית שאין בו מזוזה, אמרה לה רות, 'ובאשר תליני אלי'. וכתב על כך הגר"ח קנייבסקי (מסכת מזוזה עמ' קא): משמע, שאין ראוי לדור בבית שאין בו מזוזה אף על גב שבדאי אין בכך איסור, כגון הדר בפונדק שפטור ממזוזה עד ל' יום, מכל מקום אין ראוי לעשות כן, יעו"ש⁶.

לפני עיור

המהרי"ל דיסקין זצ"ל הקשה במש"כ רש"י (בראשית כה. ו): ולבני הפלגשים וגו' נתן אברהם מתנות. ופרש"י: שם טומאה מסר להם. ואיך נתן להם אברהם אבינו כזאת הרי כיון דב"נ מצווים על הכישוף. א"כ יש בכך משום "לפני עור לא תתן מכשול", ומבאר בחי' מהרי"ל דיסקין, כי אפשר שאברהם מסר להם שמות טומאה כאלו שאין בכוחם לחולל דבר עד שלא ימסרו ליד שניה, מכשול הנקרא "לפני דלפני", והרי זה מותר, ע"ש.

ובספר דרך שיחה להגאון ר' חיים קנייבסקי (ח"א ע' קכ"ג) השיב בזה: אף ש"לפני דלפני" אין לאו, אבל סו"ס יצא מכשול ולמה לו זה, אלא צ"ל היות והוא מחלוקת תנאים בגמרא אם ב"נ מוזהר על הכישוף, א"כ ר"א הסובר שאסור, לא יפרש שקאי על שם טומאה, ודברי רש"י כאן הם לפי רבנן. (ועי' מהרש"א סנהדרין צ"א א' בח"א ד"ה שם טומאה מסר)⁷.

חבורה של בן סורר ומורה

בסנהדרין דף ע: איתא: אינו חייב עד שיאכל בחבורה של סריקין. ונשאל הגאון רבי חיים קנייבסקי זצ"ל בתשו' שבסו"ס לב בנים ועיין שם בפנים (סי' י"ד או"ק ח') מהו שיעור חבורה, והשיב מתוספתא פסחים (פ"ט ה"ב) שיש חבורה גם של שני אנשים, וכן פסק הרמב"ם הל' ק"פ (פ"ג ה"ח), ולפ"ז כאן סגי שיאכל הכא עם סרק אחד ודי.

מהנכון אם לא קרא שנים מקרא ואחד תרגום בע"ש להשכים בשבת בבקר ולקרא השמו"ת קודם הליכתו לבהכ"נ [כן איתא באור זרוע ריש הלכות שבת וכ"מ בתר"י ריש ברכות ע"ש].

⁵ וכ"כ באורחות רבנו הנדמ"ח ח"א אות לט.

אמנם יש להעיר שבשו"ע הרב (ס"ה), ובאשל אברהם (בוטשאטש) מבואר דהכוונה לסעודת שחרית ולא לסעודת הלילה.

ונראה מדבריהם דאין צריך להשלים הפרשה קודם קריאת התורה. ערוך השולחן (סק"ט), שש"כ (פמ"ב הערה רכא), שבאותה שעה משלימין הציבור קריאתם (ב"ח סק"ב).

⁶ ועיין בקרבן העדה (סוף מגילה) שכתב, דכשיש לו בית אחר, אסור לדור בבית שאין בו מזוזה בשבת. ע"כ. ומשמע דאסור לדור בבית שאין בו מזוזה. ורק כשאין לו בית אחר הוי בכלל אנוס רחמנא פטריה. וכן דעת הפרי מגדים (א"א סימן לח ס"ק טו), וכן דעת הגר"ז מוילנא בספר תולדות האדם (דף רט ע"ב). וציננס בשו"ת יביע אומר (חלק ג - יורה דעה סימן יח) ושם כתב שבס' יפה ללב חלק ו' (סי' רצא סק"ד), כ' להוכיח מהמדרש הנ"ל דנשים פטורות מן המזוזה, מדקאמר המדרש אין דרכן כו' ואילו איסורא לא קאמר. ע"ש. ולפי דבריו חולק המדרש על גמרתינו (קידושין לד) ואיזוהי מ"ע שלא הז"ג מזוזה וכו'. וכן פסקו כל הפוסקים.

⁷ ובס' דברי דוד (פרשת חיי שרה פרק כה פסוק ו) כתב: שם טומאה מסר להם. פי' רש"י בפרק חלק דהיינו מעשה כשפים ושדים. וקשה הא אפי' בן נח אסור בכישוף, כדאיתא בסנהדרין. ונראה דהוא ע"פ מה דקי"ל דמותר

וראה בהדר זקנים שם שהק': וקשה וכי צדיק כאברהם למד שם המפורש לרשעים להזכירו בטומאה. לכך פי' הר"ר יעקב בן ה"ר נחמן שם טומאה כמו שם השדים שמשביעים אותם באדוניהם הממונים עליהם לעשות להם רצונם ונקרא שם טומאה על שם רוח הטומאה כדאיתא בחגיגה הלן בבית הקברות כדי שתשרה עליו רוח טומאה. ותדע דה"פ שהרי מתנת חסר ועולה בגי' מתנת' הם להשביע"ע אד"ם לשד"ים יאמר לאדם להשביע לשדים. מהר"ם. וה"ר יעקב ממוט"רוייל אומר שם טומאה. כלומר למדם לקרות לע"ז שלהם שם מטומאה כמו פעור ומרקוליס שנקראו ע"ש שמטמאין אותם ומתחלה היו קוראים אותם בשם הקדוש ברוך הוא כדכתיב אז הוחל לקרא בשם ה': ללמוד מעשה כשפים כדי שיוכל לבטל כשפים. וע"כ אמר כאן: שם טומאה מסר להם, פי' שידעו כח הטומאה ובמה יבטלוהו.

עוד נשאל שם אם הבן סו"מ הוא חצי עבד וחצי בן חורין אם הוא חייב.

והשיב הגר"ח קצ"ל "על חצי בן, אין חיוב". כלומר כיון שחצי העבד אינו מתייחס אחר אביו, רק אחר אמו, ממילא אינו רק "חצי בן", ואין כאן דין בן סורר ומורה.

קנה בית ונודע שימוש ע"ז

הגר"ח קנייבסקי זצ"ל הורה בדבר שאלה שבאה לפניו שמי שקנה בית ונודע לו שבעבר שימש כבית עבודה זרה, שיצבע הקונה את הבית בסיד, ויהיה נחשב למחיצה בין הבית לכתליו⁸. (חשוך חמד דף כה).

עמל התורה

הגאון ר' יצחק אייזיק חבר ז"ל בספרו אור תורה כותב, כי "עמל שיחה" אין הכוונה לשיחה בטלה, אלא הכוונה לתפילה, וכפי שאמרו חז"ל: "אין שיחה אלא תפילה". "ורצונם לומר", מוסיף לבאר הגרי"א חבר, "שלא יטעה האדם שתכלית הלימוד רק לידע המעשה, ואחרי שידע דיני המצוות, עיקר תכלית דיבורו להרבות בתפילה, דגם יהושע היה בקי בכל התורה ואף על פי כן הזהירו יתברך שלא ימוש התורה מפיו יומם ולילה".

הרי מפורש, כי אין זמן כזה שבו "ראוי לו להיות כל עסקו בתפילות ובתהילות ה' ולשיח בנפלאותיו", אלא חייב אדם במשך כל ימיו לעסוק בתורה

וקשה על מה שכתב רבנו יונה, בספרו "שערי תשובה" (שער שני, יט): "מה שאמרו בן תשעים לשוח', הוא מלשון ישפוך שיחו, לשוח בשדה, כמו שפירשו רבותינו ז"ל: יצחק תיקן תפילת המנחה, שנאמר: ויצא יצחק לשוח בשדה. כי אחרי שהגיע לתשעים ראוי לו להיות כל עסקו בתפילות ובתהילות ה' ולשיח בנפלאותיו".

וכתב בספר מרפסין איגרא (פרק כ"ד ע' רח): תירץ הגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל: דברי רבינו יונה באדם שאין לו כח יותר ללמוד, אבל אדם שיש לו כח ללמוד, מחוייב לעסוק בתורה עד יום מותו, כי זהו העיקר והתכלית.

ברך ה' הילול

בספר דרך שיחה (ח"ב פ' וזאת הברכה) הובא בזה הלשון: במסכת מכות (י"ב, א') למדו מכאן שגם חלל שעבד עבודתו כשרה, ונסתפק חכם אחד מהו לענין נשיאות כפיים. וכשטען הגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל שהרי זה רק בדיעבד, וא"כ למאי נפק"מ, אמרתי ד"ל שנפק"מ בכהן שג"כ יחד עם הך חלל, אם צריך לחפש כהן אחר כדי לצאת את הדאורייתא שצריך ב' כהנים. ועוד טענו כי נפק"מ בקראו לו כהן לקריאה"ת ונודע מיד, אם יקרא אחריו לוי.

⁸ וכתב שם שיש להביא כדמות ראייה לזה מהמשנה במסכת נגעים (פי"ב מ"ב) 'בית שאחד מצדדיו מחופה בשיש... טהור', כלומר בית מקבל טומאת נגעים רק בכותל העשוי מאבנים אבל אם חיפה את כותלי הבית באבני שיש וכיו"ב אזי הבית אינו מיטמא בנגעים, וביאר התפארת ישראל (אות טז) מכיון שאבני השיש מפסיקין בין אויר הבית להכותל שחוצה להן, והו"ל כאין להבית ד' כותלים.

ומוסיף וכתב בזה"ל: "הוא הדין במסוייד בפנים, כל הבית אינו מיטמא בנגעים, דסיד לא מקרי עפר [כפרקין מ"ו, וערמב"ם פט"ו מצרעת], אבל במטוייט בטיט מבפנים, טיט ודאי מיקרי עפר, ואף על גב דמדטוייט כל הכותל בטיט, אין הנגע בהאבנים, אפ"ה כיון שהטיט מטוייט ע"ג האבנים ומחובר להן, שפיר שייך גבי' וחלצו האבנים אשר בהן הנגע, דהטיט שמטוייט עליהן כגופן דמי", עכ"ל.

הרי שכותב שסיד נחשב לחיפוי החוצץ בין כותלי הבית לגוף הבית, וא"כ אולי הוא הדין בנידון שאלתינו, ואמנם שם הלכה היא בנגעים שמיטמא רק אבנים ולא סיד וכיו"ב, אולם עצם היסוד שחפוי בסיד נחשב לחציצה בין כותלי הבית לגוף הבית יש לו מקום ראייה גם לנידוננו.

ונציין נמי למש"כ התורת חיים (עירובין דף נג.) וז"ל: וחד אמר חדש ממש וכו'. יש לומר דנפקא מינה למקח וממכר שהאומר לחבירו בית חדש בני מוכר לך והוא ישן אלא שסיידו וכיידו וציירו עד שנראה כאלו הוא חדש למ"ד חדש ממש המקח חוזר וחדש ממש בעינין ולמ"ד שנתחדשו גזרותיו המקח קיים דכיון דנראה כאלו הוא חדש אף על גב דלאו חדש ממש הוא חדש קרינן ליה.

ואמר מו"ר כי בירושלמי (תרומות פ"ח ה"א) פליגי רב ור"י אם הך דינא דחלל נלמד מובאת אל הכהן אשר יהיה בימים ההם או מפועל ידיו תרצה, ושם בירושלמי לרב רק קדשי מקדש ולר"י אף קדשי הגבול, ומפורש שם לרב כהן המקריב ולר"י כל כהן, ובפנ"מ שם דנפק"מ לענין שאר ענייני כהונה כמו נגעים, וה"נ נש"כ.

הפלא שנעשה במקדש

איתא במדרש (שמות רבה פרשה מח ג): ולא זה בלבד אלא כל מי שנתעסק במלאכת המשכן נתן בו הקדוש ברוך הוא חכמה ובינה ודעת שנאמר (שמות לו) ויעשו כל חכם לב, ולא בבני אדם אלא אפי' בבהמה ובחיה שנאמר (שם) חכמה ותבונה בהמה, בהמה כתיב שנתנה חכמה באדם ובהמה, יעו"ש. ויש להבין מה הענין שהקב"ה נתן חכמה גם בבהמות?

ויענין בטעמא דקרא שביאר הגר"ח זצ"ל על פי דברי הירושלמי ביומא (פ"ד ה"ד) שהיו לוקחים זהב ומחתכין אותו כזיתים וטחין אותו בצק ומאכילין אותו לנעמיות והן מסננות אותו (ר"ל במעיהן ויוצא אח"כ זהב מזוקק), והנה כלי ביהמ"ק צריך לעשותן לשמן, ואם לאו פסולין, כמוש"כ הרמב"ם (פ"א מבית הבחירה ה"כ) משום דכתיב ועשו לי מקדש לי לשמי, וכלי המקדש הוקשו למקדש, והנה כשהיו צריכין לסנן הזהב לעשותן זהב טהור כדכתיב גבי כלי המקדש, היו צריכין להאכילין לנעמיות שהם היו מסננים במעיהן, והם אין מכוונים למצוה נמצא נעשית שלא לשמן, לכן נתן הקדוש ברוך הוא דעת ותבונה בבע"ח אז, כדי שידעו לכון לשם מקדש מזוקק, יעו"ש.

ללמוד את כל התורה

בזבחים דף קב. איתא שעתידין אומות העולם להביא דורון למשיח, והעיר החשוקי חמד שם דיש לשאול האם שייך גם לבני ישראל להביא דורון, ושאלתי שאלה זו ממרן הגר"ח קניבסקי זצ"ל והשיב שילמדו את כל התורה, ובפרט את המסכתות הנוגעות לעתיד לבוא כמו סנהדרין ומדות.

ונראה שכוונתו למבואר בתנא דבי אליהו רבה (פרשה יח): ואומר בעת ההיא יובל שי לה' צבאות וגו', משלו משל, למה הדבר דומה, למלך בשר ודם, שהביא עבדו דורון לפניו איפה של חטים, טחנה ולא ביררה הרי זה דבר מגונה, ביררה ולא טחנה הרי זה דבר מגונה, ביררה וטחנה ולא הוציא ממנה סולת הרי זה מדה שלימה, כך תלמידי חכמים דומין בעולם הזה בדברי תורה, קרא אדם ולא שנה הרי זה דבר של גניי, שנה ולא קרא הרי זה דבר של גניי, קרא ושנה ולא שימש תלמידי חכמים זו היא מדה בינונית, אבל קרא אדם תורה נביאים וכתובים, ושנה משנה מדרש הלכות ואגדות, ושימש תלמידי חכמים, זו היא מדה שלימה, לכך נאמר בעת ההיא יובל שי לה' צבאות וגו', לעשות רצון אביו שבשמים כמנחה לפני המלך, יעו"ש. נמצא שהמתנה שאפשר להביא לקב"ה ולעבדיו, הוא לימוד כל התורה.

השבת אבידה

בתשובות הגאון רבי חיים קנייבסקי זצ"ל שנדפסו בסוף ספר משנת פקוח נפש (סי' ק"ח) מובאת שאלה. האם יש חיוב מדין השבת אבידה לחפש את האבידה, כגון אדם שנפל לו יהלום בדרך, ואינו יכול לחפש אותו בשטח כ"כ גדול, האם חייבים לעזור לו לחפשו, או שמצות השבת אבידה היא רק אם "רואים" את האבידה חייבים להשיבה, אבל אין חיוב לילך ולחפש את האבידה.

תשובה. מסתבר שאין בזה מצות השבת אבידה. ע"כ⁹.

⁹ ובדרך אגב נציין מש"כ האילת השחר (מסכת שבת דף קנו:): וז"ל: יש להסתפק במי שרואה נר (חשמל) של בית הכנסת או ישיבה דולק שלא לצורך ויש הפסד ממון לחנם, האם צריך לכבות משום השבת אבידה שלא יפסיד ממנו. דאפשר שהוא כמו הקדש שאין בו דין השבת אבידה, אך יש מקום לומר דאע"פ שמצד הישיבה אין דין השבת אבידה, מ"מ כיון שמנהל הישיבה צריך לטרוח לחפש כסף, חשיב שיש בו נ"מ גם להדיוט ויש בזה חיוב השבת אבידה. ויש כע"ז בחידושי הגרע"א (ב"מ כ"ב ב') על חפץ של גוי שהפקידו אצל ישראל ונאבד, האם המוצא צריך להחזיר, והוא עצמו פשוט לו דכיון שיש בו נ"מ לישראל שיצטרך לשלם לגוי חשיב כמשיב אבידה לישראל, ובשם הר"ר ישראל הביא דס"ל דכיון שסו"ס החפץ של גוי אין בו דין השבת אבידה, וה"נ דכוותה.

ואמנם באמת סברת הר"ר ישראל שהביא הגרע"א שסובר דכיון שסו"ס החפץ של גוי אין בו חיוב השבה, אינו מוכן דהלא אין הגוי מפריע לדין השבת אבידה, אלא שבגוי אין חיוב השבת אבידה, וא"כ למה שהגוי כאן יפקיע את החיוב השבה. ואף שאמרו

איל בן יומו קרוי איל

בבבא קמא דף סה: איתא: איל בן יומו קרוי איל, דכתיב: וְאִילֵי צֶאֱנָךְ לֹא אֲכָלְתִּי. אלים הוא דלא אכל, הא כבשים אכל? אלא לאו שמע מינה: איל בן יומו קרוי איל.

והקשו המפרשים, דהרי במסכת פרה (פ"א, מ"ג) מובא, כי כבש בן שנתו קרוי כבש, ו"איל" אינו נקרא אלא מבן י"ג חדשים ומעלה (ראה גם רש"י במדבר טו, יא, ד"ה או לשה, ורש"י חולין כג, א, ד"ה פלגס)?

וכתב בספר מרפסין איגרא (פר' ויצא): תירץ הגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל: מדברי התוספות במסכת בבא קמא (שם ד"ה איל) עולה, כי אכן מיום לידתו נקרא הולד איל, אלא שעד גיל שנה הוא נקרא גם כבש, ורק אחרי שעברו י"ג חדשים הוא נקרא רק איל¹⁰.

ולכך לענין עדות יעקב על עצמו, שהוא לא גזל מלבן מאומה, די בכך שאמר "אילי צאנך לא אכלתי", ומשמעו שלא אכל שום וולד מיום לידתו ועד אחרית ימיו, בכל הזמן הזה שהוא נקרא איל, מזה שאין כך לגבי ציווי הקרבת קרבנות, שפעמים רצתה התורה שיביאו וולד בן שנתו, ולפעמים רצתה התורה שיביאו וולד בן שנתיים, היה צורך להשתמש גם בלשון כבש - בפעמים שהתורה רוצה לומר שיביאו וולד בן שנתו, כיון שעד גיל שנה קרוי גם כבש ומגיל י"ג חדשים ומעלה קרוי רק איל.

לכלב תשליכון אותו

הנה כתיב (שמות כב, ל) לגבי נבילה: "לכלב תשליכון אותו", וכתב הגאון רבי חיים קנייבסקי זצ"ל בספרו טעמא דקרא: צריך טעם למה כתיב "תשליכון" ולא "תשליכו", וי"ל שבא לרמז מ"ש בשילהי שבת אורח ארעא למישידי אומצא לכלבא וה"מ בדברא אבל במתא לא דאתי למסרך בתרי' ותנן בב"ב (כ"ה א) מרחיקין את הנבלות מן העיר נ' אמה, ולזה כתיב תשליכון, דהיינו שתשליכו לו את הנבלה ברחוק נ' אמה מן העיר דלא לית למסרך בתרי'. (שו"מ בבעל הטורים שכתב: נ' יתירא, רמז למ"ש מרחיקין כו' נ' אמה, אבל לא הביא הא דשבת) ע"כ.

בל תלין

בשו"ת שבט הלוי (ח"ז סי' רל"ד ס"ק א') הסתפק באופן שבעה"ב נמצא בחו"ל והפועל בא"י והשקיעה במקום הפועל קדמה לשקיעת החמה אצל בעה"ב, אי אזלינן בתר שקיעת החמה שאצל הפועל, וכתב שם דמיהו דוקא כשתבעו ואינו מעוכב לשלם מחמת ריחוק המקום, אז אמרינן דיעבור בעה"ב אף על פי שאצלו עדיין יום, ומסתמא ה"ה בדינא דשכיר יום, לפי מה אזלינן למיקבעי שם שכיר יום לפי בעה"ב או דפועל.

ובספר משפט שלמה (עמ' כ"ז) כתב ששאל לגאון רבי חיים קנייבסקי זצ"ל ואמר לו, שאף שהחיוב תשלום חל לפי שקיעת החמה של הפועל, מ"מ לא מסתבר שיעבור בעה"ב בבל תלין, דסו"ס עדיין יום הוא אצל בעה"ב ע"כ.

חתול המזיק

על הגאון רבי אליהו דושניצער ז"ל ר"מ ומשגיח בשיבת לומזא בפתח תקוה מספר תלמידיו הגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל בהסכמתו לספרו נחלת אליהו שכשאשתו הרבנית נפטרה, הי' חתול א' שהי' בא לביתם, והרבנית היתה זורקת לה עצמות, וחשש אולי זכתה בה בקנין חצר, ועכשיו הוא יורשה מדין ירושת הבעל, ושמא תזיק לאחרים. ורצה להפקירה, וחשש כיון שאינו ברשותו אינו יכול להפקירה.

¹⁰ בסנהדרין (דף ע"ו ב') שיש איסור להשיב לגוי, מ"מ כל שיש בו תועלת לישראל אין איסור זה, כדחזינן שמשום קדוש ה' מותר להשיב אבידה לגוי (ירו' ב"מ פ"ב ה"ה), וה"נ ודאי יש תועלת לישראל בהשבה לגוי.

¹⁰ וכן מבואר בשפתי חכמים (פרשת ויצא פרק לא פסוק לח) שכתב: והא דבפרשת שלח (במדבר ט"ו י"א) פירש"י (ד"ה או וד"ה איל) בתוך שנתו קרוי איל, היינו לענין קרבן, ועי' בתוס' ב"ק (ס"ה: ד"ה איל).

וכן בס' פענח רזא (בראשית פרשת ויצא) כתב: ואילי צאנך לא אכלתי, פירש"י מכאן שאיל בן יומו קרוי איל וכו', וקשה הא אמרינן או איל לרבות את הפלגס, פי' תוך י"א חדשים נקרא כבש והחודש הי"ב קרוי פלגס דיצא מכלל כבש ולכלל איל לא בא אלמא דאיל לא מקרי אלא בן י"ג חדשים, ותירץ מהר"י דלענין קדשים להקריבו לגבי המזבח לא מקרי איל להקריבו לשם איל עד בן י"ג חדשים, אבל בחולין שפיר אנו למדין מכאן דבן יומו קרוי איל.

ושאל למרן החזון איש ופסק שיכול להפקירה. אולם בכ"ז חשש לזה, ותפס את החתולים שהיו שם בחצר, ונתנן בשק, והכניסם לפני ג' בחורי הישיבה והפקירם, ואח"כ הוציאם לחוץ. (דף על הדף מסכת בבא קמא דף נד:).

אשר יגיע דמם על קיר מזבחך לרצון

בהגדה של פסח אנו אומרים 'ונאכל שם מן הזבחים ומן הפסחים אשר יגיע דמם על קיר מזבחך לרצון', ויש להבין לשם מה הוסיפו בבקשה זו את זריקת הדם על המזבח?

ובספר דרך שיחה (עמ' רמח) תי' מרן הגר"ח קנייבסקי זצ"ל דהנה בכל זריקה יש לומר שאין צריך שיגיע אל המזבח, והרי הזאות של יוהכ"פ נתקיימה זריקה בלא שהגיע אל המזבח, משא"כ שפיכה צריך על המזבח, וזהו קיר מזבחך, כיון שפסח בשפיכה צריך דוקא על המזבח. (חשוך חמד זבחים דף כו:)¹¹.

דמי ולדות

בבבא קמא (דף מח:): איתא: כיצד משלם דמי ולדות שמין את האשה כמה היא יפה עד שלא ילדה וכמה היא יפה משילדה.

וכתב בספר פניני רבנו הקהלות יעקב (דברים שהביא בשמו בנו הגאון רבי חיים קנייבסקי), 'שאלתי למה כתוב (שמות כא, כב), 'ויצאו ילדיה' לשון רבים וכן בגמרא דמי ולדות, הרי הדין שאפילו לא היה רק וולד אחד משלם, וסתמא הכי הוא.

והשיב, הרי דמי ולדות משערין בכמה נמכרת שפחה מעוברת ושאינה מעוברת, כמ"ש בבא קמא (מח, ב), והרי הקונה שפחה מעוברת לוקח גם כן בחשבון שאפשר שתלד תאומים, וזה מוסיף קצת על המחיר, נמצא שאפילו באמת ילדה רק אחד משלם דמי ספק שנים, שהרי אז היתה שוה כך, ודוק'.

ומסיים וכותב, 'אבל כשרציתי להדפיס זה בטעמא דקרא בשמו לא הסכים, ואמר אי אפשר לכתוב דבר הלכה בלי ראיה ברורה'.

אינה לפי כבודו

בספר שאלת רב (ע' קלג אות נד) מביא שנשאל הגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל: הקהלות יעקב עמ"ס ב"ק (סי' א) מבאר שהאיסור להזיק והחיוב שמירה הוא מדין השבת אבידה, שחייבתו התורה להציל ישראל מהפסד שלא יבא וכש"כ שלא ייקון בידים. וקשה דלפי"ז נימא דזקן ואינו לפי כבודו שפטור מהשבת אבידה (ב"מ ל' ע"א), ה"ה דפטור מאיסור זה כגון אם אינו לפי כבודו לשמור שורו ברה"ר דאין עליו חיוב שמירה זה?

והשיב: אינו לפי כבודו להביא אבל לא להזיק.

עשיית מלאכה בשבת באופן סגולי

בסנהדרין דף קא. איתא: ולוחשין לחישת נחשים ועקרבים בשבת וכו'. ומבואר דכה"ג אין איסור צידה, ובמשנה ברורה (סי' שכ"ח ס"ק קמ"ג) כתב, אף על גב דע"י לחש זה אינו יכול לזוז ממקומו עד שנוכל לתופסו, מ"מ אין זו צידה טבעית ע"כ.

ובספר דרך אמונה לגר"ח קנייבסקי זצ"ל (פ"א דשביעית ס"ק סב) הביא מדברי הירושלמי שם דאיתא: אין תולין תוכין בתאנה, כיצד מיייתי יתור מתאנה וכותב שטר (כן גורס הגר"א ז"ל שם), ותולה בה ואומר הדא עבדת ואת לית את עבדת,

¹¹ רציין שם נמי שהשיב על כך הגרי"ז נאמר בזבחים דף כו ע"ב שאם זרק הדם שלא במקומו, לא הותר הבשר באכילה, אבל בעלים נתכפרו, משום שנאמר אני נתתי לכם על המזבח לכפר, כיון שהגיע דם למזבח נתכפרו הבעלים. וכתבו שם התוס' (ד"ה אמר) דבנתן הדם על הכבש גם בעלים לא נתכפרו, אבל דעת הרמב"ם (פ"ב מפסולי המוקדשים ה"י) דגם בנתן הדם על הכבש, אף דבשר הזבח פסול, מכל מקום נתכפרו הבעלים כיון שהגיע הדם על המזבח, נמצא דלענין כפרת הבעלים סגי אף בנתן הדם על הכבש, זה ניחא בקרבנות דעלמא, דאכילה אינה מעכבת, אבל קרבן פסח דאכילת פסחים מעכבת כמבואר במסכת פסחים (דף עו ע"ב) שלא בא הפסח מתחילתו אלא לאכילה, צריך שיגיע על קיר המזבח ולא על הכבש. וכן ביאר באור שמח (על הרמב"ם שם) בשם חתנו, יעו"ש.

ופריך ולא כן תני אילן שהוא משיר פירותיו סוקרין אותו, ומשני תמן דלא יתיר פירותיו, והכא דיעביד לכתחילה. ומזה עולה דאסור לעשות סגולה לאילן בשביעית שיעשה פירות. והעיר ע"ז בביאור ההלכה (שם) מהגמ' כאן דמבואר דבאופן כזה של סגולה אין בזה איסור צידה, ומאי שנא שמיטה דגבי אסור פעולה טבעית. וכתב שראה לאביו הגה"ק זללה"ה בקהלות יעקב לב"ק (סימן מ"ה) שכתב דשאני שבת דפטור כללית, וזה לא עדיף מכללית. והעיר הגר"ח זצ"ל דכללית יד עכ"פ אסור מדרבנן, וכאן התירו לכתחילה, וע"כ שאין זו מלאכה כלל. ועוד שאם הדרך לעשות כן אינו כללית יד.

ביזת מצרים

בברכות דף ט. איתא: דבר נא באזני העם וכו' בבקשה ממך, לך ואמור לישראל, בבקשה מכם וכו'.

ודייק הגאון ר' יוסף שלום אלישיב זצ"ל מההדגשה בלשון הקדוש ברוך הוא: "בבקשה ממך לך ואמור להם לישראל בבקשה מכם", שרק מי שהשתעבד במצרים יצא ברכוש גדול, אך משה רבינו וכל שבט לוי, שלא היו בכלל השעבוד, לא נצטוו לשאול כלי כסף וכלי זהב, אלא רק לצוות על כך את בני ישראל. על כן אמר הקדוש ברוך הוא למשה: "בבקשה ממך לך ואמור להם לישראל וישאלו".

וקשה על כך, הלא במסכת סוטה (יג, א) שנינו: "בא וראה כמה חביבות מצוות על משה רבינו, שכל ישראל כולן נתעסקו בביזה והוא נתעסק במצוות, שנאמר, 'חכם לב יקח מצוות'".

ואם אכן רק בני ישראל שנשתעבדו במצרים, נצטוו על ביזת מצרים, ואילו משה, שלא נשתעבד, לא נצטווה על כך, שוב מה הרבותא בכך שמשה לא עסק בביזה, ומגנין לנו שמצוות חביבות על משה יותר מאשר על בני ישראל, הלא בהחלט יתכן שאילו משה היה מצטווה על ביזת הים כפי שנצטוו בני ישראל, אף הוא היה מתעסק בביזה?

ותירץ בזה הגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל: למרות שמשה לא נצטווה על ביזת מצרים, מכל מקום הותר לו לעשות זאת, ואף על פי כן העדיף משה לעסוק בעצמות יוסף, ומכאן למדנו "כמה חביבות מצוות על משה רבינו" ע"כ. (מרפסין איגרא ע' קסב).

קריאת שמע שעל המיטה

בתוס' בברכות דף יא: וא"ת מפני מה אין אנו מברכין לישן בסוכה וכו' וי"ל משום שמא לא ישן והוי ברכה לבטלה דהרי אין בידו לישן כל שעה שירצה. ע"כ.

וקשה מדוע אם כן מברכים ברכת המפיל לפני השינה ואין אנו חוששים שמא לא יירדם ותהיה ברכתו לבטלה?

ותירץ הגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל: לשמא לא ירדם כלל - לא חיישינן שהרי אם לא ירדם עכשיו ירדם בעוד שעה, כי כך טבע האדם, לפיכך מברכים את "ברכת המפיל" שהרי ודאי בסופו של דבר ירדם. מה שאין כן לענין מצות שינה בסוכה אין זה מספיק, כי אמנם ודאי שבסופו של דבר ירדם, אך עדיין ספק אם זה יקרה לו בסוכה, או שמא תיפול עליו התרדמה מחוץ לסוכה, לכן לא יברך על מצות השינה בסוכה ע"כ. (ספר מרפסין איגרא עמוד קיז - ח) ¹².

¹² ועמד בזה נמי בס' מעשה רקח (הלכות תפילה ונשיאת כפים פרק ז הלכה א): מברך וכו'. וא"ת מאי שנא מסוכה דלא חייבו חז"ל לברך על השינה וכתבו התוספות פ"ק דברכות דף י"א דברכה דאכילה שמברכין לישב פוסטרת ברכת השינה אי נמי משום שמא לא ישן והוי ברכה לבטלה שהרי אין בידו לישן כל שעה שירצה ע"כ. והדבר מבואר דהוצרכו חז"ל לתירוץ שני דלתירוץ ראשון תינח אם לא הפסיק בנתיים ולא הסיח דעתו אבל אם הסיח דעתו וכו' למה לא חייבו חז"ל לברך לכן הוצרכו לאי נמי דמשום חשש ברכה לבטלה לא מצו חז"ל לתקן ברכה על השינה כיון דאפשר שלא ישן וא"כ קשה דהרי מצינו שתיקנו ברכת המפיל וה"נ נימא אפשר שלא ישן וי"ל דשאני ברכת המפיל שאין אנו מברכים על השינה אלא אנו מברכים ומשבחים להשי"ת שהוא המפיל חבלי שינה על עינינו וכו' כלומר שדרכו בכך ב"ה על פי הטבע לקיום העולם והוא כעין ברכת דהודאה שלדעת הרבה מן הפוסקים אין בה קפידא לברך עובר לעשייתה הדבר דכל שעתא ושעתא זמנה להודות לאל ב"ה (עיין פ"ג דמילה) ולהכי מתפלל בה יהי רצון וכו' ואף אם לא ישן אחר כך מה בכך מה שאין כן בברכת השינה בסוכה שהוא מברך לקיים מצות שינה שהוא מחוייב לישן בה בעל כרחו דא"א להתקיים ג' ימים בלא שינה ולכך לא תקנו לנו ברכה זו דלא הויא מלתא פסיקתא כמו האכילה או שאר מצוות דאפשר דלא תבא לו השינה עכשיו ומהאי טעמא גופא לא מצו לתקוני נוסח ברכת השינה בסוכה כעין נוסח המפיל חבלי שינה וכו' דהוה משמע שהשינה הויא רשות וזה אינו דמחוייב ועומד הוא וק"ל.

היזק בצפורני גויים המונחים על הריצפה

דעת הגר"ח ק שבצפורניים של גויים מסתבר שאין בהם כח להזיק, ולכן אין צריך להקפיד אם זורקים לפניהם על הריצפה¹³.

לנער אבטיח בשבת מדין בורר

בס' מעשה איש ח"ו עמ' ק"ט מביא בשם הגר"ח קנייבסקי זצ"ל שהחזו"א הורה שאסור לנער אבטיח כדי שיפלו גרעיניו, וצ"ע.

כתיבה באויר

נכון להימנע מלהראות באצבעו לחבירו כמין אותיות ומספרים באויר. (ס' עם מקדשי שביעי פ"ט אות נ"ד בשם הגר"ח קנייבסקי זצ"ל בשם החזו"א זצ"ל)¹⁴.

אמירת ויכולו עם חבירו

בס' מעשה איש (ח"ד עמ' קכ"א) כ' בשם הגר"ח קנייבסקי זצ"ל שהחזו"א זצ"ל אמר לו שאם איחר לומר ויכולו עם הציבור ינהג ככולם ויאמר ויכולו עם חבירו [על אף שחזו"א בס"י ל"ח סק"י פליג על המ"ב, ועיי"ש שלדעתו גם אין להדר אחר שניים, דמחזי כמעמיד עדים על מעשה בראשית].

טעימת מאכלים מוכנים לשבת

אף הקונה מאכלים מוכנים לשבת, כתב הגר"ח קנייבסקי זצ"ל שיש מצוה לטעמם בער"ש, לראות שאינם מקולקלים. (לקראת שבת פ"ב במקור הברכה הערה 8).

כוס מחזיק רביעית

בשו"ע סי' רעא כתב דאם היו לפני המסובין כוסות יין שאינם פגומים רשאים לשתות קודם שיטעם המקדש, ודעת הגר"ח ק שבעינין נמי שיהי' כל כוס וכוס מחזיק רביעית יין¹⁵.

ובשיירי כנסת הגדולה (הגהות טור אורח חיים סימן רלט) כתב: לא חיישינן שמא לא ישן והוי ברכה לבטלה, כדכתבו התוס' בפ"ק דברכות [י"א ע"ב] ד"ה לפי שכבר נפטר באהבה רבה, דהא דלא מברכינן לישן בסוכה משום שמא לא ישן והוי ברכה לבטלה, דהתם שאני שמא לא ישן וה"ל ברכת לישן בסוכה לבטלה, אבל ברכת המפיל חבלי שינה על עיניו היא ברכת ההודאה על טבע השינה ההכרחית לקיום האדם, דא"א שלא ישן שלשה ימים, דמטעם זה אם נשבע שלא ישן שלשה ימים לוקה. א"נ דברכת המפיל חבלי שינה על עיניו וכו' היא ברכת השבח על מנהגו של עולם, כברכת הנותן לשכוי בינה וכו', שיכול לברך אותה על מנהגו של עולם אפילו לא שמע קול תרנגול. ברכת אברהם ח"ד סימן קס"ו.

¹³ ס' מלכים אומניין פ"ד הערה י"ח בשם הגר"ח קנייבסקי.

והובא בפסקי תשובות הערות סימן רס וכתב שם: ומאידך יש לציין דברי המקור חיים לחו"י (הכא) שהזורק צפרניו במקום דלא שכיחי יהודים אינו בכלל רשע, עיין שם, ואפשר משום שלגויים גם אין מזיק צפרני היהודי, וישל"ע בכ"ז. ומאידך יש לציין דברי המקור חיים לחו"י (הכא) שהזורק צפרניו במקום דלא שכיחי יהודים אינו בכלל רשע, עיין שם, ואפשר משום שלגויים גם אין מזיק צפרני היהודי, וישל"ע בכ"ז.

¹⁴ וכן בס' מקור חיים (לחו"י זצ"ל, מכת"י) כתב: "אסור לעשות תמונה באצבעות ידו כמו שעושין הנערים כמה מיני תמונות מיד ליד", הרי לנו אילן גדול וסמיכה איתנה לימנע מכך.

¹⁵ כן כתב הגר"ח קנייבסקי זצ"ל (במכתב תשובות, מודפס בספר אור חיים, מועדים, עמוד קפט). ודלא כהגהות ר' ברוך פרנקל.

לטמון את השליא בארץ

דעת הגר"ח קנייבסקי (אליבא דהלכתא סז עמ' קכח) שלכתחילה יש לטמון את השליא בארץ¹⁶.

¹⁶ ובעניין זה אציין ממש"כ בעניין זה בחיבור בכת"י אשר עמי: מנהגי אחר לידת הבנים אשר חנני ה' לבקש את השליה מהמילדת [בביה"ח שערי צדק] וללכת לקבורה בקרקע כפשוטו דברי הפוסקים וההלכה. ואבאר ואברר דינים אלו בס"ד.

במס' שבת קסט: איתא: וטומנין השליא כדי שיחם הולד¹⁶. אמר רבן שמעון בן גמליאל: בנות מלכים טומנות בספלים של שמן, בנות עשירים בספוגים של צמר, בנות עניים במוכין. וכן איתא בשו"ע (סי' של ס"ז) שבשבת טומנין את השליא כדי שיחם הולד, וכתב המ"ב שהיה זה מדרך סגולה אצלם.

ובירושלמי (פי"ח ה"ג) מבואר שטעם הדבר הוא כדי ליתן עירבון לארץ [הוב"ד בפ"י רח' כן ובמאירי] ופרשו בקרבן עדה ובפני משה שהוא כדי ליתן ערבון לארץ שגם האדם לאחר מותו ישוב לעפר שממנו לוקח.

והנה מהמתבאר בשו"ת אגרות משה (יורה דעה חלק ג סימן קמא) מבואר שאין חיוב לקבור את השליא שכתב שחיוב קבורה הוא רק על אמה"ח דבשר מן החי אין למילף שיהיה ג"כ בחיוב קבורה כיון שחזינן חלוק בשר מאבר לענין טומאה אפשר שאיכא חלוק גם לענין קבורה. ולכן צריכין ליקח מבתי החולים ולקבורם רק אברים שיש בהם בשר וגידים ועצמות אף אברים קטנים ואף כשחסר מעט מהעצם דלענין קבורה אין לחלק ולא בני מעים ולא כליות וטחול ולא שפיר ושליא כשליכא עדיין צורת ולד שאין שם גידים, וכן כל כה"ג שליכא עצם. ע"כ. וכן בס' גשר החיים (פט"ז אות ג) כתב בדומנינו אין מנהג כלל לקבור השליא, ובדרך כלל המיילדות זורקות השליא לאשפה.

אמנם ראה בשו"ת מנחת יצחק (חלק ז סימן קב) שכתב: ברכות שמים מעל אל כבוד ידידי הגאון האדיר וכו' כש"ת מוהרש"ז אויערבך שליט"א ראש ישיבת קול תורה פעה"ק ת"ו. אחדשת"ה להדר"ג בידידות. הנה לפני איזה זמן נשאלתי מאת הרב שטריוז - שערי צדק, ע"ד איזה חברה שפנו לביה"ח שערי צדק למסור להם השליות מהולדות הנולדות שם לתוך איזה תעשי' רפואות אם מותר לעשות כן עפ"י הלכה.

והנה בירושלמי (שבת ס"ו פ"י) איתא אלו ואלו טומנין אותו בארץ כדי ליתן ערבון לארץ עיין שם, והובא במשנה ברורה (סי' ש"ל ס"ק כ"ה), ובשד"ח (כללים מע' ק' כלל ל"ז) הביא מס' נחמד למראה (ח"ב דנ"ד ע"ג) וז"ל השליא של הולד צריך לקבורה שכן מתבאר ממה שאמרו בירושלמי (סו"פ ח"י דמס' שבת) שהיא ערבון לארץ שגם האדם ישוב לעפר שממנו לוקח, ולא יפה עושות נשים שזורקות אותה לבית הכסא דהטוב הוא לקבורה לארץ להורות הערבון עכ"ל, ובספר גשר החיים (ח"א פט"ז ג - ג) כתב ע"ז ולא ראיתי נוהגין כן לקבור שליא עיין שם, ומ"מ ה' לבי מהסס לומר היתר כנגד המבואר בירושלמי, דמי יודע אם המנהג היא מנהג ותיקין, ועוד הוא דבר מוזר לעשות איזה סם מבשר אדם אף שאומרים שהוא לצורך רפואה, לכן אמרתי שצריך אני להתיישב בזה.

והנה אתמול בא אלי עוד הפעם הרב הנ"ל לשאול תשובתי ועיינתי בזה, וראיתי כי יש לחשוש עוד יותר מהנ"ל כי בודאי בבית החולים שכיח שליות מהפלות, ובמתני' (נדה כ"ו ע"א) תנן שליא בבית הבית טמא, לא שהשליא ולד, אלא שאין שליא בלא ולד ר"ש אומר נימוק הולד עד שלא יצא עכ"ל, וכתב הרע"ב שם ואין הלכה כר"ש, וכ"פ הרמב"ם (פכ"ה מהטו"מ ה"י), וז"ל האשה שהפילה שליא הבית טמא ודאי, חזקה שאין שליא בלא ולד עכ"ל, ואף שבגמ' בפלוגתא דר"י ור' יהודה דס"ל כר"ש ופליגו עם ר"מ דמטמא, מחלק ר"מ בין בית א' לבית שני, דבבית שני גם ר"מ ס"ל דטהור, מ"מ מסתימת הת"ק דלא מחלק בזה, וכן הרמב"ם דפסק כן לודאית ולא חילק בזה, עכ"ל ס"ל דאין לחלק ובכ"מ טמא וג' מחלוקת בדבר, זה ה' נראה לי לפשיטות, ועיינתי ומצאתי שכן בס' דעת יוסף (מהר"י דינקלס ז"ל (על מס' נדה כ"ז ע"א) הנדפס לא מכבר) פשיטא ל' כן עיין שם, וגם לר"ש אף בבית א', ולר"מ בבית ב' דמטהרים, לדברי הרע"ב במתני' שם משום ביטול ברוב נגעו בה, והוא עפ"י דברי הש"ס שם ובבכורות (כ"א), והתוס' שם הקשו הרבה בזה וכתבו לתרץ עיין שם, וצ"ב אם כ"ז שייך אף לענין איסור הנאה של מת, ומחמת כמה טרדות אשר הקיפו אותי וביותר בהכנות נסיעתי לחו"ל בשבוע זו לא אפשר לי להעמיק בזה, ואמרתי להרב הנ"ל לפנות לכ"ת בזה.

והנה מטעם הנ"ל ה' אפשר לדון אף לחייב בקבורה, כמו בנפל מחשש טומאה או איסורי הנאה, כמבואר בכל המקומות שציין בגשר החיים שם (סעי' א'), אבל בודאי אין להשתמש בזה לצורך איזה תעשי' מטעם הנ"ל.

ובקובץ תשובות לגר"ש אלישיב (חלק א סימן קכה) כתב נמי: בהמשך לשאלתו בענין עשיית תרופות משליות, נתעוררתי הואיל ובביה"ח הרי שכיח גם שליות - לאחר הפלות אשר יש בהם כאלה הצריכים דיון ובירור אם לחייבם בקבורה. ואם יתחילו להשתמש בשליות, ישתמשו גם בשליות לאחר הפלות, שו"נ מ"ש בירושלמי שבת סוף פ' מפנין "טומנין אותן (השליות)

שנים מקרא

דעת הגר"ח ק שהקורא שנים מקרא ואחת תרגום, באותו שבוע לכתחילה יקרא באותו אופן, ולא פעם אחת את כל הפרשה ופעם שניה כל פסוק בפני עצמו¹⁷.

הדלקת נר לצורך סומא

בשעה"צ (סי' של, ד) הביא מה שהקשה המג"א דמדוע ידליקו את הנר לצורך הסומא, הלא די שיאמרו לה שהדליקוהו ותתיישב דעתה, והביא את תירוץ הא"ר שכשיעשו לה מה שצריכה תרגיש במשמושיהם ותבין כי אין האור דולק.

והגר"ח ק (שייח התורה תשובה שד) כתב לתרץ את קושיית המג"א, שאם יהיה הדין כן שעדיף לכזב לה, היו יודעות מזה הנשים ולא היתה מתיישרת דעתם כאשר היו אומרים להן שהדליקו את הנר מאחר שהן יודעות שההדלקה אסורה, ומפני כך התירו חכמים להדליק את הנר ולא סמכו על כך שיכזבו להן. וכ"כ הגר"י אייבשיץ בחידושו לשו"ע שם.

שמיעת גיגונים בשאר ימות השנה

דעת הגר"ח ק שקשה מאוד להתיר דאין הענין פשוט כלל להיתרא, אך למעשה בימים שאין אומרים בהם תחנון אפשר להקל לשומעם. (בית אהרן וישראל סד, תשנ"ו, קג – קיח).

עיקר וטפל

דעת הגר"ח ק שהמכוון שברכת העיקר לא תפטור את הטפל לכאן' הוי ברכה לבטלה (הרב יצחק מרדכי רובין בקובץ ישורון ג, תשנ"ז, תמ – תמט).

חולה בשבת

חולה שיש בו סכנה הסובל ממיחוש נוסף שאינו נופל למשכב מחמתו, אין לו היתר ליקח תרופה עבור אותו מיחוש, שאין סברא שיהא מותר לטפל במיחוש שאינו קשור לחולי שלו. אך אם בשביל המיחוש אינו צריך לרפואה אחרת אלא לקחת יותר מרפואה זו עצמה, אם מצטער הרבה יש להקל, (הגר"ח קנייבסקי בס' שאלת רב ח"ב פכ"ח אות לט)¹⁸.

בארץ כדי ליתן ערבון בארץ" [כלומר למשכון ולסימן שישוב אל העפר כשהי' (פני משה)] הרי שמנהג ישראל הי' לקבור השליות בארץ.

וכן בקובץ אור ישראל (ט"ז) בשם שו"ת משנה שכיר (יו"ד סי' רל"ט) שכתב: "לא יאה לעשות נגד דברי חז"ל, וצריך לעורר המיילדות על זה, והשי"ת יוסיף לנו חיים וברכה עד העולם אמן".

ובשו"ת ציץ אליעזר (חלק י סימן כה פרק ח) כתב: ואגב אזכיר גם זאת למה שנשאלתי מאחד מהרופאים על מה ששמע שיש שקוברים גם שליא, אם אמנם יש חיוב לקבורה. והבאתי לזה דברי הירושלמי פי"ח דשבת ה"ג דאיתא: תני השוליא הזאת בשבת עשירין טומנין אותן בשמן [שהיא רפואה לחמם הולד. ק"ע] והעניינים טומנין אותן בתבן וחול. אלו ואלו טומנין אותן בארץ [אחר השבת. פ"מ] כדי ליתן ערבון לארץ. ומבארים הק"ע והפ"מ. שמיד שנולד קובר ממנו בארץ למשכון ולסימן שישוב אל העפר כשהיה. נראה מזה שאמנם חיוב קבורה מדינא אין בזה אבל יש בזה משום מנהגא, ומרזי עולם כדי לתת עי"כ ערבון לארץ, ואולי המכוון שיש בזה משום סגולה לחיים ארוכים. ובשדי חמד מערכת ק' כלל ל"ז ראיתי שמביא בשם ספר נחמד למראה שכותב ללמוד מהירושלמי הנ"ז דהשליא של הולד צריך קבורה, וכי לא יפה עושות נשים שזורקות אותה לבית הכסא, דהטוב הוא לקברה בארץ להורות הערבון ע"ש, וברור דאין כוונתו ללמוד מזה שיש חיוב קבורה. אלא כוונתו כנ"ל שיש בזה משום מדה טובה נסתרת, וזהו שמסיים בלשון דהטוב הוא לקברה בארץ, והיינו לא משום חיוב ממש אלא משום סימן וזכר להורות הערבון. וע"ע במאמרו של הרב חיים אוברלנדר בקובץ אור ישראל (מאנסי) טז, תשנ"ט, קצב – קצג.

¹⁷ ס' פעמי יעקב בשם הגר"ח קנייבסקי.

¹⁸ וכ"כ בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ג סי' נ"ג).

לרוץ בשבת מפני הגשם

הגר"ח קנייבסקי זצ"ל הרמב"ם [קרית מלך שבת פרק כד הלכה ד] שאף מפני הגשמים אסור לרוץ בשבת¹⁹.

יציאה עם נעליים לרה"ר כשהשורכים לא קשורים

דעת הגר"ח קנייבסקי שמוותר לצאת בנעליים עם שורכים לרה"ר גם בזמן שלא קושר בהם את הנעל כי מאחר והם ראויים לקשור בהם את הנעל הרי הם חלק מהנעל ובטלים לנעל. (הגר"ח קנייבסקי הו"ד ברבבות אפרים חלק א סימן רכג אות טו)²⁰.

יין אדום לקידוש

דעת הגר"ח קנייבסקי (הגדה של פסח שיח הפסח עמוד קלה) שאם עירב קצת יין אדום ביין לבן אין נחשב היין כיון אדום, שהלבן אינו מקבל בכך מעלת אדום כיון שמטבעו אינו כך.

ריבוי בשיעורים

באופן שהחולה צריך למעט בשר, ומזומן לפניו עוף קטן וגדול, דעת הגר"ח קנייבסקי שאין נפק"מ איזה מהם שוחט ויכול לשחוט את העוף הגדול²¹.

שיטת רצפות בשכר סמוך לשבת

בשם הגר"ח קנייבסקי זצ"ל מובא שמוותר, משום שניכר שהדבר נעשה לצורך שבת (שבת לישראל עמ' תעב).

אכילת הבהמה קודם לאכילת האדם

בברכות מ. איתא: אסור לאדם שיאכל קודם שיתן מאכל לבהמתו וכו'. והקשה המהרי"ל דיסקין: הלא בפרשת נח (ו), נאמר: "ואתה קח לך מכל מאכל אשר יאכל וגו' והיה לך ולהם לאכלה", הרי שהקדימה התורה מאכל אדם ("לך") למאכל בהמה ("ולהם"), וכך גם מצאנו בפסוק (בראשית א, כט): "הנה נתתי לכם את כל עשב וגו' לכם יהיה לאכלה ולכל חית הארץ", הרי שהקדימה התורה מאכל אדם למאכל בהמה²².

אך דעת הגריש"א (אשרי האיש פל"ו סכ"ב) שכשנפל למשכב, פקעה ממנו לגמרי גזירת שחיקת סממנים, ומותר בכל תרופה, אף לדברים שלא נפל מחמתם למשכב.

¹⁹ אמנם באשל אברהם בוטשאטש סי' שא, ובמנחת שבת סי' צ' סק"ג התירו זאת דלא גרע ממקום רפ"ש וטיט שהתירו פסיעה גסה.

²⁰ וכ"כ בס' חוט שני חלק ד פרק פח סק"י, ובשש"כ פי"ח.

²¹ אליבא דהלכתא (סו, עמ' קמב). וכ"כ האור שמח (שבת פי"ח, א).

אך לערוך השולחן (סט"ז), מנחת חינוך (קונטרס מוסף השבת אות לט) וכף החיים (סקפ"ח) איכא ריבוי בשיעורין. וציינם בס' משנה אחרונה (סימן שכח הערה רכב).

²² ובחשוך חמד (עירובין דף כ:): כתב: יעוין בספר רב טוב (פרשת נח, ח ע"א) שהביא את ביאורו של התורת יוסף (נח י ע"א) שהקשה מדוע הקדוש ברוך הוא צוה לנח והיה לך ולהם לאכלה, הרי צריך להאכיל את הבהמות לפני שאוכל האדם, שנאמר ונתתי עשב בשדך לבהמתך והדר ואכלת, ותירץ שדוקא כשמאכיל לבהמות מאכל בהמה, 'עשב לבהמתך', אז צריך להאכיל את הבהמות לפני האדם, אבל כאשר מאכיל את הבהמות מאכל אדם שנשאר לו, כמו שהיה אצל נח, בזה האדם קודם, ועל פי זה כתב הרב טוב ליישב את קושיית הספר חסידים מדוע רבקה השקתה את אליעזר, לפני שהשקתה את הגמלים, יעו"ש במה שדן בזה הרב טוב.

עוד יעוין בקצות השולחן (סימן לט בדי השולחן סק"ל) שנסתפק בספק הנ"ל, אם אין לו מאכל בהמה, וצריך להאכיל לבהמתו מאכל אדם, האם מותר לו להקדים אכילתו לאכילת בהמתו, וכתב מסברא שמוותר להקדים אכילתו, וכתב שכן מדויק לשון הפסוק ונתתי 'עשב' בשדך לבהמתך, שמחוייב לתת לה עשבים, ואם אינו לו עשבים [כי אין לו], יכול לאכול לפניו, ונשאר בצ"ע. ולפי דברי מו"ח זצ"ל, נדחה הדיוק מהפסוק.

והמהרי"ל דיסקין תירץ זאת על פי המבואר במסכת סנהדרין (נט ע"ב), שלאדם הראשון היה אסור לאכול בשר, ולא הותר לו בשר אלא לאחר שנח יצא מן התיבה. נמצא, לפי זה, כי לפני שנח יצא מן התיבה לא היה לו קניין הגוף בבעלי חיים כי אם קניין פירות, ומאחר וקניין פירות אינו נחשב כקניין הגוף כמובא במסכת גיטין (דף מח), נמצא שהבהמות אינן שייכות למחזיק בהם, ואין מחוייבים לתת להם לאכול תחילה, ולכן הקדימה אז התורה מאכל אדם למאכל בהמה עכ"ל²³.

וקשה על זה, הלא התוספות במסכת סנהדרין (נו ע"ב) כתבו מפורשות, כי לא נאסר על אדם הראשון אלא להמית בעלי חיים, אך בעלי חיים שמתו מאליהם מותר היה לו לאוכלם, ונמצא כי גם לפני שייצא נח מן התיבה היה לו קניין הגוף בבהמות?

עוד קשה, גם אם אכן בעלי החיים היו אסורים באכילה לפני יציאת נח מן התיבה, אך האם משום כך אין הם נחשבות כקנויות לו בקניין הגוף. האם אדם שיש לו סוס או חמור, שהם בעלי חיים טמאים האסורים באכילה, אין הם קנויים לו בקניין הגוף. הלא ודאי שהם קנויים לו אף בקניין הגוף?

ותירץ בזה הגאון רבי חיים קנייבסקי זצ"ל: קנין פירות, הגדרתו: האפשרות להשתמש בשימושי הבהמה, אך ללא שליטה מלאה בבהמה. לעומת זאת, שליטה מלאה בבהמה באה לידי ביטוי ביכולת הבלעדית להחליט מה ייעשה בבהמה.

לפיכך, הזכות המוקנית לבעל הבהמה להחליט על קיצור חייה, הרי היא סימן מובהק לשליטה מלאה שאינה רק קניין פירות. אבל אם אין הזכות הזאת מוקנית לבעל הבהמה, אלא כמו באדם הראשון שיכול היה לאכול בשר בהמה שמתה מאליה בלבד, א"כ זכות אכילה זו שווה לשימוש נוסף על שאר השימושים כחליבת חלבה וכגזית צמורה של הבהמה, שאינם אלא קניין פירות.

עוד ראה בשו"ת משנה הלכות (חלק יא סימן קלט) שכתב: והנה יש מהאחרונים שהקשו דבנח כתיב והיה לך ולהם לאכלה ומביא נח קודם לבהמתו וא"כ צ"ע למה לא הביאו ראיה מקרא זה ולפענ"ד דאין משם ראיה דודאי להכין צדה לדרך או להכין מאכל לדרך או למחר וכיוצא בו אדם קודם לבהמתו ורק בשעת אכילה בהמתו קודמת ולכן בנח שאמר שיביא מאכל לתיבה להכין מאכל לשנה שלמה האדם קודם, או יאמר לפמ"ש הטעם דבהמתו קודמת לפי שלפעמים אדם ובהמה תושיע ה' שניצל בזכות הבהמה וא"כ צריך להקדים המציל אבל כאן הרי נח איש צדיק מצא חן בעיני ה' וכלם ניצולו בשבילו ולכן הוא קודם, אלא מה שקצ"ע למה לא הביאו בגמ' ראיה מקרא דוהשקית דלא יאכל אדם קודם שיתן מאכל לבהמתו, ולפי הנ"ל י"ל דודאי בצדיקים גמורים האדם קודם אלא במי שאינו צדיק גמור הבהמה קודמת.

ואיברא דנלפענ"ד לומר דבר הגון בס"ד דהנה בגמ' ברכות ל"ה ע"ב והי' אם שמוע וגו' ואספת דגניך רב חנינא בר פפא רמי כתיב ולקחתי דגני בעתו וגו' (הושע ב') וכתוב ואספת דגניך וגו' ל"ק כאן בזמן שישראל עושין רצונו של מקום כאן בזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום ע"כ, ובתוס' שם הקשו והא לקמן בזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום מוקים לה ותי' עושין ואינם עושין ע"ש והנה באינם עושין רצונו של מקום צריך לכת השור שבזכותו וע"י בא לו התבואה וע"י רוב תבואות בכח השור ומגיע לשור קודם (ואולי זה נמי טעם לא תחתום שור בדישו והבן) ואי עושין רצונו של מקום הו"ל ועמדו זרים ורעו צאנכם ואז האדם קודם דכל הבריאה משועבדת לצדיק ועיין בעל העקידה דיש ב' דרך הטבע ודרך הטבע של בעלי השכל הוא טבע נסית ואז הטבע נכנע להצדיק וכמ"ש בגמ' חולין (ד' ע"א) בגינאי נהרא שחלק מימיו לר"פ בן יאיר ולא היה בדרך נס אלא שהטבע נכנע לו להצדיק.

ומעתה אתי שפיר בנח שנאמר בו צדיק תמים ונח מצא חן בעיני ה' ובזכותו נצלו כל החיות כתיב והיה לך ולהם לאכלה כי אתה קודם וברבקה כיון שהיא לא היתה חייבת במזונות הגמלים ולא בהשקאתן אמרה שתה וגם לגמליך אשאב ובוהשקיתה את העדה ואת בעירם שהי' סכנה או מה שפי' חז"ל שחש הקדוש ברוך הוא על ממנון של ישראל אבל בוהיה אם שמוע וגו' ונתתי עשב שמיירי בעושין ואינן עושין א"כ אפשר דבזכותם חיים ועכ"פ צריך לכת השור לקיים ואספת דגניך ולכן שפיר דרשו שם אסור לאדם לאכול קודם שיתן לבהמתו. ע"כ. וע"ע במאמרו של הרב יוסף חיים גוטפרוינד בקובץ חזון ישעיהו (תשנ"ג, רכד – רלא).

²³ ועמד בזה בספר "אבן ישראל" להגרי"י פישר זצ"ל והקשה: א. איך אפ"ל שלנח לא היה בהם קנין הגוף, הא אף על פי שלא הותר לו לאכול את בשרם, מ"מ להמיתם לחוד לא מצאנו שיהא אסור לו, וא"כ אין לך קנין הגוף גדול מזה. ב. עוד יש להבין מה מקום יש לחלק אם הם קנויות לו קנין הגוף או רק קנין פירות, הלא לכאורה הלכה זו שייכת בכל ענין כאשר המזונות של הבהמות מוטלות על האדם. וא"כ, לגבי שכירות או שאלה הגם שיש לו בהם רק קנין פירות, מדוע שלא יהיה חיוב להקדים את מאכלם. ג. עדיין לא תירץ הקושיה למ"ד דקנין פירות כקנין הגוף דמי. [ועיי"ש באבן ישראל שיישב בזה ע"פ דרכו].

עוד יש להקשות לכאורה על דברי המהרי"ל הנ"ל ממשי"כ בספר חסידים (סימן תקל"א) וז"ל: אבל באכילה הבהמה קודמת דכתיב (בראשית כ"ד ל"ב) ויתן תבן ומספוא לגמלים ואח"כ וישם לפניו לאכול, וכתוב (דברים י"א ט"ו) ונתתי עשב בשדך לבהמתך וכתוב ואכלת ושבעת וכו' עכ"ל. ומהא שהביא הראיה מאליעזר שבבית בתואל הביאו קודם את האוכל לגמלים, והיינו שבדאי היה זה לפי בקשתו, חזינו שהחיוב להאכיל לבהמות הוא אפילו בכה"ג שאינם שלו בקנין הגוף. וצ"ע.

לפי זה יובן שאמנם בעלות על בעלי חיים טמאים נחשבת לקניין הגוף בגין השליטה המלאה שיש לבעלים בהם, שיכולים להחליט כל מה שיעשה בהם, למרות שהם מוגבלים באכילתם בגלל איסורי תורה. (מרפסין איגרי ע' נד - ה) ²⁴.

ברכת האילנות

הגאון רבי עקיבא איגר (בגליון השו"ע או"ח סימן רכו) הסתפק, האם אפשר לברך ברכת האילנות על אילן שפירותיו הם ערלה. הספק מתעורר מכיון שבנוסח ברכת האילנות אומרים "ליהנות בהם בני אדם", ופירות ערלה הלא אסורים הם בהנאה.

וקשה דבמשנה מעשר שני (פ"ה מ"א) נחלקו תנאים האם צריך לציין אילנות של ערלה כדי שלא יבואו אנשים לאכול מן הפירות. לדעת תנא קמא צריך לציין, ואילו לדעת רשב"ג אין צריך לציין בשביל הבאים לגזול מהפירות כדי להרחיקם ולהצילם מאכילת דבר אסור, אלא "הלעיטהו לרשע וימות".

ואם אכן אסור לברך ברכת האילנות על אילן שפירותיו הם פירות ערלה, אם כן מדוע לדעת רשב"ג אין צריך לציין אילנות של ערלה כדי שאנשים לא יכשלו בברכה לבטלה?

ותירץ בזה הגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל: בשולחן ערוך (שם) מבואר, שלא ניתן לברך ברכת האילנות אחרי שכבר גדל הפרי, ואילו מחלוקתם של ת"ק ורשב"ג האם צריך לציין אילנות ערלה היא לאחר שכבר גדל הפרי, שאז קיים חשש שבני אדם יכשלו באכילת פירות ערלה, ועל כך אמר רשב"ג "הלעיטהו לרשע וימות", אך יתכן שלפני שגדל הפרי גם לדעת רשב"ג יש לציין כדי שלא יכשלו בברכה לבטלה ע"כ. (מרפסין איגרא ע' מב - ג) ²⁵.

ברכת המעקה

הרמב"ם (פ"א מהל' ברכות ה"ד) כתב, כי אין מברכים על נטילת מים אחרונים, לפי שמים אחרונים לא נתקנו אלא מפני הסכנה, וכל דבר שנתקן מפני הסכנה אין מברכים עליו.

²⁴ ובספר דרך שיחה להגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל (פר' עקב) ציין נמי שבתוס' (ע"ז ו', א' ד"ה והשתא) כתבו שבנח אמר לו הקדוש ברוך הוא "לך ולהם לאכלה", הוא קודם, והטעם כיון שזה היה בדרך נס נחשב שעתה יש לו בלבד ולכן הוא קודם.

²⁵ ומצאתי בשו"ת דובב מישרים (חלק ג סימן ה) שעמד בזה וכתב: דנראה כסברא הפשוטה הנ"ל דמחויב לברך על עצם הבריאה, ודמות ראייה נ"ל ממתני' דמעשר שני פ"ה [מ"א] דשל ערלה מצינין בחרסית, ורשב"ג פליג דס"ל דבמה דברים אמורים בשביעית אבל בשאר שנים שבאים לגזול הלעיטהו וכו' [ב"ק ס"ט ע"א]. ולהנ"ל גם בשאר שנים יהיה מחויב לציין שהם אילני ערלה שלא יכשלו אנשים כשרים ויעשו ברכה ועוברים אלאו דלא תשא [ברכות ל"ג ע"א], אלא ע"כ דמחויבים לברך גם על אילני ערלה.

אחר כתבי הראה לי חכם אחד שבהגהות רעק"א או"ח סי' רכ"ו מסתפק בזה והניח בצ"ע.

ואמנם כעת עלה ברעיוני דאפשר לדחות הראיה ממשנה דמעשר שני, דהנה יש להעיר על משנה דשם למה צריך כלל לציין ואפילו בשביעית, הלא זה שיאכלנו לא יעבור איסור כיון דרוב אילנות אינן ערלה ומותר לו לסמוך על הרוב ולאכלו.

אולם יש ליישב ע"פ מה דמבואר במשנה דערלה פ"א מ"ו ומייתי לה בגיטין דף נ"ד ע"ב דנטיעה של ערלה ושל כלאי הכרם שנתערבו בנטיעות אחרות הרי זה לא ילקוט, ומבאר שם רש"י בגיטין ד"ה הרי, משום דכל זמן שהיא במקומה כמחומר חשיבא ולא בטלה, וכן מבואר במשנה דתרומות פ"ט מ"ה מאה לגנה של תרומה בדבר שאין זרעו כלה כולם אסורין, ובתוספתא שם פ"ח ה"ג מובא בתויו"ט שם מבואר דהטעם הוא משום דמחומר לא בטיל עיין שם, והיינו משום דנחשב כקבוע.

וא"כ שפיר ניחא דצריך לציין שלא יכשל האוכלו באיסור ערלה ולא יועיל הרוב בזה, דחיישינן שמא יאכלנו במחומר [ועי' רש"י סוכה ל"ז ע"ב ד"ה אבל וכו'] ואף אם אוכלו במחומר וכו' דמשמע שם דהוי דרך אכילה בכך דמחייבו ע"ז משום תולש] ואז עובר איסור דלא מהני רוב היתר דבמחומר נחשב קבוע כנ"ל.

וא"כ אין ראייה דמותר לברך ברכת האילנות על עצי ערלה, דהא דאין צריך לציין משום זה הוא כיון דהברכה הוא שברא האילנות ליהנות בהן בני אדם, שפיר מותר לברך גם על אילן זה שאין יודע המברך שזה ערלה, כיון שאחר שיהיו נתלשין יהיה מותר ליהנות בהם משום דאזלינן בתר רובא.

ואפשר לומר עוד טעם בהא דצריך לציין אף שיש רוב היתר, משום דכבר העלו דנהי דהאוכל יהיה אוכל בהיתר מ"מ זה שיוודע שהוא איסור מחויב להפריש האיסור שלא יכשל בו אחר, וראיה מש"ס חולין דף ק"מ ע"א דלא אמרה תורה שלח לתקלה עיין שם ברש"י ד"ה לרבות, הרי דאף שהאוכל יהיה אוכלו בהיתר כיון דרוב עופות מותרין, מ"מ נחשב שמשלחו לתקלה, וה"נ כאן מחויב היודע לציין שלא יכשלו.

וקשה, מדוע אם כן מברכים על עשיית מעקה, כמו בא ברמב"ם (הלכות ברכות פ"א ה"ח), והלא טעם המצוה של עשיית מעקה אינו אלא מפני הסכנה, כפי שנאמר: "ועשית מעקה לגיך ולא תשים דמים בביתך כי יפול הנופל ממנו", וכל דבר שנתקן מפני הסכנה אין מברכים עליו?

ותירץ הגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל: יש הבדל בין מים אחרונים, שאין חיובם מדאורייתא, וא"כ הטעם מפני הסכנה הוא בעצם התקנה, ועל כן הא' גוונא לא מברכים, מה שאין כן בחיוב מעקה, שהוא מדאורייתא, הרי המצוה בפני עצמה עומדת, אף בלא טעם, ולכן מברכים ע"כ. (מרפסין איגרא ע' נו)²⁶.

²⁶ ומצאתי שעמד בזה הפרי מגדים (אורח חיים פתיחות פתיחה להלכות נטילת ידים) שכתב: ועיין ר"מ פרק י"א מהלכות ברכות הלכה ד' והלכה ח' נטילת ידים באחרונה אין מברכין על הסכנה, וצריך לומר במעקה אף על פי שהיא משום סכנה אינו בבירור שמא יארע שיפול הנופל, והוה מצות עשה, משום הכי מברכין עליו, מה שאין כן היכא דשכיח וברי היזקא. ועוד י"ל מצות עשה מן התורה מברכין אף בסכנה, ושאינו הני דרבנן ומשום סכנה.

והחיי אדם (חלק א כלל טו סעיף כד): אם יש לו בור ובאר בחצרו, ישגיח שיהיה סביב לו חוליא גבוהה י' טפחים או כסוי כראוי כדי שלא יפול בו אדם, בין שיש בו מים או לא, וכן כל מכלול שיש בו סכנת נפשות, מצות עשה להסירו ולהשמר ממנו ולהזהר בדבר יפה, שנאמר [דברים ד, ט] השמר לך ושמור נפשך. ואם לא הסיר והניח המכשולות המביאים לידי סכנה, ביטל מצות עשה ועבר בלא תשים דמים [דברים כב, ח]. ונראה לי דאין מברכין על עשייתן (אף על גב דהעושה מעקה מברך, התם בהדיא כתיב ועשית מעקה. אבל להסיר המכשולות העיקר הוא שעובר בלא תעשה, כדאיתא בספרי, אין לי אלא גג. מניין לרבות בורות, תלמוד לומר לא תשים. ואף על גב דהרמב"ם והש"ע כתבו דעובר מצות עשה דהשמר נפשך, אין מברכין על עשה זו שאינה מיוחדת על זה אלא היא כללית. והמדקדק ברמב"ם וטור וש"ע בחו"מ סי' תכ"ז, יראה להדיא דכן הוא)

והתורה תמימה (דברים פרק כב הערה עה) כתב וז"ל: עיין ברמב"ם פ"א ה"ח מברכות דבשעת עשיית מעקה מברך אשר קדשנו וכו' לעשות מעקה, ונו"כ לא העירו מקור לדין זה, ואם סברת עצמו היא קשה טובא שיותר דברי עצמו באותו הפרק [הלכה ד'] שכתב וז"ל, ולמה אין מברכין על נטילת ידים באחרונה [לאחר הסעודה] מפני שלא חייב בדבר זה אלא מפני הסכנה [מפני מלח סדומית] ודברים שהם משום סכנה אין מברכין עליהם, עכ"ל. וא"כ הלא כל ענין מעקה מפורש בתורה שהוא משום סכנה, ולמה יברך עליה, ודוחק לחלק דנט"י הו' סכנה לעצמו ומעקה סכנה לאחרים דמאי שנא, וגם לשונו לא משמע הכי, ואולי דעתו דשאני מעקה דענינה כתיב בתורה מפורש בלשון מ"ע.

וכן הגר"ח פלאג' בס' חיים ומלך (הלכות ברכות פרק ו הלכה ב) כתב: עיין בס' יצחק ירנן שהביא משם שמעתי מקשים ממ"ש שם רבינו ה"ט לברך על עשיית המעקה והתם נמי הו' הסרת הסכנה ועי"ש מה שתירץ. ולענ"ד נראה לתרץ דבמים אחרונים הסכנה שהוא הנזק הוא בידים וע"י המים מסיר הנזק אבל התם המעקה הוא גדר וסייג כדי שלא יפול ויבא לידי סכנה ודוק.

ובס' יצחק ירנן (הלכות ברכות פרק ו הלכה ב) כתב: שמעתי מקשים דמאי שנא דמברכין על מעקה אף שהוא מפני הסכנה ושוב ראיתי הערה זאת בספר ברכת אברהם ותומת ישרים הביאו הרב כנה"ג חלק חו"מ ח"ב הגהת הטור אות ג' מס' ת"ט וז"ל אין מברכין על מצוה שהוא הסרת נזק שלא לגדל כלב רע וכו' ואינו עושה מעשה קיים כדי להמנע מהעבירה כמו עשיית מעקה עכ"ל. ולענ"ד אין צורך לחילוק זה לשלא יגדל כלב רע וסילוק סולם רעוע משום דבשלמא גבי מעקה היא מצות עשה ושייך לברך לא כן שלא יגדל כלב רע ושלא יהיה לו סולם רעוע דהוי מצות לא תעשה דמלא תשים דמים לביתך נפקא ועשה לא הוי והינך יברך דהתורה אמרה שלא יגדל כלב רע ואינו מגדל, איזו זמן יברך [ו]הוי כשאר מצוות לא תעשה דלא שייך ברכה, ואין לבעל דין לחלוק ולומר דיברך היכא דעבר ועשאו ומסירו דא"כ כל המצוות של לא תעשה יברך עליהם היכא דעבר אלא תעשה ושוב רוצה לקיים ול"ק אלא ממים אחרונים ולזה צריכים אנו לתירץ. ולענ"ד יש לחלק בין מצוה דאורייתא לדרבנן דבדרבנן אזלינן בתר טעמא משא"כ בדאורייתא וסמוכות מצאתי לדברי ממה שכתבו התוס' פ' ערבי פסחים דף ק"ח ד"ה אף הן היו באותו הנס יעו"ש.

ובשו"ת לבושי מרדכי אורח חיים מהדורה קמא סימן ג כתב: הקשה מעלתו ע"ד הרמב"ם פ"א מה' ברכות ה"ד שכתב, דלהכי אין מברכין על נטילת מים אחרונים, משום שבא רק להציל מסכנה. והקשה מעלתו, א"כ למה כתב להלן בהל' י"ב דמברכין על עשיית מעקה והוא רק להנצל מסכנת נפילה. והנה י"ל בפשיטות דשם שמירת עצמו הוא מסכנה דלא מברך אפי' אמצות ושמרתם את נפשותיכם, אבל במעקה דהוא לשמור הבונים וההולכים על גבי הבית, אי לאו דציותה התורה מנ"ל דצריך לעשות דבר למען פועלים המקבלים שכר אשר על מנת כן עושים לקבל שכר, אין זה בכלל סכנה כי יעשו בעצמם באופן זה לשמור את נפשם, כאשר עליהם ג"כ מצות ושמרתם, והתורה ציותה מצוה זו לבעה"ב לעשות מעקה לשמור ולא ישים דמים בביתו, זה ודאי אינו דומה כלל למי שעושה דבר לשמור עצמו מן הסכנה.

ובשו"ת שערי עזרה (אורח חיים סימן טו) לר' עזרא הכהן טראב מסלתון כתב: הר"ד אבודרהם ז"ל כתב דצריך לברך אמעקה אף על גב שהוא משום סכנה, י"ל היכא דחב לאחרני שאני, וזהו טעמם דהרמב"ם ובה"ג והרא"ם דס"ל דמברכין אף על גב שהוא מפני הסכנה.

ובן בשו"ת אפרקטא דעניא (חלק ג - יורה דעה סימן קעט) כתב: ע"י בשו"ת פני מבין חא"ח סי' ח', שהקשה השואל ממה שפסק הרמב"ם לברך על עשיית מעקה, ותי' דכ"מ שעשתה תורה או חז"ל מצוה, אף שהוא משום סכנה מברכין, אבל היכא

צירוף הקב"ה למנין

בברכות דף מז: איתא: אמר רב הונא - תשעה וארון מצטרפים וכו' וארון גברא הוא וכו'. ורבינו החיד"א ז"ל ביאר²⁷, שהתיבה ארון היא ראשי תיבות: אחד רואה ואינו נראה, והכוונה להקב"ה²⁸. נמצא, אם כן, שמסקנת הסוגיה היא שהקב"ה אינו מצטרף למנין, וכשאלת רב נחמן: "וארון גברא הוא?".

וקשה כיצד, אם כן, השבטים צירפו את הקדוש ברוך הוא למנין עשרה לחרם שלא לגלות ליעקב אבינו את מכירת יוסף? עוד קשה, התורה מספרת בפרשת וירא, שאברהם אבינו ביקש להציל את סדום בזכות חמישים צדיקים, ופירש רש"י - שיהיו עשרה צדיקים לכל כרך. לאחר שלא נמצאו חמישים צדיקים, ביקש אברהם להצילם בזכות ארבעים וחמשה צדיקים, ופירש רש"י - שיהיו תשעה צדיקים בכל כרך והקב"ה יצטרף לעשרה. הכיצד, והרי אין הקדוש ברוך הוא מצטרף למנין?

ותירץ בזה הגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל: בהא דמסכת ברכות כאן שמשמע שאין הקדוש ברוך הוא מצטרף למנין, מדובר שם במנין לתפילה או לזימון, שצריך שכל העשרה יתפללו יחד ויענו לכל דבר שבקדושה יחד, וא"כ הואיל "וארון" אינו גברא, ואינו מתפלל ועונה כגברא, א"כ ברור שלא מצטרף למנין, אך לענין המנין לצורך החרם במכירת יוסף ולצורך המצאותם של צדיקים בסדום, שם צריך שכל העשרה יהיו נוכחים בלבד, בלא צורך לעניה או השתתפות פעילה כלשהיא, ולצורך כך גם הקדוש ברוך הוא מצטרף, שהרי הוא נמצא ונוכח תמיד ע"כ.

כיצד התפלל יונה במעי הדגה

מורן הגר"ח קנייבסקי זצ"ל (מובא במחזור "שיח שפתותינו" יום הכפורים במפטיר יונה) כתב: ומה שיונה התפלל לה' במעי הדגה [ומלשון הפסוק משמע שהתפלל בדיבור ולא בהרהור] ויעזין בילקוט יונה שיונה שהה במעי הדגה במקום הטינוף, פיקוח נפש דוחה הכל, עכ"ל.

סגולה לזש"ק

מעשה באדם חשוך בנים, שבא הגר"ח קנייבסקי זצ"ל ובקשו שיעתיר בעדו להיפקד בזש"ק. אמר לו ר' חיים או תבנה בית הכנסת... או תכתוב ספר תורה, או תפתח כולל לאברכים ת"ח, ואתה תהיה אחראי להשיג את משכורתם... שמע האיש וקיבל, הלה פתח כולל אברכים, וכיתת רגליו לבתי נדיבים למען החזקת הכולל, וחפץ ה' בידו והצליח והכולל שגשג. אזר אומץ והחליט לעשות גם את שתי העצות הראשונות, לבנות בית הכנסת, ולכתוב ס"ת, לימים נפקד האיש ונולדו לו שלישיה... (חשוקי חמד מסכת מנחות דף ל.)²⁹.

כבוד התורה

אמר הגר"ח קנייבסקי שיש לתת לרב עליה כל שבת מפני כבוד התורה. ויעזין בפמ"ג (אשל אברהם ריש סימן מז) שהביא את דברי האליה רבה בשם הכנה"ג שביאר את הגמרא בנדרים (דף פא ע"א) וב"מ (דף פה ע"ב) שאבדה הארץ שלא

דהזירו חכמים משום סכנה ורק לטובתינו, ע"ז אין מברכין. והיינו דרמב"ם שם כתב הא למה זה דומה למי שסנן המים כו' ע"ש.

וכדבריו ז"ל כתב ג"כ בשו"ת פרי השדה ח"ב סי' ט"ז. אלא דהוא ז"ל הוסיף נופך קצת שכתב והטעם דמסכנה כל אדם מציל א"ע בלא צווי השי"ת ג"כ, משא"כ מעקה שאע"פ שהוא ג"כ להציל מסכנה, מ"מ לא רק עצמו מציל כי אם גם אחרים, ובזה ודאי איכא מצוה רבה. ע"ש.

²⁷ כ"כ בפתח עינים (מסכת ברכות דף מז:): ואני שמעתי באומרים דמאי דקאמר רב הונא ט' וארון ר"ת וארון הוא ואחד רואה ואינו נראה דכביכול מצטרף ור"נ הבין הפשט ורב הונא קבע לשון המימרא ט' נראין כעשרה והיינו דכביכול מצטרף. [ומהערת הגריש"א נראה דס"ל דלא קאי אקב"ה וכמש"כ: שתיבת "וארון" נדרשת כנוטריקון והוא ר"ת א' אחד ר'ואה ו'אינו נראה, והיינו שכשיש עשרה אלא שעומד העשירי במקום אחר, אזי אף שאינו נראה מצטרף הוא לזימון של עשרה, וכן פירשו לענין שבת שע"י הנשמה יתירה שבהם נחשבים כשלושה].

²⁸ וכ"כ הגר"א בס' דברי אליהו.

²⁹ ועיי"ש שהביא מקורות נפלאים לכל זה.

בירכו בתורה תחילה, שהכוונה היא שלא נהגו כבוד לקרות לתלמיד חכם ראשון לתורה, יעו"ש. וכעין זה כתב השטמ"ק בב"מ (שם) בשם פאר הדור (סימן מב), וכן פירש המהרש"א בנדרים (שם), יעו"ש. (חשוך חמד מסכת מנחות דף נ.).

תפילת שוא

בברכות דף נד. איתא: היתה אשתו מעוברת וכו' הרי זו תפילת שוא וכו'.

והנה בב"מ (מב ע"א) איתא: "תנו רבנן: ההולך למוד את גרנו, אומר: יהי רצון מלפניך ה' אלוקינו שתשלח ברכה במעשה ידינו. התחיל למוד, אומר: ברוך השולח ברכה בכרי הזה. מדד ואחר כך בירך, הרי זו תפילת שוא, לפי שאין הברכה מצויה לא בדבר השקול ולא בדבר המדוד ולא בדבר המנוי, אלא בדבר הסמוי מן העין, שנאמר: "צו ה' אתך את הברכה באסמך". מבואר בזה, כי כל זמן שאין הדבר ניכר לעין - יכול אדם לבקש ולהתפלל גם על דברים שהם נגד הטבע, כגון שמסאה אחת יהיו שני סאים.

וקשה מהמבואר כאן במשנה, דתפילה כשאשתו מעוברת היא תפילת שוא, לפי שאם אשתו מעוברת נקבה הרי שהוא מתפלל על שינוי נגד הטבע. ועל אף שאין ניכר לעין אם היא מעוברת זכר או נקבה, מכל מקום "הרי זו תפילת שוא", לפי שהוא מתפלל על שינוי נגד הטבע.

ואם כן, כיצד יכול אדם להתפלל שהתבואה תתרבה, והלא המתפלל על שינוי נגד הטבע, "הרי זו תפילת שוא"?

ותירץ הגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל: תפילה על ריבוי התבואה אינה תפילה על שינוי נגד הטבע, שכן הקדוש ברוך הוא ברא טבע שתבואה עשויה להתרבות. (מרפסין איגרא ע' כז - ח) ³⁰.

הנוטל שכר לדון

נשאל הגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל: במסכת קידושין (דף נ"ח ע"ב) אמרו כי מי שנוטל שכר לדון או להזות, לא מהני דינו והזאתו ³¹, ולא שמענו כן בשאר מצוות, כמו קריאת התורה ושופר, שיעכב את המצוה?

³⁰ וכתב המאירי (תענית ח, ב), 'ההולך למוד את גרנו אומר יהי רצון שתשלח ברכה במעשי ידי, ולא שירכו הפירות אלא שיצליח בהם לסחורתו. התחיל למוד, אומר ברוך השולח ברכה בכרי הזה, כך כתבו גדולי הרבנים, ופי', שמזכיר בה ברכה ומלכות, ומכל מקום יש גורסים יהי רצון שתשלח ברכה בכרי הזה. מדד ואחר כך בירך, הרי זו תפילת שוא, שאין הברכה מצויה, לא בדבר המדוד ולא בדבר השקול ולא בדבר המנוי אלא בדבר הסמוי מן העין. וגדולי המפרשים שואלים, על מה הוא מברך אם על שלא ירקבו, הרי בכל שעה הוא צריך לה, ואף על פי שאין הברכה מצויה בו, תפילת שוא מיהא למה, ולדעתי כל שהוא מברך שלא יפסיד פירותיו אין כאן תפילת שוא, אלא שעל התפלה הנזכרת הוא אומר כן יהי רצון שתשלח ברכה בפירות הללו, ור"ל שיתברכו בכל מיני הצלחה, ואי אפשר שהמידה או הפרסום לא יעכב בהצלחתו איזה עכוב'.

ורבי צדוק הכהן (דברי סופרים אות ט) כתב: הברכה היא התפילה, וכמו שאמרו התחיל למוד וכו' ברוך השולח וכו' מדד ואחר כך בירך הרי זו תפילת שוא, ואף על פי שאומר בלשון ברכה והשולח, ובשיטה מקובצת שם מהריטב"א בשם הרמב"ן דהוא במפריש תרומות ומעשרות דהובטח (מלאכי ג' י') והריקותי וגו' על כן אינו ברכה לבטלה [ועיין שם דמברך בשם ומלכות], ולשון הגמרא לא משמע כן וכן הפוסקים גם כן כתבו סתם, אבל אחר שהתפלל תחילה בהליכתו למוד יהי רצון מלפניך ה' וכו' אין לך תפילה שאינה נענית ובודאי ישלח ברכה, ואפילו אינה נראה מורגש בפועל. וע"ע במאמרו של הרב אהרן מיטלמן בקובץ תל תלפיות (נד, תשס"ג, עמ' נא - נר).

³¹ וכתב התורה תמימה (דברים פרק א הערה כד): יש לבאר הענין מ"ש בבכורות כ"ט א' הנוטל שכר לדון דינו בטלים, וכמה יגיעות יגעו הראשונים והאחרונים ליישב המנהג שנוטלים הדיינים שכר משני הבע"ד. וכן מסידור גיטין וחליצה וכדומה, עיין ברמ"א לאה"ע סי' קנ"ד ס"א, [בסה"ג] וכמה סברות נאמרו בזה. אבל לפי מש"כ הנהגה הא דהנוטל שכר לדון דינו בטלים איירי רק כששמע הטענות ויודע פסק הדין, אבל הן אינו מחויב עצמו להזדקק עצמו לטענותיהם ולחקר הדין וסידור גט וכו', ואפי' בדין קבוע זה שכרו עבור מה שמזדקק עצמו להביא עצמו לחיוב לדון ולהורות, ודו"ק.

וכה"ג ראיתי בהערות הגרי"ש אלישיב (מסכת כתובות דף קה). שכתב: ידוע מש"כ הרע"ב בבכורות (פ"ד) דראיתי שערוריה לרבני אשכנז שלוקחים לסדר גט י' זהובים, ועדים המעידים להם ב' זהובים לכל אחד, והרי הנוטל שכר לדון ושכר להעיד דינו ועדותו בטלילין.

וכתב הרמ"א (חו"מ סי' ל"ד סי"ח, ובסדר הגט סק"ד ועוד אחרונים). דודאי כשראה עדות ולוקח שכר להעיד, כיון שכבר יש עליו מצוה להעיד, וכן דייך אם באו לפניו לדון הרי חייב לדון כדין, בכה"ג הוה הלוקח שכר לדון ולהעיד דינו ועדותו בטלילין.

והשיב: זה מדרבנן, ורק במצוה שהכוונה בה עיקר, כמו "דין" שצריך הכרעת הדעת, וכן "הזאה" שדינה כוונה כמו שאמרו נתכוין לפנים והזה לאחור לא מהני, אבל שופר המצוה היא המעשה עצמו, ול"ש שיעכב את המצוה. (דרך שיחה פר' אמור)³².

בגדולה מתחילין מן הגדול

בביאור טעמא דקרא להגאון ר' חיים קנייבסקי על מגילת אסתר כתב לפרש במש"כ שם: למגדול ועד קטן משתה וגו'. ובתורה כתיב: הכו בסנורים מקטן ועד גדול הקדים הקטן לגדול, ויתבאר ע"פ הגמרא בברכות סא. בגדולה מתחילין מן הגדול ובקלקלה מתחילין מן הקטן.

לך בשלום

בברכות דף סד. איתא: הנפטר מחבירו וכו' לך לשלום וכו' הנפטר מן המת וכו' לך בשלום וכו'.

בספר דרך אמונה להגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל בהלכות ביכורים (פ"ד הי"ז) על דברי הרמב"ם (שם) שאומרים למביאי הביכורים: "אחינו אנשי מקום פלוני בואכם בשלום" וכותב: לפנינו במשנה הגירסא באתם לשלום, ובקידושין ל"ג ב' הגי' בואכם לשלום, אמנם בחולין נ"ד ב' הגי' כמו שהעתיק רבנו, וכבר העירו על גירסת רבנו ממ"ש בברכות (ס"ד א') הנפטר מחברו אל יאמר לו לך בשלום, אלא לך לשלום, שהרי יתרו שא"ל למשה לך לשלום עלה והצליח, דוד שאמר לו אבשלום וכו' הרי מבואר דלחי אין לומר בשלום אלא לשלום.

וכתב: אמנם באמת נראה דחז"ל לא הקפידו אלא על לשון הליכה דכתיבי קראי ולא על לשון אחר, עי' ר"ה (כ"ה א') בא בשלום רבי ותלמידיו, ובנוזר (י"ט ב') אם יבא בני בשלום, ובירושלמי (פ"ג דברכות ה"א) גמרת לצאת תבא בשלום, ובברכות (ס' א') ובקש רחמים שייצא בשלום, ובסנהדרין (י"ב א') יצאו בשלום, ובשבט (י"ב א') ושבתי בשלום וכו', ובמ"א (כ"ב י"ז) ישובו איש לביתו בשלום, ובש"ב ט"ו שובה העירה בשלום, וביומא (ס"ו ב') אהא בשלום אני ואתה, ובתענית (ט' ב') ליזילי רבנן בשלמא, ושם צ"ע שליזלו הוא ל' הליכה, ושמא דוקא בלה"ק יש קפידא, ועיי"ש בגליון דגי' הע"י לשלמא. וראה שם יתר דבריו.

וכתב: ועל פי זה מיושב מה שהקשה האמרי נועם בפסוק "ושבתי בשלום אל בית אבי" מפני מה אמר בשלום ולא לשלום, וכן הקשה על מה שכתוב ה' יברך את עמו בשלום (תהלים כ"ט א') ונשאר בקושיא, ולהנ"ל אתי שפיר. ובכך מיושב גרסת הא"ח שהביא בא"ר סימן ר"ל דגריס בגמרא ברכות ס' ע"א מודה אני לפניך שהוצאתני בשלום וכשם שהוצאתני בשלום כן תולכנו בשלום ותסמכני בשלום, ותמה על זה שהרי אין לומר לחי בשלום אלא לשלום, ולהנ"ל אתי שפיר הכל.

מחלקת עינים עדיפא על מחלקת פוריות

יהודי עשיר שניפקד לאחר שנים מרובות בזש"ק בא אל הגאון ר' יצחק זילברשטין שליט"א בשאלה דלהלן: הוא מעוניין לתרום חמישית מנכסיו לטיפול בחולים (המדובר בסכומי כסף גדולים מאוד). האם כדאי לתרום למחלקת פוריות בבית החולים או למחלקת עינים. הרי על שניהם, גם על עיוורים וגם על ערירים, נאמר שהם חשובים כמות.

אבל כשמזמין עדים שיבואו לראות עדות זו, בכה"ג ודאי שאין הם חייבים לבוא ולראות, וכן כשמזמין דיין לעשות לו גט, אין הדיין חייב בזה, ובהא ודאי שיכולים לקחת שכר. (ועי' נתיב"מ סי' ל"ד סק"י וקובץ תשובות ח"א סי' קע"ט ולעיל מ"ו ע"א).

ועיין במחנה אפרים (הלכות שכירות פועלים סימן ח') שכתב, דפשיטא דשכר מצות אסור ליטול היכא דמחוייב בהם, אבל שכר הוראה ולימוד שאינו מחוייב בהם, היכא שהוא רוצה ללמוד לעצמו מנ"ל דאסור ליטול שכר. ושם דן בענין נטילת שכר עבור עדות, דנראה מדברי הרשב"א דשרי, אבל מדברי הר"ר שמחה הכהן נראה דמה שהרשב"א התיר דוקא שכר הליכה, שהולך להיות עד ושכר טירחתו נוטל אבל שכר עדות עצמה לא. ע"ש

³² ובפתחי חושן (חלק ד שכירות) - הערות פרק ח - שכר פועלים הערה צה) ציין לשד"ח (אס"ד [ח"ט] מערכת ר"ה סימן ב אות יז) שהאריך במה שנהגו ליטול שכר תקיעת שופר וש"ץ ולא אסרו משום שכר מצוה, והביא בשם הבית מאיר (באו"ח) משום דהוי טירחא, והשד"ח דחה שלא התירו שכר טירחא אלא בדבר שהוא הכשר מצוה ולא בגוף המצוה, עיין שם שהאריך בזה, ועי' עוד בשד"ח (כללים מערכת השי"ן כלל כג).

הרב העביר את השאלה לגיסו הגר"ח קנייבסקי זצ"ל שהשיב שמחלקת עינים עדיפה, והסביר את דבריו. הראשונים אומרים שכאשר המשנה בפסחים מונה 3 סוגי מרור הרי שראשון ראשון קודם, ועדיף קודם לאכול את המין הראשון, ואם אין לו שיקח את השני וכו'. כך גם בענייננו, אמר הגר"ח, הגמרא מונה 4 אנשים החשובים כמות עני, מצורע סומא ומי שאין לו בנים. יוצא איפוא שמחלקת עינים המטפלת בעוורים עומדת בדרגת עדיפות אחת לפני מי שאין לו ילדים. ע"כ. (קול ברמה - אלול תשנ"ד ע' 38)

קריאה לאור הנר

במס' שבת (דף יב:) איתא: ולא יקרא לאור הנר וכו'. וכתב הפרמ"ג (סי' ער"ה במשב"ז ס"ק ח') בשם הפוסקים, דאדם שאין ההגדה שגורה בפיו, ואין ברשותו אלא נר שמן בלבד, מותר לו לקרוא לאור הנר, שכן מצות סיפור יציאת מצרים דוחה את איסור הקריאה לאור הנר.

וקשה, מדוע בשאר שבתות השנה אסור ללמוד תורה לאור הנר, ואין אומרים שתבוא מצות תלמוד תורה ותדחה את איסור הקריאה לאור הנר, ומה ההבדל בין מצות סיפור יציאת מצרים שדוחה את איסור הקריאה לאור הנר לבין מצות תלמוד תורה שאינה דוחה? ³³

ותירץ הגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל: אדם שאין ההגדה שגורה בפיו ואין ברשותו כי אם נר שמן, אם לא נתיר לו לקרוא לאור הנר, הרי שתבטל ממנו מצות ההגדה כליל פסח. מה שאין כן בשאר שבתות השנה, גם אם נאסור עליו ללמוד תורה לאור הנר, לא תבטל ממנו מצות תלמוד תורה, שכן יכול הוא ללמוד בעל פה דברים הזכורים לו ע"כ. (מרפסין איגרא ע' קנ) ³⁴.

עורות התחשים והאילים

בספר טעמא דקרא להגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל עה"פ (שמות לט, לד): ואת מכסה עורות האילים המאדמים ואת מכסה ערת התחשים וגו' כתב וז"ל: צריך טעם למה אצל האילים כתיב עורת מלא וי"ו, ואצל התחשים כתיב חסר, וי"ל משום דאמרי' בשבת כ"ח ב' דלפי שעה נזדמן לו למשה ונגנו, ובתנחומא תרומה (סי' ו') מבואר באורך שהי' מעשה נסים ולשעה נברא תחש א' גדול שאורך עורו הי' לי' אמה וממנו עשה המשכן ע"ש, ובשבת נ"ה ב' גבי חפני ופנחס אמרי' מעבירים כתיב חסר שלא הי' רק א' דפנחס לא חטא ע"ש ומבואר דחסר מורה שלא הי' רק א'.

³³ והגרש"ז אויערבאך זצ"ל תי' דבאופן חד פעמי, ובמצוה עוברת שלא יוכל לקיימה מחר, התירו חכמים וסמכו שעוד יוכל לזכור ולא להטות. מה שאין כן אם נתיר בקביעות ללמוד תורה לאור הנר, הרי לא ימלט שישכח ויטה לפעמים.

³⁴ וכ"כ המשנ"ב בשם הפרמ"ג (ס"ק יז) וז"ל: "ואם הוא ע"ה שלא למד מעולם, ואין שגור בפיו כלל בלא סידור, ואין לו שום אדם שיבקשהו שיתן דעתו עליו שלא יטה, מ"מ אפשר ג"כ דיש להקל שלא לבטל מצות הגדה, שהוא מן התורה, אפילו אין לו רק נר של שמן", עכ"ל.

ובשו"ת ציץ אליעזר (חלק ז סימן כז) כתב לחכ"א: בח"א לא"ח סי' רע"ה ס"ט כותב להשיג על המ"ב בס"ק י"ז למה שמביא בשם הפרמ"ג דגם בע"ה שלא למד מעולם ואין שגור בפיו ההגדה כלל בלי סידור ואין לו שם שום אדם שיבקשהו שיתן דעתו עליו שלא יטה מ"מ אפשר ג"כ דיש להקל שלא לבטל מצות הגדה שהוא מה"ת אפילו אין לו רק נר של שמן, ומשיג ע"ז כת"ר דראשית הרי איכא דסברי דמדאורייתא כבר יצא יד"ח כשהזכיר יצ"מ בקידוש היום וא"כ אין כאן מצוה דאורייתא, ועוד אפי' אם נאמר שכל ההגדה היא מדאורייתא מ"מ לא מצינו שיתירו שבות בכדי לקיים מ"ע דאורייתא וכו', ולכן מסיק דלמעשה אין להקל בקריאת ההגדה.

ואגלה לכת"ר כי הפרמ"ג כוון בדבריו הנ"ל לדברי השבלי הלקט בשם אחיו ר' בנימין אשר משם נובע כל עיקר דינו של השו"ע שבסעי' זה. דבשבלי הלקט בה' שבת אות ס"ד בין יתר התשובות שהשיב אחיו ר' בנימין על דברי בעל התרומה בזה מובא שהשיב גם זאת, דאם נאסור עליו לקרות ההגדה בספר כשהוא יחידי מה יעשה תיבטל מצות והגדת לבנך משום ספק שמא יטה ע"ש (ונזכר מזה גם בב"י בטור). הרי ראייה מפורשת לדברי הפרמ"ג דמשום ספק שמא יטה אין לבטל מצות והגדת לבנך. (ויעזין בגוף דברי הפרמ"ג שלא כותב זה בלשון אפשר כפי שכתוב במ"ב, אלא בדרך ודאות). והוא כדברי הגר"ח הנ"ל. וע"ע בזה בשו"ת דברי שלום (אורח חיים חלק ג סימן לז).

אמנם ראיתי מצינים שבפסח מעובין (אותיות רנו רנז) לבעל כנסת הגדולה אוסר, אם אין אשתו יודעת לקרות ואף הוא אינו יודע בהבטת ראשי פרקים, אלא אם כן יש לו חבר עם הארץ ו"אומר להם תסתכלו בי תמחו בידי ותאמרו שבת היום שבת היום.

לכן כאן גבי תחשים כתיב חסר, שלא הי' אלא תחש א', אבל גבי עורות אילים י"ל שהי' מכמה אילים ולכך כתיב מלא. [ומ"מ צ"ל שהיה עוד תחש שעשו ממנו כיסוי הכלים בשעת מסעות כמפורש בפ' במדבר]. עכ"ד.

האילנות יוציאו פירות ביום נטיעתם

הנה בספרא (פרשת בחוקותי, פרשה א) שנינו: "ועץ השדה יתן פרי - לא כדרך שהוא עושה עכשיו, אלא כדרך שעשתה בימי אדם הראשון. ומנין שהעץ עתיד להיות נטוע ועושה פירות בן יומה? תלמוד לומר: 'זכר עשה לנפלאותיו', ואומר: 'עץ פרי עושה פרי למינו', מלמד שבו ביום שהוא נטוע - בו ביום עושה פירות".

וקשה, מה תועלת תהיה בכך שהאילנות יניבו פירות ביום נטיעתם, והלא בין כה וכה אסור יהיה לאוכלם עד שיחלפו שלש שנות ערלה?

ואין לתרץ שהמדובר הוא לדעת רבי יוחנן הסובר: "מצוות בטלות לעתיד לבוא", שכן רבי יוחנן לא אמר את דבריו אלא בהגיע עת תחיית המתים, אך בימות המשיח גם רבי יוחנן מודה שהמצוות ינהגו, והמתבונן בספרא יראה שהמדובר הוא על ימות המשיח?

ותירץ הגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל: התועלת תהיה בהתגברותינו על היצר הרע, שלמרות שהאילנות יניבו פירות טובים ויפים ביום נטיעתם, והיצר הרע יפתה אותנו לאוכלם מיד, אנו לא נצייט לו אלא נמתין עד שיחלפו שלוש שנות ערלה. מעלה זו לא קיימת בזמן הזה, שכן בשלוש השנים הראשונות של האילן עדיין הוא לא מגיב פירות, וגם כשהוא מגיב - עדיין אין הפירות ראויים למאכל, כך שאין מלחמת היצר על שמירת מצוה זו, ואילו לעתיד לבוא נזכה למלחמה נוספת ששכרה בצידה. עכ"ד.

הדר קבלוה בימי אחשורוש

בשבת דף פח. איתא: הדר קבלוה בימי אחשורוש וכו'. וקשה דלפי"ד הגמ' כאן א"כ מעת מתן תורה ועד ימי אחשורוש מדוע נענשו עם ישראל על עוונותיהם והרי יש להם טענת אונס, שקבלת התורה לא היתה מרצונם החופשי, אלא בעל כרחם, הואל ונכפה עליהם הר כגיגית?

ותירץ בזה הגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל דהנה במדרש תנחומא (פר' נח אות ג') מבואר, שלא היתה הכפיה אלא על התורה שבעל פה, "שיש בה דקדוקי מצוות קלות וחמורות, והיא עזה כמוות וקשה כשאל קנאתה", אבל את התורה שבכתב קיבלו ברצון באומרים: "נעשה ונשמע", ועל אי שמירתה נענשו ישראל בתקופה שמן מתן תורה ועד ימי אחשורוש. עכ"ד³⁵. (מרפסין איגרא ע' קפז).

³⁵ ומצאתי שכתב כן נמי האלשיך (פרשת יתרו): והנה גם שלא יעדרו דקדוקים במאמר הלזה. הנה שנים הנה הקושיות העצומות אשר יפול לב אדם עליהם. אחד, היעלה על לב, שהמקדימים נעשה לנשמע מיאנו מלקבל התורה, עד כפה עליהם ההר כגיגית ויאמר להם שאם לא יקבלו תחת ההר ישחקם ולא יוכלו קום. ב. מה זו תשובת רבא הדור קבלוה בימי אחשורוש, שאם כן איפה, כל הדורות שממתן תורה ועד אחשורוש אנוסים היו. ולא יאשמו כל אשר עברו על כל דברי התורה, ואם כן חלילה לשוא הכה אותם הוא יתברך על כל פשעיהם ועל כל עונותם.

אך הנה הקושיא האחת, סילקוה רבותינו ז"ל במדרש רבי תנחומא פרשת נח שהביאו מאמר זה, ואמרו, כי מה שמיאנו ישראל מלקבל עד כפה הוא יתברך עליהם ההר כגיגית, הוא תורה שבעל פה על רבוי דקדוקיה:

ועל הקושיא השנית, אחשבה, תירצוה ז"ל במתק לשונם, באומרים הדור קבלוה, ולא אמרו כבר קבלוה וכיוצא בלשון זה. אך אומרו, הדור קבלוה, יורה כי היתה חזרת קבלה. ואין זה צורך אלא אם נאמר שכבר נחשבה לישראל קבלה אחת ובימי אחשורוש היתה קבלה שנית. וזה יורה גם כן אומרו קיימו מה שכבר קבלו. ולא אמר קיימו מה שכבר ניתן להם. אך הוא כי כבר קבלו פעם אחת ועכשו חזרו. והוא, כי גם שמיאנו בתחלה, עד שכפה עליהם הקדוש ברוך הוא ההר כגיגית, עם כל זה אחר כך גמרו בלבם בלב שלם לקבל בשלמות, אפילו מבלי אשר כפו עליהם ההר.

וזה רמזו לנו ברוח הקודש באומרים קיימו וקבלו. והוא, כי הלא אחר אומרו שכתב מרדכי שיקבלו עליהם את ימי הפורים שהוא מדברי סופרים. והנה היה קשה עליהם, לומר, כי בסיני על ידו יתברך אשר דבר בם לא קבלו, ועתה על ידי מרדכי קבלו. לזה נכתב ברוח הקדש קיימו וקבלו. שהוא, קיימו מה שכבר קבלו בסיני. לומר, שאינו עתה, רק שחוזרין ומקיימים מה שכבר קבלו עליהם בסיני כל מה שמדברי סופרים.

להרוג כינה בשבת

בשבת דף קז: איתא: ההורג כינה בשבת וכו' דאינה פרה ורבה וכו'. ובספר דרך בינה (ע' יח) מביא שנשאל הגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל: שאלה: במסכת שבת (ק"ז, ב') איתא שמותר להרוג כינה בשבת כיון "דאינה פרה ורבה", וכן הוא להלכה (או"ח סימן שט"ז במ"ב סקל"ח), והנה החוקרים אומרים כי היום נשתנו הטבעיים וכינים פרים ורבים, האם משום כך נשתנה הדין.

תשובה: דברי הבל. מה שאין רואים בדרך הרגילה שפרים ורבים - זה נקרא שאינם פרים ורבים, ומה שרואים ע"י מיקרוסקופ אין זה נקרא פרה ורבה. ע"כ³⁶.

וזהו אומרו הדור קבלוה. לומר, אל יעלה על רוחך שגם מה שהודו לקבל היה מחמת האונס. כי לא כן הוא, שאם כן, קבלם מדברי סופרים את ימי הפורים, הוא שאז היחלו לקבל. אך לא כן הוא, רק הדור קבלוה. כלומר, חזרת קבלה היתה בימי אחשורוש. והוא, שכפה אותם בסיני, עד שאמרו רוצים אנו ברצון. והביא ראיה מאומרו קיימו וקבלו, והוא, שהיה לו לומר קבלו וקיימו, כי תחלה מקבלים ואחר כך מקיימים. אך הוא, קיימו מה שכבר קבלו. לומר, אינם עתה כמקבלים מחדש רק מקיימים מה שכבר קבלו בסיני קבלה אמיתית ברצון טוב. וזהו הוא"ו של וקבלו, כי אינה תוספת על קיימו, כי על כל פנים הקבלה קדמה לקיום. אך הוא תוספת על הקבלה הראשונה:

עוד אפשר לפרש, על דרך מה שכתב הרמב"ם (פרק ב מהלכות גירושין הלכה כ) על גט מעושה בישראל שכופין אותו עד שיאמר רוצה אני. שכתב, שגם שיאמר רוצה אני, הלא מתוך האונס הוא. אלא שכל ישראל נפשם חפצה בטבע לקיים תורת אלהים, אלא שהיצר הרע וחומרו הם מעכבין. ואת יצרו הוא שמכין. וכשמודה, הוא שהוסר המעכב והוא ברצון גמור. והנה גם פה היה אפשר לומר כך בישראל. אך הדרך הראשון נכון יותר, כי כשהודו גמרו לקבל גם אם לא היה האונס. ומה גם למה שהזכרנו ממדרש רבי תנחומא, כי לא מגועל נפשם בתורה שבעל פה מייאנו לקבלה, רק על כי רבים דקדוקיה. נוסף על צדקתם ואשר פסקה זוהמתן ראוי להפך בזכותם.

ומצאתי שהעיר זאת נמי הדברי דוד (שמות פרשת יתרו פרק יט פסוק יז): וקשה א"כ למה נענשו כל הדורות עד אחשורוש הא היתה שם מודעה. ונראה לתרץ ע"פ המדרש שמביא בג"א, וז"ל: ובמדרש מצאתי כיון שבא הקדוש ברוך הוא ליתן תורה לישראל כפה עליהם הר כגיגית עד שהיו אנוסים לקבל בריתו של הקדוש ברוך הוא, וכתוב אצל אונס: ולו תהיה לאשה לא יוכל שלחה כל ימיו, ע"כ נשאר להקב"ה שלא יוכל לשלח אותם לעולם, ע"כ. ומש"ה ניחא קושיא שזכרנו דבדין האונס שלא יוכל שלחה, פירוש לגמרי בדין גירושין, אבל מ"מ יוכל לייסרה ביסורין אם יצטרך לכך דלא עדיפא משאר אשה, ה"נ לא יוכל הקדוש ברוך הוא לשלח ישראל לגמרי אלא מייסרם ביסורים קשים, וסופם לחזור אליו בימי בן דוד במהרה בימינו.

³⁶ ובספר פחד יצחק למהר"י למפרוטני ז"ל (ערך דידה אסורה) וז"ל: "אי לאו דמיסתפינא אמינא, שבזמנינו שחכמי התולדות הביטו וראו וידעו וכתבו, דכל בעל חי ויהיה מי שיהיה, הוה מן הביצים. וכל זה שומר נפשו ירחק מהם ולא יהרוג לא פרעוש ולא כינה".

ומובא שם ששאל על כך את רבו ר' יהודה בר' אלעזר בריל ממנטובה והוא קיים דין הגמרא והטיל ספק בדעת החוקרים וז"ל: "אכן חסר דעת החוקר, אין שכלו מגיע לעומק חכמת הטבע ומעשה בראשית כי רב הוא, ואעפ"כ עמד הר"י למפרוטני על דעתו בזה והביא ראיה ממה שאמרו בפסחים צד. שחכמי ישראל הודו לחכמי אומות העולם. אולם רבו כתב דהרי ידוע דאחרי מאות רבות בשנים כל החוקרים מאוה"ע בחקירתם ע"פ הנסיון והמופת שבו לדברי חכמים וקבלת הקדמונים, א"כ אין לזוז ממה שנפסק ע"פ גמרתינו, אפילו כל רוחות החקירה האנושית באות ונושבות בו כי רוח ה' דבר בנו.

גם בספר הברית (מאמר י"ד פ"ח) מביא דעת חכמי אוה"ע ומדחה דבריהם "דמפורש במשנה ו' פ"ט דחולין דיש עכבר שחציו בשר וחציו אדמה. והרמב"ם בפיהמ"ש כותב שהענין מפורסם מאד לרוב המגידים זה עכ"ל, הרי דיש בע"ח שנולדים לא מזיווג ולא מביצים". ע"כ.

וכתב בספר בשבילי ההלכה (ע' נט): ומשמע מכל זה, שאין מתחשבים במכשיר המיקרוסקופ, וכל שלא ניתן לראית אדם או להרגשתו בלי כלי עזר, נחשב ע"פ ההלכה כאילו אינו קיים, אלא הכל נחשב כמו שהוא נראה. ומסתבר שכל שלא היה כמוהו בזמן מתן תורה אין להתחשב בו, וכמו שכתב החוות דעת (סי' צ"ח ביאורים ס"ק ג') דמה שנחשב מין במינו היינו "שהיה להם שם אחד בעת נתינת התורה".

ועפ"ז כתבו להסביר האחרונים לגבי הורג כינה בשבת שהותר מפני שאינו פרה ורבה, שידוע הוא שכל שרץ בא משרץ, ואין הכינה מתהווה מן הזיעה ממש, כי אם הביצה כה קטנה עד שאי אפשר לראותה אלא ע"י זכוכית מגדלת. ומ"מ נחשב כאילו אין כאן ביצה, כיון שהביצה אינה נראית, ולפי ראות עינינו הוא גדל מן הזיעה בלבד, לפיכך נכלל במה שאמרו שאינו פרה ורבה.

ועיין מש"כ הגאון ר' אליהו דסלר זצ"ל ב מכתב מאליהו (ח"ד) דכל מה שקיבלו חז"ל הן בהלכות טריפות הן בהלכות שבת הן בשאר מילי קבלתם אמיתית ויסודתם בהררי קודש הן לקולא הן חומרא. ומה שאמרו כאן דאין הכנה פרה ורבה, ביאור הדברים, דלגבי הלכות התורה אין אנו מתחשבים רק עם מה שעין אדם רואה, כגון נגיעה שבאותיות סת"ם או נקב שבאות שאינו נראה בעין האדם רק ע"י זכוכית מגדלת כשרה, דאין לדיין אלא מה שענינו רואות, ולא נתנה תורה רק לבני אדם באשר הם, ולכן הכנה, אף שנתברר שהם פרים ורבים, אבל עין האדם לא יוכל לראות כן, ולגבי הרי זה כאילו מאליהם נוצרו, וא"כ אינם דומים לאלים

לפטור תודת חברו

בחולין דף כג: איתא: דאמר הרי עלי חלה לפטור תודתו של פלוני וכו'. והקשה חכ"א בספר שיח התורה (ע' רנג): וצל"ע דאיך איירי, אי הביא עם שמן, א"כ להצד דהוי חמץ לכאור' לא יצא, דהרי בחמץ אין שמן, ואם הביא בלי שמן א"כ להצד דזה מצה לא יצא, וגם הרי גודל הלחמי חמץ יותר בשליש ממצה וא"כ ממנו"פ איזה גודל הביא.

השיב לו על זה הגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל: לכאור' יכול להביא שמן בפני עצמו ויכולו לערבו ע"כ³⁷.

משכו וקחו לכם צאן

הנה במכילתא (פר' בא יב, כא) איתא: משכו וקחו לכם צאן - נמצאנו למדין לבהמה דקה שנקנית במשיכה ע"כ. וכתב המג"א בפי' זית רענן שם לבאר עפ"י הגמ' בשבת קכח. דמדדין עגלין וסייחים בשבת. וי"ל כעת, דהנה הלא היתה בעשור לחודש, שבאותה שנה חל ביום שבת, ולשיטת הסוברים שבהמה דקה נקנית בהגבהה, היה אסור להגביה את הצאן, שכן בשבת אסור לטלטל בעלי חיים, ועל כן אמר להם משה "משכו וקחו", כלומר: קנו במשיכה, והיינו עפ"י דמבואר כאן וכנ"ל: "מדדין עגלין וסייחין ברשות הרבים", ע"כ.

וקשה. הלא במכילתא עצמה מובא: "בעשור לחודש הזה ויקחו" - אין לי אלא עשירי שהוא כשר ללקיחה, י"ד בניסן מניין? אמרת קל וחומר... ". וביארו המפרשים, כי מה שצריך שיהיה מקחו בעשור, אין זה אלא כדי לבקרו ד' ימים ממומים, אך אם יש לו טלאים מבוקרים, עדיף שיאחר את לקיחתו ככל היותר.

ואם כן, לשם מה הוצרכו בני ישראל לקנות את הטלאים דווקא בשבת על ידי משיכה, כדברי ה"מגן אברהם", והלא עדיף היה שבעשור לחודש יתחילו לבקרו ממומים ביד המוכר ורק לאחר מכן יקנו אותם?

ותירץ בזה הגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל הואיל והמצרים עבדו לצאנם, הם לא איפשרו לישראל לבקר את הצאן ממומים בזמן שהצאן נמצא תחת ידם, ועל כן נאלצו ישראל לרכוש את הצאן בעשור לחודש כדי לבקרו ממומים.

עוד יש לתרץ בזה: עם ישראל חששו שמא בסופו של דבר המצרים יחזרו בהם מן המכירה, ועל כן הם קנו מהם כבר בעשור לחודש, ע"כ. (מרפסין איגרא ע' קנו).

מילה דוחה שבת

יש שהק' לדעות הסוברות שמילת נכרי כשרה, מדוע מילה דוחה שבת, הלא ניתן לעשות את המילה על ידי נכרי?

שבמשכן, ואין בהם נטילת נשמה. וראה נמי במאמרו של הרב משה מאיר ידלר בקובץ פעמי יעקב (מח, תשס"א, לו - מ). ובמאמרו של הרב משה שמואל לייטנר בקובץ ישורון (טז, תשס"ה, תקצב - תקצט).

אמנם ראה בשו"ת שבט הקהתי ח"ג (סי' קכו) שכתב שהרי אנו רואים שהכנינים מטילים ביצים ופרים ורבים, וא"כ לכאורה יש לאסור להורגם. ודברתי בזה עם הגרי"ש אלישיב [זצ"ל] ודעתו ג"כ נוטה להחמיר, כיון שרואים שהכנינים שבראש בזמנינו מטילים ביצים. וכתב שם שצ"ל שבזמן חז"ל לא היו הכנינים שבראש פרים ורבים. וצ"ע.

³⁷ ובהערות הגרי"ש אלישיב העיר: לכאור' קשה הא השחיטה מקדשת את הלחם, וכל זמן שלא שחטו את הקרבן יכול לפדותו, ומאי קא מיבעיא ליה, וכתב הרשב"א דאיירי שכבר נשחט הזבח. ואף דלא מצי להקדיש יותר מארבעים לחמי תודה וא"כ היאך הכא יקדשו כולם, צ"ל דבאמת יקדשו רק ארבעים מתוך החמישים, [וכמו בתורה ששחטה על שמונים חלות דלדעת חזקיה במנחות (עח ב) קדשו ארבעים מתוך שמונים ויאכל כולם בקדושה]. אך ברש"י (ד"ה מיפק) משמע דמיירי קודם שחיטה שיכול לפדות עדיין.

עוד נציין שבשו"ת עונג יום טוב (סימן פז) שכתב שאף על פי שאדם יכול לפרוע את חובו של חברו, מכל מקום אינו יכול לפרוע את נדרו, ומה שמבואר בגמרא בחולין שיכול לפטור את חברו על ידי שמביא עבורו את לחמי התודה, יש לבאר בשני אופנים: א. שמדובר שהנודר לא אמר "הרי עלי תודה", אלא אמר על בהמה "הרי זו תודה", ומאחר שלא חייב את עצמו בהבאת קרבן תודה, אינו חייב לחמי תודה, אלא שהקרבן עצמו טעון הבאת לחמי תודה, ובאופן זה יכול חברו לפוטרו בהבאת לחמי התודה עבורו.

ב. אף באופן שאמר "הרי עלי תודה", אין חיוב הבאת לחמי התודה מחמת נדרו, אלא מחמת הבאת הקרבן, [יעו"ש שהוכיח שחיוב הלחם אינו מחמת נדרו, אלא שהקרבן טעון לחם], ולפיכך חברו יכול להביאם עבורו, אבל בשאר נדרים דאדם מחייב את עצמו, אין חברו יכול לפוטרו, עכ"ד.

ותירץ בזה הגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל: הן אמת שלדעות אלו הבן נחשב למהול אף כשנימול על ידי נכרי, מכל מקום הואיל ו"אין שליחות לנכרי", נמצא כי במילת הנכרי בוטלה מצות העשה המוטלת על האב למול את בנו בעצמו או על ידי שלוחו, שנחשב כמותו. ועל כן, לצורך קיום מצות העשה של האב, התירה התורה למול בשבת. (מרפסין איגרא ע' רמג)³⁸.

טלית נאה

הקשו דמדוע מצוה לעשות טלית נאה, הלא המצוה היא הציצית ואילו הטלית אינה אלא הגורם של מצות ציצית? ואם אכן קיימת מצוה לנאות גם את הגורם של המצוה משום "זה אלי ואנוהו", מדוע שלא תהיה קיימת מצוה לנאות לא רק את המזוזה אלא גם את הבית עליו קובעים את המזוזה, שהוא הגורם של מצות מזוזה?

ותירצו הגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל והגאון ר' חיים פנחס שיינברג זצ"ל: קיימת מצוה לנאות גם את הטלית, משום שהטלית הינה חלק בלתי נפרד מחוטי הציצית, וכל הבגד - הטלית וחוטי הציצית שעליה - חדא מצוה הוא ונעשה כולו לחפצא של מצוה, קרי: טלית של מצוה. ומכאן גם נגזר נוסח הברכה: "להתעטף בציצית", למרות שבעצם אנו מתעטפים בטלית.

מה שאין כן מזוזה אינה חלק מן הבית, ואין הבית נעשה לחדא מצוה עם המזוזה, והבית אינו אלא מקום הקיום בלבד, ולכן לא קיימת מצוה לנאות את הבית.

תדע, שאם אכן קיימת מצוה לנאות גם את מקום הקיום ואת גורם החיוב, הרי שיתחייב אדם לנאות גם את עצמו, שכן הוא מקום הקיום וגורם החיוב של מצות תפילין המונחות עליו ושל מצוות רבות נוספות.

עוד יש ליישב בזה: המצוה לעשות טלית נאה מצד "זה א - לי ואנוהו" נאמרה רק באופן שמכין טלית - בגד בן ד' כנפות לצורך קיום מצות ציצית, אך אם מכין סתם בגד לצורך לבישה וללא כוונה לקיום מצות ציצית, לא נאמרה לגביו מצות "זה א - לי ואנוהו". והוא הדין בבית, אם יבנה בית לצורך קיום מצות מזוזה, אכן יצטרך לנאותו מצד "זה א - לי ואנוהו", אך כל עוד שאין זה כך, אין מצות "זה א - לי" לגביו, ולכן, טלית, שהדרך לעשותם לשם קיום מצות ציצית, אמרו בה שמצוה לנאותה, אך בית שבדרך כלל הסיבה העיקרית לבנייתו הינה לצורך מגורים ולא לצורך קיום מצות מזוזה, א"כ לגביו לא נאמר שמצוה לנאותו, ע"כ. (מרפסין איגרא ע' יא - יב).

ביטולה של תורה זהו יסודה

הנה בט"ז (יו"ד סי' רנ"א ס"ק ו') כותב: "יותר יש זכות למי שזוכה לעסוק בתורה ולא בא לידי הצלת נפשות, ממי שבא לידו הצלת נפשות ועל ידי כך צריך לבטל תלמוד תורה ולעסוק בהצלת נפשות. ויליף ליה ממרדכי שהוצרך לבטל תורתו ולעסוק בהצלת נפשות הורידוהו חכמים מגדולתו" עכ"ל.

³⁸ וכ"כ בס' מעשי למלך (הלכות בית הבחירה פרק א הלכה ד) דמהא"ט שבת דוחה מילה אף למ"ד דמילה כשר ע"י נכרי ע"כ משום דבזה לא מתקיים המ"ע שמוטל על האב כיון דאין שליחות לנכרי וכמש"כ בח"ס בכמה דוכתין.

וכן בשו"ת תורת חסד אורח חיים סימן מד ציין במוסגר שבתשובת ח"ס חיו"ד סי' קל"ב תירצו בכה"ג למ"ד מילה בנכרים כשירה הא דמילה דוחה שבת ולא אמרינן שתיעשה ע"י נכרי דאף שהמילה כשירה בנכרים מ"מ האב לא קיים מ"ע המוטלת עליו כיון דאין שליחות לנכרים ולא נימול הילד בשליחותו. וסברא כזו כבר כתובה בתשו' הרשב"א בדברי השואל סי' שנ"ז לענין הבערת ב"כ בשבת אם נעשה ע"י נכרים דמ"מ לא נקיים אנחנו מ"ע זה.

ובשו"ת טוב טעם ודעת (מהדורא תליתאי ב סימן צט) כתב: ע"ד אשר הקשה לפי מה דאמרינן בשבת דף קל"ג דאי איכא אחר ליעבד אחר א"כ קשה להסבירים דמילה כשרה בנכרי למה מילה דוחה שבת יעשה ע"י נכרי. הנה לכאורה לק"מ דאין לנו להקשות על הכתוב כיון דהתורה אמרה בפירוש שמילה דוחה שבת. וכה"ג כתב בספר חתם סופר להגאון מו"ה משה סופר אב"ד דק' פ"ב בס' שט"ז ליישב קושיית הספר אהל דוד שהקשה לפי מ"ש בשבת פרק ר"א דלר"א ציצית אין דוחין שבת הואיל ובידו להפקירן. א"כ למה פסח דוחה שבת הרי בידו להפקיר נכסיו לפי דעת התוס' רפ"ק דפסחים דמי שאין לו קרקע פטור מפסח. ותירץ בספר הנ"ל דאין לנו להקשות על הכתוב. ועי"ש עוד מה שהאריך בזה. וע"ע בזה בשו"ת הר צבי (אורח חיים א סימן קמג).

וכתב בספר מרפסין איגרא (פרק כ"ד) להקשות, דהרי ברש"י כאן פירש: "ביטולה של תורה זהו יסודה, כגון שמבטל תורה להוצאת המת והכנסת כלה - זהו יסודה, כלומר: מקבל שכר כאילו יושב ומייסדה ועוסק בה". הרי מפורש, כי אדם שהוכרח לבטל תורה לצורך קיום מצוה נחשב לו "כאילו יושב ומייסדה ועוסק בה"?

והביאו תירוץ בשם הגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל: למרות שאדם שהוכרח לבטל תורה לצורך קיום מצוה מקבל שכר מלא, מכל מקום חסרות לו המעלות של תלמוד תורה ע"כ³⁹.

ויש לבאר הדברים, דבמצות ת"ת ישנם ב' מצוות: א) לימוד תורה - דילפינן מוהגית בו יומם ולילה. ב) מצות ידיעת התורה - דילפינן מושגנתם לבניך, שיהיו דברי תורה מחודדין בפיך. וכשעוסק בצרכי ציבור, אמנם נחשב כאילו מקיים מצות "לימוד התורה", אבל עדיין חסר לו ב"ידיעת התורה", ואת זה א"א להשלים.

עריכת פטר חמור בבית הכנסת

איתא בירושלמי (פ' בני העיר ה"ג): ר' אימי מפקיד לספריא אם אתא ברנש גביכון מלכלך באורייתא לגבכון, תיהווין מקבלין ליה ולחמריה ולמנני [כשיבוא לפניכם אדם שמלוכלך בתורה, תכניסו אותו לבית המדרש עם חמורו], והוא משום דסובר כר"י בן לוי דאמר שם לעיל מזה בתי כנסיות ובתי מדרשות לחכמים ולתלמידיהם, וכדאיתא גם בגמ' דידן מגילה (שם) אמר רבא חכמים ותלמידיהן מותרין דאמר ריב"ל מאי בי רבנן ביתא דרבנן, ולכן אמר ר' אימי לספריא שאף אם הוא רק קצת בן תורה נמי נחשב כבן תורה לגבי זה ומותר כשהוא אורח להיות שם עם חמורו וכל כלי. ועל פי דברי הירושלמי התיר הגר"ח קנייבסקי זצ"ל לערוך פדיון פטר חמור בתוך בית הכנסת. (חשוקי חמד מסכת זבחים דף נח.)⁴⁰

מדבר שקר תרחק

בדרך שיחה (פרשת משפטים) מובא שהגר"ח קנייבסקי זצ"ל סיפר שפעם קרא מרן החפץ חיים את אחד מתלמידי הישיבה, ואמר לו היות ובאותו יום קיבל סכום כסף הגון מפדיון ספריו, והיות ורגילים לבוא אליו בבקשת גמ"ח אנשים שונים, ביניהם כאלה שמכיר בהם שאינם זהירים בפריעת חוב, ושאינו מחוייב להלוות להם, לכן חפץ הוא להקנות את כל כספו לתלמיד בקנין גמור במתנה ע"מ להחזיר, כדי שיוכל לענות לאנשים אלה בתום לב שאין לו כסף ולא יכשל ח"ו בדבר שקר. וסיים הגר"ח קנייבסקי שאביו הקהלות יעקב זצ"ל סבר שאם יש לו כסף ואינו רוצה להלוות לו ואומר לו שאין לו אינו שקר, כי הכוונה "אין לי להלוות לך", ומה שהחפץ חיים נהג כך אינו משום שזה שקר אלא שהידר בזה.

שמות המחותנים שוים

בשו"ת מהרי"ל דיסקין (קונטרס אחרון סימן ה אות רא) כתב: עיין ברכות (מב, א) רב יודא איעסק לברי' בי רב יודא בר חביבא. מכאן ראינו לנודע ביהודה (תניינא אהע"ז סי' עט) דאין להקפיד בשמותיהן שוין, כי אם בשוים בשם אביהם, דאביו של ר' יהודא רב יחזקאל. וכ"כ להוכיח בהגה' רבי יצחק אייזיק חבר.

ובספר 'שמות בארץ' (פרק יז) הביא מהגר"ח ק"ב בשם החזו"א דבזמן חז"ל לא היה בזה סכנה, אך ריה"ח צפה ברוח קדשו דמזמנו ואילך יש בזה סכנה.

המ"ב והחזו"א

הגר"ח קנייבסקי סיפר ששאל פעם את הגאון ר' גדליה נדל זצ"ל על מי לסמוך בשאלה של לימוד לאור הנר של שעה בימינו בליל שבת, שהמשנ"ב (סימן ער"ה סק"ד) מתיר, והחזו"א אוסר. ואמר הגר"ג נדל זצ"ל שאם החזו"א מביא ראיה לדבריו, יש לפסוק כמוהו, מאחר שיש לומר אילו היה שומע המשנ"ב את ראייתו, אולי היה המשנ"ב חוזר בו, אבל אם אין לו ראיה אלא שהוא אמר דבר מצד הסברא הוי הם שקולים. (חשוקי חמד מסכת בבא בתרא דף סה.)

³⁹ וכ"כ נמי הרב אשר צבי לונצר בקובץ אורייתא (יח, תשנ"ו, רד - רח). עי"ש.

⁴⁰ ובחי' לזבחים דף כ כתב דיש לציין שבספר קורות העתים (י ע"א במהדורה ישנה, סט ע"א במהדור"ח) הביא עדות על מצות פדיון פטר חמור שנעשה ע"י הגאון רבי ישראל משקלאב בעל פאת השלחן, ועטרו את הבכור במרגליות ובזהב, והוליכוהו לבית הכנסת בשמחה ובתופים, והפדיון עצמו נעשה בבית הכנסת, יעו"ש.

מחיר כלב בכלב מת

הרב שאול קוסובקי זצ"ל הסתפק באדם שמכר כלב מת, האם חילופיו מותרים למזבח, או שמא אסור משום דהוי מחיר כלב. והגר"ח קנייבסקי זצ"ל השיב לו שכלב מת שמו נבילה ואין שמו כלב. (חשוקי חמד סנהדרין דף קט.)

לשון הרע

אמר הגר"ח קנייבסקי זצ"ל שאם מדבר לשון הרע פעם אחת על רבים כגון שאמר כל אנשי עיר זו גנבים, עובר בפעם אחת על לאוין הרבה כמספר התושבים. (חשוקי חמד מסכת מכות דף כ.).

אם יש מצוה לעכו"ם לאבד ע"ז

יש להסתפק האם יש מצוה לעכו"ם לאבד ע"ז, כמו שהם מצווים שלא לעבוד ע"ז, או שמצוה זו, לאבד ע"ז, מוטלת רק על בני ישראל. והנה יעוין במנחת חינוך (מצוה תלו) שכתב שהמצוה לאבד עכו"ם נהוג בכל אישי ישראל, אך בבן נח, אף שמצוה על ע"ז, היינו שלא לעבוד, אבל לא על איבוד ע"ז, יעו"ש.

אולם הגר"ח קנייבסקי זצ"ל אמר שנראה שיש ענין לעכו"ם לאבד ע"ז, מהא דנאמר במסכת עבודה זרה דף מג ע"א אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יהושע בן לוי פעם אחת הייתי מהלך אחר ר' אלעזר הקפר בריבי בדרך, ומצא שם טבעת ועליה צורת דרקון... מצא עובד כוכבים גדול ואמר לו בטלה ולא בטלה, סטרו ובטלה, יעו"ש. ואם נאמר שאין מצוה לעכו"ם לאבד ע"ז, איך היה מותר לרבי אלעזר הקפר לסטור לעכו"ם. ואף אם נאמר שאין בזה איסור מעיקר הדין, ודאי שאין זה מהראוי להכות עכו"ם סתם. ומכאן נראה שאף העכו"ם מצווה לאבד ע"ז מהעולם. (חשוקי חמד מסכת עבודה זרה דף נ.).

גורל הגר"א

הגר"ח זצ"ל סיפר סיפור מופלא: לפני למעלה ממאתיים שנה, היתה בחורה שעמדה להשתדך עם בחור ירא ה'. אלא, שטרם האירוסין, מגלה הבחורה, שלבחור יש אח שיצא לתרבות רעה, רח"ל.

הבחורה מאוד חששה לגשת לשידוך, מי יודע, חשבה בליבה, שמא רוח הקלקול ועזיבת הדת, תחלחל גם ללב האח המשוך, ואולי תשפיע על בניי שיהיו דומים לאח אביהם. והציעה את שאלתה אל אדונו הגר"א.

הגאון ערך 'גורל הגר"א', והפסוק שיצא בגורל היה לשם שבו ואחלמה (שמות כח, יט). פסוק זה מונה את שלושת האבנים שהיו קבועים בטור השלישי של חושן המשפט, אך לענייננו, אמר הגר"א, שיש לפנינו הוראה בדרך רמז בדבר שאלת השידוך, והיינו: "לשם שבו" - יש להתייחס רק לשמו הטוב של החתן עצמו, "ואח למה" - מה איכפת לנו מיהו אחיו של החתן. ונשאל הגר"א: הן הורונו חז"ל לבדוק באחי האם, והשיב: רק כלפי האחים של הכלה אמרו שיש לבדוק בהם, אבל לא באחי החתן. (חשוקי חמד זבחים דף סב.).

יין שיש בו קמחים

במנחות דף פז. איתא: יין שיש בו קמחין פסול שנאמר תמימים יהיו להם ונסכיהם. והגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל בספרו טעמא דקרא הקשה למה נאמר קרא זה לפסול יין שיש בו קמחין דוקא לגבי עצרת.

וכתב דאפשר כיון שאז מתחילין להביא נסכים מן החדש, ששתי הלחם מתירין במקדש, לכן אז הזהירה התורה שלא יהי' בהם מום, קמחים⁴¹.

⁴¹ והתורה תמימה (במדבר פרק כח הערה נז) כתב: ומה שראה הכתוב להורות ענין תמימות היין בנסכים בענין עצרת ולא בחג אחר י"ל פשוט משום דמעצרת מתחיל זמן קלקול היינות כמ"ש במשנה ב"ב צ"ח א', ולכן רמז הכתוב בעצרת שישגיחו על שלמותם.

ובס' העמק דבר (פרשת פינחס פרק כח פסוק לא) כתב: תמימים יהיו לכם ונסכיהם. מכאן למדו במנחות דף פ"ז דיין שיש בו קמחין פסול שנאמר תמימים יהיו לכם ונסכיהם, הנסכים יהיו גם כן תמימים. ורמזה התורה ביחוד בזה החג משום שאז שכיח

את צאנך ואת בקרך

כתיב (שמות כ' כ"א) וזבחת עליו את עלתיך ואת שלמיך את צאנך ואת בקרך וגו'. ובתרגום ירושלמי מבואר דפסוק זה קאי אהקרבת הקרבנות ע"ש (ובשאר התרגומים פי' דקאי אשחיטת הקרבן ע"ש)⁴², וביאר הגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל בתחילת ספר משנת חיים על ויקרא (במכתביו אות ג') דהטעם שהקדימה כאן התורה צאנך לבקר, אפי' דהבקר גדול מהצאנך ודינו שיקרב קודם, אך בגלל שאחד המרבה ואחד הממעט, ובלבד שיכוון לבו לשמים וכמבואר כאן עכ"ד.

להסתכל בתמונות בשבת

בסוף ספר טעמא דקרא (ע' רלה) מביא הגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל הנהגות ששמע מאמו ע"ה בשם החזון איש זצ"ל, ושם באות ט"ו הוא כותב: אסור להסתכל בתמונות בשבת (וכן משמע בשבת קמ"ט א' ודיוקנא עצמה אף בחול כו' משמע דבשבת יש גם איסור שטרי הדיוטות ועי' שו"ע סי' ש"ז סט"ו). ע"כ⁴³.

מילה בבין השמשות

הגרנ"ק העיד כי שמע מהחזו"א שאפשר למול 35 דק' לאחר השקיעה (אילת אהבים עמ' ה), וכן נכתב בשם הגרנ"ק (ברית אפרים תשובות בסוף הספר).

מסירת הסכין מאבי הבן למוהל בשבת

דעת הגרנ"ק (ברית אפרים, תשובות בסוף הספר) שנכון שלא לעשות כן⁴⁴.

קטן העושה מלאכה בשבת לצורך אביו

קטן שאביו ציוהו לעשות מלאכה בערב שבת ושכח ועשה בשבת מפחד אביו, נחלקו הפוסקים האם נחשב עושה לדעת אביו. דעת הגרשז"א (מאור השבת ח"א מכתב טז אות ג) שנחשב עושה על דעת עצמו, אמנם דעת הגרנ"ק (שם סי"ח סקי"ד) שנחשב שעושה בציווי אביו. (משנה אחרונה הערות סימן שמו)

בורר בסכו"ם

יש שכתבו שאין בסכו"ם איסור בורר כלל (ארחות רבינו ח"א עמ' קנא ובמהדו"ח עמ' רפג) בשם הקה"י בשמו של החזו"א, וכן מובא בשם הגרנ"ק (הלכות שבת בשבת פ"ט הערה 70), וטעמם, שכיון שלכל אחד שימושים נפרדים וניכרים, אין זה תערובת (אך באורחות רבינו מבואר שבשנותיו האחרונות הקפיד בעל הקה"י שלא ימיינו את הסכו"ם עי"ש).

קלקול ביינות כדתנן בבב"ב דף צ"ח י"ן מבושם אני מוכר לך חייב להעמיד לו עד העצרת, ופירש רשב"ם שמכאן ואילך מתקלקל אפילו יין מבושם, כן שמעתי מהרב הגאון מהר"ם אלעזר משה שי' האב"ד דק"ק פינסק.

⁴² וראוי לציין לדבריו של האבן עזרא (פרשת יתרו פרק כ פסוק כא) שכתב: ראיתי אפיקורס אחד ישתחקו עצמותיו, שטען על החכמים, בעבור שאמרו אי זהו מקומן של זבחים (זבחים מז, א). כי אמר, כי לא מצא בכל התורה זביחה, כי אם שלמים, כמו עולה וזבחים. כי עולה הוא דבר בפני עצמו, והזבחים שלמים, כמו ויעלו עולות ויזבחו זבחים שלמים לה' פרים (שמות כד, ה). וככה בכל מקום. והראיתי לו, כי לא דבר נכונה. כי כתוב וזבחת עליו את עלתיך ואת שלמיך. אז הודה על חטאתו, שטען על אנשים נכבדים מכל הדורות הבאים אחריהם.

⁴³ וראה בשו"ת אור לציון (חלק ב פרק כו - דיני מוקצה בשבת אות ב) שכתב: מותר לטלטל תמונות, ובלבד שאין עליהם כתב, אבל תמונות שיש בהם כתב (כגון תמונות רבנים ששם רשום בהם), וכן תמונות הקבועות בקיר, אסור לטלטלן בשבת.

ויש שהקלו עי' בס' שלחן שלמה (לגרשז"א ח"א סי' שו סט"ו). ובס' מנוחת אהבה (ח"א פ"י, לז).

⁴⁴ ובספר כורת הברית (יו"ד סי' רסה סקנ"ה) אסר, אמנם בעיקרי הד"ט (או"ח סי' יד סקנ"ב) התיר כיון שזו דרך המילה, וכן הורה הגריש"א (ספר הברית ח"ב פ"ט סי' יא סכ"ב) להיתר.

לתלות לוח שנה בשבת

דעת הגר"ח קדמונת לתלות לוח שנה על הקיר בביהכ"ס בשבת כיון שמסירו מפעם לפעם (ספר אהל ארעי סוף ס"י).

הרקדה בשבת

במנחות דף סג: אמר רבא, קסבר ר' ישמעאל: עשרון מובחר בלא טירחא אתי מחמש, בטירחא אתי משלש, בחול מייטנין מחמש דהכי שביחא מילתא, בשבת מוטב שירבה במלאכה אחת בהרקדה ואל ירבה במלאכות הרבה.

והקשה חכ"א בספר שיח התורה (ע' רמ"ז): צלע"ג הא בלא"ה הוא קוצר וטוחן את הג' סאין, ואינו חוסך לגמרי את אותם המלאכות. ומה נפק"מ אם מוסיף בהם עוד מעט קצירה ועוד מעט טחינה, ממה שמוסיף על הברירה שיש לו, הא אם יקצור חמש לא יתחדשו לו מלאכות חדשות שלא היו לו.

והשיב לו הגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל: בהרקדה הוא עושה הכל ביחד וחייב א', אבל בקצירה וטחינה עושה כל א' לעצמו בסתמא ע"כ⁴⁵.

מנורת זהב טהור

במנחות דף כט. תניא רבי יוסי ב"ר יהודה אומר: מעשה והיתה מנורת בית המקדש יתירה על של משה בדינר זהב, והכניסוה שמונים פעמים לכור והעמידוה על כיכר.

והקשה בספר מרפסין איגרא (פר' תרומה): קשה הלא בתלמוד ירושלמי (יומא פ"ד, ה"ד) שנינו: "איזהו זהב טהור? כל שמכניסין אותו לאור ואינו חסר כלום". כיצד, אם כן, מספר רבי יוסי על מנורה שהיתה יתירה דינר זהב והכניסוה לכור ועמידוה על כיכר?

⁴⁵ ובמקדש דוד (קדשים סימן כה אות ה) כתב: וכתב רש"י ז"ל דמוטב שיחלל פעמים הרבה שבת במלאכה אחת כגון שירקד הג' סאין פעמים הרבה עכ"ל, ויל"ע מה איסור שבת יש כשמרקד פעמים הרבה, דהפעם השני אין בו משום מלאכה כדאמרין בביצה (כ"ט ב) דשונין בקמח, וכתב רש"י ז"ל דהשונה אינו מרקד, דהא בין בחול בין בשבת לא היה שם אלא י"ג נפה רק שונה פעם שניה וצ"ע. [ועל זה דאמרין שם ואל ירבה במלאכות הרבה כתב רש"י ז"ל מלאכות הרבה שיקצור ויזרה ויברור ויטחן וירקד ב' סאין יותר עכ"ל, והנה זה דלא חשיב נמי מעמר הוא משום דאותה מלאכה לא דחתה שבת בעומר, דמערב יום טוב היו עושין כריכות במחובר כדאמרין שם במתני' (ס"ה ע"א), אך יש לעיין אמאי לא חשיב נמי דש. א"ה- האגלי טל עמד בזה שרש"י מנה כל מלאכות סידורא הפת, ואילו עימור ודש שייר. ובמלאכת מעמר (א' ג') כתב דלכן לא כתב מעמר, כשיטת המאירי (שבת ע"ג ע"א) דאין חייב באסיפת עמרים רק כשקושרם אח"כ עוד, ולכאן כאן בעומר שמעיו"ט עושין אותן כריכות במחובר לקרקע כדי שיהיו נוחין לקצור (כדלקמן ס"ה ע"א), ופירש"י שקושרין ראשי השיכלין, ואח"כ מאסף כל אותן עמרים לכלי אחד, בקופות, מ"מ כנ"ל בעשיית עמרים קטנים לעומר אחד, אינו חייב עד שיקשור.

ומה ששייר רש"י "דש", כתב באגלי טל (דש ס"ק כ"ח אות י') דמכאן רא' שאין עובר על מלאכת דשה, רק אם הוא דש כדי להכניס תבואה לאוצר. אבל כאן במנחת העומר שעשו כל המלאכות בשביל להקריב מהן תיכף מנחת העומר, ולא דשו לקיום, אין כאן משום מלאכת דש, ושפיר שיירי'.

עוד נציין שהיד דוד (מסכת מנחות דף סג:) כתב: עיין שאגת אריה בסימן נ"ט דף נ"ה ע"ב דכתב דודאי אין חילוק בין מלאכה אחת להרבה מלאכות, אלא דמ"מ ר"י סבר דעדיפא טפי ע"ש. ובאמת י"ל דודאי חילוק גדול יש, דהרי בשוגג אם עשה מלאכה אחת מרובה בהעלם אחד אינו חייב אלא חטאת אחת, ואילו בכמה מלאכות חייב על כל מלאכה ומלאכה, הרי דחמירי מלאכות הרבה ממלאכה אחת, ודלא כהרב שאגת אריה דכתב דאין חילוק ביניהן. וע"ש בשאגת אריה, ובשו"ת הרמ"א סימן ע"ו.

עוד נציין למש"כ בשו"ת חלקת יעקב (אורח חיים סימן קח) וז"ל: בגיטין ע"ז גבי שכ"מ דכתב גט לדביתהו... דתיחוד ותפתח לבית' דהתירו ג"כ שני שבותין, דאין קונין חצר בשבת ואין מגרשים בשבת, ובשכ"מ משום טירוף דעת הקילו. אמנם הטיב אשר דבר בזה בס' מחזה אברהם להגאון מבראד, דהא דאין מגרשין בשבת הוא ג"כ מטעם קנין, כמבואר בתוס' ביצה ל"ו סוד"ה והא, והכל חדא איסורא הוא, ויש לציין בזה הגמרא מנחות ס"ג ב' מוטב שירבה במלאכה אחת בהרקדה ואל ירבה במלאכות הרבה, דשני איסורים שונים חמורי יותר. ובזה אני מבין כוונת התוס' בגיטין ע"ז שם ד"ה ותיזיל פירש"י משום איסור טלטול הגט, ואף על גב דאין מגרשין בשבת, בשכ"מ הקילו יעו"ש. וקשה מה עדיפות' איסור טלטול מהא דאין קונין בשבת, ועי' רש"א שם ובר"ן, אבל התוס' לשיטתיהו, בביצה, דאין מגרשין הוא ג"כ רק מטעם קנין, ולא הוי רק חדא איסורא, ולא רצו למשרי איסור טלטול עם האי דאין מגרשין דהוי שני איסורים שונים. והר"ן בגיטין שם, דמתרין שם משום דתיחוד ותפתח לא יהיה נראה כמקנה, אזיל ג"כ לשיטת' בביצה שם, דסובר דטעם דאין מגרשין בשבת הוא שמא יכתוב, ולא כסברת התוס', והוי שני איסורים שונים, אין מגרשים שמא יכתוב ואין קונין מטעם קנין, ומשום הכי צריך לתרין דתיחוד ותפתח לא יהיה נראה כמקנה, יעו"ש.

ובספר הנ"ל (כרך ענינים פרק מ"ד) מביא בשם הגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל שתירץ די"ל דאזתה מנורה שהיתה יתרה על של משה בדינר זהב, לא היתה עשויה זהב טהור, אלא היו מעורבבים בה גם שאר מתכות, ועל כן על ידי הכנסתה לכור נפחת משקלה⁴⁶.

הישן בבית יחידי אי מהני נר

הרה"ג ר' גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א על חנוכה (ע' ה') מביא שאלה ששאל להגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל: במשנה ברורה (סימן רל"ט ס"ק ט') כתב, אחז"ל (שבת דף קנ"א ע"ב) הישן בבית יחידי והיינו בלילה אוזחזתו לילית עכ"ל. ונוהגים העולם להשאיר אור דלוק כשישן בחדר לבד (יעוין כף החיים שם ס"ק י"ז).

ורציתי לשאול האם מותר לישן בבית יחידי עם נר חנוכה, או שחשיב משתמש לאורו ואסור? ע"כ.

והשיב לו הגר"ח זצ"ל: על פי דין לא מהני נר, כך אמר לי החזון איש. ע"כ⁴⁷.

לינה באכילת מזבח ואדם

בזבחים דף קד: איתא: לינה מהו שתועיל בפרים הנשרפים וכו'. וברש"י: בבשר דבר אכילה - עולה או אימורין שהן לאכילת מזבח אבל הני דלשריפה קיימי דלא אשכחן לה אלא או באכילת מזבח כדכתיב (שמות כג) לא ילין חלב חגי וגו' או באכילת אדם כדכתיב (שם, יב) לא תותירו וגו'⁴⁸.

ובספר שיח התורה (סי' רמב) מקשה: וצ"ע מזבחים (כ' ע"א) דמי כיוור נפסלין בלינה ע"כ. [והיינו דכוונת קושייתו דאמאי מי כיוור נפסלין הלא אינן אכילת אדם]. וכתב שם שהגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל תירץ: מי כיוור ראויים לשת" בסוטה ע"כ⁴⁹.

⁴⁶ והמהר"ם שפירא מלובלין בשו"ת אור המאיר (סי' ב') כותב, שרק כשנעשית המנורה מזהב טהור ישנו חיוב להעמידה על משקל כיכר, אבל כשהזהב ממנו נעשית המנורה אינו טהור, דינו כשאר מתכות, ואין חיוב לעמיד את משקל המנורה על כיכר במדויק. מפני שבכל מקום בתורה שבו מוזכרת עשיית המנורה מזהב, מוסיפה התורה וכותבת: "זהב טהור" ולא זהב סתם.

אם כן ניתן לומר, שמעשה המנורה המוזכר בגמרא מנחות, היה מזהב שאינו טהור, ולראיה, שהרי כשהכניסו את המנורה לתנור נחסרה מעט ממשקלה, ואילו זהב טהור אינו מאבד ממשקלו מאומה. אך לא היה בכך כל פגם, שהרי אם המנורה לא נעשית מזהב טהור דינה הוא כמנורה הנעשית משאר מתכות, ואם כן אין צורך להעמיד את משקלה על כיכר בדיוק. ע"כ.

ולפי"ז נראה ליישב משה"ק השפת אמת שם: ומשמע מכאן דקפידא דכבר אינו רק שלא תפחות מכבר אבל אם הי' בעשת יותר יכולין אח"כ לתקנה להעמידה על ככר וצ"ע הטעם דקרא דכבר זהב יעשה אותה יש לפרש דתהי' נעשית מעשת ככר מצומצם. ע"כ. אך לפי הנ"ל את"ש.

⁴⁷ ובספר חדושי מהרי"ו על שו"ע או"ח (שם) ציין לירושלמי (שבת פ"ב ה"ו): הישן בבית אפל וכו' דמבואר דביש נר - שרי ע"כ. והעיר בזה הגה"ק ר' נחום וידנפלד זצ"ל - הי"ד בהגהותיו לספר הנ"ל: והנה הדבר מובן ע"פ דאמר (ברכות כאן) אבוקה כשנים א"כ לא הוי כישן בעצמו. ויש להעיר קצת בברכות (ג ע"ב) דמקשה ותיפוק ליה משום מזיקין ומשני בתרי, ומקשה אי בתרי חשד נמי ליכא, והשתא לישני דבתרי היינו אבוקה דהוי כשנים דליכא משום מזיקין וחשד איכא וצ"ע. וכ"כ בכף החיים (ס"ס רל"ט).

עוד נציין שבספר במחיצת רבינו (ע' ריז) מביא מהגאון ר' יעקב קמינצקי ז"ל: רבינו אמר שמה שאמרו חז"ל שאסור לישן בבית יחידי וכו' (שבת דף קנא ע"ב), כוונתם בבית יחידי שאין סביבותיו בתים אחרים, כי אי אפשר לומר שכוונתם קאי גם על בית בתוך העיר, כי אם כן לא שבקת חיי לכל בריה, וגם אין זה דרכי נועם. ואמר שכמדומה לו שכן נמסר בשם רבי חיים מוואלאזין זצ"ל. ע"כ.

⁴⁸ במנחת חינוך (מצוה קמב) כתב להוכיח מדברי רש"י דאם לינה לא מהניא, הוא הדין דליכא לאו, דנראה בדבריו, דלצד זה דלינה לא מהניא, לא זו בלבד דלא מהניא לפסול אלא שליכא איסור לינה כלל משום דלינה לא נאסרה אלא היכא דאשכחן היינו באכילת מזבח ובאכילת אדם ולא בהני דלשריפה קיימי, וא"כ ג"כ לאו ליכא.

⁴⁹ ומצאתי שכבר כתב כן האבן האזל (הלכות ביאת המקדש פרק ה הלכה יד) וז"ל: מה שכתב הרמב"ם כמו שבארנו זהו בפ"ג מהל' בית הבחירה הל' י"ח שכתב ומוכני עשו לו שיהיו המים בה תמיד והיא חול כדי שלא יהיו המים שבה נפסלין בלינה שהכיוור מכלי הקדש ומקדש וכל דבר שיתקדש בכלי קדש אם לן נפסל, וכבר כתבתי שם ליישב מה דסותרים דבריו שם לדבריו בכאן שהיו משקיעים הכיוור כדי שלא יפסלו המים, אך עכ"פ מדבריו שם מוכח דמי כיוור נפסלין בלינה מד"ת כדין כל דבר שנתקדש בכלי קדש, וקשה דבזבחים דף ק"ד ע"ב בעי ר' ירמיה לינה מהו שתועיל בפרים הנשרפים כי מהניא לינה בבשר דבר

המתענים בתענית אסתר בערב שבת הישלימו עד צאת הכוכבים

שאלה. כתב הרמ"א (סימן תרפו ס"ב) שאם חל פורים ביום א', שמתענין ביום ה' שלפניו, וחל בו ברית מילה, מותר לאכול על המילה, ולמחר ביום ו' יתענו האוכלים. והנה נחלקו הפוסקים אם המתענה בערב שבת, צריך להתענות עד צאת הכוכבים, או שמא לאחר שגמר תפילת ערבית מותר לו לקדש ולאכול, והכריע הרמ"א (סימן רמט ס"ד) שבתענית יחיד לא ישלים, וטוב לפרש כן בשעת קבלת התענית, ובתענית צבור ישלים, והכי נהוג. ויש להסתפק אם אלו שאכלו בברית, אם זה נחשב להם כתענית ציבור, או שמא כיון שכל העולם צם ביום ה', הרי נחשב לתענית יחיד, ואין צריכים להשלים עד צאת הכוכבים?

תשובה. שאלתי שאלה זו את הגר"ח קנייבסקי זצ"ל ואמר לי שצריך להשלים עד צאת הכוכבים, שכתב המשנ"ב (ס"ק כא) שאין החילוק בין תענית ציבור לתענית יחיד אם הוא מתענה או שכל הציבור מתענים, אלא החילוק הוא, אם הוא קיבל על עצמו התענית, או שהטילו עליו התענית, והכא אינו תלוי בקבלה שלו, אלא שחז"ל הטילו עליו את התענית, ולכן צריך להשלים⁵⁰.

קרא פריזי במקום פריזי אם חוזר

כתב החשוקי חמד (סוכה דף נה.): מעשה בבעל קורא שטעה בפרשת לך לך ובמקום לומר (בראשית ט"ו כ') 'לזרעך נתתי את הארץ הזאת... ואת החתי ואת הפריזי' (בחיריק אחר הריש), קרא ואת הפריזי (בקמץ), האם יצאו הציבור ידי חובתם, ואם לא יצאו כיצד מתקנים בשבוע הבא?

והצעתי את דברי לפני הגר"ח קנייבסקי זצ"ל, ופקפק במה שאמרנו שהציבור לא יצא ידי חובתם, ולדבריו יתכן שיצאו כי כל אחד מבין שהכוונה לפריזי ולא לפריזי, ואם כן יתכן שלא צריכים לחזור ויצאו ידי חובתם, ובפרט למה שכתב המשנ"ב (סימן קמב סק"ד) שאם קרא לאחר הן בפתח ובלא אלף, יצאו ידי חובתם.

אכילה הוא, אבל הני דלאו בני אכילה נינהו לא או דילמא ל"ש, ופסק הרמב"ם בפ' י"ט מהל' פסוה"מ הל' ג' דנפסלו מספק, וא"כ ה"נ מי כיור כיון דאין עומדין לאכילה אמאי פשיטא דנפסלו בלינה, דכיון שכתב הרמב"ם בפשיטות דנפסלין בלינה א"כ אם רחץ בהם ועבד עבודתו פסולה ועבודתו מחוללת, ומספק לא הוי פסלינן וכמו שפסק הרמב"ם בדין יציאה וטומאה דמספק אינו מחלל עבודה, ואין לומר דאף דהמים אין עומדין לשתייה מ"מ כיון דאפשר לשותותם מקרי בר אכילה דנעשו נותר לענין שתייה דזה אינו דהא פרים הנשרפים נמי ראויים מצד עצמם לאכילה, מ"מ כיון דעומדים לשרפה ואסור לאוכלם לא מיקרו בר אכילה, וא"כ ה"נ מי כיור כיון שנתקדשו בכלי שרת הא כבר אסורים לשתייה ואי אפשר לפדותם אחר קדושת כלי שרת כדתנן במנחות דף ק'.

ונראה דיש לומר דכיון דמים שמשקין הסוטה הוא ממי הכיור כדתנן בסוטה דף ט"ו ע"ב לכן אף שמשקין אותה בע"כ ובודאי לא מיקרי שתייה מ"מ הא זהו רק אם באמת זינתה אבל אם לא זינתה הא מרווחת מזה כדכתיב ונקתה ונזרעה זרע וא"כ שפיר אפשר דשותה ברצון ואף שהמים קדושים ולאחר אסור לשותות אבל להסוטה מותר ולכן נתקדשו, וא"כ שפיר שייך שיפסלו בלינה, וממילא כיון דשייך לפסול המים לשתיית סוטה לכן כבר נפסלו מלקדש בהם. וע"ע בהשמטות ובמילואים מש"כ שם.

⁵⁰ ובפסקי תשובות (סימן תקנט הע' 71) ציין שבס"ט שחל בשבת פ"ח הערה מ"ח בשם הגר"ח קנייבסקי שהחזו"א הורה לבעל ברית בצום גדליה נדחה שישלים התענית וכ"ש בשאר תעניות דחיות. וכן בשו"ת דברי ישראל - ועל"ז סי' ק"ג מסיק שנתפשט המנהג להחמיר אף בתענית אסתר מוקדם שמתענים ומשלימים אף בעלי הברית, אמנם מסיק שמי שלבו חלוש והוא מבעלי הברית יש להקל שיאכל אחר מנחה גדולה.

עוד נציין שכתב בשו"ת תשובות והנהגות (כרך ה סימן רלב): נתכבדתי להיות סנדק בברית בתענית אסתר שהוקדם ליום חמישי, וברמ"א (סי' תרפ"ו ס"ב) כתב שכל הקרואים לסעודה מותרין לאכול בסעודת הברית וישלימו למחר (דלא נקבע הזמן דוקא ליום ה', ולהכי אי איקלע סעודת ברי"מ דהיא מצוה יכולים לאכול ביום ה' ולהתענות ביום ו'), וע"ש בחי"א דכתב דלשיטה זו שאין יום קבוע לתענית, אף בעלי הברית צריכים להשלים למחר, והט"ז שם כתב דאין קובעין תענית בע"ש, ולכן כתב שידחו הסעודה ללילה, וכתב החי"א דלשיטה זו בעלי הברית עצמם מותרים לאכול (וכמו שמותירין בת"ב שנדחה) וא"צ להשלים למחר (שזמנו קבוע דוקא ליום ה'), וע"ש במ"ב דמביא מכמה אחרונים דס"ל כהרמ"א שכל הקרואין לסעודה מותרין לאכול, ורק נהגו העולם להחמיר כהט"ז לדחות הסעודה ללילה, ולכא"ו כיון דעיקר הדין כהרמ"א דמותרין כולם לאכול לסעודה, והיינו שאין הזמן קבוע דוקא ליום ה', ה"ה דמעיקר הדין אם בעלי הברית אכלו צריכים להתענות למחר (דהא בהא תליא וכמבו' בחי"א).

ולענ"ד נראה שאם מתענה עד רבע שעה אחרי חצות שאז יש שם תענית שעות עלה, א"צ לצום למחר (אבל אם יתענה עד חצות לבד אין שם תענית שעות עלה, דרש"י מפרש בתענית (כה ב) שחצות היא זמן אכילה וכשצם מחצות ואילך נקרא צום, אבל אם סועד מיד בחצות בצמצום לא נקרא צום כלל), ולפי זה בנידון דידן סנדק בתענית נדחה שאינו רוצה להשלים למחר יצום עד רבע שעה אחר חצות ואז יאכל, וכן נהגתי בס"ד. ועי"ש עוד מש"כ בזה.

ז' נקיים אצל לאה

כתב החשוקי חמד (מגילה דף יג): יש להקשות דהא אמרינן בגמרא כי מטא ליליא אמרה השתא מיכספא אחתאי מסרתינהו ניהלה, והיינו דכתיב ויהי בבקר והנה היא לאה, והרי היתה לאה צריכה להמתין ז' נקיים, והשיב הגר"ח קנייבסקי זצ"ל שיתכן שלאה כבר ידעה שבוע קודם שלבן הולך לתתה ליעקב, ושמרה ז' נקיים⁵¹.

קלעים בהיכל

בזבחים דף קז: איתא: א"ר אליעזר כשהיו בונים בהיכל היו עושין קלעים בהיכל קלעים בעזרות כו' מכלל דר"א סבר לא קדשה כו'.

והגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל בספרו דרך חכמה (בית הבחירה פ"א ה"י בביאור הלכה ד"ה נעקרה) הקשה לפי מה שמבואר בירושלמי יומא (פ"א ה"א) ומדרש שו"ט (מ' קל"ז) והר"ש במסכת פרה (פ"ג מ"ג) שנבוכדנצר לא הרס רק את התקרה של בית המקדש, אבל השאיר את הכתלים, א"כ למה הוצרכו להעמיד קלעים, הרי היו שם החומות של בית המקדש.

וצ"ל להחריבו גם מקצת מהכתלים, אבל הקשה שהרי אין שיעור לחומת העזרה, ואם כן ל"ל הי' די בהחומות שנשארו, וכתב דצ"ל דשמוא בעי ר"א גם ג' מקלעים. עכתו"ד.

לימוד משניות לבנות

בס' חשוקי חמד (מגילה דף טו): דן האם מותר למורה ללמד בנות משניות, ואם מבקשים ממנה להשמיע פירושים מהגמרא האם מותר לה?

וכתב שהגר"ח קנייבסקי זצ"ל אמר לי דיתכן שרק לנו אסור ללמד אותם משום דברי הגמ' בסוטה כ. דכל המלמד את בתו תורה כאילו מלמדה תפלות, אבל אין עליהן איסור שילמדו לבד⁵².

⁵¹ ומצאתי בשו"ת להורות נתן (חלק ב סימן עא) שכתב: ע"ד שהקשה במש"כ הטו"ז (סי' קצ"ב סק"א) מתמר ורות שלא המתינו ז' נקיים מחשש דם חימוד אחר שנתפייסו לינשא, והו"ל להקשות גם מלאה שנשאת ליעקב ויעקב חשב שהיא רחל וא"כ לא היו ז' נקיים ללאה עכ"ד. בפשיטות א"ש, דדוקא בתמר ורות הקשה הטו"ז כיון דהן לא ידעו שתנשאנה ליהודה ובוועז ומשעה שנודע להן היו צריכים לספור ז' נקיים, אבל הכא הלא לאה ידעה שתנשא ליעקב וגם ידעה שיעקב לא ירגיש בה כי רחל מסרה לה הסימנים וכמש"כ רש"י, וספרה ז' נקיים משעה שנודע לה שתנשא ליעקב. ברם לכאורה זה אינו, דהא במגילה (יג ב) איתא, כי מטא לילה אמרה השתא מיכספא אחתאי מסרתינהו (הסימנים) ניהלה עיין שם, ומשמע דרק בלילה מסרה לה הסימנים, ועד אז הסתפקה שמה יכירנה יעקב. אך י"ל דאפשר דגם כשהיא מסופקת אם תינשא לו ג"כ גורם דם חימוד וסופרת, ועיין בזה בטו"ז (סק"ו), ומעתה י"ל דממנ"פ מועלת ז' נקיים של לאה, דאם הספק גורם חמוד א"כ מהני הספירה, ואם הספק אינו גורם חימוד נמצא דלא היה לה חימוד עד שעת ביאה ממש, ואז הרי לא חיישינן לדם חימוד וכמבואר בטו"ז שם דבהיו עמהם במטה הו"ל יש לו פת בסלו, ובדגול מרבבה שם הביא מתו"י יומא (יח ב) דאם לא היו מצפות לנישואין אלא ליחוד בעלמא בזה אין צריך ז' נקיים עיין שם, וה"ה בלאה אם חששה שתרגיש בה יעקב ולא תינשא א"כ ליכא חימוד, ובשעה שנמסרו לה הסימנים בלילה הו"ל שעת ביאה דהוי פת בסלו ואז ג"כ ליכא חימוד וכנ"ל. ועיין ס' פנים יפות (פ' ויצא) וכן בקו"א לס' המקנה (סי' ס"ב) בענין ספירת ז' נקיים גבי רחל.

⁵² ומצאתי כע"ז בשו"ת מהרי"ל סי' קצ"ט (רכ"ו) שדן במה שמצינו בכמה מקומות דנשים ידעו תורה, כגון ברוריה אשת ר"מ (בעירובין נג: ובפסחים סב ב), וכן ילתא אשת ר"נ (ברכות נא: וחולין קט ב), ועוד. וכתב ליישב מהא דאיתא במתני' דסוטה שם דאסור ללמד בתו תורה, שעשו ע"פ אביהן שסבר כבן עזאי, או שמעצמן למדו.

ובתורה תמימה (דברים פרק יא הערה מח) שכתב: ויש מן החכמים שהפליגו הרבה באיסור למוד תורה לנשים ואמרו (סוטה כ"א ב') כל המלמד את בתו תורה כאלו מלמדה תפלות, וכן אמרו (ירושלמי סוטה פ"ג ה"ד) ישרפו דברי תורה ואל ימסרו לנשים, והרמב"ם פ"א ה"ג מת"ת כתב דאיסור זה הוא רק בתורה שבע"פ ולא בתורה שבכתב, והאחרונים טרחו למצוא מקור לדבריו, ויתכן שכתב כן ע"פ הטעם המבואר בגמרא מפני ערמומית וכו' וכמו שבארנו למעלה, וזה שייך רק בתורה שבע"פ שאפשר לנטות הדעת לצדדים שונים בטעמים וסברות שונות, משא"כ בתורה שבכתב. והנה ראינו להעתיק כאן בסוף הענין מספר עתיק יומין יקר המציאות הנקרא מעין גנים [שו"ת], ומחברו רבי שמואל ב"ר אלחנן יעקב הרקוולטי (וויניציאה שי"ג) מה שכתב אל אשה חכמה אחת בנדרון היתר ת"ת לנשים, וז"ל בהמשך הדברים, ומאמר חכמינו כל המלמד את בתו תורה כאלו מלמדה תפלות אולי נאמר כשהאב מלמדה בקטנותה שגם במעלליה תתנכר אם זך ואם ישר פעלה, דודאי כי האי גונא איכא למיחש שרוב הנשים דעתן קלות מבלות זמן בדברי הבאי וכרובן כן חטאו מקוצר רוח, אמנם הנשים אשר נדב לבן אותנה לקרבה אל המלאכה מלאכת

קריאת שם רחל

הגאון רבי חיים קנייבסקי זצ"ל נשאל בענין זה בספר דרך שיחה (ע' לד) אם יש חשש בקריאת השם רחל, וביטל את הדברים מכל וכל. חדא הרי מעשים בכל יום שיש ילדים לנשים הנקראות רחל, ומה גם שבגמ' (שלפנינו) שבת קנר. בכורות ג. ועוד מובא רב מרי בר רחל, ובאבות דר' נתן פ"ו איתא רחל אשתו של רבי עקיבא, עכ"ל⁵³.

ה' מצד בחירתו בטוב במה שהוא טוב, הן הנה תעלינה בהר ה' תשכונה במקום קדשו כי נשי מופת הנה, ועל חכמי דורן לאדרן להדרן לסדרן לחזק ידיהן לאמץ זרועותיהן וכו', עשי והצליחי ומן השמים יסייעוך, עכ"ל. ולא נודע לנו מי הוא המחבר הנכבד הזה שעמד לחדש דין מחודש זה בסברא בעלמא, ובתו"ט סוף מס' תמיד מביאו ומתארהו בשם מדקדק ומחבר ס' ערוגת הבושם על דקדוק לה"ק.

⁵³ בקובץ בית הלל (קובץ ט"ו ע' עא והלאה) האריך חכ"א בענין שמות אנשים ונשים. והביא בתו"ד: וכאשר נתבונן בשמות נמצא כי בכל שמות האמהות הקדושות; שרה רבקה לאה בלהה זלפה, ככולם יש בהן את האות ה', מלבד רחל אמנו אשר אין בה אות ה', וכמו כן אם נתבונן בשם בלהה שפחתה של רחל נמצא כי יש בה שני ההיין, מה שלא מצוינו כן בשאר השמות של האמהות שנכפל בהן איזו שהיא אות. ונתעוררנו בזה מכח דברי רבנו האר"י שבא לפרש ולגלות לנו את הסוד הגדול אשר מצוינו באמהות הקדושות שכולם נפקדו; שרה רבקה לאה בלהה זלפה, ואלו ברחל נאמר ורחל עקרה, ובדיק רבנו האר"י בשמותיהן של האמהות, וגילה לנו את עומקם של דברים בסיבת היותה עקרה.

ועוד אקדים ואומר, כי שמענו על מורנו ורבנו הגאון האדיר הגר"ן אבא שאול זצוק"ל, שבאחד הימים פנתה אליו אשה שהיתה סובלת ממחלות קשות, ומיסורת ביסורים רבים, ורבנו שאל אותה לשמה, וענתה לו כי רחל שמה. ורבנו אמר לה כי היא צריכה לשנות את שמה לשם אחר, ובירך אותה לחיים טובים ולשלום, ועל ידי כך הבריאה מתחלואיה. ועוד נשאל רבנו כללית על ידי התלמידים אם לקרוא לבנותיהם בשם רחל, ורבנו השיב שלא לקרוא בשם זה. והאריך שם עוד בזה דבשם רחל חסר אות ה' שהיא מסוגלת להפרות ולהרבות, ע"ש באריכות דברים מופלאים.

אמנם בקובץ מקבציאל (גליון כ"ו ע' עב) האריך הגאון ר' יעקב הלל שליט"א בעניני קריאת שמות, ובסוף דבריו הביא עדות מהמקובל הגדול חכם סלמאן מוצפי זצוק"ל שהיה אומר שכאשר נולדה לו בתו הראשונה וחקר לדעת מעלת שמות הנשים כדי לתת לה שם שהוראתו פונה כלפי מעלה ודוגמא דלעילא לטוב, וערך רשימה של השמות ששרשם טהור מספר התנ"ך, ושמעוניתן מעולה בקדש נהדר, ובראש הרשימה כתב את השם רחל וקרא את בתו הראשונה רחל מטעם זה, ועוד האריך שם בדברים נפלאים בענין זה, אלא שציין למש"כ החיד"א בספרו דבש לפי משם גורי האר"י שאשה שחלתה וכדו' וקבעו החכמים ומבינים שראוי להחליף ולשנות שמה אז לא יחליפו לאחד משמות רחל, לאה, תמר ובת שבע אלא יבחרו לה אחד משמות שרה יוכבד וחנה ע"ש.

ובס' חשוקי חמד (מסכת יומא דף פג:) כתב: נולדה בת והיולדת בקשה מאביה לקרוא לה בשם רחל על שם זקנתה, וכך עשה. הסבא עלה לתורה ביום חמישי, ונתן לנכדתו את השם רחל. הגיע יום השבת, וכעת רוצה אבי הבת לקרוא לה שרה, כיון שהוא חושש שאם יקרא לבתו רחל, אולי לא יהיו לה ילדים, וכמו שכתב בחזקוני שרחל לא היו ילדים כיון שהיה חסר לה האות ה"א, ולכן נתנה את בלהה שלה היה ב' ה"א, והאחד יהיה בשביל רחל. והוא מתייעץ אם לעשות כך?

תשובה. כתב בשו"ת פתחא זוטא (סימן מה) וז"ל: נשאלתי באשה אחת בבית אביה, וקראה שם הבת על ידי אביה שם בשם פלונית, ואחר לידתה תיכף כתבה אגרת לבעלה שדר במקום אחר שילדה בת, וגם הבעל עלה לספר תורה, ולא ידע כי יקראו שם שם לבתו, וקרא שם לבתו. ונשאלתי באיזהו שם תחזיק העיקר. וכתב שמסברא השם שנתן האב הוא העיקר, ואף על פי שכל השבטים נקראו על ידי אמותינו, כמו שנאמר ותקרא שמו ראובן וכו', אולם שם גם יעקב אבינו הסכים לשמות, ואדרכה משם ראה דהעיקר הוא השם של האב, מדחזינן שרחל קראתו בן אוני, ויעקב קרא בשם בנימין, וכן נקרא בשם בנימין, משמע שהיכא שהאב נותן שם אחר, העיקר הוא השם של האב. ולפי פירוש הרמב"ן (בראשית לה יח) אין ראה, משום שיעקב תרגם לשון בן אוני לבנימין. ובבעלי התוס' (בראשית לח ה) כתבו שתמר קראה לבנה שלה ולא יהודה מפני שיהודה היה אז בכזיב, אך גם שם יתכן שיהודה הסכים עמה, אך כאשר האב רוצה שיקראו לו בשם אחר הדין עמו, עכת"ד הפתחא זוטא. הרי שלפי דבריו אם האב יקרא לילדה בשם אחר העיקר יהיה כמו שיקרא לה האב.

אולם יעוין בשו"ת אגרות משה (יור"ד ח"ג סימן צז) שדן בתינוק שאבי אמו מל אותו שלא בידעת האב, וגם נתן לו שם, וכתב וז"ל: ובדבר קריאת השם שניתן לו בשעת הברית, אם קראו לו בן פלוני בשם אביו לא שייך שיתבטל, דגם האם יש ברשותה ליתן שם, אך שהאב יכול לקרוא גם שם אחר, כדאשכחן בקרא שרחל קראה לו בן אוני ואביו קרא לו בנימין, ובשמות של משה רבינו איכא שם שקרא לו אביו שהוא חבר ושם שקראה לו אמו שהוא יקותיאל, וגם אחרים קראו לו שמות עיין בילקוט (שמות רמז קסו), וליכא דינים על זה, ומה שנתקבל לדורות שמו של יעקב שקראו לו בנימין ולא שם רחל שקראה לו בן אוני, אינו משום שלא היה ברשות רחל לקרא לו שם, אלא מטעמים אחרים זכה יעקב בזה, וכדאשכחן במשה שנתקבל לעיקר השם שקראה לו בתיה בת פרעה מהטעמים שנאמרו בדברי חז"ל, עכ"ל. ולדבריו יתכן שלא ברור איזהו שם יהיה העיקר, של האב או של האם.

ובנידוננו נראה שאם האב יקרא לה בשם אחר, הדבר יגרום למחלוקת, וגם בכתובה עלול להתעורר שאלה איזה שם לכתוב בכתובה. והעצה היעוצה היא, שהאב לא יתן לה שם אחר, והאמת והשלום אהבו. ובזכות השלום יזכה לכל טוב, וכשם שרחל אמנו זכתה בגלל היותו, כך הוא יזכה בזכות היותו והכיבוד אב של אשתו לכל טוב.

בקר וצאן

בספר משנת חיים להגר"ח מ' שטיינברג שליט"א על ויקרא בתחילת הספר מביא מהגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל שאמר לבאר מש"כ (ויקרא א, ב): מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן, מדוע הקדימה התורה בקר לצאן, וכתב הגר"ח זצ"ל לבאר זאת עפ"י דברי הירושלמי בהוריות (פ"ג ה"ד) וכך אמרו שם קרבן איש וקרבן אשה קרבן איש קודם, הדא דתימר כשהיו שניהן שוין אבל אם הי' זה פר וזה גדי [פי' הפ"מ כשהיו שניהן שוין, שניהם פרים או שניהם כבשים, אבל אם הי' קרבן אשה חשוב שזה פר וקרבן האיש גדי, שלה קודם], כהיא דמר ר' פינחס [לגי' הפ"מ] אם עבד מביא פר ורבו מביא שעיר עבד קודם לרבו כו' עכ"ד. ועיי' שמש"כ עוד בזה.

עניני שכחה אם נוהגים גם באקראי

הגר"ח קנייבסקי בס' זכרון ח"ב סט"ו עיר שאף אם עושה זאת באקראי משכח לימודו, והביא ראי' מדברי המהרי"ל בליקוטים אות מ"א וז"ל, ואמר שהוא עצמו נזהר בכך כשהולך בדרך ואין לו כר או כסת לשים תחת ראשו, טרם שלוקח אחד מבגדיו היה נוטל אוכף הסוס תחת ראשו, עכ"ל. הרי מבואר דגם באקראי יש לחוש לשכחה⁵⁴.

ערל בעל מום הוא

הנה עה"פ (בראשית יז, א): התהלך לפני והי' תמים, כתב רש"י: שכל זמן שהערלה בכך אתה בעל מום לפני ע"כ⁵⁵. וכתב בספר דרך שיחה (ח"א ע' נט): בספר "משך חכמה" כתב לפי דברי רש"י, שלפי"ז כל ערל פסול לעבודה מדין בעל מום, א"כ יש להקשות מה שואלת הגמרא בזבחים (כ"ב, ב') ערל מנא לן, תיפוק ליה משום בעל מום?

השיב על הנ"ל הגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל: בתוס' שם (ט"ו, ב' ד"ה זר) כתבו מה שלא תנן בעל מום משום דכתיב בו חילול בהדיא, א"כ ערל תני מדין ערל, וע"ז באה הקושיא ערל מנא לן. אכן לפי דברי המשך חכמה בערל יהיה שני לאוין⁵⁶.

דינא דמלכותא דינא בזמננו

הנהגות ופסקים (מהגר"ח זוננפלד, הלכות גזילה) הובא שאסור לכתוב בחוזה דירה וכדו' סכום נמוך מן המחיר האמיתי כדי לשלם פחות מסים. ובהערות שם כתבו: אמנם יש לציין בזה כי הדברים נכתבו בשעה שבאר"י שלטה מלכות מאו"ה,

ובדבר טענתו של הבעל שחפץ בשם שיש בו את האות ה"א, יעוין ב'דרך שיחה' (עמוד לד) מה שהביא מהגר"ח קנייבסקי זצ"ל שאין לימנע מהשם רחל, שהרי מצינו בגמרא שם זה רב מרי בר רחל, אשת רבי עקיבא רחל שמה.

לסיכום: תשאר הבת בשם רחל כפי רצון האם.

⁵⁴ אך הגרי"ח זוננפלד בשו"ת שלמת חיים ענינים שונים סי' צ"ג כתב דהמניח כליו תחת מראשותיו משכח תלמודו רק אם רגיל בכך ולא באקראי.

⁵⁵ וכתב בספר נחלת יעקב יהושע (סו"פ לך): בזה נתיישב לי במגילת אסתר ליהודים היתה אורה ושמחה וששון, חסר וי"ו, ואח"כ כתיב מגיע שמחה וששון מלא בוי"ו, דבמסכת מגילה דף ט"ז ששון זה מילה, וכן הוא אומר שש אנכי על אמרתך ע"ש, ולפ"ז קודם המילה הוא חסר, ומשו"ה כתיב מקודם ששון חסר, משא"כ לאחר המילה שנעשה תמים כתיב מגיע שמחה וששון מלא בוי"ו וא"ש.

⁵⁶ ויש שרצו לומר שבעל מום היינו מה שהוא במציאות בעל מום, והכא הקדוש ברוך הוא אמר לאברהם אבינו שכל זמן שהערלה בכך אתה בעל מום "לפני", ולא שבאמת אתה בעל מום רק לפני אתה נחשב כבעל מום, ולענין פסול עבודה צריך שיהא בעל מום ממש.

ונציין למש"כ בשו"ת דבר אברהם (חלק א סימן כו) שכתב: ראיתי בס' ראש המזבח לזבחים (דף כ"ב) שהעיר דערל כבע"מ עפי"מ"ש רש"י בפ' לך התהלך לפני והיה תמים שכו"ז שהערלה בכך אתה בע"מ לפני והוא ממד"ר עיין שם, ואף דאי לאו דגלי קרא דחזקאל לא הוה דיינינן ליה כבע"מ לפסול עבודתו מ"מ לבתר דגלי קרא הוי בכלל בע"מ ואפ"ל דקאי עליה קרא דאת בריתי שלום בזמן שהוא שלם ולא כשהוא חסר, אך מלבד שהוא רק דרך אגדה הנה הרמב"ם (פ"ו מהלכות ביאת מקדש ה"ח) כתב לפיכך ערל שעבד חילל עבודתו ולוקה כזר שעבד, אלמא לזר מדמי ליה ולא לבע"מ.

ושאלנו בזה את מרן הגר"ח קנייבסקי זצ"ל האם להביא במנהגי רבינו את מה שכתב גבי דינא דמלכותא דינא, כאשר היום השלטון ביד ישראל שאינם שומרי תו"מ. והשיב: "תצינו דלא מיירי בזמנינו"⁵⁷.

לצאת ברה"ר כשהחליפ מונחת על כתיפו

בספר אמרי יושר בסופו, כתב, שהחזון איש זצ"ל יצא בשבת לבוש במעיל גם כשלא היו ידיו בשרוולים. ע"ש. וגם הגר"ח קנייבסקי זצ"ל כתב בשם החזון איש, שהתיר בזה. [הובא בשו"ת רבבות אפרים חלק א' סימן קכג אות יד]. וכן פסק בספר שמירת שבת כהלכתה חלק א' (עמוד קיא),

כוונה באמירת שמע ישראל

בס' לשכנו תדרשוהו ח"א פ"ב בכוונות ק"ש בשם הגר"ח קנייבסקי בשם החזון איש דצ"ל שכל זמן שלא התחיל באמירת בשכמל"ו יוכל להרהר הכוונה דפסוק ראשון.

⁵⁷ וכן ראיתי מצינים שבשו"ת פאת שדך (סימן צא) כתב, שלגבי הכנסת שנבחרים בה כמה מפרצי עמנו, ויש בהם גם כן שונאי דת, לא שייך לומר בחוקים שלהם דינא דמלכותא דינא, ושוב חזר לומר, שאי אפשר לעמוד בזה אם לא נדון שבקצת דברים שייך בהם דינא דמלכותא וכו'. ע"ש. אך עיין בשו"ת יחזקאל דעת חלק ה סימן סד שהעלה שאף בזה שייך דינא דמלכותא דינא. ע"ש. וע"ע בשו"ת שבט הלוי חלק ה סימן קעב.

ושו"ר אריכות בזה בתשובות והנהגות (כרך ו סימן רצא) שכתב: אמנם נראה דבא"י לא נחא לן במה שחוקקו לגבות מסים שישתמשו בו למען התושבים, כיון שהמשלה כאן קובעת שיעור המס שעל כל אחד לשלם כדי להשתמש בכספי המס גם לדברים שזהו בניגוד תוה"ק, וכגון שמשמשים בכספי המס לממן חינוך חילוני עבור שמונים אחוז מילדי ישראל שמתחנכים לכפירה בהש"ת רח"ל, וכן מממנים בזה אוניברסיטאות ספורט ושעשועים וכו'. ואף שבחו"ל אנו מסכימים שהצדק והיושר שכספי המס יהיו לשמש עבור כל תושבי המדינה כולל העכו"ם ולא רק עבור שומרי תורה מצוות, ולכן אנו מסכימים שישתמשו בכספי המס גם עבור חינוך וכיו"ב לעכו"ם, אבל בארץ ישראל שניתנה לנו מהש"ת רק כדי לדור בה עפ"י שמירת תורה ומצוות, אין אנו מסכימים לגבות מס והכסף ישמש גם לחילונים עבור דברים שהם בניגוד לתוה"ק, וא"כ לא נחא לן במה שתיקנו מסים וארנוניות לתועלת התושבים, ולכן ודאי אין בזה דינא דמלכותא דינא. וכן שמעתי מחמי"צ זצ"ל ששאל לרבינו החזון איש אם מותר להשתמש מלשם המסים שהמדינה מחייבת, והשיב לו שיותר אבל הוסיף שיזהר שידע שעלולים לתופסו. (וכן בספר "פאר הדור" ח"ג עמ' רצ"ו מביא עדות מהאדמו"ר מספינקא ששמע מרבינו החזון איש שכאן בא"י ל"ש המושג דינא דמלכותא דינא ואין זה אלא כ"מוכס העומד מאליו"), וזהו דעת עוד מפוסקי זמנינו [עיין בשו"ת מנח"י (ח"ט ס"ס פ"ו)], וכן דעת הגרש"ז אויערבאך (במנחת שלמה עמ"ס נדרים עמ' קעג) ועוד].

אמנם האמת שחלק ניכר מהוצאות הממשלה הוא גם לדברים שהם לטובת כל התושבים כולל החרדים, כגון שמתקנים כבישים ובונים בתי חולים ותשתיות מים וחשמל ותברואה וכו', ע"כ אף אם מותר להשתמש מלשם המס, מ"מ א"א להשתמש לגמרי מלשם, וכשיעור שנהנה מפעולות הממשלה חייב לשלם מס תמורתו ואם אינו משלם זהו גזילה, וקשה לנו להכריע כמה שיעור שנהנה שעליו לשלם תמורת הנאתו, ועל כל אחד לדון לעצמו כמה ערך שמושיו מקופת המדינה שעליו לשלם מס תמורתו.

מיהו יש לזהר שאם יתגלה שרימה שהשתמש מלשם כל סכום המס, עלול להביא לחילול השם, שכן דרכם כשמוצאים חרדי שמרמה ואינו משלם כל סכום המסים, הם מביאים אותו לבית המשפט בפרסום, ואף שיודעים שאצלם מצוי לא פחות מאתנו כאלו שמשלמים לשלם המס, מ"מ הם רוצים להבאיש ריח התורה ולכן מפרסמים הדבר ותולים שבגלל הדת החרדים משלמים ונהנין מכספי המדינה בלי לשלם, ואין לנו להוסיף אש לתבערה, ולכן מטעם זה ראוי שבין בארץ ובין בחו"ל יזהרו שלא להשתמש מלשם כדי שלא יכשלו בחילול השם.

ועל רבני ישראל לזהר שלא להורות כלל היתר להשתמש ולשלם מס, כדי שלא לגרום אח"כ אצל החפשים לתלות שמשלמים לשלם מס עפ"י הרבנים ויבאישו ריח הרבנים, אבל מאידך גיסא גם הרב לא צריך לשמש כשוטר של הממשלה ולהורות שחייבין לשלם המס, רק השתיקה יפה וחובה ויקבלו שכר על השתיקה. וכבר נהגו כן הרבנים החרדים כששואלים אותם אם מותר לרמות הממשלה הם משלמים ולא עונים. ורק יזהירו העם בכללות שמשחרם יהא בצדק וביושר וכשהמסחר בערמה לא מצליחים, יזהירו שלא יצא חילול ה' ח"ו, ובזה ימלאו חובתם.

וכן בשו"ת קנה בשם (חלק ב סימן קא) כתב: והנה אם היה שייך בהשלטון הקיים כעת כאן בארץ ישראל דינא דמלכותא דינא, היה לנו לכאורה מקום לומר אף בהאנשים הממונים לפקח על עסקי החטים דדין אפוטרופסין יש להם, ואעפ"י שאנשי רשע הם שאינם שומרים תורה ומצוות, מ"מ היה אפשר עדיין לצדד בזה דאי משום הא לא יגרע כחן בדיעבד מכיון שכבר נתמנו מה שעשו עשוי, ומ"מ פשוט שזה אינו, מכיון דלא שייך בהו דינא דמלכותא, ואינם אלא קבוצת גזלנים שהשתלטו על אנשי המדינה, א"כ בודאי שגם הממונים שלהם שנתמנו על ידם אין דינם כנתמנו בערכאות של גוים עפ"י המלך, אלא כעושה עצמו אפוטרופוס מאיליו ואין במעשיו כלום.

אמירת שמע ישראל עם הציבור

צבור האומר פסוק שמע ישראל בקדושה דמוסף, או בהוצאת ספר תורה [למנהג האשכנזים, וכן ביום כפור קטן], אין חיוב לומר פסוק שמע ישראל עם הציבור. (כ"כ בספר אשי ישראל פ"כ הע' כז בשם הגר"ח קנייבסקי)⁵⁸.

לנגב ידיו בעת ברכת אשר יצר

בשו"ת רבבות אפרים חלק א' (סימן יז) הביא בשם הגר"ח קנייבסקי שלי" שאמר, דכיון שהניגוב הוא חלק מהמצוה יש לומר דאין בזה גנאי. ובלאו הכי הא איכא מאן דאמר בירושלמי (פרק הרואה הלכה ג') דכל המצוות מברך עליהן בשעת עשייתן. ע"ש.

זימון האורח אצל בעה"ב

בהנהגות ופסקים מהגר"ח זוננפלד (הנהגות כלליות, בהערות) כתבו: מבואר בטור ובשו"ע סי' ר"א שהאורח מזמין כדי שיברך לבעל הבית, וכתב המנהיג בהל' סעודה אות ט"ו בשם התוספתא והסמ"ג בעשה כ"ז דילפי' לה מן הפסוק "וברכת את ה' אלוך". אמנם הגר"ח קנייבסקי זצ"ל כתב (במכתב פרטי שלא הודפס מעולם) דאינו חיוב דאורייתא, שאינו דרשה גמורה אלא אסמכתא בעלמא.

נתינת כלי לקבל את מימי מזגן

כתב השמירת שבת כהלכתה (פרק יג אות לט): אסור לשים בשבת וביו"ט כלי תחת מקום מוצאם מהמזגן כדי שיפלו לתוכו, כי יש בזה משום ביטול כלי מהיכנו, אבל מותר לו להניח כלי תחת המים הנוטפים ובתנאי שקודם נתינת הכלי ייתן בו דבר המותר בטלטול שלא יתקלקל במים כגון כף או מזלג, שכן מותר לטלטל את הכלי עם מי - המזגן ביחד עם הדבר המותר בטלטול.

ובהערות שם כתב: אם נתן בכלי שמתחת למוצא המזגן, קצת מים רגילים, לא יהא בהנחת הכלי משום מבטל כלי מהיכנו דמי המזגן הם מים שונים מן המים שבכלי, ועיין יור"ד סי' קב ובש"ך שם ס"ק ג', דלגבי דשיל"מ אזלינן בתר שמוא, וכרבא לגבי אביי, והרי מי המזגן שמם מים מזוקקים והם כאינם מינם לגבי המים הרגילים שבכלי, וקמא קמא בטיל, שמעתי בשם הגר"ח קנייבסקי שליט"א [זצ"ל].

שכר שבת במחילת חוב

כתב השמירת שבת כהלכתה (פרק כח אות נח) בשם הגר"ח קנייבסקי שמחילת חוב בשבת אינה נחשבת לשכר - שבת

לראות את קרובותיו

איתא במדרש רבה (פרשת וישב פרשה פ"ה אות ח') על הפסוק ויראה יהודה, א"ר חייא בר זבדא צריך אדם להזהר בעצמו באחות אשתו ובקרובותיו שלא יכשל באחת מהן, ובספר תורת ההסתכלות עמ' נט הביא בשם הגר"ח קנייבסקי להוכיח ממדרש זה שראיה בקרובות לא נאסרה אף ממידת חסידות.

קטורת מכפרת על לשוה"ר

בזבחים דף פח: על מה קטורת מכפרת על לשון הרע, יבוא דבר שבחשאי⁵⁹ וכפר על מעשה חשאי. וברש"י מייתי שהוא במעשה דמחלוקת קרח שהוא לשון הרע שנאמר: אתם המיתם וכו' ע"כ.

⁵⁸ וכ"כ בשו"ת אור לציון ח"ב פמ"ה.

⁵⁹ ובתוספות הרא"ש ביומא דף מד. כתב: הקשה ריב"א אמאי קורא קטרת בחשאי יותר מממתן דמים שגם אז היו פורשין, ותירץ לפי שמתן דמים היה מונה אחת שתיים אבל בקטורת היה בשתיקה, וה"ר אלחנן תירץ דאע"ג דמתן דמים היה כמו כן בחשאי מ"מ כפרתו מפורשת על מה הוא מכפר אבל קטרת אין כפרתו מפורשת להכי קאמר שמכפרת על דבר שבחשאי.

והקשה חכ"א בספר שיח התורה (ע' רמא) הרי אצל עדת קרח ה' הלשון הרע בפרהסי' ולא בחשאי, שאמרו כולם: אתם המיתם וגו'.

והביא שם שהגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל השיב לו: משם ילפי' העיקר שמכפר על לה"ר, ואף על גב ששם מחלו להן גם על פרהסיא, חסד ד' הוא שמושה התפלל⁶⁰.

מין במינו

בזבחים דף יט. איתא: הכנים ידו לתוך חיקו מהו.

ונשאל הגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל: צל"ע לפמש"כ הריטב"א יומא נז. בהא דע"ג רגל חברו חוצץ דלא מבטל ליה - דדוקא רגל חברו, אבל ברגל עצמו אם עומד רגל ע"ג רגל אינו חוצץ, דהוי מין במינו ובדידיה שפיר מבטל ליה. א"כ ה"נ נימא דהיד הוי מין דגופו, ומין במינו אינו חוצץ דמבטל ליה.

והשיב: יתכן דדוקא רגל על גבי רגל הוי מין במינו, ולא יד על גבי רגל. (ספר שיח התורה ע' רלד)⁶¹.

⁶⁰ וכן הק' הגבורת ארי ביומא דף מד. וקשה לי דהא ההוא עובדא דויתן אהרן קטורת ויכפר על העם דמייתי מיניה קטורת מכפרת לשון הרע של פרהסיא הוי כדכתיב וילונו כל עדת בני ישראל וכו' ויהי בהקהל העדה וכו' ואין זה מקומו.

ובהערות הגרי"ש אלישיב שם אחר שהביא את קושיית הגב"א כתב: והנראה בזה דהתם בהקטרת דקרח הרי אהרן הקטירו ובודאי אי הוה אהרן הרי שהיה בשמונה בגדים, דבגדיהם עליהם כהונתם עליהם וא"כ היה שם גם מעיל שכיפר על הלשון הרע דפרהסיא, רק כיון דשעת מגיפה היו חוששים גם לצינעה וע"ז היה כפרת הקטורת דאם לא חששו מדוע עשו והקטירו קטורת דלא דמיא ללשה"ר, שבגלוי ושפיר ילפינן לבעלמא דקטורת מכפרת על חשאי.

וראיתי מציינים שרבנו אליקים פירש שחטא לשון הרע שהוזכר כאן הוא שהיו מדברים על משה בחשאי ממעשה כהונה.

ובתורה תמימה (במדבר פרק יז הערה ח) כתב: מעשה הקטורת היה בחשאי בהיכל שהיה הכהן לבדו שם, כדתנן פורשים היו מן האולם ולמזבח בשעת הקטרה וכש"כ מן ההיכל, דילפינן מן וכל אדם לא יהיה באה"מ (פ' אחרי), וגם ענין לשון הרע על הרוב הוא בחשאי שהמספר לה"ר דרכו לספר בחשאי, ובמעשה פרשה זו היה ענין לשה"ר, כמש"כ אתם המיתם את עם ה', וכמש"כ לעיל. ואמנם על לשה"ר כזו שהיא בפרהסיא מכפרת המעיל של הכה"ג, דדרשינן יבא דבר שבקול [היינו הפעמונים שבמעיל המשמיעים קול], ויכפר על דבר שבקול, ע"ש הכתוב מברך רעהו בקול גדול, ומבואר לפנינו בפ' תצוה כ"ט א', יעו"ש.

והחפץ חיים בשמירת הלשון (ח"ב פרק כ) תמה דהא אצל קרח היתה הלשון הרע בפרהסיא, וכדכתיב וילונו כל עדת בני ישראל ממחרת על משה ועל אהרן אתם המיתם את עם ה'. וכתב דאפשר דמשום זה הוצרך אהרן להוליך הקטרת אל העם בפרסום ולכפר שם עליהם ולא הוי סגי ליה בקטרת שבכל יום שהיה בחשאי, כיון שגם הלשון הרע היה אז בפרהסיא. [נעוד כתב בחפץ חיים (שמירת הלשון ח"ב פרק ה) מכאן רואים עד כמה חמור הוא עון לשון הרע, שהכהן גדול כשנכנס לפני ולפנים במקום המקודש ביותר, אחד בשנה, על איזה עון בא לכפר, על לשון הרע, יבא דבר שבחשאי ויכפר על דבר שבחשאי, וכבר אמרו בתוספתא (ריש פאה) שכמו שבמצוות, תלמוד תורה כנגד כולם, כן בעבירות לשון הרע כנגד כולם].

וראה עוד בר' צדוק הכהן מלובלין בספרו פרי צדיק (במדבר פרשת קרח) מש"כ בזה.

⁶¹ ובשו"ת אבני נזר (יו"ד סי' רס"ו) תירץ על פי מש"כ הרמב"ן (הל' בכורות ט"ז ע"א) דהיכי דרק חציצה פוסלת, אז מין במינו אינו חוצץ, אבל היכי דבעי נגיעה דוקא, ל"א מין במינו אינו חוצץ, וגם מין במינו חוצץ, וא"כ י"ל דספיקת הגמ' כאן הוא לפי מה דאמרין לעיל שאם נכנס רוח דבגדיו חוצץ, אלמא דבעי נגיעה בין הבגדיו לגופו, לכן שפיר מספק"ל בהכנים ידידי בפנים אם חוצץ או לא.

וכן רבי יצחק גאטיניו מחכמי איזמיר בספרו בית מועד (הלכות שופר וסוכה ולולב פרק ז הלכה יב) נמי העיר זאת וכתב: ולענ"ד נראה לישב דהתם גבי עבודה שאני דכתיב על בשרו ומספקא ליה אי בעינן על בשרו ממש ואף מין במינו חוצץ או דילמא כיון דקי"ל מין במינו אינו חוצץ על בשרו קרינן ביה משא"כ בלולב דכתיב ולקחתם שפיר חשיב לקיחה כל שהוא מין במינו ועי' שם דמספקא ליה עוד לרבא אם נכנס רוח בבגדיו חוצץ דלפי זה אתי שפיר דמספקא לן אי צריך על בשרו ממש ועיין להתוס' ביומא דף נ"ח ע"א ד"ה מין שכתבו מעין חידוש זה דכתיבנא משם ריצב"א יעו"ש. וכ"כ נמי כן הברכי יוסף (אורח חיים סימן עד) עי"ש.

וכן בס' מאמר המלך (הלכות שאר אבות הטומאה פרק ג הלכה ה) נמי עמד בזה וכתב: ברם הא קשה לי על דברי התוספות שכתבו דהיכא דאורחיה הוא לא חייץ ואי לאו אורחיה חייץ אפילו לרבא אם כן מאי מספקא לרבא גופיה בפ"ב דזבחים דף י"ט דבעי רבא הניח ידו לתוך חיקו מהו גופו חייץ או לא ולא איפשיטא והשתא ניחא אנן אי אורחיה בכך ודאי דלא חייץ דמין במינו אינו חוצץ אי לאו אורחיה פשיטא דחייץ כמו רגלו על גבי רגל חבירו דפסיל משום דלאו אורחיה כמו שכתבו התוס' ואין לומר דזהו כונת הבעיא אי ידו לתוך חיקו הוי אורחיה דאם כן לא הו"ל למימר אי גופו חייץ אלא הו"ל למנקט הבעיא אי אורחיה בכך

לא אמרה תורה שלח לתקלה

בגמ' בקידושין דף נז: איתא: לא אמרה תורה שלח לתקלה.

ולכאורה צ"ע דאיזה תקלה יש כאן והא המוצאם שפיר קשחית לה דסומך על רוב, ומותרת לו מדין "כל דפריש מרובא פריש", ועיי' במשנה למלך (מעילה פ"ז ה"ו) ובשער המלך (מכ"א פרק ט"ו כ"ה) שהוכיחו מכאן דאין מבטלין איסור לכתחילה, וקשה על תוס' שכתבו דאין מבטלין איסור לכתחילה אינו אלא מדרבנן. וכתב השער המלך דבדוחק י"ל דה"ק לא אמרה תורה שלח לתקלה ושמא יבא אחר ויקחנה בעוד שלא נתערבה עדיין בשאר הצפרים.

וכתב בספר מרפסין איגרא (ע' שלא): שאמר הגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל, דהנה בזוהר הקדוש מובא, כי אם המצורע חוזר ומדבר לשון הרע, הציפור המשולחת חוזרת לביתו. מטרת החזרה היא לשם אזהרה שלא יחזור לסורו. נמצא שלמרות השילוח עדיין קיים חשש תקלה, שיתפוס את הציפור בשעה שתחזור אליו ויאכלנה, ועל כרחך שהציפור המשולחת מותרת באכילה.

כיבוד אב

בספר דרך שיחה (פרשת יתרו) הביא דנשאל הגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל, מה הדין כשאביו הולך למסור משלוח מנות בפורים עבור עצמו, אם בנו יכול לשלחו גם עבורו, אם הדבר פוגם בכיבוד אב, ותיירץ לא יעשה כן, אלא יגיד לאביו שצריך גם הוא למסור, וזהו "ארצויי קמיה" שאז נעשה לו אביו שליח מאליו.

וכתב שם, שכשהדפיס את ספרו השם אורחותיו על ספר ארחות חיים להרא"ש היה מגיהו והוצרך לשלחו לדפוס, ואביו בעל הקהלות יעקב זצ"ל נכנס אליו, וסיפר לו שהולך עתה למדפים עם הגהותיו על ספר שלו, ואמר לאביו כי גם לו יש הגהות. ואמר לו אביו שאמסרם לו. ומסר לו, וזמן ההדפסה של הספר ארך כמה שנים הרבה יותר מהמשוער. ואמר לו אביו יודע אתה מדוע ארך זמן כה רב? כי מסרת אותם לי, ושאל אותו הרי לא בקשתי למסור רק אמרתי שיש לי הגהות, וענה לו אביו, בכל זאת לא היית צריך לשלוח על ידי⁶².

או לא ועוד מהיכא תיתי שזהו אורחיה ובודאי דלאו אורחיה שאין דרך בני אדם להכניס ידם לחיקם ושמא בימי החורף דרך בני אדם בכך ומ"מ קשה אמאי לא נקט הבעיא בכה"ג.

וכשאני לעצמי הייתי אומר דהאי הבגדי כהונה חוצץ אפילו מינו משום דכתיב על בשרו ומשמע דבעינן שלא יהא דבר חוצץ בינו לבין בשרו ולפיכך אפילו מינו חוצץ והא ראייה דנקט גופו חייץ או לא וכו' והו"ל למימר מין במינו חוצץ או לא אלא על כרחך מוכח דמין במינו חוצץ בבגדי כהונה ולכך מבעיא ליה בידו שהוא גופו אי חייץ אבל בעלמא דכתיב ולקח דבעינן לקיחה תמה משו"ה אמרינן דמין במינו אינו חוצץ משום דכה"ג חשיב לקיחה תמה אבל מה אעשה שהרב כפות תמרים הקשה למור"ם ז"ל שכתב באו"ח סימן תרנ"א ונהגו להחמיר להסיר הטבעות והתפילין בעת נטילת הלולב אבל מדינא אין לחוש ותמה עליו מההיא דזבחים דמבעיא ליה אי תפילין חוצץ או לא וקאמר לימוד הוא בדינו תפילין חוצץ יעויין שם. והשתא לפי מ"ש מאי קושיא התם שאני משום דכתיב על בשרו ולכך אפילו דמצוה דגופיה חייץ אבל אה"נ שלא יהא חוצץ אלא על כרחך דלא ס"ל האי חילוק ואם כן קשה מאי מבעיא ליה לרבא כיון דהוי מין במינו ויש ליישב.

עוד מצאתי יישוב מחודש שכתב בזה בשו"ת ציץ אליעזר (חלק ח סימן ט) וז"ל: ולפענ"ד נראה לתרץ הקושיא בכזאת. דהנה יש לדקדק בדברי הגמ' דמדוע בעי דוקא על הכניס ידו לתוך חיקו וגם הרמב"ם דייק בכך לכתוב בלשון, ולא יכניס ידו תחת חלוקו בחיק, הא הרי אותה האיבעיא יכולה להיות גם בהכניס ידו בשארי מקומות מגוף ומאי שנא חיקו דנקטו.

לכן נראה לומר דבאמת דוקא בהכניס ידו לתוך חיקו איכא האיבעיא, אבל בהכניס ידו תחת בגדיו ביתר חלקי הגוף ליכא להאיבעיא. והוא משום דבשאר מקומות הגוף דליכא עפ"י רק בשר חלק ואינן מגודלין בשערות בודאי ידו לא חייצי, ומטעם האמור דמין במינו אינו חוצץ, ורק בהכניס ידו לתוך חיקו ששם המקום מגודל בשערות הוא דמבעיא ליה, משום דהא הרי בודאי ידו לגבי שערות הוה ליה מין בשאינו מינו ולכן מבעיא ליה אי בכה"ג גופו, דהיינו ידו. חייץ בכאן או לא, דומיא דבעי אח"כ ביצא שערו בבגדו אי חייצי, ולפי"ז הרי מתורץ בפשוטו הקושיא וליתא מעיקרא, כמובן, בהיות שהמדובר באמת [בגמ' וברמב"ם] רק בהכניס ידו במקום שערות דאזי לא הו"ל מין במינו.

⁶² והבא"ח בשו"ת תורה לשמה (סימן רסח) כתב: שאלה. אם הבן נצטרך לעשות שליחות לאדם אחד בעיר אחרת למכור לו קרקע אם יוכל לעשות לאביו או לרבו שליח או"ד יש בזה זילותא לאב למעבד שליחות לבנו וכן הרב לתלמיד ואת"ל דבזה הוי זילותא משום דעושהו שליח בשטר וגם מכירת קרקע אית לה קלא הנה י"ל אם עושהו שליח לקבל לו חפץ שלו או למסור חפץ לאחרים שהיא שליחות בע"פ מאי ואת"ל גם בזה איכא זילותא ולא אריך אם עושהו שליח לדבר מצוה לבדוק לו ביתו בליל י"ד או להפריש לו חלה ומעשר וכיוצא מאי. יורינו המורה לצדקה ושכמ"ה.

שילוח הקן

בקונטרס שילוח הקן להגד"ש טובול (פרק ה אות ו) כותב: יש מי שאומר שכהיום שאין דרך בני אדם לגדל יונים ואפרוחים, מן הסתם אין לאדם שום חפץ בהם כיון שמזיקים בלכלוכם, ולכן אם נודמן לו קן בחצר המשתמרת אין חצרו זוכה לו בהם ואין הקן חשוב מזומן ונוהגת בו מצות שילוח הקן. (בשם הגר"נ קרליין, והגר"ח קניבסקי).

אם צריך להתחייב בנר חנוכה

שיעורו של שר התורה הגר"ח קניבסקי זצ"ל ביא"צ של מרן החזו"א ט"ו מרחשון תשס"ו שבו דן בדברי חמיו מרן זללה"ה, (נרשם ע"י אחד השומעים ונדפס במאסף "משלחן מלכים" חנוכה תשס"ו).

יש לעיין, אדם שאין לו בית, אם חייב לשכור או לקנות דירה כדי שיוכל לקיים מצות הדלקת נר חנוכה? א. הנה לכאורה נראה שאין חיוב בהכי, כיון שמצינו שתיקנו חז"ל ברכה לרואה נר חנוכה, וכמו שאמרו במסכת שבת כג ע"א "הרואה נר של חנוכה צריך לברך", וכו', ופירש"י "הרואה, העובר בשוק ורואה באחד החצרות דולק. ומצאתי בשם רבינו יצחק בן יהודה, שאמר משם רבינו יעקב, דלא הווקקה ברכה זו אלא למי שלא הדליק בביתו עדיין, או ליושב בספינה".

משמע שאין אדם חייב לשכור דירה או לקנותה לצורך הדלקת נ"ח, דאי חייב, למה יברך על הראיה, נחייבו לשכור דירה כדי שיקיים מצוה כהלכתה בהדלקה בביתו?

אולם שמעתי שמו"ח זצ"ל צידד שחייב לשכור דירה, ומדברי מרש"י הנ"ל אין ראיה, די"ל דהתם איירי באנוס שאין באפשרותו לשכור דירה, שלגביו תיקנו ברכת הרואה, אבל מי שבאפשרותו לשכור או לקנות, חייב לעשות כן כדי לקיים מצות הדלקה כדין.

וכדברי מו"ח זצ"ל משמע מדברי הרמב"ם, שכתב הרמב"ם פ"א מהל' ברכות ה"ב "יש מצוה עשה שאדם חייב להשתדל ולדרוף עד שיעשה אותה, כגון תפילין סוכה ולולב ושופר, ואלו הן הנקראין חובה לפי שאדם חייב על כל פנים לעשות. ויש מצוה שאינה חובה אלא דומין לרשות כגון מזוזה ומעקה, שאין אדם חייב לשכון בבית החייב מזוזה כדי שיעשה מזוזה, אלא אם רצה לשכון כל ימיו באהל או בספינה ישב" וכו'. ובהל' ג' שם כתב: "וכן כל המצוות שהן מדברי סופרים, בין מצוה שהיא חובה מדבריהם כגון מקרא מגילה והדלקת נר שבת והדלקת נר חנוכה" וכו'.

הרי שכלל הרמב"ם את מצות הדלקת נר חנוכה, בכלל אותן המצוות שהן חובה מדבריהם, שאדם "חייב להשתדל ולדרוף עד שיעשה אותה... שאדם חייב על כל פנים לעשות", ואינה כמצות מזוזה, שרק אם יש לו בית הוא חייב במזוזה, אבל אינו חייב להשתדל שיהיה לו בית כדי לקיים מצוה זו, ו"אם רצה לשכון כל ימיו באהל או בספינה ישב". משא"כ נר חנוכה, שחייב להשתדל שיהיה לו בית כדי שידליק בו נרות, וכדברי מו"ח זצ"ל...

שתיית זוגות אי מזיק לגוי

ברבעון קרית ספר (אלול תשס"ג ע' קה) מובא שנשאל הגר"ח קניבסקי זצ"ל: שאלה: בזמן הגמרא היה חשש משתיית זוגות (בפסחים קט: ואילך), האם היה מזיק שתיית הזוגות גם לגויים, או רק לישראל?

תשובה: עיין בבא מציעא פ"ו א'. [בגמרא שם איתא: איקלע פריסתקא דמלכא לההוא אושפיזא דרבה, קריבו תכא קמיה ואשקוהו תרי כסי, ודליוה לתכא מקמיה, הדר פרצופיה לאחוריה, אמרו ליה מאי נעביד ליה גברא דמלכא הוא, אמר להו קריבו תכא לקמיה ואשקוהו חד כסא ודליוהו לתכא מקמיה ולתסי וכו' ע"כ. רואים מכאן שהזיק שתיית זוגות גם לגוי⁶³.

תשובה כל שהבן משה שליח לאביו או לרבו הוי קצת זילותא לדידהו ודבר זה נקרא חציפות בלשון חכמים ואפילו שהוא עושהו שליח לדבר מצוה דהכי איתא בגמרא דקדושין דף מ"ה ע"ב אמרי ליה רבנן לרבינא ודילמא שליח שויה לא חציף איניש לשויי לאבוה שליח ע"ש ואף על גב דקדושין הוי מצוה עכ"ז קרו ליה חציפות משמע דזילותא קצת איהו לגביה להיות שליח של בנו וא"כ ה"ה בכל הנך גווני הנז' בשאלה לא אריך למעבד.

אמנם הגרמ"ק אמר בזה שבאופן שהאב מציע לבן שיעשה אותו שליח לקדש לבן אשה או לכתוב לו פרוזבול וכדו' יתכן שמותר לבן לעשות את אביו שליח. (בן חכם עמ' לט הע' קה).

⁶³ ועי' בס' דף על הדף בב"מ שם מש"כ בזה.

לעבור בין שני דקלים

בפסחים דף קיב: איתא: תו חדא זמנא פגעה ביה באביי אמרה ליה אי לאו דמכרזי עלך ברקיע הזהרו בנחמני ובתורתו הוה סכנתך, א"ל אי חשיבנא ברקיע גוזרני עלייכו שלא תעבור ביישוב לעולם וכו'.

ובספר שמירת הגוף והנפש (סי' ק"ט סע' א') הביא מכתבו של הגר"ח קניבסקי זצ"ל בזה"ל שאלתי ממרן החזון איש למה אין נוהרין מלעבור בין ב' דקלים, והשיב לי אביי כבר גירש את כל המזיקין. אולם עיין בשו"ע הרב (הל' שמירת הגוף והנפש סי' י' בקו"א אות א') שלאחר שגרשם אביי ולא שבק להו רווחא, אדרבא צריך יותר לחוש לגזייתא, והיינו טעמא דהרמ"א שאסר לצאת יחידי בכל לילה, ולא רק בליל ד' ושבת⁶⁴.

פסיעה גסה בשבת

איתא בברכות ו: א"ר יהושע בן לוי לעולם ירוץ אדם לדבר מצוה ואפילו בשבת שנאמר אחרי ה' ילכו כאריה ישאג וגו'.

הגר"ח קניבסקי זצ"ל בספרו "טעמא דקרא" מיישב ע"פ גמ' זו את דברי הגמ' על הפסוק בפ' וזאת הברכה "ויעל משה מערבת מואב אל הר נבו" (דברים ל"ד א'), [וכ"ה ברש"י שם], - תניא כמה מעלות היו ופסען משה בפסיעה אחת (סוטה יג:). ולכאורה, הרי - משה רבנו מת בשבת, (וכמו שכ' התוס' במנחות ל א'), ובשבת הרי אסור לעשות פסיעה גסה, וא"כ איך פסע משה פסיעה גסה? אלא, מאחר והיתה זאת מצוה, כי ה' ציווהו על כך, ה"ז מותר כמבואר בגמ' ברכות הנ"ל לדבר מצוה שרי.

כמה רימונים נטלו המרגלים

בסוטה דף לד. איתא: אחד נשא רימון ואחד נשא תאינה.

ובקונטרס "למכסה עתיק" מביא הגר"ח קניבסקי זצ"ל מתנא דבי אליהו רבה פכ"ט שחולק על גמ' דידן, שכתוב שם שלקחו חמשה רימונים וחמשה תאנים. והגר"ח כתב על גמ' דידן "וצ"ע". וכוונתו להקשות שמפשות לשון המקרא משמע יותר כדברי התנא דבי אליהו, כי כתוב (י"ג כ"ג) "ומן הרמונים ומן התאנים", שמשמע שלקחו כמה רמונים ותאנים. (וראה עוד להלן ד"ה בגמ' הא כיצד וכו' בזה)⁶⁵.

אמונת חכמים

בגמ' בפסחים דף מב. אמר רב יהודה: אשה לא תלוש אלא במים שלנו. דרשה רב מתנה בפפוניא. למחר אייתו כולי עלמא חצבייהו ואתו לגביה, ואמרו ליה: הב לן מיא! אמר להו: אנא במיא דביתו אמרי.

והביא בזה הגר"ח קניבסקי בספרו ארחות יושר (עמוד נג): וכתבו בשם הגרי"ס זצ"ל, שחז"ל ספרו לנו מעשה זה להראות עד כמה היתה אמונת חכמים חזקה אצלם, שלא שאלו לו שאלות למה דוקא מים שלך, וגם כל השנים אפו כולם מצות בלי המים שלך וכי לא יצאו ידי מצוה. אלא לא שאלו והאמינו בכל מה שהחכם דרש להם, ולהראות שכך צריך להיות.

כרת וערירי

ביבמות דף נה. ברש"י ד"ה ערירים וכו': היינו נמי כרת שזרעו נכרת.

ובפשטות משמע ד"ערירי" היינו ללא זרע כלל. ויש לעיין לפי"ז במה שכתב רש"י בעירובין (סג: ד"ה לא נענש) דיהושע נענש להיות ערירי וכו'. ולכאורה הא במגילה (יד ב) מבואר להדיא דאף דליהושע לא היו בנים מ"מ בנות הוו ליה. וא"כ איך כתב רש"י שהיה ערירי. והגר"ח קניבסקי זצ"ל השיב לי ע"ז וז"ל: ערירי מבנים. (הגר"ח צבי קרייזר שליט"א).

⁶⁴ וכן הטורי אבן (חגיגה ג ב) כתב דלאחר שגזר אביי שלא יעבור ביישוב, שוב מותר לצאת יחידי בלילה בלילי ד' ובלילי שבת, והא דשמטי סוסייהו לא שכיח ולא צריך לחשוש לזה.

⁶⁵ ועיין מש"כ בזה בס' פרדס שמאי (פר' שלח).

עשרה טפחים של גובה המעקה

דעת הגר"ח קנייבסקי בסוף מסכת מזוזה (הלכות מעשה שער הציון ס"ק מט) שמוודדים בשוחקות (ועי' בס' חשוקי חמד מסכת עירובין דף ג: מש"כ בזה).

צביעת השער בשבת על ידי תרסיס

כתב החשוקי חמד (שבת דף צה.) לאחרונה יצא תכשיר הגורם להשחרת שיער שיבה, ומחזיר את השיער לצבעו המקורי, האם מותר לתתו על השיער בשבת או לא?

והגר"ח קנייבסקי זצ"ל הביא זכר לדבר מב"ק (דף פה ע"ב) דאמרינן התם איך משכחת ריפוי שלא במקום נזק, ומשינן דהוי כאיב ליה מידי, וסליק ואייתי ליה סמא חריפא ואחוויה לבשרה, דצריך לאותבי ליה סמא לאנקוטיה גוונא דבישרא, הרי דהחזרת גוון הבשר נחשב לרפוי והוא בכלל מה שאמרה תורה ורפא ירפא, אם כן גם בנוגע לשבת נחשבת הצביעה לריפוי, ובדרך הטבע אם אדם צעיר הזקין לפני זמנו הרי זה בגלל שחסר לגוף את החלבונים ומקורות הצבע, משום כך החזרת הצבע נחשבת למעשה ריפוי.

בעבודת ביהמ"ק נשמח כולנו

ביאר הגר"ח קנייבסקי זצ"ל (בס' שמעה תפילתי) מה שאומרים במוסף דר"ח "ובעבודת בית המקדש נשמח כולנו", דמה שמזכירים כן רק במוסף דראש חודש, ולא בשבת ולא ביום טוב, דלא מצינו מצות שמחה בראש חודש, [ובר"ח מותר מדאורייתא להספיד ולהתענות כמבואר באו"ח סוף סי' תק"ע], רק בביהמ"ק דאיכרי מועד.

סנדק בברית של יוצא דופן בשבת אי אומר צדקתך צדק

כתב החשוקי חמד (מסכת שבת דף צג.): סנדק בברית של יוצא דופן בשבת, האם אומר צדקתך, צדדי הספק הם: כתב המשנ"ב (סימן קלא סק"ה) דבעל ברית וסנדק ומוהל, אין אומרים תחנון אפילו במנחה שלאחר הסעודה דיו"ט שלהם הוא, ויש להסתפק האם יוצא דופן שמילתו בשבת היא בעון חטאת למוהל, ממילא אומר צדקתך במנחה אחר הברית, או שמא כיון דסוף סוף הבן נימול, אף על פי שחייב חטאת, מכל מקום אין אומרים תחנון ביום חול וממילא אין אומרים צדקתך בשבת?

ושמעתי מגיסי הגר"ח קנייבסקי שאינו אומר צדקתך צדק, ודימה זאת לנאמר בירושלמי (שבת פרק האורג): "השוחט חטאתו בשבת כיפר ומביא אחרת", וכן פסק הרמב"ם (פרק ב מהלכות שגגות הי"ד), כלומר האוכל דם או חלב והקריב חטאת בשבת, כיפר, אלא שצריך השוחט להביא חטאת לכפר על חילול השבת, שבהקרבת הקרבן שלא כדין. לפי זה גם בענינו כן, מאחר והתינוק נימול, ואינו צריך להטפת דם ברית, אם כן בעל הברית והמוהל והסנדק, נחשבים כבעלי קרבן, כמובא בזוהר הק' דאסורים במלאכה כאילו הקריבו קרבן, ואינם אומרים "צדקתך".

מתי נולדה הפרה אדומה לדמא בן נתינה

בקידושין דף לא. איתא: לשנה אחרת נתן הקדוש ברוך הוא שכרו שנולדה לו פרה אדומה בעדרו וכו'.

ובירושלמי פאה פ"א ה"א (ב ב) מבואר דבו בלילה ילדה פרתו פרה אדומה, ולהשוות הבבלי והירי' כתב לי הגר"ח קנייבסקי זצ"ל, שיתכן שהי' ערב ר"ה ולמחר כבר נחשב שנה אחרת. ורעיון זו מצינו בגמ' בכורות כז: דדרשינן על הפסוק לפני ה' א' תאכלנו שנה בשנה, דבי רב תנא שנה בשנה יום אחד בשנה ויום אחד בשנה זו, ופירש"י דכי שוחטו ביום אחרון לשנתו יכול לאוכלו אותו היום ויום המחרת שהוא משנה שניה.

קניית דירה

נשאל הגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל בענין קניית דירה עבור א' הילדים, שיש ב' הצעות, א', דירה קרובה להורים ולישיבה, סביבה טובה ושקטה מאד, אלא שהיא בקומה ג', ההצעה השניה, דירה בקומה א' אבל הרחק מההורים והישיבה ובסביבה רועשת.

ואמר הגר"ח זצ"ל להעדיף את ההצעה השניה, משום שהראשונה היא בקומה ג', וכשאין מעלית חסרון הוא לאשה, יש עוברים דירה משום ק"ג, ובנידון דידן גם ההפרש בכסף - חבל על הכסף.

ועל דבר חסרון המרחק מההורים והישיבה, הנה בירושלמי (קידושין פ"ב ה"ב) אמרו: "על מנת שביתי קרוב ונמצא רחוק, רחוק ונמצא קרוב וכו', אינה מקודשת, ניהא קרוב ונמצא רחוק, רחוק ונמצא קרוב (מ"ט, הרי לשבח היא), ומשני יכולה היא מימר בעייתא הוינא מטרפסא אזלה מטרפסא אתייתא", והיינו שרוצה להתענג בהילוך וטיול, נמצא איפוא שיש גם מעלות למקום רחוק. (דרך שיחה פר' עקב).

מצוות צדקה

בספר ראש גולת אריאל (עמוד שטז) מסופר על בעל בנין שהחליט להוציא דייר עני שלא שילם זמן רב שכירות, חבריו של העני סיפרו זאת ל"אמרי אמת", האדמו"ר קרא לבעל הבנין, ושאלו מדוע רוצה לזרוק את העני מביתו, הלא מדובר בעני שאין בידו כעת לשלם שכר דירה. טען המשכיר, שחבריו יעשו עבורו מגבית לתשלום השכירות, וגם הוא ישתתף קצת בצדקה, אבל למה הוא צריך לממן לבדו את כל השכירות?! השיבו האדמו"ר, אם נודמנה המצוה לך, הרי אתה חייב בה יותר מאחרים. וראיה לכך, שמבואר בגיטין (דף מא ע"א) מי שחציו עבד וחציו בן חורין... לישא שפחה אינו יכול, לישא בת חורין אי אפשר... אלא מפני תיקון העולם כופין את רבו ועושה אותו בן חורין. לכאורה מדוע לא יטען האדון, ישתתפו כלל ישראל בפדיונו, וגם אני אהיה בתוכם, אך למה אני חייב להפסיד הכל?! אמנם העבד צריך ליתן לו שטר על חציו דמיו, אבל עדיין יכול זה לטעון עבד משובח הוא ושוה עלי הרבה יותר ממחירו בשוק עבדים, אלא מסתבר שאם נודמנה המצוה אצלו, הרי הוא חייב בה יותר מאחרים.

והגר"ח אמר דיש להביא ראיה לדברי ה"אמרי אמת" מהנאמר בבבא מציעא (דף קיג ע"ב) מתקיף לה רב חגא ונימא ליה מלוה ללוה לאו עלי קרמית, פירשו בתוס' את קושית הגמרא, לזה שאין לו לשלם את חובו, מסדרין למלווה, כלומר לוקחים ממנו את כל הדברים המיותרים שיש לו בביתו, אבל את בגדיו אין מוכרים, ואמרו רבי ישמעאל ורבי עקיבא שגם אם לבוש בבגדים יקרים מאד, אין מוכרים את הבגדים וקונים לו בגדים פשוטים יותר. וכיון שאינו לובש את הבגדים אלא לכבוד ולנוי, למה המלווה צריך להפסיד את כספו כדי שללוה יהיו בגדים יקרים, והלא זה אינו מוטל על המלווה לדאוג ללוה.

מתרצת הגמ' אמר ליה אביי איברא, עליה קרמי, משום שנאמר: "ולך תהיה צדקה", יעו"ש. כלומר שגם זה כלול בפסוק שלא למנוע מהלווה את הנוי והכבוד והתענוג שהורגל בו עד עתה.

הנה מפורש בגמרא שהמצוה לעשות צדקה עם הלוה מוטלת על המלווה, וזוהי מצוה שהשי"ת זימן לו, ואין המלווה יכול לומר שכל הציבור ישתתף במצוה גדולה זו, כיון שהקב"ה הטיל עליו את המצוה. (חשוקי חמד ב"מ שם) 66.

מניין שבטים

בקידושין דף יב. איתא: כיון דנפקא להו מפלגא קרוב לאלפיים קרי ל'.

ומובא בספר מעשה איש (חלק ו' ע' קנג): סיפר הגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל: שאלתי פעם את אבא זצ"ל אודות מה שבמניין השבטים שבתורה, אין אף פעם יחידות, ואין יתכן שתמיד היה מספר מדויק כזה?

ואני אמרתי כי מה שפחות מחמישים לא נמנה, ומה שיותר מחמישים נמנה למאה, ולכן רק אצל שבט "גד" בלבד כתוב מספר חמישים, כיון שהיה נ' בדקדוק מונים אותו. ועיין במסכת קדושין (י"ב, א') "כיון דנפקא להו מפלגא קרוב לאלפים קרי ליה", ושם קאי אברייתא, וכהאי גוונא יש לומר על המקרא וכו'.

ואבא זצ"ל אמר ל': מספר שכתבה תורה, על כרחך כך צריך שיהיה המספר, וכך הקדוש ברוך הוא סובב שיהא מספר זה בדיוק ע"כ 67.

⁶⁶ ומצאתי באור שמח (הלכות מאכלות אסורות פרק ח, יז) שהביא רא' זו.

⁶⁷ כתב ר' צדוק הכהן מלובלין – ליקוטים: בדין לחם משנה אם האחד פרוס מקצת אם מצטרף ללחם משנה. הנה בהתורה (מנחות ע"ו א) אמרינן אחת שלא יטול פרוס. ועיין בכתובות (ק"ט א) מי קרו אינשי לתרי פלגי דדיקלא דיקלא אבל לחדא פלגא ודאי לא קראו דיקלא. מיהו זה רק במחצה אחת אבל אחד שלם אף על פי שהשני חצי קרינא ביה שפיר שנים כדאיתא בברכות

לקרוא שם 'אברם'

אמר הגר"ח: בגמרא (גיטין נ, א) יש שם "תני אברם חוזה" - יכולים ליתן שם "אברם" ויהיה למזכרת, ואף שהקורא לאברהם אברם עובר בעשה (ברכות י"ג, א) - זה נאמר רק על אברהם אבינו. (ועי' טיב גיטין אהע"ז סי' קכ"ט שמות אנשים אות ד' בשם מהר"י ברונא, ובספר "סדר הדורות" ערך אברם). (ספר דרך שיחה להגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל פר' בראשית)⁶⁸.

אפוד מכפר על ע"ז

בזבחים דף פח: איתא: אפוד מכפר על ע"ז וכו'.

וכתב בספר מרפסין אגרא (פר' תצוה): קשה: הלא במסכת יומא (ט, ב) שנינו, כי בית המקדש הראשון חרב בעוון עבודה זרה, ואם אכן האפוד מכפר על חטא עבודה זרה, מדוע היה להם לרועץ עוון זה, עד שבגינו נחרב הבית?

(ג' ב) משמרה ופלגא נמי משמרות קרי להו. ועיין בגזיר (ז' א) הריני נזיר אחת ומחצה הרי זה נזיר שנים. ואף על גב דבמנחות (ק"ג א) בעשרון ומחצה יביא שנים ר' שמעון פוטר. אין ראייה דיש לומר לשנים ודאי לא קרו אחת ומחצה ואי אמר אחת ומחצה אין כוונתו שנים אבל לאחד ומחצה שפיר קרי שנים:

מיהו קצת קשה לכאורה מקידושין (י"ב א) כיון דנפיק מפלגא קרוב לאלפים קרינן ביה. משמע הא אלה ופלגא אפילו קרוב לאלפים לא קרינן וכל שכן אלפים. ועוד קשה מערכין (ט' א) ברש"י ד"ה ואכתי ועוד שם ד"ה שהיתה דיומא ופלגא חד יומא קרי ליה וצריך עיון לכאורה בזה. ועי"ש לו עוד.

⁶⁸ וראה במהר"ץ חיות (גיטין דף נ עמוד א) שכתב: והתני אברם חוזה אין נפרעין. נ"ב ראיתי בסדר הדורות ערך אברם שם אילולי דמספינא אמינא שצ"ל אבימי חוזה עכ"ל. ולא נתן טעם לדבר מדוע צריכים להחליף הגי'. ואולי היה קשה לו. אחרי שאמרו חז"ל ספ"ק דברכות כל הקורא לאברהם אברם עובר בעשה ובל"ת ועי' בספר בית שמואל שמות אנשים אות אל"ף דבזמנינו כל שם אברם נקרא על שם אברהם אבינו. ומפ"ז כותבין בגט אברהם מלא בה"א. כמ"ש לא יקרא שמך אברם. אולם בכל זאת סיים בשם הרש"ל אם יש קבלה שאיש זה נקרא שמו אברם ולא אברהם מפני איזה סיבה. אזי כותבין גם היום שם אברם ע"ש. ואולי גם באברם חוזה זה היה איזה סיבה לקריאת שמו אברם בדוקא. ועוד הנה חפשי בסה"ד ערך אבימי ולא מצאתי חכם ששמו אבימי חוזה. רק ציין לעיין (נדה ה ע"ב) וכשעיינתי שמה ראיתי דשמה נאמר אבימי אתא אייתי מתניתא מבי חוזה. משמע דלא היה מן חוזה רק מתניתא אייתי מבי חוזה. ועי' (כתובות פה ע"א) אבימי ברי' דר' אבהו הוי מסקי ביה זוזי בי חוזה שדרינהו כו' ע"ש. ראינו דאבימי לא היה מן חוזה. רק היה שם פעם א'. והלוה שם מעות לצרכו ושלחם להם ע"י חמא בר אבהו ע"ש.

ובשו"ת מנחת יצחק (חלק ד סימן ל) כתב: וראיתי בשדה חמד (מע' כ' כללים כלל פ"ג), דהוכיח מדברי הפוסקים הנ"ל, דמה שאמרו כל הקורא, אינו לאינש דעלמא דנקרא בשם אברהם וכו' עצמו, אלא כל הנקרא בשמו, הרי הוא בכלל כל הקורא וכו', והרב דברי מנחם (בד' פ"א או ט"ו) כתב בשם הרב אורות אלים, דרבים אין נוהרים בזה וכו' ולמיחש בעי וכו', וכתב על דבריו, ואתמהה דפשוט מה שאמרו כל הקורא, אינו לאינש דעלמא דנקרא בשם אברהם וכו' עיין שם, ולפי הנז"ל, נראה דצדקו דברי הרב אורות אלים וק"ל עכ"ל, - אמנם כנודע, גם אצל מדקדקים, אנו רואים שקורים לכינוי את בניהם, בשם אברם לקיצור השם מאברהם, או אברמיל, לשם געגועים וכי"ז.

והנראה לענ"ד בזה, דבודאי אין איסור לקרוא את בנו בשם עריסה, אברם, כמ"ש הפוסקים הנ"ל, באם יש איזה סיבה לזה כנ"ל, וגם מצינו (בגיטין נ' ע"א), והתני אברם חוזה עיין שם, כמו שציין לזה בתשו' מהר"י ברונא שהביא בס"ש, והובא ג"כ בט"ג שם (אות ד'), וע"כ הטעם, דרק אם קורא בנו אברהם, על שם אברהם אבינו, אז יש איסור לקרוא בשם אברם, ולא אם נקרא בכוונה לא על שם אברהם אבינו, וכ"כ בחדושי מהר"צ חיות (לגיטין) שם, וחידוש שלא הביא מתשו' מהר"י ברונא לראי' לדבריו, דהגרסא, אברם חוזה, ולא אבימי חוזה, כמו שרצה להגיה בסדר הדורות עיין שם, - ובזה נראה דאף דבנוגע לעיקר השם, כתבו הפוסקים הנ"ל, שכולם נקראו על אברהם אבינו כנ"ל, אבל בודאי מה שמקצרין השם, או קורין לגעגועים, בזה מכוונים רק לבניהם בעצמם, ולא לכוונה על אברהם אבינו ואין איסור בדבר כנלענ"ד.

ודרך אגב אציין למש"כ בשו"ת דברי יציב (חלק אבן העזר סימן ק) שכתב: ובהיותי בזה תמהתי בענין השמות שלא מצינו תנאים ואמוראים שנקראו אברהם, ורק אמורא מצינו שהיה שמו אברם חוזה בגיטין דף נ' ע"א, ולא היה נקרא אברהם. וכן משה לא מצינו. ואהרן מצינו בב"ק ק"ט ע"ב שם אמורא, ובתנאים לא נמצא. וכן דוד ושלמה לא מצינו בתנאים ואמוראים, ואולי שזה היה שייך רק לזרע המלוכה, וכל זמן שהיו קרובים [בזמן] למלכות בית דוד לא נתנו שמות אלו.

אח"ז ראיתי בשם הגדולים מערכת גדולים א' אות ל"ד שהעיר מענין אברהם ומשה עיין שם, וכן במערכת מ' אות ק"י שמצא כתוב בספר כ"י כי לא היה שום תנא או אמורא שנקרא משה והוא פלא וסוד והיינו דאמרי אינשי על הרמב"ם ממהה עד משה וכו' עיין שם. ואפשר דלא הרהיבו עוז לקרא בשם משה איש האלקים, ובמהי שבועה היא [נדרים י' ע"א] ודו"ק. וע"ע בשו"ת משנה הלכות (חלק יח סימן קכ). וע"ע במאמרו של הרב חנניה פרץ בקובץ בית הלל (לח, תשס"ט, צז - צח) מש"כ בזה.

ותירץ הגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל: האפוד כיפר על מחשבת עבודה זרה בלבד, ולא על עבודה זרה בפועל. ועי"ש שהביא עוד כמה יישובים.⁶⁹

זיתים משכחים את הלימוד

הגר"ח קותב בספרו טעמא דקרא עה"פ (דברים כח, מ): כי ישל זיתך וגו', דתיבת יש"ל ר"ת: ישכח לימודו. רמז לדברי חז"ל כאן דהרגיל בזיתים משכח לימודו ע"כ⁷⁰.

דובי היינו זאבים

בגמ' בחולין דף נח: גבי סניא דיבי, פירש הערוך דהיינו חלק של הבני מעים, שהזאבים הטורפים את הבהמות שונאים אותו ונמנעים מלאכלו. דיבי היינו זאבים בל' ארמי. וכן על הפסוק זאבי ערב (צפני' ג' ג') התרגום הוא כדובי רמשא.

ועל פי זה תירץ הגר"ח קנייבסקי זצ"ל (הובא בהקדמת ס' שדה צופים על מס' מנחות) בהא דפירש"י על העובדא דר"ח בן דוסא בתענית (כ"ה ע"א) בעיזי דאייני דובא בקרנייהו ופירש"י דובי, זאבים. ושאלוהו שהי"ל לרש"י לומר דובי, דובים. והשיב על אתר דמקומות הנ"ל חזינן דבלשון ארמי, דובי - היינו באמת זאבים וניחא.

שכר פסיעות

בקו' גם אני אודך (ב"ב תשס"א ע' ה') כתב: בסוטה כב. איתא: קיבול שכר מאלמנה דההיא אלמנה וכו', אם גם בכל המצוות יש שכר פסיעות, או רק כשהולכים לבית הכנסת?

והשיב הגר"ח קנייבסקי בזה"ל, יש שכר פסיעות, אבל יש לו עון ביטול תורה. עכ"ל.

שוב שאלתי שם, והאם גם כשהולך לבית הכנסת רחוק יותר להתפלל יש לו עון ביטול תורה? והשיב הגר"ח בזה"ל, יתכן. עכ"ל.

שוב שאלתי שם, א"כ מה הרבותא דגמרא הנ"ל שיש שכר פסיעות כשהולך לבית הכנסת רחוק? והשיב הגר"ח בזה"ל, הגמרא מייירי באשה שאינה מצווה על תלמוד תורה. עכ"ל⁷¹.

⁶⁹ והשל"ה הקדוש (ראש השנה, תורה אור ד) האריך בזה דמה שאמרו שהקדוש ברוך הוא מוותר [נדאי] במדרש שהובא בטור בריש סי' תקפא], אין הכוונה לעבירות עצמם, אלא על מה שישאל מחויבין זה לזה מצד ערבות, על כך נמחל להם, והשם יתברך מוותר בערב ראש השנה שליש מהערבות של כל ישראל זה בעד זה, ואחר כך בי' ימי תשובה השליש השני וכו'.

וכן על ענין זה היו בגדי כהונה מכפרים, כמו שאמרו במסכת ערכין (טז, א), החושן מכפר על המשפט, אפוד מכפר על עבודה זרה, מעיל מכפר על לשון הרע וכו'. וקשה, הלא חורבן הבית היה מחמת אלו העבירות ואין נענשו, הלא בגדי כהונה היו מכפרים עליהם. אלא על כרחך צריך לומר, דבגדי כהונה אינם מכפרים אלא על הערבות, אבל לא על החוטאים בזה בעצמם, וכן כל המתכפרים שהזכירו חז"ל, כמו שעיר של יום הכפורים הנעשה בפנים והנעשה בחוץ שהיו מכפרים על השוגג ועל המזיד, בכולם הכוונה על הערבות.

וזה נרמז בדברי התנא (אבות א, יד), 'אם אין אני לי מי לי', כלומר, אם אין אני מתקן לי, דהיינו העבירות שהם שלי שפעלתם בעצמי, מי יתקן אותם לי, דבשלמא העבירות שאינם לי אלא מצד הערבות שפיר מתוקנים מצד אחר, או על ידי בגדי כהונה שהיו מכפרים על הערבות, או בעשרת ימי תשובה, אבל אותן עבירות שהם לי, מי לי שיתקנם כי אם אני בעצמי.

⁷⁰ וביבמות דף טו: איתא: אמר ר"א בר צדוק כשהייתי לומד תורה אצל רבי יוחנן החורני ראיתי שהיה אוכל פת חריבה וכו' הולך לו זיתים.

והגר"ח קנייבסקי זצ"ל בספר זכרון העיר דאין שלח לו זיתים והא קיי"ל (סוף הוריות) דהרגיל בזיתים קשה לשכחה, ואף על גב דלא נזכר קשה לשכחה רק "ברגיל" בזיתים מ"מ כאן משמע קצת דהביא לו זיתים לאכלם בקביעות.

וכתב דאפשר דכיון שהיה שנת בצורת לא הקפיד על זה. עוד כתב דיש ליישב עפ"י מש"כ המג"א (סי' ק"ע) בשם כתבי האריז"ל דרק בעם הארץ הם קשין לשכחה, אבל האוכל בכוונה כנודע מוסיפין לו זכירה, דהוא מתקן אותם.

⁷¹ וע"ע בפלא יועץ (ריש ערך הכנה) שכתב וז"ל, ואמרו על מורינו הרב רבי אברהם הלוי ז"ל, שהיה מרבה בפסיעות לקנות ולהכין צרכי שבת אחד אחד, כי יש שכר פסיעות, עכ"ל. רואים מכאן שלמד הרב הנ"ל דשכר פסיעות לכל דבר מצוה אמרינן.

לתרום מן הרע

בשו"ע יו"ד סי' של"א (סעיף נ"ב) נפסק דבזמן הזה שאין לנו טהרה, ושורפין את התרומה, מותר לתרום מן הרעה על היפה.

והעיר בהגהות תפארת יעקב על התפארת ישראל משניות תרומות (סוף פרק ב') מהספרי סו"פ קרח על הפסוק ולא תשא עליו חטא: מניין אתה אומר שאם הפרשתם אותו שלא מן המוכח שאתם בנשיאת עון ת"ל ולא תשא עליו חטא כו', אין לי אלא תרומה טהורה, תרומה טמאה מנין, ת"ל בהרימכם את חלבו ממנו ואת קדשי בני ישראל לא תחלל (וחילול נאמר בפ' אמור לגבי תרומה טמאה. מלבי"ם), הרי דגם בתרומה טמאה מצווה ליתנו מן היפה. וכן הקשה הנצי"ב בעמק הנצי"ב על הספרי.

ותירץ הגר"ח קנייבסקי זצ"ל בציון ההלכה על הרמב"ם (בדרך אמונה) הל' תרומות (פ"ה ס"ק י"ט) דהיינו דוקא כשיכול ליתנו לכהן, והכהן משתמש בו לצרכו, אז מצוה ליתנו מן היפה, אבל בזמנינו שאין נוהגין ליתנו לכהן, אלא קוברין אותו, אין חיוב ליתנו מן היפה.

וכתב עוד דלפי זה שמן של תרומה, שנוהגין גם בזמנינו לתת לכהן להדלקה, לפי הנ"ל יוצא שיש חיוב ליתן אותו מן היפה והנקי, אף שהוא שמן טמא.

אוהב כסף

מובא בספר דרך שיחה (ח"א פר' בהר): שאלה: מרן החזו"א בא להחזיר חוב בשביעית, המלוה אמר "משמט אני" ולא אמר החזו"א "אף על פי כן" ולא פרע החוב. וקשה, וכי צריך להיות יותר מרבה שאמר שצריך שיאמר אף על פי כן (עין גיטין ל"ז, ב').

השיב הגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל: החזו"א הבין שרצונו של המלוה שלא ליקח כלל, ולכן עשה כרצונו. אין שום ענין ואיזה קיום ברצון הזה שלא לקבל, ומה שרבה לא עשה כן יתכן שהיה צריך הכסף.

והוסיף הגר"ח זצ"ל וסיפר: שמעתי מאבי זצ"ל שסיפר כי פ"א נסע ה"חפץ חיים" ברכבת, וישב עמו רשע משכיל אחד ואמר: הנה מצינו שרבה אהב כסף שאמר במסכת בבא בתרא (קמ"ט, א') "איכפד רבא אמר קא מגמרי טענתא לאינשי ומפסדי לי". ענה לו החפץ חיים: מה שהיה שם איני יודע, אפשר שהיה צריך לפדיון שבויים וכדומה⁷², אבל גמרא אחרת אני יודע, בסנהדרין (ע"ב, א'): "רבא איגנבו ליה דיכרי במחתרתא, אהדרינהו ניהליה ולא קבלינהו, אמר הואיל ונפק מפומיה דרב", אף שהיה שלו לגמרי בדין, לא לקח. הנה חזינן כמה שרבה לא אהב כסף⁷³!.

וע"ע שם (ריש ערך הליכה) שכתב וז"ל, וכמו שאמרו (כוונתו לגמרא סוטה הנ"ל) שכשהולך לדבר מצוה שחר פסיעות יש. עכ"ל. רואים מכאן שלמד הפלא יועץ בדברי הגמרא בסוטה, דלאו דוקא בתפילה אמרינן שיש שחר פסיעות, אלא לכל דבר מצוה יש שחר פסיעות.

⁷² והקשה החזון איש (חו"מ ליקוטים סימן כא לדף קמט ע"א) למה הקפיד רבא, הא כל מזונותיו של אדם קצובין לו, אלא שהאדם חייב בעשיה בעניני של עולם, והכא אין ראוי לתלמיד חכם להשתדל להפסיד את רב מרי. [ושמענו ששאלו את החזו"א אם מותר לשקר במסים במדינות כאלו, שאין להם דינא דמלכותא, והשיב אולי מותר, אך כל מה שאדם מתעסק עם ממון, אינו אלא בגדר ההשתדלות, ושקר אינו בגדר השתדלות].

ותירץ החזו"א שרבה היה לו צורך למעות בשביל צרכי ציבור, כמבואר בתענית דף כ ע"ב, ובשביל זה נתחייב בהשתדלות יתירה, וגם רב מרי לא היה מקפיד בזה שידע שבמעות מתעביד צדקה וחסד, ורב מרי היו מזונותיו מצויות, וכדמשמע קצת בבבא מציעא (דף עג ע"ב) ויתכן דהא דאמרו בגמ' ובי רב הוה, היינו דאי לא היה בי רב לא הוי רבא משתדל לעכבם, דחשיב כחילול השם, דצריך שיהא דבורו עם בני אדם בנחת, וזה היה בעיני הדיוט כנוטה אחר הבצע, אבל בי רב הוה וידע דמעשיו לשם שמים, ולא קפיד.

⁷³ ובחשוקי חמד (בבא בתרא דף קמט). הביא רא"י מהגמ' בבבא מציעא (דף עג ע"ב) רב מרי בר רחל משכן ליה ההוא נכרי ביתא, [רב מרי הלוח מעות לנכרי, והנכרי נתן לו את ביתו כמשכון] הדר זבנה [הנכרי] לרבא, שקל [רב מרי] אגר ביתא אמטי ליה לרבא, אמר ליה אי הוה ידענא דהוה ממושכן ליה למר לא הוה זביננא ליה, [אילו הייתי יודע שהדירה היתה ממושכנת לך לא הייתי קונה אותה] השתא כדיניהם עבדינן לך, כל אימת דלא מסלקי בזווי לא שקיל אגר ביתא, אנא נמי לא שקילנא מינך אגר ביתא עד דמסלקנא לך בזווי, ע"כ. כלומר אף שמדינא היה חייב רב מרי לשלם שכירות לרבא, מ"מ ויתר רבא על כספו, כיון שגרם הפסד לרב מרי שלא בכוונה.

מילה בקטן

בעבודה זרה דף כז. איתא: ומי איכא למאן דאמר אשה לא? והכתיב: ותקח צפורה צר! קרי ביה ותקח. והכתיב: ותכרות! קרי ביה ותכרת, דאמרה לאיניש אחרינא ועבד. ואיבעית אימא: איתא איהי ואתחלה, ואתא משה ואגמרה.

בספר טעמא דקרא להגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל (פר' שמות) מקשה, איזה איניש אחרינא ישראל היה שם במלון בדרך, דגוי פסול למול דדרשי' המול ימול, והרי כל ישראל היו במצרים וא' מהם לא היה יכול לצאת משם כמש"כ במכילתא פ' יתרו. וע"כ שבנה גרשום שהיה אז בן ג' שנים כדאיתא בילקוט הוא מל. ואולי מכאן למד הרמב"ם ברפ"ב דמילה שקטן כשר למול, שלא נודע מקורו, עכ"ל⁷⁴.

דברי היחיד

הנה המשנה במסכת עדיות (א, ה) שואלת: "ולמה מזכירין דברי היחיד בין המרובין, הואיל ואין הלכה אלא כדברי המרובין?". ואם אכן גם דבריהם של אלו שאין הלכה כמותם נחשבים ל"דברי תורה ממש", מה שואלת המשנה "ולמה מזכירין דברי היחיד", והלא גם דברי היחיד הם "דברי תורה ממש" למרות שאין הלכה כמותם?

ותי' על זה הגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל: לפי שרבינו הקדוש בכותבו את המשניות כתב רק את הדברים ההכרחיים, ולא את כל מה שפילפלו בישיבה, לכן שואלת המשנה בעדויות: "ולמה מזכירין דברי היחיד בין מרובין, הואיל ואין הלכה אלא כדברי המרובין?", אבל ברור שגם דברי החכמים שאין הלכה כמותם - "דברי אלוקים חיים" המה. ע"כ. (מרפסין איגרי ע' ר⁷⁵).

מילה לשמה

בעבודה זרה דף כז. איתא: אמר לו רבי יוסי, וכי היכן מצינו מילה מן התורה לשמה וכו'.

ובספר מרפסין איגרא (פרק כ"ט ע' רל"ט) מקשה: הלא רבי יוסי עצמו אמר במסכת יבמות (מו, ב), שגוי שבא ואמר מלתי ולא טבלתי - אין מטבילים אותו, שמא ערבי מהול הוא, ולא מל לשם קדושת ישראל, וצריך להטיף ממנו דם ברית, הנה מפורשת דעתו של רבי יוסי שבמילה צריך כוונה לשמה. כיצד, אם כן, הוא תמה על רבי יהודה ושאל: "וכי היכן מצינו מילה מן התורה לשמה?"

ותירץ הגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל: דברי ר' יוסי במסכת עבודה זרה שלא צריך כוונה עוסקים בנימול שהוא צריך כוונה⁷⁶.

⁷⁴ ובספר אמרי כהן להגר"מ וורשוויאק ז"ל (פר' שמות אות לט) עמד ג"כ בקושי' זו וכתב: והנה לשיטת הרמז"ל דבני קטורה חייבין במילה גם לדורותם לק"מ, דהרי מדין היו מבני קטורה, ואין ספק כי במלון בדרך שם נמצא אז מבני מדין, והיתה יכולה צפורה ליתן לאחד מהם למול, אך לשיטת רש"י בסנהדרין (נט ב) דמה שמרבה בני קטורה למילה היינו שנצטוו אברהם למול בניו בני קטורה, אבל לדורותם גם בני קטורה אינם בני ברית, עדיין קשה. ועיי"ש עוד מש"כ בזה.

ובדרך אגב נציין שבס' קסת הסופר [סי' כ"ח] נסתפק אי אשה כשרה לכתוב את המגילה. ובלשכת הסופר [שם] הביא מהכא ראיה, שיכולה לכתוב את המגילה. דהא מדכתיב "ותכתב אסתר המלכה" - מוכחין דבעינן שיהא בספר ובדיו! [והכי נמי איתא בפמ"ג במ"ז סי' תרצ"א סק"ב].

אמנם בספר מקראי קודש - דחה את ראייתו. דהא במס' ע"ז [כ"ז ע"א], מקשינן על המ"ד דאשה כשרה למול: "והכתיב: ותקח צפורה צור וגו'!! ומתרגינן: "דאמרה לאיניש אחרינא - ועבד". וא"כ, הכא נמי איכא למימר, דאמרה אסתר לאדם אחר לכתוב. [וכי"ב כתבו התוס' מנחות (כא סע"ב) דהא דאמר ריב"ז לתלמידיו מה שעשו ידי שכחתי, לאו שהוא עצמו עשה, שהרי לא היה כהן, אלא כלומר ע"פ הוראתו].

⁷⁵ וראה בשו"ת יוסף אומץ (סימן נא) שכתב: והגם דבלימוד גם הסברות שאינם כהלכה הוא לומד תורה דאלו ואלו דברי אלקים חיים מ"מ תנן פ"ק דעדיות ולמה מזכירין דברי שמאי והלל לבטלה וכו' ולמה מזכירין דברי היחיד וכו' כי עם היות דגם סברות שאינם כהלכה הן הן תורה שלימה דאלו ואלו דברי אלקים חיים מ"מ כיון דרצה הקדוש ברוך הוא שהכרעה תהיה ביד חכמי הדור וכבר הלכה רווחת את כל ונוכחת כסברתך החולקים יש בצד מה דנראה דמזכיר דבריהם לבטלה והוי סרך זלוזל. והשיב דנפקא מינה נמי דיש ג"כ צד לטובה כדמפרש ואזיל.

⁷⁶ וכעיי"ז ראיתי בשו"ת בית שערים (מכתבי יד סימן מב) שכתב: אלא נראה לאדמור"ה לת' קו' היעב"ץ דהנה גבי כוונת מילה ישנם ב' צדדים אי המוהל שמל אותו צריך לכוין לשם מילה או שהנימול שמלין אותו צריך לכוין לשם מילה, ולזה פריך ר' יוסי

דוד נולד כשהוא מהול

בגמ' בסוטה דף י': איתא: 'למנצח על יונת אלם רחוקים לדוד מכתם' מכתם' - שהיתה מכתו תמה, שנולד כשהוא מהול".
ופירש רש"י: "מכתו תמה - מקום מילה, שהוא ראוי למכה, היה תם ושלם, שלא הוצרך לחסרו" הרי מפורש שדוד המלך נולד מהול.

ולכאורה קשה, דהרי במסכת מנחות (מ"ג ע"ב) מובא: "בשעה שנכנס דוד לבית המרחץ וראה עצמו עומד ערום, אמר: אוי לי שאעמוד ערום בלא מצוה, וכיון שנזכר במילה שבבשרו נתיישרה דעתו. לאחר שיצא אמר עליה שירה, שנאמר: 'למנצח על השמינית מזמור לדוד' - על מילה שניתנה בשמיני". הרי מפורש כי דוד המלך נולד ערל ונימול.

וכתב בספר מרפסין איגרא (עניני אגדה - פרק נ' ע' שמה) בשם הגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל ליישב: גם אם דוד המלך נולד מהול, אך מ"מ בודאי עשה "הטפת דם ברית", וזה נחשב עבורו לקיום מצות מילה. לפיכך כשנכנס למרחץ ונזכר במילה שבבשרו נתיישרה דעתו, שהרי גם הוא קיים מצות מילה, בהטפת דם ברית ע"כ⁷⁷.

וכי היכן מצינו מילה שהמהל צריך לכוין לשמה ומאי נפקא מיני' אם כוונתו לע"ז, ול"ש קושית היעב"ץ מיבמות דשם איירי בנכרי שמל את עצמו שבא אח"כ להתגייר ושם בוודאי צריך כוונת הנימול, אבל קו' ר' יוסי רק על כוונת המהול ודו"ק היטב כי נכון הוא. [ע' בשו"ת בית שער יו"ד סי' שני"ב ד"ה ובאמת]:

ועוד נראה לאדמו"ר לתרץ, דהנה רבינו יונה ז"ל בברכות (ז' א') פסק גבי קריאת שמע דאפילו מצות אי"צ כוונה מ"מ המתעסק בעלמא לא יצא, וצריך שיתכוין עכ"פ לקרות אף על פי שאינו מכוין לשם מצוה, ואפשר לומר דה"ה גבי מילה דנכרי הבא להתגייר אותו אינו צריך לכוין במילתו שהוא עושה לשם מצות מילה, אלא שצריך לכוין שהוא בא לגייר את עצמו, אבל על המילה גופא אינו צריך לכוין, ממילא מתו' קו' היעב"ץ דפירכת ר' יוסי לא הוי אלא היכן מצינו מילה לשמה שצריך לכוין לשם מצות מילה, דהא דאמר' התם גבי נכרי שמל את עצמו ואח"כ בא להתגייר דלא מהני מילתו היינו משום שלא היתה כוונתו מקודם לבא לקהל ה' כי באמת על המילה אינו צריך לכוין ודו"ק כי נכון הוא:

ועוד נראה לתרץ דהנה הבה"י ביו"ד סי' רס"ב פסק דמילה תוך שמונה לא הוי מילה כלל אלא מחתך בשר בעלמא, וא"כ י"ל כן גבי נכרי שמל את עצמו לא אמרינן שמשום הכי לא מהני מילתו משום שלא כיון כוונת מצוה אלא משום דלא הוי מילה כלל אלא מחתך ולק"מ ודו"ק: (נערך עפ"י כתבי התלמיד ר' יהודה אריה קליין).

עוד נציין שבשו"ת חתם סופר (יו"ד סי' ש') הביא משאלת יעב"ץ (ח"ב סי' קס"ד) "שהרעיש עולם" בקושיא דהאיך אמר ר' יוסי הכא דגר שמל שלא לשם גרות דאין מטבילין אותו, משום שמל שלא לשמה, הא ר' יוסי גופי' ס"ל בעבודה זרה (כ"ז ע"א) וכי היכן מצינו מילה לשמה, דמילה לא בעינן שיהי' לשמה, וכתב היעב"ץ דלית נגר ובר נגר דיפרקנה.

וכתב החתם סופר "ואנא לא נגר אנא, ולפענ"ד במח"כ דאפילו ריח קושיא אין כאן", דבדאי גוי שרוצה להכנס לדת ישראל ולברית קודש ע"י מילה, זה צריך מילה לשמה, לשם כניסה לברית ישראל, ואם מל בהיותו גוי לא הועיל, ומזה איירי ר' יוסי ביבמות, אבל א' מישראל, שכל הנולדים המה בברית ואפילו הערלים, וברית מילה אינו אלא כאחד משאר תרי"ג מצות, אפילו אם המל מתכוין לשם דבר אחר אינו מעכב, ואם הנימול אינו מתכוין למצוה, זה כבר תלוי אי מצות צריכות כונה בעלמא או לא. ע"כ.

⁷⁷ באמת כן מבואר במהרש"א בסוטה שם: ואמר ד"א שנולד כשהוא מהול כו'. והא דאמרין פרק התכלת בדוד כיון שנסתכל במילה שבבשרו נתיישרה דעתו כו' למ"ד בנולד כשהוא מהול שצריך להטיף ממנו דם ברית ניחא ולמ"ד דאין צריך להטיף כו' מ"מ שמח שלא היה ערל גם כי לא נתקיים בו בקום עשה.

והחיד"א בספרו פתח עינים כתב: הרב מהרש"א כתב והא דאמרין בהתכלת בדוד הע"ה כיון שנסתכל במילה שבבשרו נתיישרה דעתו למ"ד דנולד מהול צריך להטיף ממנו דם ברית ניחא ולמ"ד דאין צריך מ"מ שמח שלא היה ערל גם כי לא נתקיים בו בקום עשה עכ"ל וטפי ניחא לומר שעיקר המצוה לשמור אות ברית שלא יפגום בו כי חתום בחותמו של מלך שדי מלבר והויה מלגיו ודהע"ה נסתכל שהיו השמות מאירים ולא פגם כלל ושמר הברית כראוי וזהו שמחה גדולה. וזה רמז הכתוב שש אנכי על אמרתך כי דרשוהו בשבת דף ק"ל על המילה. שש אנכי על ס"ת גימט' שד"י הוי"ה.

ועוד נציין בדרך אגב שבשו"ת מהר"ח או"ז (בסימן י"א וסימן קפ"ג) כתב דמצות עשה דמילה מתחילה בעצם "עשייתה", אולם נמשכת על האדם כל ימי חייו מחמת היותו מהול, והיינו דלא מיבעיא דעצם עשייתה הוי "מצוה", אלא אף במה דהוי מהול בכל רגע ורגע ה"ז ממשיך מצותו תמיד, וזהו ביאור העובדא הנ"ל בדוד הע"ה ששמח "כשנזכר במילה שבבשרו", דנזכר שאכן מקיים מצוה בפועל ממש אף בהיותו במרחץ, דאח"ל דרק העשיה הוי מצוה ותו לא, א"כ מ"מ שמח בזה דהע"ה וכו', עכ"ד המהר"ח יעו"ש.

שתיית יין בחוה"מ

בעירובין דף מ איתא: מ"מ בעינן כוס וכו'.

וברש"י וסתמא דאינשי, יומא קמא אית להו כוס אבל בשאר יומי לכו"ע לית להו ע"כ.

ובס' אמרי שפר (בעניני פסח ע' רנ"ב) מובא מכתב מהגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל לחותנו. הגאון ר' יוסף שלום אלישיב זצ"ל וכותב: שמעתי בשם מו"ח שיש חיוב לשותות רביעית יין בחוה"מ כל יום, וק"ל בעירובין (מ ב) דמבואר דבימי חוה"מ אין לרוב האנשים יין כמש"כ רש"י שם ד"ה מכל מקום, וכן בסוכה (מז ב) כמש"כ רש"י שם ד"ה מ"מ, ורצוני לידע אם באמת הורה כן מו"ח זצ"ל. ע"כ.

והשיב על כך הגרי"ש אלישיב זצ"ל: הגמ' בסוכה מ"ז שכשם ששבעת ימי החג טעונין קרבן ושיר וברכה ולינה אף שמיני טעון וכו'. א"כ בזמן שביהמ"ק קיים קעסקינן, ואז עיקר השמחה הוא באכילת בשר שלמים, וע"ז קאמר הש"ס כוס כל יומא מי איכא, אבל אחרי שחרב הבית שאין שמחה אלא ביין בודאי כל יהודי השומר תו"מ ידאג שיהי' יין כל ימות החג, לקיים המצוה של ושמחת.

גם הגמ' בעירובין קאי על מה שנאמר בקהלת תן חלק לשבעה וגם לשמונה דקאי על זמן שביהמ"ק קיים ע"כ.

ולהלן מובא שם מהגר"ח זצ"ל: אכן לא משמע כן, כי זה שקלא וטריא של אמוראים בזמנם, ולענ"ד אם אין נהנה מיין - יאכל כזית בשר בהמה, אבא זצ"ל (בעל הקהלות יעקב) היה שותה בחוה"מ כל יום מעט יין. ע"כ⁷⁸.

וצומו עלי

בספר טעמא דקרא להגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל הקשה במש"כ במגילת אסתר (ד. טז): וצומו עלי ואל תאכלו ואל תשתו וגו'. וקשה למה הכפילות, אם צמים - ממילא לא אוכלים ולא שותים⁷⁹, ועוד קשה, כיון דמבואר בגמ' כאן דשתי' בכלל אכילה, א"כ כיון שאמר ואל תאכלו, בכלל זה ג"כ ואל תשתו.

⁷⁸ ובשו"ת משנה הלכות חלק ז סימן עח נמי דן בזה שיש לשותות יין בחוה"מ וכתב לאחד הבחורים: ומה דקשה ליה למעלתו מגמרא סוכה מ"ז ע"ב כוס כל יומא מי איכא ופירש"י אין יין מצוי לכל אדם בחולו של מועד ומשמע דליכא חיוב בחוה"מ ביין, הנה אין מזה קושיא דהרי רש"י דייק אין יין מצוי לכל אדם בחוה"מ כלומר דאין להם יין כ"כ הרבה והגם דחייבין בשמחה מ"מ אין להם ואין יינם מצוי ועי' עירובין מ' ע"ב מ"מ כוס בעינן וז"ל לעיל מהדר וכו' והא כוס יין בעי לומר הברכה עליו וסתמא דאינשי יומא קמא אית להו כוס אבל בשאר יומי לכ"ע לית להו ע"כ, והנה דייק דיומא קמא לכ"ע אית להו כוס ובשאר יומי לכ"ע לית להו אבל הכ"נ דבעי כוס יין אלא שאין להם דאין מצוי להם.

⁷⁹ ומצאתי שהעירו כן במדרש תהלים (שוחר טוב; מזמור כב): ואל תאכלו ואל תשתו (אסתר שם ד' /), מאחר שכתוב וצומו עלי, למה הוצרך לומר ואל תאכלו ואל תשתו, וכי יש אדם צם ויאכל וישתה, ומאי טעם אמרה כן, אלא אמרה וצומו עלי, צומו על מה שאכלתם ושתיתם במשתה אחשוורוש, זה שהמשל אומר הא קורא והא קולתא, אכלתון בקורא לקון בקולתא.

וכע"ז ראינו שכתב בס' צרור המור (פרשת האזינו) וז"ל: שנגזר עליהם להשמיד להרוג ולאבד. על שחטאו והשתחוו לצלם נבוכדנצר ונהנו מסעודת אחשוורוש ברצונם שהרי כתיב שם אין אונס. ולכן הוצרכו מרדכי ואסתר לתקן חטאתם. כנגד האכילה אמרה אסתר וצומו עלי ואל תאכלו ואל תשתו כמו שאכלתם בסעודת אחשוורוש. שאם לא כן מיותר הוא. אחר שאמר וצומו עלי. וכנגד צלם נבוכדנצר בא מרדכי ותקן הדבר ולא רצה להשתחוות להמן. לפי שהוא היה צלם ע"ז ושם עצמו בסכנה להושיע צאנו. וכנגד זה אמר כי כל דרכיו משפט. ומדה כנגד מדה ובמשפט נגזרה עליהם גזירת המן.

ובס' אור חדש (אסתר פרק ד פסוק טז) כתב דמה שאמר (שם) וצומו עלי שלשת ימים לילה ויום ואל תאכלו ואל תשתו וקשה פשיטא שאם יצומו לא יאכלו ולא ישתו ולמה היה צריך לכתוב ועל פי הפשט יש לפרש שכך אמרה שאם יהיה נודע להם התענית קודם שהתחיל אז יצומו עלי שיהיה זה תענית ואם לא נודע ולא קבלו הצום ואף אם לא קבלו הצום אל יאכלו ולא ישתו ואפילו אם הרוב לא קבלו התענית לא יאכלו ולא ישתו ומפני כך אמרה וצומו עלי שיהיו נגררים אחרי וכיון שאני קבלתי הצום וגזרתי התענית על כל הצבור כאלו קבלו עליהם ולא יאכלו ולא ישתו. עי"ש עוד בדבריו.

ובשפתי צדיק על פורים (אות כח) דייק מכפל הלשון "ואל תאכלו ואל תשתו" דר"ל שלא יאכלו אפילו חצי שיעור.

ובשו"ת שבסו"ס ערוך לנר (סי' טו) כותב בתשובה לחכ"א וז"ל: הקשה לי מעכ"ת נ"י וז"ל ראינו בספר ערוך לנר ביבמות (קכא ב) לתרץ קושיא היעירות דבש אמה דאמר רב במגילה (טו א) ויעבור מרדכי שהעביר יום ראשון של פסח בתענית, דלמה נקט עבירה זו דוקא והלא הי' עבירה גדולה מזו שבטלו מ"ע של אכילת מצה, ותירץ מעכ"ת נ"י שהרי שיעור עינוי הוא פחות מככותבת שהוא יותר מכזית ושיעור אכילת מצה הוא בכזית וי"ל דבאמת אכלו כזית מצה עכ"ל מעכ"ת נ"י, יש להשיב על זה,

וכתב ליישב עפ"י מה שאחז"ל במגילה (ט"ו ע"א) עה"פ ויעבור מרדכי, אמר רב, שהעביר יום ראשון של פסח בתענית, הובא בפירש"י, (ה, י"ז), ויעבור מרדכי, פירש"י, על דת, להתענות ביום טוב ראשון של פסח, שהתענה, י"ד וט"ו וט"ז בניסן, שהרי ביום י"ג נכתבו הספרים.

וא"כ י"ל, דלכך נכפל כאן - אל תאכלו ואל תשתו, כיון דבמה שאמר אל תאכלו, התכוון למצה ולמרור, ואל תשתו, לד' כוסות, וקמ"ל, דגם אכילה של מצוה לא יאכלו. ולכן נכפלו המילים ודו"ק⁸⁰.

אמירת תהילים לחולה

הרמב"ם (פרק כו מהלכות עבודה זרה הלכה יב) כתב: "הלוחש על המכה וקורא פסוק מן התורה... לא די שהן מנחשים וחוברים אלא שהן בכלל הכופרים בתורה שהן עושין דברי תורה רפואת הגוף ואינן אלא רפואת נפשות... אבל הבריא שקרא פסוקים ומזמור תהלים כדי שתגן עליו זכות קריאתו וינצל מצרות ומנזקים - הרי זה מותר". הרי מפורש, שאין שום היתר לחולה לעסוק בדברי תורה כדי להנצל מתחלואיו, ולא התירו אלא לבריא לעסוק בדברי תורה כדי שזכות הקריאה תגן עליו שלא יחלה ושינצל מצרות ומנזקים?

וכתב הגאון ר' חיים קנייבסקי דאף לדברי הרמב"ם הוא יש לחלק בין עיסוק בתורה או בתפילה על מנת לעורר זכות לפני הקדוש ברוך הוא, שזה מותר, ובין לוחש על המכה הסבור שלחישת פסוקים על גבי מכתו היא שתועיל ולא הפניה בתפילה אל הקדוש ברוך הוא, וזה באמת יהיה אסור.

דאי' ביומא (פא א) אמר ר"ל מפני מה לא נאמרה אזהרה בעינוי דהיכי נכתוב, לא יאכל אכילה בכזית, וא"כ הכא במגילה דצותה אסתר וצומו עלי ואל תאכלו ואכילה בכזית, א"כ אף כזית אסרה להם.

והשיב על כך הגאון בעל ערוך לנר זצ"ל: אשיב בקצרה, לענ"ד אין סברא שקבלו תענית לאסור יותר מעינוי, ובפרט לבטל מצות מצה שלא לצורך, ואף דכתיב לשון אכילה, לא אמרינן רק סתם אכילה שבתורה אינו אלא כזית, דכן הלמ"מ לענין שיעורין כדאמרינן סוכה (ו א), אבל מאן לימא לן דגם בכתובים סתם אכילה כזית דוקא, והרי בלא"ה כבר כתבו התוס' בקדושין (לו א) לענין ממחרת הפסח לשון תורה לחוד ולשון נביאים לחוד ע"ש, וא"כ ה"ה לענין לשון אכילה. עכ"ד. וראה עוד בשו"ת בנין ציון להגאון בעל ערוך לנר (סי' קכא) בזה.

ובספר מעשה איש (ח"א ע' כה בהג"ה) מביא: לעיתים קרובות משתעשעים היו הג"ר חיים עוזר זצ"ל והחזון איש זצ"ל בפלפולא דאורייתא. באחת הפעמים הוזכרו דברי הגמרא (מגילה טו, א) שמרדכי צוה להתענות אף ביום טוב ראשון של פסח, ותמה ה"עירות דבש"ה היאך ביטל מצות עשה דאורייתא של אכילת מצה בליל פסח?

הגר"ח ע' רצה ליישב, שמכיון ואיסור אכילה ביוהכ"פ שיעורו בככותבת, ואילו מצות עשה דמצה ניתן לקיים אף בכזית, אם כן אפשר לומר שמרדכי גזר תענית כעין דאורייתא, ולפיכך יש לומר שהמתענים יצאו ידי שניהם: אכלו שיעור כזית וקיימו מצות מצה - אבל לא אכלו ככותבת הגסה, ונמצא שהתענו!

אך החזו"א הקשה לו על כך מגמרא ערוכה במסכת יבמות (קכא, ב): "אמר רבי מאיר, מעשה בא' שנפל לים הגדול ועלה לאחר ג' ימים, אמרו לו לר"מ אין מזכירין מעשה נסים, ומקשה הגמ': מאי מעשה נסים? אילימא דלא אכל ולא שתה, והכתיב (במגילת אסתר): וצומו עלי... שלשה ימים". ואם כדברי הגר"ח ע', אין מובנת קושיית הגמרא, שהרי מתעני צום אסתר אכלו כזית מצה? ! (מהגר"ש גריינימן זצ"ל) עכ"ד שם. וע"ע בס' דף על הדף (מסכת מגילה דף טו) אריכות בזה.

⁸⁰ וכן ראיתי שכתב כן בס' בני יששכר (מאמרי חודש אדר מאמר ו - מגילה נקראת) שכתב: והנה מצאתי ראיתי בספרי הרב הגדול מו' חיד"א זלה"ה כתב בשם גדול אחד, מה שאמרה אסתר וצומו עלי, תיבת עלי אין לו ביאור, אבל הוא על דרך שאמרה רבקה עלי קללתך בני [בראשית כז יג], ומתרגמינן לי איתאמר בנבואה דלא ייתון לוויטין עלך ברי, הכי נמי תיבת עלי, להיות שיום אחד מאלו הג' ימים היה יום טוב הראשון של פסח [מגילה טו א] ואסור להתענות מן התורה וגם היו צריכין לבטל מצות אכילת מצה ומרור וד' כוסות, אבל אמרה אסתר וצומו עלי, היינו לי איתאמר בנבואה שהותר לכם עשות כזאת בהוראת שעה, עיין שם, זהו שאמרה ואל תאכלו ואל תשתו, דלכאורה כיון שאמרה וצומו הנה ידענו שהצום הוא שלא לאכול ולשתות, אבל רמזה בדבריה, הגם שיש באלו הימים אכילת מצוה היינו מצה ומרור וגם שתיית מצוה היינו ד' כוסות, עם כל זה תבטלו הכל, וזהו שאמרה גם כן שלשת ימים לילה ויום, ר"ל הגם שיש בג' ימים הללו לילה ויום שאסורין בתענית מדאורייתא, עם כל זה לי איתאמר בנבואה שרשאין אתם לעשות כזאת, והנה הנביא שנתבחן נבואתו רשאי לבטל מצוה כשאומר בציווי הש"י בהוראת שעה, כגון אליהו בהר הכרמל שהקריב בשעת איסור הבמות באומרו שכן נצטוה מפי הש"י בהוראת שעה כידוע וזהו שנאמר ויעבר מרדכי, שעבר על מצות החג, ויעש ככל אשר צוה עליו אסתר, להיות שנתבחן אצלו נבואתה על כן מחויב לשמוע בקולה לבטל על פיה מצוה לשעתה, ומחויב לסמוך עליה ועל נבואתה.

ומה שנקט הרמב"ם "בריא" אין זה אלא כי בבריא ברור לנו שלא לחש על המכה למרות ש"קרא פסוקים", אך זה ודאי שגם חולה שעוסק בתורה ולא בקריאת פסוקים יהיה מותר כי רוצה לעורר זכויותיו לפני הקדוש ברוך הוא, וכן כשאומר מזמורי תהלים בדרך תפילה לפני הקדוש ברוך הוא, גם זה יהיה מותר ע"כ. (מרפסין איגרא ע' רא - ב) ⁸¹.

⁸¹ וכע"ז ראיתי נמי בשו"ת תשובות והנהגות (כרך א סימן קכא) שכתב: ברמב"ם פרק י"א דע"ז (הלכה י"ב) "אבל הבריא שקרא פסוקים ומזמור מתהלים כדי שתגן עליו זכות קריאתו וינצל מצרות ומנזקין הרי זה מותר", ובדבריו שם שאם מתכוון במזמורי תהלים להתרפאות או להקל מייסורים אסור, והוא כמתרפא בדברי תורה וקורא הרמב"ם להתרפא "כופר בתורה" ח"ו, ותמוה דאטו לרמב"ם אסור לומר תהלים על חולה שאינו מסוכן כמנהג בית ישראל, דבמסוכן מותר משום פיקו"נ וכדאיתא ביו"ד סי' קע"ט סעיף ח', ותמנהי שהמפרשים לא ביארו כדי צורך דין זה.

ואולי אלו שאומרים כן לחולה, [שלבריא שהוא להגן שרי וכמ"ש] סמכו ע"ד החינוך מצוה תקי"ב שבזכות הד"ת שנתעורר לקבוע בלבו יראת ה' לחסות בו ולסמוך על טובו מותר ורק כשמתכוין שעצם הד"ת יהיו לרפואה אסור, וכ"כ בתורת חיים שבועות דרך כשמתכוין שהד"ת דרך סגולה יביאו לרפואה אסור אבל בזכות הד"ת מותר, אך לדעת הרמב"ם משמע שגם לזכות הד"ת אסור בחולה דחשיב להתרפאות ואסור וכמ"ש.

ועפ"י נראה דנכון להחמיר ולהשמיט מה שנהגו לומר לפני תהלים בזכות פסוקי תהלים ואתיותיהם, דמשמע דהיינו הזכות דתהלים גופא, שלשיטת הרמב"ם זהו כמתרפא בדברי תורה, רק יש לומר "ויעמוד לנו זכות תחנונינו באמירת פסוקי תהלים בזכות תיבותיהם ונקודותיהם", שמפרש להיפך שאינו מבקש רחמים בזכות הקריאה, אלא לתחנונים שמותר וכמ"ש.

וע"ע בשו"ת ציץ אליעזר (חלק יז סימן ל) שכתב: וראיתי בספר משנת יעקב שי"ל בזמן האחרון שמקשה לפי"ז על הנוהג המקובל לומר תהלים לרפואתו של חולה, וז"ל: ותימא דמבואר כאן דרך לבריא מותר אבל עבור חולה אסור לקרוא פסוקין ומזמורי תהלים כדי שתגן עליו זכות קריאתו וינצל מצרות ומנזקין, וא"כ איך אנו אומרים פרקי תהלים על החולה ואח"כ אומרים יה"ר מלפניך וגו' בזכות ספר תהלים שקראנו לפניך וגו' בזכות מזמוריו וגו' ותשלח רפו"ש לחולי עמך ולחולה פב"פ וגו', הרי לכאורה ד"ז אסור לחולה כנז' ואולי מה שאומרים בזכות מזמוריו וגו' קאי על הרישא שכתפלה שתכפר לנו על כל חטאתינו וכו' דזה בודאי מותר, ומה שאומרים אח"כ ותשלח רפו"ש היא בקשה מיוחדת אגב אמירת התהלים ואגב בקשת כפרת העונות וצ"ע עכ"ל הספר.

ונראה ליישב, דהנה התוס' בשבועות שם מקשים מהא דאמר בשבת דף ס"ז ע"א לאישתא צמירתא לימא הכי וירא מלאך ה' אליו וכו', ומתריצים דסכנתא שאני (יעוין ביו"ד שם). והמאירי בשבועות שם כותב לתרץ שאין זה אלא כעין תפלה והבטחה שתבוא לו ישועה מתוך גודל הצרות וכו' ע"ש. ומצאתי במאירי על מס' שבת שכותב לתרץ בעוד אופן, והוא, דאפשר שלא נאמר אלא כשעיקר רפואתו מן התורה, אבל כאן (בשבת) הוא מונה הרבה דברים בזולת הזכות אותם המקראות ע"ש, יוצא לנו מהמאירי דמתי נאמר דאסור להתרפאות בדברי תורה, דוקא כשאנו עושה מלבד זה פעולה נוספת לריפוי המחלה, אבל אם נוסף לזה עושה עוד דבר אזי ליכא כבר להאסור, ואם כן לפי"ז אם נוסף לאמירת תהלים נותנים לחולה תרופות לרפואתו מחלי אזי לא נאמר האיסור על בכה"ג, ומיושבת בפשיטות קושיית הספר הנ"ל, והתימא בזה תהא נשאת לפי"ז רק על יחידים בודדים שלא משתמשים ברפואות לריפוי מחלת החולה ומסתמכין על אמירת התהלים בלבד.

עוד זאת ראיתי במהרש"א בשבת שם שכותב לתרץ קושיית התוס' וכן מה שקשה גם מההיא דאמרינן חש בראשו יעסוק בתורה כו' חש בגופו כו' שנאמר ולכל בשרו מרפא, והא אמרינן דאסור להתרפאות בדברי תורה, והוא, דודאי אם האדם לומד משום רפואת הנפש שהיא התורה וממילא יתרפא גוף החולה ברפואת הנפש שרי, ולא אסור להתרפאות בד"ת אלא בלוחש על המכה ולא נתכוון לרפואת הנפש כלל יעו"ש.

ואם המהרש"א כותב להתיר היכא שהוא מכיון משום רפואת הנפש בלבד, ורק ממילא יתרפא עי"כ גוף החולה, הנה מצינו שכותב לומר בזה ביתר על כן בספר תורת חיים עמ"ס שבועות שם, והוא, דשאני הכא (בשבועות) שאומר פסוקים דרך לחש וזה ודאי אסור שעושה דברי תורה רפואת הגוף ואינן אלא רפואת הנפש, אבל התם (בחש בראשו וכו') איירי שעוסק בת"ת לש"ש לקיים מצות השם שצוה ללמוד ומתכוין שיועיל לו זכות הת"ת שיתרפא מחליו לכך שפיר דמי עיין שם. הרי שהתו"ח מתיר אפילו כשגם מתכוין שיועיל לו זכות הת"ת שיתרפא מחליו מכיון שעיקר עסיקת בת"ת הוא לש"ש לקיים מצות השם שצוה ללמוד.

ואם כן לפי דבריהם של המהרש"א והתו"ח מיושב בפשיטות ענין אמירת תהלים וענין אמירת יהי"ר בזכות וכו', כי תהלים הוא אומר לא בדרך לחש כי אם דרך תפלה ותחנונים לש"ש באשר כך הוא רצון ה' שירבו בתפלה לפניו בעת צרה, ובזכות זה של מילוי רצונו יתברך הוא מבקש שיועיל לו זכות זה שיתרפא פב"פ מחליו.

ואני מוצא דבעיקרון של דברים כוונת המהרש"א והתו"ח לדברי ספר החינוך מצוה תקי"ב, ומעמיד זאת בכוונת התירוצ' של הגמ' בשבועות שם דלהגן שאני, וז"ל: ואין הדבר חלילה דומה לענין חובר חבר שזכרנו וכבר אז"ל ע"ז אסור להתרפאות בד"ת, אבל הזכירו לומר מזמורים אלו שיש בהם דברים יעוררו נפש היודע אותם לחסות בהש"י ולהשים כל מבטחו ולקבוע בלבו יראתו ולסמוך על חסדו וטובו, ומתוך התעוררותו ע"ז יהי' נשמר בלי נזק וזהו שהשיבו בגמ' בענין זה וכו' ואמרו להגן שאני, כלומר לא אסרה תורה שיאמר אדם ד"ת לעורר נפשו לטובה כדי שיגן עליו אותו הזכות לשמרו עכ"ל, הרי כנז"ל, וחזינן דהחינוך לא הזכיר בדבריו לחלק בזה בין חולה לבריא, והיינו מפני שכל שעושים כן כדי לעורר את הנפש לחסות בהש"י ולהשים בו כל

שם רשעים ירקב

בתוס' בעירובין סג: ד"ה לחמן וכו' כתבו: ר"ח גרים המן ע"כ.

ומובא בספר דרך שיחה (ע' כח): הגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל אמר: שאלוני למאי נפקא - מינה בזה, ובשביל מה הוצרכו התוס' להעתיק גירסת ר"ח בזה? ואמרתי: הרי אמרו שלא ליתן שם על שמו של אדם רשע, והנה במה ש"שם רשעים ירקב" יש לדון אם זה דין או שהוא קללה, ונפק"מ שאם זה "דין" לא שייך אצל גוי, ואם זו קללה שייך גם בגוי, וממה שגוי נתן לשם המן על כרחך שזה דין. ע"כ.

שריטה על הכותל

בתוס' בר"ה יא. (ד"ה אלא וכו') כתבו, כי ביום ט"ו בניסן באו המלאכים לבשר לאברהם ששרה תלד בן, ושרטו לו שריטה בכותל ואמרו לו: כשתגיע חמה לשריטה זו בשנה אחרת - תלד, ובט"ו בניסן נולד יצחק.

וקשה: הלא כיון שאנו מונין שנה לפי מניין ימות הלבנה, אין מפסח עד פסח שנה שלימה לחמה, שכן חסרים אחד עשר יום. כיצד, אם כן, יתכן שלשנה הבאה בט"ו בניסן כבר תגיע החמה בדיוק לאותה שריטה דאשתקד?

וכתב בספר מרפסין איגרא על בראשית (ע' קטז) בשם הגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל דצ"ל כי בעת הבשורה המלאכים שרטו שריטה בכותל באותה נקודה שהחמה תגיע אליה בשנה הבאה במועד הזה, ולא באותה נקודה שהחמה נמצאת בה כעת ע"כ.

ועוד תירץ שם די"ל דחיסרון של אחד עשר יום מעכב את השמש מלהגיע למקום השריטה במספר שעות בלבד, ואכן יצחק לא נולד כעבור שנה באותה השעה בו סימנו המלאכים את השריטה, אלא מספר שעות לאחר מכן, אך עדיין היה זה באותו היום, בט"ו בניסן⁸².

מבטחו, ולקבוע בלבבו יראתו ולסמוך על חסדו וטובו, ושהתעוררותו בנפשו לטובה תגן עליו זכות זה, בכל כגון דא אין חילוק בין אם הוא עושה כן עבור בריא או אפילו עבור חולה, ושרי בכל גוונא לעשות זאת, ושמחתי למצוא בספר מעין החכמה על המצוות מבעה"ח עצי ארזים (ד' קע"ו, דפוס לבוב) שכותב נמי דמספר החינוך משמע שגם בחולה הדין כן ע"ש. וא"כ זהו איפוא ענין אמירת התהלים שאנו אומרים עבור חולה כדי לעורר את הנפש לחסות בהשי"ת ולהשיג בו כל מבטחנו, ולקבוע בלבנו יראתו והסמיכה על חסדו וטובו, וזהו גם ענין אמירת היה"ר שלאחר מיכן שתגן אותו הזכות של התעוררות הנפש ע"י אמירת התהלים כנז' שה' ברוב רחמי וחסדיו ישלח דברו וירפא את החולה מחליו.

ויעז"ש בס' מעין החכמה מה שמחדש לומר בביאור סוגית הגמ' בשבועות דבפסוקים שיש בהם שם שמים אינו מן הכופרים כי אם ברוקק אבל בלא"ה לא דמכיון דאית בהו הזכרת ש"ש הוי קצת כמו להגן וכמתפלל שיעזור לו ה' בזכות התורה ובהני פסוקי דלית בהו הזכרת שם שמים אסור אפילו בלי ריקקה ע"ש ואכמ"ל].

כדאי להזכיר גם שיטת כמה מגדולי הראשונים כרבינו ישעיה הראשון וריא"ז והריטב"א דקסברי דרק כשיש מכה אסור, אבל אם יש עליו קדחת מותר ללחוש ולהתרפאות בדברי תורה הואיל ואין בו מכה, ועפי"ז כותב החיד"א ז"ל בספרו פתח עינים בשבועות דף ט"ו לתרץ בנקל ההיא דעירובין דף נ"ד דחש בראשו יעסוק בתורה וכו' כי יש לחלק בין יש לו כאב או חולי כמו קדחת וכיוצא דאזי שרי, ודוקא בדאיכא מכה אסור יעו"ש.

ועוד נראה שבכלל עצם האיסור אפילו כשישנו הוא רק היכי שבוחר איזה פסוקים או מזמורים לומר, אבל אם אומר אותם על הסדר בלי ברירה אזי לא נאמר בכלל בכגון דא האיסור, ודבר זה יש לדייק מלשונו של הרמב"ם בה' ע"ז שם שכותב בלשון "אבל הבריא שקרא פסוקין ומזמור מתהלים" ואינו כותב בלשון "מזמור תהלים" אלא מדייק לכתוב בלשון "מזמור מתהלים" והיינו שבדרך מזמור "מתהלים" איזה שיש לאומרו, ומינה דהא אם אינו בורר אלא אומר איזה מזמור שהוא אזי אין בכלל איסור, ואם כנים אנו בדברינו אלה יצא לנו דכשמתפללים על החולה ואומרים תהלים מן המובחר הוא שלא לברור איזה מזמורי תהלים לומר, אלא ממקום שמתחילים לומר להמשיך את האמירה על הסדר.

⁸² וראיתי נמי שכתב החזקוני (בראשית פרשת וירא פרק כא פסוק ב): למועד אשר דבר פרש"י כשאמר לו למועד אשוב אליך כעת חיה שרט לו שריטה בכותל. וא"ת הא אמרינן לעיל דהוה קאי בתשרי כדאמרינן למועד אשוב אליך וקים לן דבפסח נולד יצחק. אלא י"ל דבניסן ובתשרי לילות וימים שוים וזורחת בהן החמה בחלון אחר.

והחת"ס בתורת משה (בראשית פרק יז פסוק כא) כתב: למועד הזה בשנה האחרת. לקמן בפ' וירא (כ"א ב') למועד אשר דבר אתו אלקים, פירש"י שרט שריטה בכותל וכשהגיע חמה לשריטה היא ילדה ע"ש, צ"ל שלא שרט במקום זריחת השמש בעת ההיא כ"א יו"ד מעלות אחרנית, שהרי קביעת המועד בפסח הי' ולדת יצחק נמי הי' בפסח, נמצא שנה האחרת דכתיב בקרא היינו שנות הלבנה ועדיין יש משנות החמה י"א ימים עד שתגיע לשריטה ההיא, אע"כ שרט אחורי מקום החמה בעת ההיא לפי שיעור איחור החמה והבן.

דין האדם בשמים

בראש השנה דף טז. איתא בפסח על התבואה וכו'.

ובתוספות כתבו: בפ' מי שמתו (ברכות דף יח:) גבי חסיד שהקניטתו אשתו ערב ר"ה משמע דבר"ה שמע שתי רוחות שמספרין זו את זו ששמעו מאחורי הפרגוד שכל הזרע ברביעה ראשונה ברד מלקה אותו ושמא בשמים בר"ה היו מזכירים דין הנגזר בפסח אי נמי כר' יהודה דאמר הכל נידונים בר"ה וגזר דין בפסח על התבואה.

והביא בקו' חנוך לנער (ע' ס) מהגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל: דיש להקשות מה יענה על העובדה מה"חסיד אחד" הנ"ל, ר' יוסי הסובר (שם במסכת ר"ה) שבכל יום ויום האדם נידון, הרי על "מעשה שהיה" כיצד ניתן לחלוק.

והשיבו אביו מרן ה"קהלות יעקב" זצ"ל, כי כוונת התוס' היא שאותו "חסיד אחד" אזיל בשיטת ר' יהודה, ובשמים מתנהגים לגבי כמותו, אך לא לגבי אחרים זולתו. (ועיין בספר ערוך לנר ר"ה שאותו חסיד ר' יהודה הוא, ולשיטתו אזיל).

והוסיף הגר"ח ק"ל מה שאמרו במסכת יבמות (דף י"ד ע"א) "במקומו של רבי אליעזר היו כורתים עצים לעשות פחמים בשבת לעשות ברזל", ובמסכת שבת (דף ק"ל ע"א) אמרו "עיר אחת היתה בארץ ישראל שהיו עושין כרבי אליעזר והיו מתים בזמן", הרי שמן השמים מתנהגים לגבי כל מקום ומקום כמו הפסק שנפסק שם. וכן מובא בשם אחד מגדולי האחרונים, כי היה חולה אחד שלפי דעת ה"בית יוסף" היה חשוב ל"חי", ולפי דעת הרמ"א היה נחשב ל"טריפה", ואמר אותו גדול לחולה שידור בעירו של ה"בית יוסף" יחי.

ובזה ביאר מה שאמרו במסכת עבודה זרה (דף כ"ח ע"ב) שרב יהודה התיר לכחול בשבת עין שמרדה, ונחלק עליו רב שמואל בר יהודה ואמר כי השומע לדברי רב יהודה ומקבלם - מחלל שבת הוא, ומספרת הגמרא כי לבסוף חלה רב שמואל בר יהודה עצמו, בעינו, ושלח לשאול את רב יהודה, אם מותר לו לכחול עינו בשבת, והשיבו: לכולם מותר, ולך אסור! ופירש רש"י: "לדידך אסור - שאתה אסרת וערערת על דברי". והקשה בספר "עבודת עבודה" לגר"ש קלוגר כי מה לי שהוא אסור, אבל כיון שרב יהודה המתיר סובר בו סכנת נפשות, אין לך איסור העומד בפני פיקוח נפש, וכיצד אמר לו "לדידך אסור". אבל הביאור הוא כנ"ל, כי מאחר ורב שמואל בר יהודה פסק והכריע הלכה למעשה שאין סכנת נפשות בעין שמרדה, בנוגע אליו יפסקו ויתנהגו עמו כך בשמים, ובמציאות לא יהיה אצלו פיקוח נפש, וכי לא ינוקק⁸³.

שלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של אחרים ושל גבוה

כתב החשוקי חמד (מסכת פסחים דף יג:): שאלה. מהירושלמי המובא לעיל משמע דלחמי תודה אף שלא נעשו עדיין נותר צריכין להשביטו או לשורפו, ולכאורה יש להקשות למה צריך לפורר או לשרוף לחמי קרבן תודה שהקריבוהו ב"ד בניסן, הרי לא עוברים עליו כל יראה ובל ימצא שהרי נאמר בפסחים דף ה ע"ב שלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של אחרים ושל גבוה, והרי רוב הראשונים סוברים שגם לשיטת ר' יוסי הגלילי דקדשים ממון בעלים הוא, בכל זאת לאחר שחיטה משלחן גבוה קא זכו?

הגר"ח קנייבסקי השיב ע"כ ע"פ הנאמר בחולין (דף מא ע"א) כיון דקניא ליה לכפרה כדיריה דמי, ולכן השוחט קרבן עולה לעבודה זרה הרי היא נאסרת אף על פי שאין אדם אוסר דבר שאינו שלו.

ועוד הוסיף על פי דברי הרמב"ם שכתב (פ"ו מהלכות חמץ ומצה ה"ח) הכהנים יוצאים [ידי חובת אכילת מצה] במצה של מעשר שני בירושלים, ותמה רבנו מנוח (הו"ד בכסף משנה) דהא קיי"ל כר"מ דאמר בקידושין (דף נב ע"ב) דמעשר שני ממון גבוה הוא, ואמר רב אסי בפסחים דף לח ע"א לדברי ר"מ אין אדם יוצא ידי חובתו במצה של מעשר שני, ותירץ דס"ל כר' חייא בר אבא דאמר בסוכה (דף לה ע"א) דמספיק היתר אכילה, להחשב לשלכם, עכ"ל. הרי דהיתר אכילה מספיק להחשב לשלכם, וא"כ ה"ה בענינו לגבי חמץ דמספיק להחשב לשלכם⁸⁴.

⁸³ ועי' בזה בס' חשוקי חמד מסכת כתובות דף ט:.

⁸⁴ ומרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל השיב על כך, שהרי בחמץ בפסח אסרה תורה להשאיר כל בעלות שהיא, ואפילו אחריות על חמץ נכרי, גם זאת אסרה תורה, וכמבואר בפסחים דף ו ע"א, ולכן הגם שלחמי תודה הם של הקדש והאוכלם משלחן גבוה אוכלם, בכל זאת יש קצת בעלות לבעלים, והראיה מגמ' ב"ק (דף עו ע"א) שהגונב שור של ראובן והקדישו ואח"כ טבח ו מכרו פטור מארבעה וחמשה, ומקשינן שאם הקדישו הוה כאילו מכרו לשמים ולמה נפטר מארבעה וחמשה, ומתצינן דבשלמא כאשר מכרו לשמעון מעיקרא תורא דראובן והשתא תורא דשמעון, אבל מכרו לשמים מעיקרא תורא דראובן והשתא תורא דראובן,

באשר הוא שם

הנה בתוספתא (סוטה פרק ו הלכה ג) מובא: "דרש רבי עקיבא: 'ותרא שרה את בן הגר המצרית אשר ילדה לאברהם מצחק', אין צחוק האמור כאן אלא עבודת כוכבים. מלמד שהיתה אמנו שרה רואה את ישמעאל בונה במסין, וצד חגבין, ומעלה ומקטיר לעבודת כוכבים. רבי אלעזר בנו של רבי יוסי הגלילי, אומר: אין צחוק האמור כאן אלא גילוי עריות. מלמד שהיתה אמנו שרה רואה את ישמעאל מכבש את האמות ומענה את הנשים. רבי ישמעאל אומר: אין לשון צחוק אלא שפיכות דמים. מלמד שהיתה אמנו שרה רואה את ישמעאל נוטל קשת וחצים ומזרק כלפי יצחק".

ומפורש א"כ שישמעאל עבר על שלושת העברות החמורות ביותר עוד לפני שאברהם סילקו מביתו. כיצד אם כן אמרו המלאכים כי באותה שעה היה ישמעאל צדיק?

והביא בספר מרפסין איגרא על בראשית (ע' קלב - ג) מהגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל תירץ: ב"ילקוט שמעוני" מובא, כי ישמעאל היה בן שבע עשרה שנה כשסילקו אברהם מביתו, ועל כן הוא היה נחשב לצדיק, שכן אין בית דין של מעלה דנים את האדם אלא מגיל עשרים, כמבואר במסכת שבת (דף פט, ב). הרי שמעבירות אלו שהיו בידו לא יכלו המלאכים לקטרג עליו, ורק ממה שיעשה בעתיד יש מקום לבוא ולטעון נגד ישמעאל, ועל זה אמר הקדוש ברוך הוא שמכיון שעכשיו צדיק הוא, אין לדונו ולחייבו בגלל המעשים שלו בעתיד, ע"כ.

אין קטיגור נעשה סניגור

הנה בבראשית (ג, ז) כתיב: "ויתפרו עלה תאנה ויעשו להם חגורות", ופירש רש"י: "עלה תאנה - הוא העץ שאכלו ממנו. בדבר שנתקלקלו בו נתקנו⁸⁵". והלא "אין קטיגור נעשה סניגור"? כיצד שני מושגים אלו - "בדבר שנתקלקלו בו נתקנו" ו"אין קטיגור נעשה סניגור" - עולים בקנה אחד?

ובספר מרפסין איגרא (ע' כד) מביא: תירץ הגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל: הדין של "אין קטיגור נעשה סניגור" נאמר בעבודת פנים בבית המקדש, וכמבואר בדברי הגמרא בראש השנה שם ע"כ⁸⁶.

ופירש"י מכרו לשמים עדיין שם המקדישו עליו שקרוי עולתו של פלוני, אם כן משמע שזה נחשב שיש לו בעלות, וממילא עובר עליו בבל יראה ובבל ימצא. [ע"י הערות הגריש"א בקידושין דף נב:].

ובס' רשימות שיעורים לבבא קמא דף עו. ראיתי שכתב: רש"י בפסחים (דף ה ב ד"ה ולא יראה לך) כתב וז"ל אבל אתה רואה בגבולין של אחרים כגון נכרי ושל גבוה אם הקדישם לבדק הבית עכ"ל. ומשמע שסובר שהמיעוט של חמץ הקדש מבל יראה ובל ימצא - "אתה רואה של גבוה" - חל רק לחמץ שהוקדש לבדק הבית ולא לחמץ שהוקדש למזבח - כגון חמץ לחמי תודה - שעובר עליו בב"י וב"י. ונראה שלדעת רש"י דוקא בעלות גמורה של הקדש פוטרת את ההדיוט מב"י וב"י. ומשו"ה רק קדשי בדק הבית פטורים מב"י וב"י לפי שאין בהם קנין הדיוט כלל כי אם קנין הקדש, ואילו על חמץ של קדשי מזבח, הואיל שחל בו קנין הדיוט, עוברים בב"י וב"י.

וע"ע בשו"ת בית אפרים אורח חיים סימן לו מש"כ בזה.

⁸⁵ ומקורו בברכות מ.

ורש"י בסנהדרין דף ע: כתב: בדבר שנתקלקלו בו נתקנו - מדת הקדוש ברוך הוא: באיזמל שהוא מכה בו הוא מרפא, נס בתוך נס כמו ויצא אש בציון (איכה ד) וכתוב (זכריה ב) ואני אהיה לה נאום ה' חומת אש סביב.

⁸⁶ ועוד ציין שם שבהגהות מיימוניות (הלכות עבודת כוכבים פ"ז, ה"ז) מובא בשם רבי יהודה החסיד, שאין לכתוב דברי תפילות ותחנונים על ספרי עבודה זרה מחוקים, לפי ש"אין קטיגור נעשה סניגור".

וקשה דהנה בירושלמי (סוכה פ"ג, ה"א) מובא, שבשופר של עבודה זרה ושל עיר הנדחת אין אומרים "אין קטיגור נעשה סניגור" כפי שאומרים בלולב של עבודה זרה ושל עיר הנדחת, משום "שבלולב - בגופו הוא יוצא, ברם הכא - בקולו הוא יוצא", וביאר "קרבת העדה", שמכיון שבקול השופר הוא יוצא, הרי שאין איסור הנאה שייך בקול.

ואם הדברים אמורים לגבי שופר של עבודה זרה, כל שכן שהם צריכים להאמר לגבי ספר של עבודה זרה, שהרי התפילות והתחנונים נאמרים מתוך פיו של אדם, ואילו הספר אינו אלא כלי עזר בלבד, וכיצד כתב ה"הגהות מיימוניות" בשם רבי יהודה החסיד כי אין לכתוב דברי תפילות על ספרי עבודה זרה מחוקים משום ש"אין קטיגור נעשה סניגור"?

תירץ הגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל: רבי יהודה החסיד לא פסל תפילות שנאמרו מתוך ספרי עבודה זרה מחוקים, אלא כוונתו היתה שלכתחילה אין לכתוב דברי תפילות על ספרים אלו, וכן לכתחילה אין להתפלל מתוך ספרים אלו. ובאמת הוא הדין לגבי שופר, שלכתחילה אין לתקוע בשופר של עבודה זרה. וכוונת הירושלמי, שבדיעבד אם תקע - יצא, משום ש"בקולו הוא יוצא".

תוספת יוהכ"פ

הנה איתא בהלכה שאין אומרים "מזמור לתודה" בערב יוהכ"פ, שאין מביאין אז קרבן תודה, מפני שאין מביאין קדשים לבית הפסול, שהרי עם התודה מביאין לחמי חמץ, ואסורים באכילה מבערב.

והקשה חכ"א בספר שיח התורה (ע' רמ): איך אפשר להקריב שלמים בח' תשרי, והא ממעט בזמן אכילתו, דביום השני איכא מצות תוספת יוהכ"פ דאסור באכילה [וא"כ יש לאסור לא רק בט' בתשרי אלא אף בח' בתשרי].

והשיב לו הגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל (שם): אולי באמת לא יקריב אא"כ עובר בבל תאחר.

ראשון לחשבון עונות

בכריתות דף כה. איתא: אמרו עליו על בבא בן בוטא שהי' מתנדב אשם תלוי בכל יום חוץ מאחר יום כיפורים.

ובספר שיח התורה (ע' רסג) שאל חכ"א: לכאורה כיון דסוכות הוי ראשון לחשבון עונות, א"כ עד סוכות אין לו להביא אשם אלא מסוכות ואילך.

והשיב לו הגר"ח קנייבסקי זצ"ל: ראשון לחשבון עונות היינו שאין נענש, אבל מ"מ צריך כפרה ע"כ⁸⁷.

שמירת המקדש ביום

בריש תמיד איתא בשלשה מקומות הכהנים שומרים בבית המקדש.

וכתב הרמב"ם (פ"ח הל' בית הבחירה ה"א) ששמירה זאת לא היתה מפחד של גנבים ושוודדים, רק מפני כבוד וגדולה, כמו שומרים העומדים מוצבים לפני ארמון המלך. [אמנם לקמן כ"ו ע"א הבאנו דעת הגר"א שהוא בשביל שלא יכנס שם זר].

וכתב התפארת ישראל בבוטא (סק"א) דאעפ"כ היו שומרים רק בלילה - כמוש"כ הרמב"ם, משום שביום שהיו הכהנים והלויים הולכים לעבודתם ולדוכנם, בזה עצמו כולו אומר כבוד.

אבל במפרש כאן מבואר שהיו שומרים כל היום וכל הלילה.

וכתב התפא"י דכן משמע מלשון הקרא דמינה ילפינן חובת השמירה (לקמן כ"ו ע"א), דכתיב: "והחוננים לפני המשכן קדמה לפני אהל מועד מזרחה משה אהרן ובניו שומרים משמרת הקודש", ולא נזכר שם שהשמירה היתה רק בלילה.

וברש"ש (ריש מדות) מביא מהגהות הרב ר' בצלאל אשכנזי בשם רבינו שמואל החסיד דמפסוק "על חומותיך ירושלים הפקדתי שומרים - כל היום וכל הלילה", יש ללמוד שהיו שומרים בין ביום ובין בלילה, ומצד שני בדברי הימים (א' כ"ו י"ז) נאמר: למזרח הלויים ששה, לצפונה ליום ארבעה, לנגבה ליום ארבעה, וכתב דבמקומות אלו צפונה ונגבה, היו שומרים רק ביום ולא בלילה, אבל בשאר מקומות היו שומרים בין ביום ובין בלילה.

עוד יש לתרץ: קריאת תפילות ותחנונים מתוך ספרי עבודה זרה מחוקים חמורה יותר, משום שקריאה נחשבת למעשה ("עקימת שפתי - הוי מעשה"). מה שאין כן שמיעת קול שופר אינה נחשבת למעשה, שכן אדם שומע מאיליו, ללא עשיית מעשה, ולכן מותר לשמוע קול שופר משופר של עבודה זרה.

⁸⁷ והגאון הרוגוצ'ובר זצ"ל כתב, לכאורה קשה, למה לא הניחו חכמים לבבא בן בוטא להביא למחרת יוהכ"פ אשם תלוי, הלא אשם תלוי בא על הספק, וגם תיכף למחרת יוה"כ יש ספק, והתירוץ הוא שלתקלה דחד יומא לא חיישינן.

וכאן מביא דוגמא לזה דביום אחד לא חיישינן לשגגה, דמצינו במעילה י"ד ע"א שהגזברים שלקחו עצים היו מועלים בהם וע"ז אמר שמואל שהיו בונים בחול ואח"כ מקדישים כדי שלא ימעלו בשעת הבניה. ובע"כ שם שואלת הגמרא הכי נמי נעביד בחול, ומתרת הגמרא אי מכאן ואילך הכי נמי, אלא כי תנו במתניתין בעצם דיומא, דהשתא ליכא למיחש דלמא אתו למזגא עלייהו, הרי שאין חוששין לקלקול דיום אחד, והוא הדין לגבי בבא בן בוטא, שלמחרת יוה"כ לא חששו שמא נכשל ביום אחד, ולכן לא הניחו לו להקריב אשם תלוי עכ"ד.

והגר"ח קנייבסקי זצ"ל בספרו דרך חכמה על הרמב"ם (הל' ביהב"ח פ"ה ה"א בביאוריה"ל ד"ה כל הלילה) כתב לפשר בין השיטות, דיש לומר דהטעם דא"צ שמירה ביום, מכיון שיש תמיד שם המון אנשים - זהו שמירתה וכבודה וכנ"ל. אבל באופן שנתמעטו האנשים, יש לומר דלכולי עלמא צריך שמירה ביום גם כן.

שופר במקדש לקרבנות עולה

כתב הרמב"ם (הל' שקלים פ"ב ה"ב) ובמקדש הי' לפנייהם תמיד י"ג שופרות כו' ראשונה לשקלי שנה זו כו' שמינית למותר חטאת כו' תשיעית למותר אשם עשירית למותר קניי זבים וזבות ויולדות, אחת עשרה למותר קרבנות נזיר, שתים עשרה למותר אשם מצורע, שלש עשרה למה שהתנדב מעות לעולת בהמה.

ויעויין במאירי יומא (נ"ה ע"ב) שהקשה למה לא תקנו שופר לחטאות ואשמות עולות ושלמים, ותירץ דכיון דכל אלו באו סמיכה, ותיכף לסמיכה שחיטה, לכן לא שייך לתקן ע"ז שופר.

ולפ"ז תקשי על הרמב"ם שכתב כאן שהשופר הי"ג הי' לעולת בהמה, והא בעי סמיכה, ותירץ האור שמח (הל' פסולי המוקדשין פ"ה ה"ח) דאיירי במנדב עולה לקיץ המזבח, דכיון דהוא קרבן צבור לא בעי סמיכה, ולכן דוקא לעולה תקנו ולא לשאר קרבנות. ועיין במקדש דוד (ח"א סו"ס י"ט) שמביא כן ומתר"י בברכות שיחיד יכול לנדב עולה לקיץ המזבח.

והגר"ח קנייבסקי זצ"ל בספרו שקל הקדש על הרמב"ם הל' שקלים (שם בביאור הלכה סוף ד"ה שלישית) תירץ דבכל קרבנות אלו, דהיינו חטאת ואשמות, צריך להתוודות עליהן, וכן בשלמים צריך לומר בשעת שחיטה דברי שבח, ולא שייך לתקן ע"ז שופר, משא"כ בעולה אם לא ידוע לו שעבר על עשה מביאו נדבה ואינו לו להתוודות כלום, ולזה שפיר תקנו שופר.

מדוע כתב הרמב"ם רופאים

כתב הרמב"ם (מלוה ולוה פט"ו ה"א, וכן הוא בשו"ע חו"מ סימן ע"ס ג) אם אמר אל תפרעני אלא בפני תלמידי חכמים, או בפני רופאים ואמר פרעתך בפניהם והעדים מתו או הלכו למדינת הים, הרי זה נאמן ונשבע, ומקור דברי הרמב"ם הוא ממסכת שבועות (דף מא ע"ב) אלא שבגמרא נאמר רק לומדי הלכות, והרמב"ם הוסיף רופאים, ויש לשאול למה הוסיף הרמב"ם רופאים, שלא מוזכר בגמרא?

ובקריית מלך (הוספות לכללי הרמב"ם) כתב הגר"ח קנייבסקי שכן הוא דרך הרמב"ם שאם יש דוגמא בגמרא, מביא לכך עוד דוגמא, כדי שלא יאמרו שהדוגמא היא בדווקא, ואחד מהמקומות היא כאן, שהגמרא כתבה תלמידי חכמים והרמב"ם הוסיף רופאים. (חשוקי חמד ר"ה כב.).

פמוט של ז' קנים

נשאל הגר"ח קנייבסקי (דרך שיחה עמוד רסז) על יהודי שאשתו מדליקה נרות שבת עם פמוט של שבעה קנים כבר שלושים שנה, ועתה למד הגמרא במסכת ראש השנה שאסור, אם יש עצה לזה. והשיב שפעם אחת אמו ע"ה קנתה פמוט כזה, והביאה לבית, החזו"א שראה כי זה פמוט של שבעה קנים הורה לה שתחזירו מיד לחנות.

סעודת אירוסין עדיפא מסעודת ברית

כתב החשוקי חמד (מסכת ביצה דף ח:): נאמר בשו"ע (או"ח סימן תמד ס"ז): 'ההולך ביום ארבעה עשר לדבר מצוה, כגון למול את בנו או לאכול סעודת אירוסין בבית חמיו, ונזכר שיש לו חמץ בביתו, אם יכול לחזור לביתו ולבער ולחזור למצותו, יחזור ויבער, ואם לאו, יבטלנו בלבד'. וכתב המשנ"ב (ס"ק כג): 'ולסעודת ברית מילה משמע דלא מיקרי מצוה לענין זה לבטל מצות ביעור. ולגבי אכילת סעודת אירוסין כתב המשנ"ב (ס"ק כ"ד): 'הוא הדין בזמנינו כשעושין סעודה בשעת כתיבת התנאים ג"כ מקרי סעודת מצוה'. ומבואר שסעודת אירוסין נחשבת לסעודת מצוה לעומת סעודת ברית, ולכן עדיף להשתתף בסעודת אירוסין.

ושאלתי את מרן הגר"ח קנייבסקי זצ"ל מה הביאור בזה שסעודת אירוסין חשובה יותר מסעודת ברית? והשיב, שבאירוסין השתתפות הציבור בסעודה מחזקת את הקשר שבין החתן לכלה, כי מראים בזה לחתן שהכלה חשובה,

ומראים לכלה שהחתן חשוב, ולכן הסעודה היא ה'מעמיד' של ה'אירוסין', ומשום כך נחשבת סעודת מצוה. לעומת זאת בברית מילה, העיקר היא מצות המילה עצמה, והסעודה רק נלוות למצוה.

תשלום נסיעה כשנרדם הנוסע

סיפר מרן הגר"ח קנייבסקי זצ"ל, שבבחרותו חזר פעם מיישיבת פתח תקוה לבני ברק, ונרדם באוטובוס. כשהתעורר, מצא את עצמו בתל אביב. ובא לשאול את דודו, מרן החזון איש זצ"ל, האם הוא חייב לשלם את תוספת המחיר מבני ברק לתל אביב, כפי שהיה מקובל בזמן ההוא, שעל תוספת נסיעה זו יש להוסיף במחיר. והשיב החזון איש: משום שאתה נרדמת הנהג צריך לסבול? (חשוקי חמד מסכת ביצה דף כא.)⁸⁸.

ילד שנפצע בראשו

בס' חשוקי חמד (ר"ה דף יח): ציין שמרן הגרי"ש זצ"ל יעץ לקנות תפילין מהודרות ולהניח מראשותיו של הילד. וביאר שכיון שקונים תפילין הרי צריך ראש, והגר"ח קנייבסקי זצ"ל הביא לזה ראיה מהמדרש אותיות דרבי עקיבא (אות פ) לא בראת ראש אלא לכבוד שמך לתפילין, וליקוד לך ולהשתחות לך, ובאמת שהכי הוה שנתרפא הילד.

לאכול באמצע שמונה עשרה

כתב החשוקי חמד (ראש השנה דף יז): מעשה באדם שעמד באמצע שמונה עשרה, ונזכר שלא בירך ברכת המזון, וראה שעד שיגמור השמונה עשרה יעברו שבעים ושתים דקות, והסתפק האם חייב להפסיק כעת באמצע התפילה לברך ברכת המזון או שפטור, או שמא יש לו עצה, שיאכל קצת לחם באמצע שמונה עשרה, ואז יוכל להמתין לברך עד לאחר שמונה עשרה?

ושאלו זאת מאת הגר"ח קנייבסקי זצ"ל ואמר שצריך להפסיק ולברך ברכת המזון, בין הברכות, כיון שתפילה דרבנן וברכת המזון דאורייתא, ושאלו אותו האם יאכל באמצע שמונה עשרה, ועל ידי זה ירויח שיתאריך סוף זמן ברכת המזון, ותמה איך מותר לאכול באמצע שמו"ע!?

לא ילבש בתינוקות

ברשימות הגר"ח קנייבסקי זצ"ל בשם החזו"א (בריש ס' פורים וחודש אדר) שאין להלביש שמלת אשה ולהיפך אפילו לתינוקות.

לברך שהכל באמצע שמו"ע

בס' חשוקי חמד (ברכות דף כד): דן בחולה סכרת שקיבל התקף באמצע תפילת שמונה עשרה, ונזקק מטעם הסכנה לאכול קובית סוכר, האם יברך ברכת הנהנין על אכילה זו, או שמא יאכלו בלי ברכה מאחר והוא באמצע התפילה?

הגר"ח קנייבסקי זצ"ל צידד דיתכן שיש לברך, דמאחר וחייב להפסיק ולאכול, חייב גם לברך דהוי צורך התפילה - דבלי לאכול לא יוכל להתפלל, לכן גם יברך. וכעין מה שכתוב בברכות דף כד ע"ב (וכתבו המשנ"ב סימן קג סק"ה), דאם יצא ממנו רוח אומר: "רבון העולמים יצרתנו נקבים נקבים" ... ואין זה הפסק, דהא מופסקת ועומדת כבר ע"י הרוח, ולכן יכול להפסיק נמי ולומר דבר זה באמצע (לשון רש"י), ויש לחלק, וצ"ע אם מותר לברך. ושם העלה דנכון לברך בלב. עי"ש.

זעקה בתפילה

כתב החשוקי חמד (ברכות דף לא). נאמר במסכת ברכות דף לא ע"א אסור להגביה קולו בתפילתו, שנאמר בחנה "וקולה לא ישמע" (שמואל - א א יג') וגם נאמר בברכות דף כד ע"ב המשמיע קולו בתפלתו הרי זה מקטני אמנה. והמגביה קולו

⁸⁸ וכתב שם שהי' מעשה נוסף, שהתרחש בפורים: בחור בני - ברקי שהשתכר ביום י"ד באדר, החליט להמשיך את השמחה גם ביום ט"ו בירושלים. ראה אוטובוס קו 402, עלה עליו, ונרדם במושב האחורי. האוטובוס הביאו לירושלים, אבל הוא המשיך לישון, והתעורר רק כאשר האוטובוס חזר לבני ברק. פקח עיניו, ומצא את עצמו באותו מקום בו עלה, הבחור בא לשאול האם חייב בתשלום עבור הנסיעה, ועל פי האמור אמר לי גיסי שליט"א, שלכאורה צריך הבחור לשלם.

בתפלתו הרי זה מנביאי השקר, וקשה הרי מצאנו בכמה מקומות שהתורה מציינת שצעקו בתפילה: 'ויצעק משה אל ה' על דבר הצפרדעים' (שמות ח). 'ויצעקו בני ישראל אל ה' (שמות יד). ונאמר 'ויצעק משה אל ה' לאמר א' נא רפא נא לה' (במדבר יב). 'ונצעק אל ה' וישמע קולנו' (במדבר כ). ובשופטים ד' פעמים ויצעקו בני ישראל אל ה'. וכן בשמואל (שמואל א' טו) 'ויצעק אל ה' כל הלילה'. וכן בכמה מקומות בתהילים ועקתי אליך ה'.

תשובה. הן בשאלה זו המבי"ט (בית אלקים שער תפלה פ"ו) ותירץ התפלות הסדורות בכל יום שלא בעת צרה, הוא שאין ראוי לאמרם בקול. כיון שהוא יכול לכוין בלחש, אבל התפלות שמתפללים בעת הצרה והצער, אי אפשר שיתפלל אותם האדם בנחת מצד צערו, ולכן הוא צועק בקול רם. להורות שהוא מכיר ומרגיש הצער אשר בו. ואין מי שיצילנו כי אם הוא יתברך.

והגר"ח קנייבסקי זצ"ל אמר שאין ראיה ממשה רבינו, על פי המבואר במדרש (ילקוט שמעוני ואתחנן רמז תתיא) שעשר לשונות תפילה הן ואחד מהן מכונה זעקה. וא"כ יתכן שאין הכונה שמרים קולו אלא הוא סוג מסוים של תפילה. וכן הנאמר על שמואל ויצעק אל ה' כל הלילה. וכי יכול אדם לזעוק בקול לילה שלם? אלא שזעקה היא סוג מסוגי התפלה. ונקראת בלשון זעקה כי היא ממעמקי הלב אבל אין כוונתה שנאמרה בהגבהת קול.

קנה עליה ונתברר שהס"ת פסול אם צריך לשלם

ראובן קנה חתן בראשית ועלה לתורה, ואח"כ נתברר שהספר תורה פסול, האם חייב לשלם מה שנדר, או שמא מקח עם מום הוא, דאילו היה יודע שהספר תורה פסול, היה הולך לביכנ"ס אחר, ואולי דומה הוא לקונה בשר ואח"כ נתברר שהוא טריפה. או שמא מאחר והקריאה כשרה בדיעבד, לכן המקח קיים, אלא שצריך לשלם פחות?

תשובה. הגר"ח קנייבסקי אמר לי שמכיון שהציבור יצא יד"ח בקריאה זו, וגם הוא יצא יד"ח משלם. ובפרט שמשלמים בשביל הכבוד, ועבור הברכות שמברכים את החתן תורה ב"רשות" כפי הנדפס במחזורים, ודברים אלו באו לקונה וקיבלם. (חשוקי חמד מסכת שבת דף לב:).

רבא קיבל שלמא ממתבתא דרקייעא כל ערב יוהכ"פ

בקונטרס שיחות תלמידי חכמים (להרב שמואל שוימר, חוברת ששית תמוז תשי"א סימן לח) הקשה על מה שמצינו במסכת ראש השנה דף כא ע"א שרבא עשה שני ימים יום הכפורים מחמת ספיקא דיומא, וקשה הלא במסכת תענית דף כא ע"ב מבואר ששלחו לרבא שלמא ממתבתא דרקייעא בכל מעלי יומא דכפורא, ואם כן היה יכול לידע בבירור מתי יוהכ"פ, ולמה עשה שני ימים בגלל ספיקא?

והגר"ח קנייבסקי זצ"ל השיב ששלחו לו ממתבתא שלמא לפי ה"כ"פ של רבא, ומאחר ורבא חשש ליומיים, ממילא קיבל שלמא בעיוכ"פ שלו. ועוד היה אפשר ליישב על פי ה"יד אליהו", שהקשה על המבואר בעירובין דף סד ע"ב דמזה שרבן גמליאל אמר לר' אלעי שיתן את הגלוסקין למבגאי, ש"מ: דאזלינן בתר רובא דהולכי דרכים שהם נכרים, ומה הראיה, אולי הולכים אחר הרוב, ובכל זאת אמר לר' עלאי לתת את הגלוסקין למבגאי משום דכשם שנזרקה בו רוח הקודש לידע שמבגאי שמו, כך נזרקה בו רוח הקודש לידע שהגלוסקין נפלה מנכרי. והשיב דאין הולכים אחר רוח הקודש. וא"כ גם בענינו כן, אין סומכים על רוח הקודש לענין קביעת יום השבת⁸⁹. (חשוקי חמד מסכת שבת דף סט:).

גרושה לכהן

אשה גרושה שנישאה לכהן בחופה וקידושין, כתב הגר"ח קנייבסקי זצ"ל שבברכת המזון אל יאמר הרחמן הוא יברך את אשתי כי היא לו למזכרת עון כי בחטא היא אשתו. (חשוקי חמד מסכת שבת דף קד:).

⁸⁹ וכן ראיתי שכתב בשו"ת הרי בשמים חלק ה (מהדורא חמישאה) סימן לט וז"ל: א' בר"ה כא. רבא הוי רגיל דהוי יתיב בתעניתא ביו"כ תרי יומי מספק שמא עיברו ביי"ד את החדש ויום י"א שלנו הוא עשירי שלהם ע"ש, והרי א' בתעניתא כא: דרבא אתי לי' שלמא ממתבתא דרקייעא כל מעלי יומא דכפורא א"כ הי"ל לסמוך ע"ז דאתי לי' שלמא משמא בעי"כ שלמחרתו הוא י"כ ולא יתענה רק יום א', דבכה"ג גם רבא מודה דקב"ה לא עביד ניסא למגנא כנ"ל, וע"כ דאין לעשות הכרעה מכח נס דלא בשמים הוא.

קיבל שבת ולא קיים מצוות ביומו תתן שכרו

הגר"ח קנייבסקי ס"ל דקיימת עצה לקיים מצות "ביומו תתן שכרו" למרות שבעל הבית כבר קיבל שבת, על ידי שיקנה המעוֹת לפועל, בקנין חצר ואגב, כלומר בעל הבית יקבל סודר מאחד, ובזה יקנה לפועל את מקום המעוֹת, והמעוֹת על גביו. או בקנין אודיתא, דהיינו שיוּדה בפני עדים דהמעוֹת הם של הפועל ואף שהפועל לא יודע מכך, מסתבר שהידיעה לא מעכבת את המצוה, וקנין בשבת לצורך מצוה הרי מותר כמבואר בשו"ע (סימן שכג וסימן תמד). (חשוקי חמד מסכת שבת דף קמח)⁹⁰.

חולה אם דעתו נגררת בברכות אחר הרופא

כתב החשוקי חמד (ברכות דף מב.): חולה שסיים סעודתו והנה הרופא בא לבקרו ואמר לו מאחר ואתה נוטל כמויות של אנטיביוטיקה לכן עליך לאכול לֶבֶן, האם צריך החולה לברך עליו כי כבר סיים סעודתו, או שמא כשם שנאמר במסכת ברכות דף מב ע"א אנו אתכא דריש גלותא סמכינן והתוס' ד"ה אתכא כתב מי ששכח לאכול אפיקומן ואמר הב לן ונברך אינו היסח הדעת דאנו אתכא דרחמנא סמכינן. ואולי גם בעניינינו כך מאחר וכך ציווהו הרופא, ובתורה נאמר "ונשמרתם מאוד לנפשותיכם" הריהו מחויב לשמוע לרופא, ואם כן אתכא דרחמנא סמיך ויאכל את הֶלֶבֶן ולא יברך?

תשובה. הגר"ח קנייבסקי זצ"ל השיב לי מאחר והחולה לא חשב שיבא הרופא ויוסיף לו עוד תפריט, מסתבר שצריך לברך כי לא בירך מראש על דעת הרופא ולא עלה על דעתו כך.

עוד אמר הרב שבעל הבית שלא חשב לאכול תפריט מסוים ואח"כ כשגמר סעודתו החליט לאכול, בעה"ב עצמו צריך לברך כי לא חשב עליו בתחילה לאכול, ואילו האורח לא יצטרך לברך כי דעתו סמוכה על בעה"ב.

למה בהמה מותרת בהנאה

כתב החת"ס (או"ח סימן פו) וז"ל: וזה לי כעשרים שנה הקשה לי רב מופלא אחד, לרש"י דס"ל בהמה בחייה לאיברים עומדת, מאי מקשה הגמרא במסכת פסחים דף כב ע"ב והרי אבר מן החי דכתיב לא תאכל הנפש עם הבשר, ותניא רבי נתן אומר מניין שלא ישיט אדם אבר מן החי לבני נח ת"ל לפני עור, הא לכלבים שרי? ומתרתא הגמ' דאיתקש לדם, מה דם מותר בהנאה אף אבר מן החי מותר, ומה צריך קרא תיפוק ליה דאם אבר מן החי אסור בהנאה, יהיו כל בע"ח אסורים בעבודה, וקרא כתיב למען ינוח?

ותירץ החת"ס אי לא הני קראי דאבר מן החי מותר בהנאה, הו"א דלעולם אסור בהנאה, והו"א מחשבת אוכלים שמה מחשבה, וקרא דלא תחרוש ולמען ינוח, בחישוב לאוכלה מתה, דאז מותרת בהנאה, עכ"ד.

ומגיסי הגר"ח קנייבסקי זצ"ל שמעתי לתרץ, שדוקא באכילה אמרינן בהמה בחייה לאיברים עומדת, כדמשמע ברש"י במסכת חולין (דף קב ע"ב ד"ה ורבי אלעזר) שכתב "דקסבר שלימה אין לך אבר מן החי גדול מזה, ובאבר לא בעינא כזית", עכ"ל. משא"כ בעבודה עמה, הרי לא שייך לעבוד רק באבר אחד, אלא עובד עם כולה ואם כן לא שמענו שיהיה בזה אבר מן החי דבאבר א"א לעבוד. (חשוקי חמד מסכת פסחים דף כב.).

עוגת פסח שנאפתה לאחר עוגת המץ

שאלה. אפה עוגה בפסח, ולאחר מעת לעת אפה באותו תבנית עוד עוגה, וכשאפה את העוגה השניה נודע לו שבעוגה הראשונה שם בטעות אבקת אפיה של חמץ [וממילא חייבת בביעור], ויש להסתפק מה יעשה עם העוגה השניה, האם חייבת גם היא בביעור, או שמא מותר לו לאוכלה?

תשובה. כתב השו"ע (סימן תמוז ס"י) וז"ל: "נותן טעם לפגם מותר גם בפסח", ולפי זה אם העוגה השניה נאפתה לאחר מעת לעת מהראשונה, מותר לכאורה לאוכלה, ואף על פי שאין ששים כנגדה כמבואר במשנ"ב (שם ס"ק צו). אולם

⁹⁰ ושם כתב שכעין שאלה זו נשאל בשו"ת "תורה לשמה" (שאלה קיז) והשיב דקבלת השבת נחשבת לקבלה בטעות, וכעין מה שכתב הט"ז (סימן תר) לגבי הקהילה שגנבו מהם את השופר בראש השנה שחל להיות בערב שבת, ושלחו שליח להביא שופר, והגיע השליח ביום שישי לאחר שכבר קיבלו שבת, וכתב הט"ז דהוי קבלת שבת בטעות. עוד כתב ה"תורה לשמה", דאם יש בכפר ג' שיתירו לו את קבלת השבת, טוב שישאל על קבלתו. ואף על גב דאלו נדרי מצוה ואין נשאלים עליהם אלא מתוך הדחק, אין לך מתוך הדחק גדול מזה, עכ"ד.

דעת הרמ"א שם לאסור, וכתב שם המשנ"ב (ס"ק צז) דאסור באכילה ובהנאה, נמצא דלבן ספרד מותר לאכלה, ולבן אשכנז אסור אפילו בהנאה.

והגר"ח קנייבסקי זצ"ל העירני דאולי אף לשיטת השו"ע אסור לאכול את העוגה השנייה, דיתכן דבכלי אפיה לא אמרינן דהוי נותן טעם לפגם, ורק בתבשיל אמרינן כך, וראיה ממה שכתב הר"ש בשביעית (פ"ח מ"ב) דאיתא בירושלמי "אין מחייבין אותו לאכול, לא קניבת ירק ולא פת שעופשה, ולא תבשיל שנתקלקל צורתו", כלומר אעפ"י דמצוה לאכול שביעית, בכל זה אם הפת עופשה או התבשיל נתקלקל צורתו, אינו חייב לאכלו. וכתב שם הר"ש "נתקלקלה צורתו, היינו שעבר עליו לילה אחת.... ויש מיכן ראה לקדרה שאינה בת יומה דלינת לילה פוגמת" עיין שם, ואם אמרינן שאף באפייה כיון שעבר עליו הלילה הוה נותן טעם לפגם, אמאי שינה התנא וכתב פת שעופשה ותבשיל שנתקלקל צורתו, היה לו לומר גם פת שנתקלקלה צורתו, משמע דפת שנתקלקל צורתו עדיין לא נפסל מאכילה, ורק לאחר שעופשה בטלה חשיבותו, והוא חידוש, וצ"ע. (חשוקי חמד מסכת פסחים דף מד:).

הקראת כהנים

הט"ז (סימן קכח סק"ג, ובמשבצות זהב סק"ח) כתב דהקראת הש"ץ או אחד מהקהל 'כהנים' הוא מצוה דאורייתא, וכן סיפר לי גיסי הגר"ח קנייבסקי זצ"ל דהחזו"א הקפיד לומר "כהנים", שכנראה רצה לזכות במצות עשה דאורייתא, וכן מה שמקרינן את הכהנים מלה ומלה הוא גם דאורייתא, דדרשינן, "אמור להם" מכאן שהחזן אומר להם על כל מלה ומלה, אולם הפר"ח (שם סק"ג ויעוין עוד בספר הערות למסכת סוטה דף לח ע"א) כתב דהקריאה הוא רק מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא. (חשוקי חמד מסכת יומא דף נה:).

קדימה בברית מילה

מעשה שנולדו לסבא שני נכדים באותו יום, כאשר בנו האחד גר בבני ברק ובן אחר גר בירושלים, ורצה הסבא להיות בשתי הבריות, ועל כן ביקש מהם לעשות את הברית ביחד באותו מקום וכן עשו, וכשבא המוהל למול נסתפק האם יש דין קדימה מעיקר הדין לאחד משני התינוקות?

תשובה. לפי האמור לעיל לכאורה לפי דעת הברית אברהם מעיקר הדין אין דין קדימה למי שנולד קודם, כיון שזמן החיוב של שניהם חל באותו זמן בתחילת היום השמיני. אולם בנידון זה הסתפק הרב מאיר דינר, דיתכן שהתינוק שהיה בירושלים בתחילת היום השמיני קודם, מכיון שעלות השחר בירושלים קודמת לזמן עלות השחר שבבני ברק, נמצא שהתינוק שהיה בירושלים מטא זמן חיובו לפני התינוק שהיה בבני ברק, ואם כן בזה לכו"ע יש דין קדימה מעיקר הדין לתינוק שהתחייב קודם. ויש מקום לדון בזה, דיתכן שכיון שהפרשי הזמנים בין בני ברק הוא קטן ביותר, והרי עשיית הברית עצמו לוקח יותר זמן מאשר ההפרש בזמנים, ואם כן אולי לא נחשב שהגיע זמנו קודם.

והצעתי שאלה זו לפני הגר"ח קנייבסקי זצ"ל והשיב דמכיון ששניהם חל חיובם בשוה באותו יום, יומא קגרים וביום אחד נתחייבו, ואף דלמעשה התינוק הירושלמי קדם אין להתחשב בזה. ויש קצת להוכיח כדבריו דאם לא כן יהא הדין דמי שהיה במזרח ירושלים יקדים למי שהיה במערבה, וכן מי שהיה בראש ההר יקדים למי שהיה בעמק ואין לדבר סוף. (חשוקי חמד מסכת יומא דף סב:).

סוכה לשם צל

סוחרי סוכות לנצח המציגים דוגמא של סוכה מסוככת, כדי שהלקוחות יראו כיצד נראית סוכה לנצח, הסיכון בסוכה זו לא נעשה לשם צל ולא לשם מצוה, כי אם לשם מסחר, ולכאורה היא פסולה לשיבת סוכה מדאורייתא. ואם הסוחר השאיר אותה עד החג, היושב בה לא יקיים מצות ישיבת סוכה, אא"כ יסתור את הסכך ויניחנה לשם מצות סוכה או לשם צל?

והגר"ח קנייבסקי אמר שיש מקום לומר שהסוכה כשרה, וזאת על סמך הנאמר ביבמות (דף קד ע"ב) "סנדל של עיר הנדחת [דלשריפה קיימא]. ושל זקן העשוי לכבודו, לא תחלוץ ואם חלצה חליצתה פסולה [לתכריכי מיתתה הואיל ולא להילוכא עביד לאו נעל הוא] אמר ליה רבינא לרב אשי מאי שנא זקן העשוי לכבודו דלאו להילוכא עביד, דבי דינא נמי לאו להילוכא עביד [דבי דינא נמי סנדל שהיה לבי"ד ומיוחד לחליצה ולא להילוך. רש"י]. אמר ליה אילו מסגי ביה שלוחא דבי דינא מי קפיד עליה בי דינא, הרי שאע"פ שסנדל דבי דינא לא עשוי להילוך, בכל זאת מאחר ולא קפיד עליה בי דינא נחשב הנעל כעשוי להילוכא, כך יתכן גם בעניננו, מאחר ובעל הסוכה לא יקפיד אם מישוהו יאכל בסוכתו, נחשבת הסוכה

למסוככת לשם מצוה ולשם צל [ולא דומה לחבילי קש שהניחם על הסוכה, דלא הניחו שם כי אם ליישב ולא לשם סוכה, משא"כ סוכת התערוכה או ההדגמה שנעשתה לשם צורת הסוכה שתהיה מסוככת אך לא לשם צל, בזה מהני מה שיש רשות לשליח ב"ד לישב בה למטרת צל או מצוה להכשירה]. (חשוקי חמד מסכת סוכה דף ב)

לכתחילה צריך שישב כולו בסוכה

הגר"ח קנייבסקי זצ"ל אמר שכמו שבד' כוסות, קיי"ל (סימן תעב ס"ט ובמשנ"ב סק"ל) שלכתחילה צריך לשתות את כל הכוס, הרי שאף שרובו מהני, לכתחילה יש לקיים בכולו. (חשוקי חמד מסכת סוכה דף ג).

תרנגול שברה לאחר עריכת הכפרות והתערב בין יתר התרנגולים

הגר"ח קנייבסקי זצ"ל אמר דיתכן שאפשר להישאל על הכפרה, כשם שאפשר להתיר כל נדר, ויחזור התרנגול למה שהיה בתחילה, ונעקרה הכפרה למפרע, ושוב יכול אדם אחר לעשות עליו כפרות לכתחילה⁹¹. (חשוקי חמד מסכת יומא דף סו:).

אשה וקטן מי קודם להצלה

יש להסתפק מה הדין כאשר קטן ואשה נטבעים בים, ויכול להציל רק אחד מהם, את מי יציל, את האשה כי עתה חייבת מדאורייתא במצות עשה שאין הזמן גרמא, או את הקטן שאתי לכלל דעת, ויהיה חייב בכל המצוות?

הגר"ח קנייבסקי זצ"ל הביא ראייה ממסכת ב"ק (דף מד ע"א) דכששור נגח קטן צריך פסוק מיוחד לחייבו בכופר 'או בן יגח או בת יגח', לחייב על הקטנים כגדולים. הרי שבלא הפסוק הייתי אומר שרק באשה חייב בעל השור בכופר ולא בקטן, משמע דאשה קודמת להצלה מקטן. (חשוקי חמד מסכת יומא דף מג).

חשיש תקלה

ספר תורה עתיק קרוע שלא ניתן לתפרו בגידין או לדבק עליו קלף מבחוץ (כמבואר ביו"ד סימן רעח, רפ) מפני שיריעותיו ישנים. והוא מונח בארון הקודש בבזיון, כי רואים שחלקי הקלף שלו נופלים מחוץ לעצי חיים. אחד מהמתפללים נקט יוזמה והדביק את כל חלקי הקרעים בדבק נייר מבחוץ, וכעת הס"ת שלם. ונשאלה השאלה האם היה ראוי להדביק היריעות דשמא יש לחוש לתקלה שישכח הדבר שהספר תורה פסול ויקראו בו ברבים, או לא? [מדובר באופן כזה שלא שייד לכורך חגורה מחוץ כמו שנוהגים לעשות לספר תורה פסול].

הגר"ח קנייבסקי זצ"ל הורה שעשו כדן במה ששמו את הדבק נייר, כדי שלא יהא בבזיון. והביא ראייה מהמבואר בזבחים (דף פה ע"ב) קדשים שנפסלו מדיחים את בני מעיים שלהם, ומקשה הגמרא 'ואנן ניקו נעביד להו לכהנים מילתא דאתו ביה לידי תקלה' [להעלות פסולין שירדו, רש"י]? מתרצת הגמרא: 'אפילו הכי עדיפא, שלא יהיו קדשי שמים מוטלין כנבילה'. הרי שכדי שקדשי שמים לא יהיו מוטלין בבזיון לא חוששים לתקלה. (חשוקי חמד מסכת יומא דף סו).

נתערבו כמה קופות צדקה

הגר"ח קנייבסקי זצ"ל אמר ששאלה באה לפני מרן החזון איש, שנתערבו כמה קופות בערב יום הכיפורים, ולא ידעו כמה היה בכל קופה, והורה החזו"א לחלק שוה בשוה בין הקופות. וטעם הדבר משום שקיי"ל בכמה מקומות שכל ממון המוטל בספק יחלוקו, אלא אם כן יש אחד שהוא מוחזק או שיש מרא קמא. (חשוקי חמד מסכת יומא דף סד).

⁹¹ ושם ציין שמרן הגרי"ש אלישיב השיב שהכפרה לא חלה ברגע שהאדם מסובב את התרנגול על ראשו, אלא רק בשעת השחיטה, ואם כן אם התרנגול חזר והתערבב בין התרנגולים לפני השחיטה, אין כאן כל חשש כיון שעדיין לא חל שם 'כפרות' על התרנגול, [ומסתבר שלפי זה הוא אף יכול לדרוש את כספו בחזרה מבעל הלולים מאחר ולא נשלמה עריכת הכפרות שלו ולא עשה ולא כלום, נמצא שביד בעל הלולים תרנגול שאינו של]. ולענ"ד נראה שכן מורה לשון השו"ע (סימן תרה) 'מה שנוהגים לעשות כפרות לשחוט תרנגול', הרי שעשיית הכפרות היא השחיטה. וכן כתב התורה לשמה (סימן קנה) דאם נמצא טריפות בעוף לא צריך לעשות כפרה אחרת, כי התיקון נעשה בשחיטה בלבד. מיהו אם לא נשחט רובו של סימן צריך לעשות כפרה אחרת, כי עיקר התיקון נעשה בשחיטה, יעו"ש.

כתב מנומר

איתא ביומא דף לח ע"א דחכמים גינו את בן קמצר שלא רצה ללמד את מעשה הכתב, שהיה קושר ארבעה קולמוסים בארבע אצבעותיו וכותב שם בן ד' אותיות כאחת. והסביר התוספות יום טוב (שם פ"ג משנה יא) שמעלתו בזה היא שיהא השם כולו נכתב בבת אחת, שלא יהיה רגע אחד שיהא השם חסר, ויש להסתפק האם גם בספר תורה או בתפילין ומזוזות, יש מקום למעלה זו לכתוב השמות בבת אחת על ידי ארבעה אנשים?

שאלתי שאלה זו את הגר"ח קנייבסקי זצ"ל והשיב לי שיהיה כתב מנומר והוא חסרון, כמבואר ברמ"א (חו"מ סימן שלג ס"ה). (חשוקי חמד מסכת יומא דף לח.)

כיסוי ראש בקטנים

נאמר במסכת שבת (דף קנו ע"ב) אימיה דרבי נחמן בר יצחק אמרי לה כלדאי, בריך גנבא הוה. לא שבקתיה גלויי רישיה. אמרה ליה: כסי רישיך, כי היכי דתיהוי עלך אימתא דשמיא..., יומא חד יתיב קא גריס תותי דיקלא, נפל גלימא מעילוייה רישיה דלי עיניה חזא לדיקלא, אלמיה יצריה..., עיין שם. והקשה שם המהרש"א דבשאר אינשי נמי אמרינן בפ"ק דקידושין דבעי כיסוי ראש, ומשום דשכינה למעלה מראשו, ומאי רבותיה דרב נחמן בר יצחק? ותיירץ המהרש"א דאיכא למימר דאימיה דרב נחמן בר יצחק דקדקה לכסות ראשו טפי, שיהיה לו כובד ראש ביותר משום יראה שלא יהיה כגב, וניחא השתא דאמר נפל גלימא מעל רישיה, ואנן אמרינן דרבנן הוה להו פריסת סודר על רישיהון..., אלא דאימיה דרב נחמן בר יצחק הוסיפה לכסות ראשו בגלימא, כדי שיהיה לו כובד ראש טפי משום הך יראה דאמרי ליה כלדאי, יעו"ש. הרי שיש ענין שמלבד הכובע [שהיה לכל הרבנן], יש ענין להוסיף יראה וללבוש כסוי ראש נוסף.

והגר"ח קנייבסקי אמר שלולא דברי המהרש"א היה מקום לתרץ את קושייתו על פי דברי הגמרא במסכת נדרים (דף ל ע"ב) הנודר משחורי הראש, אסור בקרחין ובעלי שיבות, ומותר בנשים ובקטנים, שאין נקראין שחורי הראש אלא אנשים. מ"ט? אנשים זימנין דמיכסו רישיהו וזימנין דמגלו רישיהו, אבל נשים לעולם מיכסו, וקטנים לעולם מיגלו. ואם כן י"ל דבאופן רגיל קטן ראשו לעולם מגולה, וגדול פעמים ראשו מתגלה, ואמו של רב נחמן הקפידה שלמרות שהיה קטן, ראשו יהיה מכוסה תמיד. (חשוקי חמד מסכת יומא דף כה.)

תיקון ס"ת

הגר"ח קנייבסקי זצ"ל, סיפר שאצל החזו"א, מצאו טעות בס"ת, וגיסו של החזו"א הגאון רבי שמואל גריינמן זצ"ל היה שם, ומיד מצא שם דיו, נטל עט נובע שהיה ברשותו, ואמר: "לשם קדושת ספר תורה", ותיקן את הטעות על אתר. ואין זה הפסק כי הוא לצורך, ואם אין דיו וקולמוס בביהכנ"ס יצטרכו לומר לבעל קורא הוי פקח ושתוק.

ושאלו את החזו"א האם מותר לתקן ספר תורה עם עט נובע, והרי הציפורן של העט היא מ"ברזל", ונאמר "לא תניף עליו ברזל", ובעיה נוספת יש כאן, שהרי הברזל חורט והוי ככתב נוסף? והחזו"א לא חשש לזה, ואמר שלפעם אחת אין זה בעיה. (חשוקי חמד מסכת יומא דף ז.)

פחודי פלאך ירננו בקול ה' מלך

אמר מרן הגר"ח קנייבסקי זצ"ל דקאי על עם ישראל בשעת קבלת התורה, דאיתא במדרש (שמות רבה פרשה ה סי' ט'): "ירעם א' בקולו נפלאות. מהו ירעם? כשנתן הקדוש ברוך הוא את התורה בסיני, הראה בקולו לישראל פלאי פלאים". [ועיי' ש' במדרש שמאריך שלא ידעו ישראל איך הקול יוצא, "בא עליהם מן הדרום והיו רצים לדרום, ומדרום נהפך להם לצפון והיו רצים לצפון, ומצפון נהפך למזרח..."] ובמעמד הר סיני נפל פחד וחרדה על עם ישראל כדכתיב "ורא העם וינעו ויעמדו מרחוק", וזהו "פחודי פלאך"! והיכן ירננו אלו: ה' מלך? אלא איתא בדברים רבה (פרשה ב' סימן לא) שבשעת מתן תורה קיבלו עול מלכותו ית' ואמרו: ה' אחד! פסוק שנכלל "במלכויות" דר"ה! [וכן בזמירות ליום השבת: "ופתחו וענו ה' אחד"!]. (חשוקי חמד ראש השנה בהקדמה.)

לאכול גזר לבני ספרד בר"ה

כתב החשוקי חמד (ר"ה דף יב): נאמר במשנ"ב (סימן תקפג סק"א) לגבי אכילת הסימנים, והוא הדין מה שנקרא בלשונות אחרים לשון רביה, יאכל כל מדינה ומדינה כלשונה. ויש להסתפק בנוגע לגזר, שבלשון אשכנז [אידיש] קורים

לו "מערין" לשון רביה, אך לבני ספרד אין הגזר לשון רביה, האם גם לבני ספרד יש ענין לאוכלו ולומר עליו יה"ר שירבו זכויותינו?

והגר"ח קנייבסקי זצ"ל השיב, שלבני ספרד אין ענין לאוכלו, וכעין ראייה מהמבואר במסכת ברכות (דף נו ע"ב) הרואה חתול בחלום, באתרא דקרו ליה "שונרא", נעשית לו שירה נאה, "שינרא" נעשה לו שינוי רע, עכ"ל. הרי דהלשון קובעת, ואם כן מסתבר דבאותם מקומות דאין קוראים לגזר "מערין" לא מהני, וגם מי שלא נוהג לקרא לגזר "מערין" לא עשה כלום, באכילתו, כיון שאין זה לשונו.

מתרים שלוקה אחוזים נחשב לתורם כתרומה שלימה

בס' דרך שיחה (ח"א עמוד תקס) אמר הגר"ח ק שהנותנים תרומה לשיבות אף שהמשולחים נוטלים אחוזים מהסכום⁹², יש להנותנים מצוה כאילו הישיבה קיבלה מאה אחוזים, כי הרי זה צורך הישיבה להוציא עבור זה כך וכך אחוזים. כלומר הישיבה היא מקבלת מאה אחוז מהתרומה, וכמו שמותר לה לשלם לספקים ולכל צרכי הישיבה, אף שהם מרויחים מכך, כך גם המשולח הוא חלק מצרכי הישיבה, שמותר לשלם לו.

להערים על גבי הצדקה

בס' חשוקי חמד (פסחים דף צט:) דן בגבאי צדקה לחצו מאד על ראובן שיתן קמחא דפסחא סכום הגון אשר אין חייב מהדין לתת, ואין ביכלתו לתת, והם לחצו עליו עד שלא מצא דרך להחליץ מהם, מה עשה, כתב להם המחאה למוטב בלבד על הסכום שדרשו, ובמקום לחתום שמו, קשקש קשקוש בעלמא, וכשבאו להוציא את הכסף, הבנק לא שילם, ראובן שואל האם היה מותר לו לגנוב את דעת הגבאים ולהתל בהם?

וכתב שהגר"ח קנייבסקי זצ"ל הביא ראייה לכך מסוגית הגמרא מבבא בתרא (דף קסח ע"ב) הנהו ערבאי [ישמעאלים] דאתו לפומבדיתא, דהוו קא אנסי ארעתא דאינשי, [ומתוך שהיו בעלי זרוע כופין בעליהן לתת גם השטרות שלא יוכלו לערער, רשב"ם], אתו מרוותיהו לקמיה דאביי, א"ל ליחזי מר שטריה ולכתוב לן מר שטרא אחרנא עליה, דאי מיתניס חד נקיטינן חד בידן, אמר להו מאי אעביד לכו, דאמר רב ספרא אין כותבין שני שטרות על שדה אחת, דלמא טריף והדר טריף, הוו קא טרדי ליה [מפצירין בו, רשב"ם], אמר ליה לספריה זיל כתוב להו הוא על המחק ועדיו על הנייר, דפסול. [ואלו לא יתנו לב שהוא פסול ואיפטר מהם. רשב"ם].

אלא שרבנו גרשום (שם) פירש דשטר זה הועיל לבעלי השדות שכל זמן ששטר זה בידם אין יכול המוכר לכפור ולומר שלא מכר את הקרקע, יעו"ש. נמצא שאביי לא היתל בבעלי השדות הטורדנים אלא הועיל להם במקצת שיהיה להם לפחות שטר שיציל אותם מידי המוכר, ולא יוכל להזיק ללקוחות, וממילא אין ראייה שאפשר להתל לגמרי בטורדנים.

האוכל בתשעה באב כאילו אוכל גיד הנשה

כתב בספר דרך שיחה (עמ' קסה) בשם מרן הגר"ח קנייבסקי זצ"ל: מובא בילקוט ראובני על פסוק זה (על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה) כל האוכל בט' באב כאילו אוכל גיד הנשה, וצריך ביאור הכוונה בזה.

ואמר לי אבא זצ"ל, יש שם"ה ימים ויש שם"ה לאוין, כל יום כנגד לאו אחר, ויום תשעה באב הוא כנגד לאו של גיד הנשה וזהו שייכות גיד הנשה לט' ב⁹³.

⁹² ואמר הגר"ח שיכולים ליקח שלושים וחמש אחוז, כמבואר בארחות רבינו (ח"ג עמ' קלט) שכך יש לתת למשלוח.

⁹³ כן מובא בשל"ה (פרשת וישלח תורה אור): הא לך סוד איסור גיד הנשה כפי המבואר בזהר (ח"א דף ק"ע ע"ב) ובספרי המקובלים (ריקאנטי פרשת וישלח, דף ס"ו ע"א). דע, כי אברי האדם הם ענפים מן המרכבה העליונה, מרמ"ח האברים שיש באדם העליון נגלים רמ"ח מצות עשה, ורמ"ח מלאכים הנקראים לבעלי הקבלה מלבוש השכינה ששםם כשם רבם. וכמו כן שס"ה ענפים של דין יש באילן העליון, נגד שס"ה ימים ושס"ה גידין, וכל יום יש לו מצוה ויש לו גיד, ותשעה באב הוא גיד הנשה. ודרשו רבותינו (זהר שם) 'את גיד הנשה', לרבות תשעה באב שאין בו אכילה, ולרבות סמאל ויצר הרע, ואין אוכלין ואין נאותין מהם. ובכל ימות השנה ובכל הגידין ובכל האברים לא מצא מפתן של ישראל, כי אם בגיד הנשה, אז תשש כחו, ובאותו יום נתקשה עלינו הדין, ונשה השם אותנו כביכול בגולה עד יערה השם רוח ממרום. וכל האוכל בתשעה באב כאילו אוכל גיד הנשה. וגיד הנשה יש לו חמשה ענפים מימין וחמשה משמאל, שהם עשרה, נגד עשרה כחות הטומאה הסובבים את המרכבה, שנאמר (תהלים יב, ט) 'סביב רשעים יתהלכון'. והגיד הזה סמוך לברית, שמשם משיכת אלו הכחות. והנה האוכלו מושך עליו

לגלות סודו של מת

דעת הגר"ח קנייבסקי זצ"ל שאסור לגלות סודו של מת. [יעוין בספר דרך שיחה (עמ' תכט)]. (חשוקי חמד מסכת יומא דף ד').

לאו הבא מכלל עשה

כתב הגר"ח קנייבסקי זצ"ל בדרך אמונה (ביאור ההלכה פ"ב ממעשר שני ה"ו) שבלאו הבא מכלל עשה לא מצינו בדברי הרמב"ם שלוקה מכת מרדות, כי רק באיסור דרבנן החמירו בזה שלא יבואו לזלזל בו ולא באיסור דאורייתא, יעו"ש.

זכות קריאת השם של הילד הראשון שייכת לאם

מנהג בני אשכנז שהזכות היא לאמא לקריאת השם הראשון, ואמר הגר"ח שהוא שמע שלכן זכתה האשה בשם, בגלל היסורים הקשים שעברה בשעת הלידה. ונראה להוסיף שזה בפרט במבכרת משום שהיא מסתכנת בלידה. (חשוקי חמד מסכת חולין דף מז:)⁹⁴.

חוב טבילה לתחתית של הגביע

אמר מרן הגר"ח קנייבסקי זצ"ל שהתחתית אינה חייבת בטבילה, מפני שגם אלו שמשתמשים בו, אין זה שימוש קבוע כי אם שימוש ארעי, ואינו חייב בטבילה. (חשוקי חמד מסכת חולין דף כה:)

כיון דדש דש

כתב הרמ"א בהלכות ר"ה (סימן תקפא ס"ג) שאין לתקוע בשופר בערב ראש השנה, וביאר הגר"א (על ספר יונה, ג) שמכיון שתקיעת השופר הוא לעורר את האדם, וכמו שנאמר "אר"י (אלול ר"ה יוה"כ) שאג מי לא יירא", ממילא אם יתקעו שלושים יום רצוף, לא יתעוררו ממנו בראש השנה, וזאת על פי הגמרא במסכת גיטין (דף נו ע"ב) שלטיטוס נכנס יתוש למוחו והיה מנקר לו, וכדי להרגיעו היו דופקים לפניו בקורנס, ולאחר שלושים יום כיון דדש דש, וכבר לא היתה

רוח הטומאה, כי אבר מחזיק אבר (ראה חולין סט א). ולשון 'נשה', רצה לומר גיד המשכח עבודת השם יתברך. וזהו 'על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה', כי הם נזהרים מכח הטומאה. והנה אברי אבינו יעקב ע"ה היו כולם תקיפין, ולא היה יכול להם שרו של עשו הבא מכח הטומאה, רק בגיד הנשה מצא מקום לחול ולהכנס שם. וכתבו המקובלים (ריקאנטי שם), עונש האוכל גיד הנשה בלי תשובה, להתגלגל בקדשה הנקראת זונה נשכחה, מדה כנגד מדה, משום דמחזיק יצר הרע ושוכח עבודת השם יתעלה, ונתלה בגיהנם בכרית מילה, ע"כ.

וכן הש"ך עה"ת (פרשת כי תצא) כתב: ודע כי יש שס"ה ימים ויש שס"ה גידים, וכל יום יש לו מלאך ויום תשעה באב הוא כנגד גיד הנשה ושולט בו סמאל וכל האוכל בתשעה באב כאילו אוכל גיד הנשה, לזה החמירו בו בכל מיני הנאה, תבא תשעה באב.

ובשו"ת עטרת פז חלק א כרך ב - יורה דעה הקדמה כתב: ראה לגר"א בפירושו למשלי (יג יג) על הפסוק "בז לדבר יחבל לו וירא מצוה הוא ישולם" שכתב, יש רמ"ח אברים באדם וכנגדן רמ"ח מצוות עשה וכן כל דבר ודבר יש לו כח חיוני מן המצוות, ולכן הבז לשום דבר מצוה הוא מחבל את עצמו כי הוא נעשה חסר מכח החיוני מאותו דבר, אבל הירא מלעזוב שום מצוה ורואה לקיים כל דבר יהיה שלם בכל אבריו. עכ"ד. ע"ש. וראה לרב חפץ חיים בס' שמירת הלשון (בהקדמה עמוד ד' בהערה) שפירש לפ"ז הפסוק (בפר' האזינו) "שחת לו לא בניו מומם" פרוש שיחת לו לא, דבעוונות שעושים אין משחיתין אלא רק לעצמן ולא לו יתברך ח"ו, כי בחסרון המצוה אדם מחסיר בגופו וכדביאר הגר"א. ע"ש. והיינו דמערכת ריבוי המצוות יש לה תכלית לסוכך על גופו ונשמתו של האדם ולשומרו. וכן נמי מערכת המצוות היא כנגד הימים שבשנה דשס"ה מצוות לא תעשה הוא כנגד שס"ה (365) ימים שבשנה, ועפ"ז מבארים נמי הא דאיתא במדרש (מובא בילקוט ראובני על הפסוק "על כן לא יאכלו בני" את גיד הנשה") כל האוכל בשר ושותה יין בתשעה באב כאילו אוכל גיד הנשה. ע"כ. ומה ענין זה לזה, אלא דהביאור הוא שמצות לא תעשה דגיד הנשה הוא כנגד יום ט' באב ועל כן מסמך להו דהאוכל ביום זה כאוכל גיד הנשה, וכנהנה עוד רבות, והוא מהטעם הנ"ל שהמצוות הם לזכך ג"כ את ימיו ושנותיו ולשמור על טהרת נשמתו.

⁹⁴ וציין שם שכתב בשו"ת מתנת משה (סימן עז) שנאמרו בזה שני טעמים: א. בספר כתר אפרים (סימן לט) כתב הטעם לכך כיון שעזובת בית אביה ואמה והרי היא מנותקת מחברותיה ניתן לה זכות לקיים שם להוריה כאן.

ב. טעם נוסף מובא באוצרות ירושלים שמאחר שאבי הבת נותן מזונות כדי שהבעל יוכל לעסוק בתורה לכן לאות הוקרה הוא זוכה בשם.

השפעה לדפיקות הקורנס, ולפי זה יש לומר דלאחר שכבר תקעו שלשים ימי אלול, השופר של ראש השנה כבר לא יהיה לזה השפעה לעורר, ולכן צריך להפסיק.

ושאלו את הגר"ח קנייבסקי זצ"ל הרי גם בשבתות חודש אלול לא תוקעים, ואם כן בלאו הכי אין כאן שלושים יום.

והשיב, דהגאון לשיטתו שימי השבתות שאין אומרים בהם "ותן טל ומטר", לא מפריעים לרצף של שלושים ימים, ואחר שלושים יום אין צריך לחזור, אף על פי שחסרים 4 ימי שבתות. וה"ה הכא. (חשוקי חמד מסכת חולין דף נה:).

כבוד ת"ח

שנינו באבות דרבי נתן (פכ"ט ה"ו) "איסי בן יהודה אומר מפני מה תלמידי חכמים מתים בלא זמן? לא מפני שמנאפין ולא מפני שגוזלין אלא מפני שהן בוזין בעצמן". וביאר הגר"ח קנייבסקי זצ"ל (תשובות הגר"ח ח"ב עמ' תקט) שאין שומרין על כבוד התורה שלהם כראוי.

בדיקת אולטרא סאונד

דעת הגר"ח קנייבסקי זצ"ל כי נשים הבאות לחכם להתברך מפיו להצלחת הריון ולידה, ואינן יודעות מכל בעיה, עדיף להן לא להבדק. ואף על פי שיתכן שהבדיקה תביא תועלת, בכל זאת כל עוד לא נודע בעולם שקיים מום בעובר, התפילות להשי"ת מועילות יותר. לעומת זאת כשרואים באולטרא סאונד שהעובר פגום, צריך נס גלוי לשנות ולרפאות את העובר, ולא כל אדם זוכה לכך. (חשוקי חמד מסכת פסחים דף נ:).

הקובע מזוזה והבודק חמצו של אחר כשלא עשאו שליח אי יכול לברך על המצוה

הגר"ח קנייבסקי זצ"ל הביא ראיה מדברי הביאור הלכה (סימן תקכז ד"ה ומצוה) שאפשר לברך אף שלא עשאו שליח. דאיתא בשו"ע (סימן תקכז ס"ז) שמצוה על גדול העיר או לת"ח לערב עירוב תבשילין על כל בני עירו. והסתפק הביאור הלכה כשגדול העיר כבר עירב לעצמו, ובא לערב בשביל בני עירו, האם יכול לברך, כיון שאינו ידוע לו אם יצטרכו לזה, יעו"ש. משמע מדבריו שאם היה ברור שיצטרכו לזה, יכול לברך אף על פי שלא מינוהו לשליח, ואם כן יתכן שהוא הדין בעניננו, יכול הקובע מזוזה והבודק חמצו של אחר, לברך על המצוה. (חשוקי חמד מסכת פסחים דף ד:).

להדליק נר חנוכה לכוון רשות הרבים כשעוברים שם בלא רשות

כתב החשוקי חמד (שבת דף כא:): נאמר במס' שבת דף כא ע"ב ת"ר נר חנוכה מצוה להניחה על פתח ביתו מבחוץ. וכך נאמר בשו"ע (סימן תרעא ס"ה): "נר חנוכה מניחו על פתח הסמוך לרשות הרבים מבחוץ, משום פרסומי ניסא" (משנ"ב כ"א). מה הדין כשיש לו ב' פתחים, אחד פונה לרשות הרבים שאין רגל מצויה בו כל כך, ולעומתו יש לו שביל שרבים עוברים דרכו באיסור וכגון שהיתה דרך הרבים עוברת בתוך שדהו (ב"ק כ"ז) ורבים הם העוברים שם בלי רשות יותר מהעוברים דרך רשות הרבים, היכן ידליק?

תשובה. הגר"ח קנייבסקי זצ"ל אמר שאין להניח את החנוכיה בפתח הפונה לשביל של רבים העוברים בו שלא ברשות, והם מוגדרים כליסטים, וכמבואר במס' עירובין (דף נג ע"ב) "פעם הייתי מהלך בדרך והיתה דרך עוברת בשדה, אמרה לי תנוקת אחת... לסטים כמותך כבשוה". ויש גם להוכיח קצת מסוף ערכין (דף לד ע"א) דלמיסתר קאי, וחומה כזו העומדת להסתיר אין שם בתי ערי חומה עליה, יעו"ש. גם שביל זה למסתיר קאי ואין שם "שביל הרבים" עליו.

עבירה אחת בקום ועשה חמורה מהרבה עבירות שהן בלא תעשה

דעת הגר"ח קנייבסקי דעבירה אחת בקום ועשה חמורה יותר מכמה עבירות בשב ואל תעשה. מדברי רבי יהושע בעירובין דף ק ע"א נתערבו דמי הקרבנות הניתנים על גבי המזבח במתן ארבע [קרבן עולה] בדם של קרבן שניתן על המזבח רק במתן אחת [בכור], ר' אליעזר אומר ינתנו במתן ארבע, ר' יהושע אומר ינתנו במתנה אחת. ואמר ר' יהושע, אם נתת ארבע, עברת על בל תוסיף ועשית מעשה בידך, וכשלא נתת עברת על בל תגרע ולא עשית מעשה בידך, ולכן לא יתן.

והנה אם לא יתן מתנות ד', כמצוות העולה, יעבור על כל תגרע וגם יבטל מצוות הזיה של ד' מתנות, ובכל זאת עדיף לבטל מצוות עשה של ד' מתנות וגם לעבור על כל תגרע, והעיקר שלא לעשות מעשה בידים, וברמב"ם (פ"ב מפסולי המוקדשים הי"א) פסק כרבי יהושע, וכתב וז"ל: דמי קדשים שנתערבו..., ומשמע אפילו נתערב הרבה דמים של הרבה עולות בדם בכור אחד גם יתן מתנה אחת בלבד, אף על פי שמבטל הרבה מצוות של עולות, הרי שקל יותר לא לעשות מעשה אף שיעבור על הרבה לאוין של כל תגרע, וביטול מצוות הזיה, מאשר להזות שני פעמים מדם הבכור, שיעבור איסור אחד של כל תוסף, אך יעברנה בקום ועשה.

ראיה נוספת הביא הרב זצ"ל מהירושלמי (עירובין פ"י הי"ד) בשרץ הנמצא במקדש, כהן מוציאו בהמיינו, שלא לשהות את הטומאה, דברי ר' יוחנן בן ברוקה, ר' יהודה אומר בצבת של עץ, שלא להרבות את הטומאה. וביאר הירושלמי אומר לו ר' יוחנן בן ברוקה, לא נמצאת משהה טומאה! אומר לו [רבי יהודה] לא נמצאת מרבה בטומאה?! מוטב לעבור על מצוות לא תעשה שלא באת לידי, ממצוות לא תעשה שבאת לפניו. וביאר בקרבן העדה. ר' יהודה משיב לר' יוחנן בן ברוקה דמוטב לעבור על מצוות לא תעשה של השהיית טומאה במקדש שלא באת לידיך שלא עשית אתה, שהרי מעצמו מת שם השרץ, ולא היה בידך להזהר בו, מה שאין כן כשנוטלו בהמיינו עובר על לא תעשה בעצמו שהיה יכול להזהר. והרמב"ם (ביאת המקדש פ"ג ה"כ) פסק כר' יהודה הרי שעדיף לא לטמאות בידים, אף על פי שכעת ישנם הרבה עבירות של שהיית טומאת מקדש, אך אנחנו לא עשינו זאת בידים, לכן היא קלה יותר, וכך בעניינו קל יותר לעבור על כל יראה, מאשר על מלאכת הבערה.

ק"ש או ברהמ"ז מה עדיף

כתב החשוקי חמד (ברכות דף סג): אדם שאכל ושבע, ושיעור העיכול מסתיים בסוף זמן ק"ש, ולא יכול לקיים שניהם במה יבחר, בברכת המזון או בקריאת שמע?

ושאלתי את הגר"ח קנייבסקי זצ"ל והשיב לי, דמאחר ונאמר בברכות דף סג ע"ב: תדע שהרי אדם קורא ק"ש שחרית וערבית, וערב אחד אינו קורא, דומה למי שלא קרא ק"ש מעולם, והסביר זאת המגיד מדובנא, שעיקר מעלת ק"ש היא הרצף של ערב ובקר בקבלת עול מלכות שמים, (ואולי זוהי כוונת חז"ל: שמע ישראל אתם קרבים היום, שבזכות ק"ש אתה תנצחו כמבואר בסוטה פ"ט), ולכן מאחר ודבר זה לא נאמר בברכת המזון, ק"ש קודמת. ונראה להוסיף שאולי זוהי הכוונה בקדושת כתר שאומרים: ויחון עם המיוחדים שמו ערב ובקר בכל יום 'תמיד' פעמיים באהבה שמע אומרים. דלכאורה תיבת 'תמיד' מיותרת, שהרי אומרים לפני כן 'ערב ובקר בכל יום', אך לפי הנ"ל מובן שהכוונה היא שאם לא קורא ק"ש תמיד כאילו לא קרא ק"ש כלל, והוא ענין מיוחד של רצף בק"ש שלא נוהג בשאר המצוות. ויש גם להוסיף את דברי הרשב"א שכתב על מצות ק"ש: שהם יסודות כל הבנין אשר בית ישראל נכון עליהם, לכן ק"ש קודמת לברכת המזון. (ועיין פסקי תשובה להגר"ח ד' פיעטרקארוסקי או"ח סימן לו).

ברכת דיין האמת על ב' צרות

כתב החשוקי חמד (ברכות דף נח): שאלה. באחד הפיגועים מצא אדם את אשתו הרוגה, ואת בנו קטוע רגל, והנה מן הדין הוא חייב לברך על כל צרה לחוד דיין האמת, וכמבואר במסכת ברכות דף נח ע"ב הוראה קיטע מברך דיין האמת ועל אשתו ההרוגה גם דיין האמת (שם נט ע"ב), ויעיין בשו"ע (סימן רכה ס"ט) שמברכים גם על חיגר שלא מתולדה ברוך דיין האמת. והנה אילו היה האב מתכוין לברך על שניהם ברכה אחת, היה יוצא ידי חובתו, אך מחמת הבלבול והיגון והשכלות לא חשב גם על הבן. האם יצא ידי חובתו גם על הבן וכעין מה שכתוב במשנ"ב (סימן רו ס"ק יט) לגבי מזון שאם שניהם לפניו ובירך על אחד יצא גם על השני, או שמא יש לחלק דשאני מזון שמונה לפניו ומן הסתם עומד לטעום מכאן ומכאן ולכן הברכה היא על שניהם, משא"כ בנתקל בשני צרות אם בירך על אשתו שנהרגה יתכן שהברכה לא חלה גם על הבן?

תשובה. הגר"ח קנייבסקי זצ"ל אומר שכאן עדיף מאחר וחייב לברך על שני הצרות ולכן הגם שלא חשב בשעת הברכה להודות להשי"ת גם על הצרה השניה מאחר וחייב בה, יש להניח שהברכה חלה על שניהם.

דם העור

בזבחים דף כה. איתא: מדם הנפש ולא מדם העור וכו'.

כתב בספר מרפסין איגרי (פרק מ"ד ע' שיא): הט"ז (יו"ד סימן כג סוף סעיף קטן קז) כתב באופן מוחלט, כי בעור אין בנמצא דם כלל.

וקשה מהגמ' כאן דמבואר וכן"ל: 'ולקח הכהן המשיח מדם הפר' - מדם הנפש ולא מדם העור. הרי מפורש כי קיים דם בעור, שכן אם אין בנמצא דם בעור לשם מה נצרך הכתוב למעטו?⁹⁵

ותירץ בזה הגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל: הכתוב לא מיעט את הדם של העור, שכן בעור אין דם כלל, אלא הכתוב מיעט את דם הבשר שנצמד לעור, לפי שצריך ליטול את הדם ישירות מן הפר, שנאמר: "מדם הפר", ואם לוקח מן הדם שנצמד לעור, אין זה נחשב לקיחה ישירה מדם הפר.

חינוך בקטן

איתא בגמ' (סוכה מ"ב ע"א) קטן היודע לנענע חייב בלולב. ונפסק כן בשו"ע (סי' תרנ"ז ס"א) עיין שם. וצ"ב אמאי תלויה מצות לקיחת לולב כדכתיב בקרא "ולקחתם לכם", בנענועים שאינם אלא מדרבנן ואינם מעכבים, והלא גם אם אינו יודע

⁹⁵ וכן מצאתי שהק' התורה תמימה (ויקרא פרק ד הערה יד) וז"ל: 'וע' בט"ז ליו"ד סי' כ"ג כתב בפשיטות דבעור לא נמצא דם כלל, עיין שם מה שנוגע מזה לדינא, והנה כאן מפורש ההיפך, דדריש ולא מדם העור, ואם לא היה בו דם כלל, לא היה צריך למעט'.

ובגליון מהרש"א (מסכת יומא דף מח.) כתב: ולא מדם העור. צ"ע בט"ז ליו"ד סימן כ"ג סס"ק ז' ועי' בבאר היטב שם סימן ע"ה ס"ק ה' ובתשובות שבו"י ח"ג סי' נ"ח כתב דכוונת הט"ז אעור העוף.

ועי' בחשק שלמה (יומא שם) שנמצי עמד בזו וכתב: מדם הנפש ולא מדם העור. נ"ב מכאן משמע להדיא דאיכא דם בעור הבהמה [דליכא לפרש דר"ל דם הנפש שנתקנח על העור משום דבעינן קבלה מהפר עצמו וכמו דאסור מדם הסכין וכדאיתא בזבחים כ"ה דחידא דא"כ אין המיעוט מדם הנפש רק משום דבעינן דם מהפר ולא מדם הפר ודבר אחר וכדאמרין שם בזבחים לענין דם הסכין ועוד דמאי קמ"ל שמואל התם דדם הסכין פסול הא מהביריתא ג"כ מוכח הכי דמה לי שנתקנח על העור או שנתקנח על הסכין ועוד דמאי צריך מיעוטא מקרא דדם שנשפך על הרצפה שפסול הא נלמד מכ"ש מדם שנתקנח על העור וכעין זה הקשו התוס' שם על שמואל ותי' של התוס' שם לא שייך הכא ודו"ק] והט"ז ביו"ד סי' כ"ג ס"ק ז' כתב בפשיטות דליכא דם בעור וכבר השיגו התבואת שור מסוגיא דהכא ואכן לענ"ד י"ל קצת לדבריו ד"ל דבא למעט דם העור של חטאת העוף דגבי עוף דעוורותיהן כבשרן ודאי איכא דם בעור וגבי חטאת העוף נמי כתיב והזה מדם החטאת בפ' ויקרא וי"ל דדרשו חז"ל מדם החטאת ולא מדם העור כנ"ל ליישב דברי הט"ז ז"ל.

ובפרי מגדים (פתיחה להלכות מליחה) כתב: כתב המנחת יעקב בקו"א הנקרא סולת למנחה כלל ט"ו די"ג בעור מחזיקין דם דלא כמ"ש הט"ז סוף סי' כ"ג וראיה מיומא מדמו ולא מדם העור ובסי' כ"ג כתבנו ישוב לזה ולדינא צ"ע. ובאגלי טל (ביאורים מלאכת גוזז אות ב) כתב: וידוע דברי הט"ז יו"ד סי' כ"ג ס"ק ז' דכשחותך בעור ויצא דם יש ראי' שנוגע בוושט דאל"כ דם זה מנין דבעור אין דם. ואף שהשיגו עליו מפ"ק דזבחים [כה א] מדמו ולא מדם העור מ"מ פשוט דמעט דם נמצא בו. ועל גבי העור ודאי אין דם כלל.

ובשו"ת מהרש"ם (חלק ד סימן נה) ציין שבשו"ת ספר יהושע סי' נ' דחה הקושיא על הט"ז דהתם הכונה מדם הפר היינו דם הנפש יקבל מהפר עצמו דהיינו מן הצואר ולא מהדם שנפל על העור. [והוא כיישובו של הגר"ח ק].

ובס' עמודי אש (סימן יב) כתב: והנה אם מחזיקין דם בעור כתב בסולת למנחה [כלל נו דין יג] וזה לשונו: נשאלתי אם מחזיקין דם בעור בהמה כמו עור עגל. וכהאי גוונא וצריכה מליחה. והשבתי דודאי מחזיקין בה דם וכמו שמולחין הריאה והרגלים עם העור שלהם בלא פיקפוק. ואל תשגיח במה שכתב הט"ז סוף סימן כג וזה לשונו: דאם לא כן מאין בא דם זה, דהא בעור אין דם. עכ"ל. דלהדיא איתא בש"ס דיומא דף מז, ולא מדם העור. מבואר להדיא דיש דם בעור ובעי מליחה כמו שאר בשר. עכ"ל. וכן תמה התבואת שור [בסימן כג ס"ק כ] על הט"ז מדברי הש"ס האלו, ועל כן פסק הלבושי שרד בחידושי דינים סימן לה דחתיכות עור של בהמה שנפל לתבשיל אוסר עד ששים משום דם כדן חתיכת בשר שלא נמלח שנפל לתבשיל. ולדעתי צריך עיון גדול בדין זה. דלכאורה נראה דצדקו דברי הט"ז, דהא ענינו רואות דליכא דם בהעור. ומה שכתב בסולת למנחה והתבואת שור מדברי הש"ס דיומא, הנה דברי הש"ס האלו הובא בתורת כהנים פרשת ויקרא [דיבורא דחובה פרשה ג] דאמרין שם: 'מדם הפר' - מדם הנפש לא מדם הבשר כו', ולא מדם העור. ופירש רבינו הראב"ד בביאורו שם וזה לשונו: מדכתיב 'הפר', משמע עיקרו של פר כו' ולא מדם העור, פירוש היוצא מחתיכת העור בתחלת שחיטה כו'. עכ"ל. וכן פירש הקרבן אהרן שם. מבואר שפירשו דבעינן מדם הנפש ולא מדם היוצא כשחותך העור בתחלתה. והדם הוא מהבשר רק שאינו דם הנפש. ואם כן שוב אין ראייה דבעור איכא דם, ומדפירש הראב"ד משמע דסבירא ליה דליכא דם בעור. ועל כן צריך לי עיון דינו של הלבושי שרד. וצריך עיון.

ובשו"ת הרב"ז חלק א (הערות סימן קל) כתב: ולפי האמור דעור זה שבמשנה בכורות הנ"ל הוא אליה רכה, ואנו רואים שכשחותכין האליה שבאוזן יוצא דם. וי"ל שזה הוא שמיעט ביומא מ"ח הנ"ל "ולא מדם העור". ויש לדחות, והבן.

לנענע [והיינו מוליך ומביא מעלה ומוריד כמ"ש המג"א כאן והמשנ"ב ס"ק ב', או לכסכם העלים וכדלקמן], צריך להיות חייב מצד חינוך בעצם הלקיחה והנטילה.

והגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל בספרו על מס' ציצית (עמ' ז') שהעיר בזה בד"ה קטן, וז"ל בא"ד, ואין להביא ראיה מכאן דעיטוף מעכב, דאפילו להסוברים דאינו מעכב מ"מ מכיון דאיכא מצוה לכתחילה להתעטף, כמו שהביא הב"י בשם המדרש, לא חייבו חכמים לחנך את הקטן עד שידע לעשות המצוה כתיקונה וכן לאחוז בציצית בשעת ק"ש וכו', תדע דהא אמרו שם דקטן היודע לנענע חייב בלולב אף על גב דהנענוע אינו אלא הידור מצוה לכתחילה עכ"ל⁹⁶.

מצות מכונה

כתב התשובות והנהגות כרך ג סימן קל: עיין בספרנו הגדה ש"פ מועדים וזמנים שכתבנו שגם מדין "לחם עוני" דפירשו בו "מה דרכו של עני מסיק ואשתו אופה" ראוי לקחת מצות יד ולא מכונה יעושה. וכעת שמעתי בשם הגאון רבי חיים קנייבסקי זצ"ל שהחזו"א נמנע מלאכול מצות מכונה בפסח גם מטעם זה דלחם עוני.

עניית קדושה

כתב הרמ"א (סי' קכה ס"ב): מי שאמר סדר קדושה, ובא לבית הכנסת ומצא ציבור עונין קדושה חוזר ועונה עמהם. ומלשון זה משמע שחיובו לענות עם הציבור קדושה הוא דווקא כשנמצא עמהם בביהכ"נ, אבל כשאינו עמהם או כשהולך ברחוב ושומע ציבור אומרים קדושה אינו חייב לעמוד ולומר עמהם אלא רשאי ונכון לעשות כן (הליכות שלמה פ"ט הערה ח' בשם הגרש"ז אויערבאך זצ"ל). ויש הסוברים דכיון שיכול לענות עמהם ממילא חייב בכך (סי' אשי ישראל פכ"ד הע' ס"ב בשם הג"ר חיים קנייבסקי זצ"ל בשם החזו"א איש זצ"ל).

קדושת פה

בגמ' במעילה יא: מבואר דלר"א בר צדוק אין מועלין בנסכים כשהן באויר השיתין, אך כשהגיעו לקרקע מועלין, דהקרקע מקדש להו, והקשה חכ"א בספר שיח התורה (ע' רס"ה): וצ"ע להרמב"ן ב"ב (ע"ט א) דליכא מעילה כשאין זה ע"י קדושת פה, הא כאן קידוש הקרקע אינה בפה.

והשיב לו הגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל (שם): כיון שהתורה אמרה לנסך כן הו"ל קדושת פה ע"כ.

לימוד קשה האם אפשר לדלג ע"כ

בס' חשוקי חמד (עירובין דף נו.) מי שאומר שיעור לרבים על סדר הש"ס, ויודע שתלמידיו יתקשו מאוד להבין את דברי הגמרא על תקופות ומזלות וחשבונות כיוצא בהם, האם ראוי לדלג ולעבור לדפים שיותר קל להסביר ולהבין, והביא שא"ל מרן הגר"ח קנייבסקי זצ"ל שלא ראוי לדלג על אף חלק שכתוב בגמרא. למרות שחושבים שלא מבינים, בכל זאת קצת מבין ואין לדלג על דברי חז"ל. יש להוסיף שיתכן שהדילוג על הדף, יש בכך בזיון לדף שמדלגים אותה⁹⁷.

תרומת הדשן מאפר התפוח

בתוס' (במעילה ט: ד"ה וכולן וכו') כתבו בתו"ד תרומת הדשן היתה מאפר התפוח ע"ש וכ"כ השיטמ"ק לעיל ט' ע"א) ד"ה הנהנה וכו' ע"ש, והקשה חכ"א בספר שיח התורה (ע' רס"ד): צ"ע דלכא"ו זה נגד מתני' בתמיד סופ"א דנטל אפר

⁹⁶ ובשו"ת מגדנות אליהו חלק ד סימן צח העיר ע"כ דהחת"ס בחידושי שם, כתב לתרץ דנהי דנענוע אינו אלא מדרבנן ואינו מעכב, אבל ראוי לנענוע בעי מן התורה, היינו דבמצות לולב נכלל הלכה למשה מסיני שיהא ראוי לנענוע ויודע לנענוע, וזה מעכב את הנטילה, עיין שם בד"ק. וחידש כאן החת"ס, דאף דנענועים בפועל הוי רק מדרבנן, אבל ראוי לנענוע הוי מן התורה.

וא"כ אין ראיה מכאן ליסוד שכתב הגר"ח דלא חייבו חכמים לחנך כל זמן שלא יוכל לעשות בשלימות, אלא משום שבעי ראוי לנענוע. וענה לו הגר"ח זצ"ל, דיפה העיר עכ"ד.

⁹⁷ וכתב שם שהוא כעין מה שמצינו בשו"ת השבות יעקב (ח"א סימן לז, הובא בבאר היטב או"ח סימן תרעג), שאדם שעסק בחנוכה בהדבקות נרות השעוה, ולפתע הביאו לו שמן זית - יעדיף להדליק את נרות השעוה, כדי לגמור את המצוה שבה התחיל. ואף שמצוה מן המובחר להדליק בשמן זית, מכל מקום אם יניח את נרות השעוה וידליק בשמן, יהיה בכך בזיון לנרות השעוה.

ופינה הגחלים כו' ורק אח"כ בסופ"ב היו מסלקין אפר המערכה לתפוח, א"כ ע"כ דמה שתרם מקודם מהאפר היה מהמערכה ששם יש כל אפר אותו היום ע"כ.

והשיב לו הגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל (שם) די"ל דבתחילה היה הכל בתפוח ע"כ⁹⁸.

הבאת נסכים

איתא בשקלים דף כ.: בראשונה היו ממשכנין את מוצאי' עד שהוא מביא נסכי' חזרו להיות מניחין אותה ובורחין התקינו ב"ד שיהיו נסכי' באין משל צבור.

והנה לכאו' צ"ב למה הי' ממשכנין את מוצאי' להביא נסכים, למה יתחייב הוא דוקא להביא נסכי' להקדש. וביאר הגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל בספרו שקל הקדש (פ"ד ה"ג ד"ה נסכיהן) עפ"י מה דאיתא בחולין דהמוצא קן של הקדש צריך להביאו לגזבר, ואינו מצווה בו בשלוח הקן, ולכאו' תיקשי הא לא מצינו חיוב השבת אבידה בשל הקדש, דשור אחיך כתיב, וע"כ דכמו שהצבור מצווה להקריב קרבנות, לכן כל המוצאו נעשה בזה גזבר, ומצווה עליו להשיבו למקומו ליד הגזבר כדי שיקרבהו. וה"נ לענין נסכים כיון שא"א להקריבו בלי נסכים, צריך הוא להביא נסכים.

יהודיע אם היה כה"ג

בשקלים דף יח. איתא: זה מדרש דרש יהודיע כהן גדול וכו'.

והנה בזבחים (ק"ג ע"א) איתא ברייתא זו ואיתא: דרש יהודיע הכהן, ולא נזכר שהי' כהן גדול, אכן גם בילקוט דברי הימים (רמז תתרעה) איתא שהי' כה"ג. ובהערות בשער המלך להגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל להקדמת הרמב"ם כותב: ועי' תוס' ישנים יומא ט' א' שהקשו אמאי לא חשיב ל' בפסוק בהדי כהנים גדולים ושמו אחד מהם הוא עכ"ד ועי' רש"י דה"א י"ב כ"ז שהי' בנו של בניהו בן יהודיע ע"כ.

שיעור הטומאה

במעילה דף טז: איתא: מה טומאה בכעדשה כו'.

ובתוס' (ד"ה פתח) הביאו מגמרא חגיגה (י"א ע"א) ששיעורו חכמים שהחומט בתחילת בריתו הרי הוא כעדשה, לכן טומאת שרץ הוא בכעדשה.

ובס' דרך אמונה להגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל תרומות פ"י ה"ג בביאורה"ל ד"ה שתי, קכ"ב ע"א) כתב דמו כן מצינו דטומאת אהל היא כשיעור של רביעית דם - שהעובר בתחילת ברייתו יש בו רביעית דם (תוספתא ריש כלים, וגם משום שדם נפש היא ברביעית), ושיעור בשר המת שמטמא הוא בכזית - שכן הוא השיעור של האדם בתחילת יצירתו (ספרי זוטא חקת סי' י"א. וכן הוא ברמב"ם ריש פרק ב' מהל' טומאת מת). ושיעור נבלה הוא בכזית - לפי שבהמה וח' תחילת ברייתו היא בכזית (תוספתא פ"א דשבועות), ושיעור רקב הוא כמלא תרווד - לפי שאחרי ק"כ שנה חוזר כל המת למלא תרווד רקב (ירו' נזיר פ"ז ה"ב). ושיעור טומאת אהל בשיעור פותח טפח - שכן האשה מכנסת את הנפל בשיעור טפח (ספרי זוטא פ' חקת סי' י"ד).

ביום השמיני ימול

בנדה דף לא: איתא: מפני מה אמרה תורה מילה לשמונה שלא יהו כולם שמחים ואביו ואמו עצבים. ופירש"י שאסורים זה לזה ע"כ.

ובס' טעמא דקרא להגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל (ר"פ תזריע) ביאר את הפסוקים: אשה כי תזריע וילדה זכר וטמאה וכו'. וביום השמיני ימול בשר ערלתו. ושלושים יום ושלושת ימים תשב בדמי טהרה.

⁹⁸ וקצת יל"ע משברי רש"י בתמיד דף כח: שכתב: נטלו את המגרפות - יעים להסיר את הדשן ולפנותו לתפוח. את הצינורות - מזלגות להסיר את האברים. ועלו לראש המזבח - וקודם תרומת הדשן לא היו יכולים לעשות לפי שצריך להרים תרומת הדשן קודם שיפנו את הדשן לתפוח.

וצ"ע מאי שייכות דמצות מילה באמצע דיני טומאה וטהרה של היולדת?

אמנם לפי הגמרא כאן נראה, דהרי זהו הטעם שאמרה התורה שיהי' המילה - בשמונה, מכיון שאביו ואמו עצבים היות שהיא טומאה טומאת לידה שבעת ימים, לכן דייקא ביום השמיני - ימול בשר ערלתו.

שתי כריתות ולא אחד

במס' כריתות דף ג: בעא מיני ר"י מר"ז, ב' כריתות ולא אחד מהו וכו' קאמרת וכו'.

ומבואר בגמ' דלא משכחת לה מילתא דהוי ב' כריתות ולא אחד. והקשה חכ"א בספר שיח התורה (ע' רסב): ואמאי לא אייתי מפיגול ונותר דבלאו הוא אחד מכל שבקדש פסול ליתן ל"ת באכילתו, אך הכריתות חלוקים. [ושמה"ט חלקו תוס' כריתות י"א: לענין צירוף בין מלקות וקרוב] ע"כ⁹⁹.

והשיב לו על כך הגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל (שם): יתכן שרוצה למצוא לאו שלוקין עליו, דלאו דכל שבקדש פסול הוא לאו שבכללות כמוש"כ תוס' במכות (טז א) ע"כ.

בגדרי השיעורים

הגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל בספרו דרך אמונה (פרק י' דתרומות משנה ב' בבאור ההלכה ד"ה שתייה בכזית וכו') כתב בזה בירור נפלא וז"ל: צריך טעם למה יש דברים ששיעור שתייתן בכזית כמו בתוספתא (פ"ז דתרומות ה"ג) לגבי תרומה, וכן גבי אוכל מנסכים של עולה שכתב רבנו ברפי"א ממועה"ק ה"ב דחלבה ושרה וסלתה ושמונה ויין של נסכי' חמשתן מצטרפין לכזית (והוא ממעילה ט"ו ב'), וא"כ מוכח דגם השותה יין נסכים לבד לוקה בכזית, דאל"ה כל שאין שיעורו שווה אין מצטרפין, וכן גבי אוכל מתודה לפני זריקה כ' רבנו שם ה"ד דהחלב והבשר והסלת והשמן והיין והלחם כולן מצטרפין בכזית (והוא מבואר ג"כ במעילה שם) ומוכח ג"כ דשיעור השותה לבד ג"כ בכזית כנ"ל [ועי' תו' זבחים ק"ט א' ד"ה עולה שהעמידו דמיירי דוקא בטובל פתו ביין, אבל מדברי רבנו ל"נ כן]. וכן גבי הסך משמן המשחה כ' רבנו (בפ"א מכה"מ ה"י) דשיעורו בכזית, והוא מכריתות י"ד א' כ"א ב' כ"ב א' ובחולין פ"ז ב' ובתוספתא דכריתות פ"ב ה"ב [והא דמשמע ביבמות קי"ד ב' דשיעורו ברביעית כבר תירצו האחרונים ז"ל ועי' בערוך לנר שם], וכן בשותה דם שרצים שיעורו בכזית לחייב משום שרץ כמש"כ רבנו בפ"ד ממאכ"א והוא מכריתות כ"א א', וכן בבשר בחלב כ' רבנו (בפ"ט ממאכ"א ה"ה) האוכל כזית מהחלב והבשר שנתבשלו כא' לוקה, והוא מחולין (ק"ח ב'), וא"כ ה"ה השותה מהחלב לבד שנתבשל עם הבשר שיעורו בכזית, דאל"ה אין שיעורו שווה ואין מצטרפין כנ"ל.

וכן בהמחה החמץ ושתאו, כ' רבנו בריש ה' חמץ כל האוכל כזית כו' א' האוכל וא' הממחה ושותה וכ"ה בהדיא בתוספתא דפסחים (פ"א ה"י) דשיעורו בכזית [ומש"כ בפ"ד ממאכ"א ה"ט או שהמחה את החמץ, לא קאי ארביעית, שהרי חשיב שם גם דם דבדאי שיעורו בכזית כמש"כ רבינו ברפ"ו שם], וכן בהמחה החלב וגמעו שיעורו בכזית כמ"ש בתוספתא בפ"ב דכריתות.

ואילו בנזיר ששתה יין או חומץ שיעורו ברביעית כמש"כ רבנו (בפ"ה מנזירות ה"ב) והוא מנזיר (ל"ד ב'), וכן השותה יין של ערלה ושל כלאי הכרם משמע בפ"ט ממאכ"א (ה"ד) דשיעורו ברביעית, וכ"כ התו' בנזיר ל"ח א' ד"ה אמר, וכן בשותה סתם יינם שיעורו ברביעית כמ"ש רבנו בפ"ד ממאכ"א (ה"ט) [ומש"כ רדב"ז כאן משום דכתיב ב' ישתו יין נסיכם, צ"ע דיי"נ ממש שנלמד מיישתו יין נסיכם שיעורו בכל שהוא כמש"כ רבינו ברפי"א ממאכ"א, ורק סתם יינם שהוא דרבנן שיעורו ברביעית ילמדו כנראה מסוגיא דע"ז (ל"א א') לענין טומאה ע"ש]. וכן באוכל מע"ש חוץ לחומה כ' רבנו (בפ"ב ממע"ש ה"ה) כל האוכל כזית מע"ש או ששתה ממנו רביעית יין חוץ לחומה לוקה, ולא מצינו ע"ז ראי' רק שלמדה מכל האיסורין. וכן לענין שבועה כ' רבנו בפ"ד משבועות ה"ה לענין הנשבע שלא יאכל ששתי' בכלל אכילה, נראה לי

⁹⁹ ומצאתי שכבר עמד בזה בחדושי ר' מאיר שמחה (מסכת סנהדרין דף סה.) כתב: ובהך דבעי בכריתות (ג' ב) בשני כריתות ולא אחד. נראה לכאורה דזה משכחת בפיגול ונותר דהוי חד לאו דלא יאכל כי קודש הם, ותרי כריתות, לכן למלקות מצטרפין ולקרובין אינן מצטרפין כמוש"כ תוספות כריתות (י"א ב) ד"ה שאם אכל עיין שם, ומפורש במשנה דריש פרק ספק אכל דבפיגול ונותר חייב על כל אחת קרבן, עיין שם, וצ"ע. ועיין תוספות פסחים (כ"ד א) ד"ה הא אין לוקין על לאו שבכללות, ודוק דלפ"ז איכא תרי לאווין ג"כ מבלעדי הלאו שכולל כל הפסולים, וא"ש בס"ד. ולפי שאינו מענינו קצרותי, ועיין חידושי למסכת מעילה בזה.

שאינו חייב עד שישתה רביעית כשאר האיסורין, ומבואר בהדיא דכל האיסורין ברביעית. וכ"כ רבנו (בפ"א מברכות ה"ב ובפ"ג ה"ב) האוכל פחות מכזית והשותה פחות מרביעית אינו מברך לבסוף. וכ"כ הכ"מ שלמדה מהא דכל האיסורין שיעור שתי ברביעית, ולענין השותה יין שאסור בביאת מקדש שיעורו ברביעית כמ"ש בריש ה' ביאת מקדש, והוא מכריתות י"ב ב', וכן לענין טומאת גוי כמ"ש רבנו בפ"ח מאה"ט ה"א והוא ממקואות פ"י מ"ז וכן לענין ד' כוסות כמבואר בפסחים ק"ח ב'.

וכבר עמד בכ"ז המנ"ח (מצוה קמ"ח) ונשאר בקושיא [ומש"כ כאן במעשה רוקח משום דבתרומה כתיב אכילה, תמוה דגם בערלה כתיב ערלים יהיו לא יאכל, וגם במע"ש כתיב לא תוכל לאכול בשערך, וכן בנשבע שלא יאכל, וכבר דחה זה במנ"ח].

והנה מדם לא קשה כ"כ, דכיון דדם סמיך ועב כמ"ש בשבת (ע"ז א'), י"ל דקים להו לחז"ל דדם יש לו תכונות וטבע אוכל שסעיד הלב בכזית ולא כמשקין שצריך רביעית, ומה"ט גם דם שרצים בכזית. תדע דגבי דם האוכל חצי זית ושותה חצי זית מצטרף כמ"ש בתוספתא דכריתות פ"ב ה"ג [אף על גב דלענין טומאת אהל שיעור דם המת ברביעית, התם איכא טעמא אחרינא משום שעובר תחלת ברייתו ברביעית דם כמ"ש בתוספתא ריש כלים].

וכן בהמחה את החלב והחמץ, כיון שהן עצמן אוכלין, אף על גב דהמחן ועשאן שתי, מ"מ לא סר מהן תכונות אוכל דסעיד בכזית [ונראה שגם הגר"א שמו"ג בתוספתא דתרומות בכ"א פ"א מודה כאן מה"ט שהרי בתוספתא דפסחים פ"א ה"י לא הגיה כלום]. וכן בבשר בחלב כיון שאיסור החלב משום שנתבשל עם הבשר וקיבל טעם הבשר כמ"ש בחולין ק"ח א' דרך בישול אסרה תורה ע"ש ברש"י, א"כ יש לו תכונות הבשר דבכזית. אמנם מתרומה, וכן מיין נסכים של עולה וכן מלפני זריקה וכן מסך בשמן המשחה דמיירי ביין ושמן שהן משקה גמור, ובכ"מ שיעורן ברביעית, קשה למה כאן בכזית ועי' בהגהות רעק"א לקמן בפ"ב ממוע"ש (ה"ה) שתמה ג"כ בזה.

ונלענ"ד דודאי כזית הוא דבר חשוב בכל דבר בין באוכל בין במשקה כדיליף בברכות מ"א ב' ארץ זית שמן שכל שיעורי כזית, אמנם לענין הנאה אין החיך נהנה וסעיד במשקה אלא ברביעית, מתוך שהוא דבר נוזל ומתפשט בכל הגוף וכמ"ש בברכות (י"ד א') לענין מטעמת א"צ ברכה ואין בה משום הפסק תענית עד שיעור רביעיתא, ולכן בכל האיסורין, שהתורה לא רוצה שיהנה מאיסור זה משום שהוא מאוסה לתורה כגון יין נסך וערלה וכלאי הכרם, וכן נזיר לגבי יין או שנשבע שלא ישתה בכל אלו אין לחייבו עד שישתה שיעור הנאה, אבל בתרומה שאין האיסור משום שהוא דבר מאוסה, ואין התורה רוצה שיהנה מזה, אלא משום שהוא שייך להכהן ואין להפסיד להכהן בזה חייב על כזית שהוא דבר חשוב דנהי שהתורה לא חייבה אלא דרך אכילה, אבל יסוד החיוב הוא משום שמפסיד להכהן, דאפי' תרומה שנפלה לו מאבי אמו רצון התורה שהכהן יאכלנה, וכן בעולה שהאיסור משום שצריך להקריבו ומפסידו מהקרבה, וכן לפני זריקה וכן בסך בשמן המשחה שהאיסור הוא משום ששמן המשחה צריך למשיחה והוא מפסידו מהן, בכל אלו שיעורו בכזית שמפסיד דבר חשוב, וכזית הוא חשוב.

ולא נשאר אלא לתרץ מיין של מע"ש חוץ לחומה, ונראה דשם אין האיסור משום שמפסידו מאכילה, שהרי בירושלים מצוה לאוכלו, אלא שהתורה רוצה שתאכלנו לפני ה' דהיינו בירושלים ולא מבחוץ והחיוב משום שאין אוכלו בפנים, וכמו שמבפנים שיעור שתיה ברביעית שיהנה ממנו אין לחייבו בחוץ רק ג"כ בשיעור שנהנה בחוץ ולא בפנים ודו"ק. וכ"ז לפ"ד רבנו, אבל מדברי התוס' בזבחים ק"ט א' ד"ה עולה שהעמידו בהך דנסכים דוקא בטובל פתו ביין, נראה שיחלקו גם בתרומה ויגרסו כג' הגר"א דשיעורו ברביעית וצ"ע עכ"ד ודפח"ח.

תמורה בשבת

בתמורה דף כז. איתא: לאתפוס בעלת מום תחת בעלת מום לאחולי וכו'.

וברש"י: דרע ברע לא כתיב דליתעביד תמורה ע"כ. הגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל בספרו טעמא דקרא (פר' בחוקות) מביא דברי התוספתא (ריש תמורה): המימר אפי' בשבת הרי זה תמורה ולוקה ע"כ. וכולם תמהו מה הרבותא דשבת כאן, הרי מקח שנעשה באיסור קיים, ובפרט תמורה עצמה שהיא ג"כ איסור.

וכתב בטעמא דקרא שם: יש לפרש דס"ד דהוי כמו רע ברע, דמשמע ברש"י תמורה כ"ז ע"א דאין עושה תמורה, וה"נ בשבת שניהם אין ראויין להקרבה. והא דלא נקט לילה משום דלילה, אין מחוסר זמן, מיהו ברש"י תמורה ט' א' ד"ה נכתוב משמע דממירין רע ברע וצ"ע ע"כ¹⁰⁰.

בכור מובחר

בפ' ראה כתיב, וכל מבחר נדריכם אשר תדרו לה' (י"ב י"א) ובספרי דריש עלה לרבות בכור. וצ"ע דהא בבכור לא שייך מבחר נדריכם, דהא לא בוחרים אותו, ואין בו בבכור דין מבחר אלא דמאליו הוא קדוש.

ותירץ הגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל (בס' דרך שיחה) עפ"י המבואר בתמורה כד: דמערימין על הבכור כשהיא מבכרת שמקדישין מה שבמזעה לעולה או לשלמים, והנה קי"ל דקרבת כחוש אינו קרב, וא"כ היה מקום לומר דהיכא דהבכור במזעזע אמו כחוש, יוכל להקדישו לעולה או לשלמים, אף דאינו קרב כחוש, דהא אף אם לא יקדישו לעולה הוא יקרב משום בכור אף בהיותו כחוש, ואם בין כה הוא נקרב למזבח - מה לי אם יקרב בבכור או יקרב כעולה או לשלמים, ועל זה קמ"ל דאפ"ה אין מקדישין, דבעינן מבחר אפילו בבכור כחוש, ולא יקדיש הבכור שעל ידו יביא קרבן שלא מן המובחר.

ואמר עוד: ומו"ח הגרי"ש אלישיב זצ"ל ביאר עפ"ד הרמב"ם (פ"ב איסור"מ ה"ח) שיש מומים הפוסלים את הבהמה להקרבה מדרבנן, ומ"מ אין הם מתירים את פדיון הבהמה ושחיטתה במדינה, ולמדו זאת מדכתבה הכא תורה 'מבחר נדריכם', דע"כ אין פודין אותה במדינה, וא"כ דין זה שייך אף בבכור ומעשר ושייך לרבותו מ'כל' מבחר נדריכם. ואף שהיה מקום לדחות דבכה"ג בבכור מותר להקריבו, שהרי כתב הרמב"ם שם דבדיעבד הורצה, וכיון שלא הקדיש הוי כדיעבד שדינו שהוא קרב, מ"מ יש מקום לדחות כן וכדברי מו"ח נראה עכ"ד¹⁰¹.

¹⁰⁰ ומצאתי שעמד בזה הגר"י ענגיל בס' גליוני הש"ס (מסכת ביצה דף לו:) תוספתא תמורה פ"א המימר אפי' בשבת ה"ז תמורה וסופג את הארבעים וצריך ביאור הא דאמר אפי' בשבת דאי לאשמעי' דאע"ג דעבר אשבות דהקדש בשבת חל זה הרי אין לו שייכות לתמורה דייקא יותר מהקדש עצמו והל"ל דין זה בהקדש וממילא נדעוהו גם בתמורה וגם הרי כבר השמיענו כאן דין זה בהקדש ואולי ס"ל לתוספתא דתמורה הנ"ל באמת דבהקדש בשבת אין ההקדש חל מדרבנן מפני עבירת השבות ופליג אתוספתא דכאן ורק בתמורה דייקא הוא דאמר דחל והטעם משום דתמורה גופה עבירה היא ואפ"ה חיילא מגזה"כ לכן גם איסור אחר אינו מונע החלות ולית לי' סברא דובלבד שלא יתערב עמו איסור אחר ועי"ל דכוונת התוספתא רק אהיכא דשגג באיסור שבת וס"ל דבהקדש כה"ג לא חל משום דהוי הקדש טעות שאילו ידע לא הי' רוצה להקדיש ולעבור אשבות ובתמורה הוא דחל משום דגם תמורה בטעות הוי תמורה ושפיר היא רבואת בתמורה דה"א ג"כ דרק טעות דתמורה עצמה שלא ידע מאיסור התמורה הוא דגלי בי' רחמנא דחל בטעות ע' תמורה י"ז א' אבל לא אם הי' בה טעות של איסור אחר:

¹⁰¹ עוד נציין בזה דבבכורות דף יז. איתא: רחל שלא בכרה וילדה שני זכרים ויצאו שני ראשיהן כאחת, ריה"ג אומר שניהם לכהן שנאמר הזכרים לה' וחכ"א א"א לצמצמם אלא אחד לו ואחד לכהן ר' טרפון אומר הכהן בורר לו את היפה.

ובגמ' להלן (י"ח ע"א) מפרש הטעם של ר' טרפון, משום דקסבר האי דבריא נפיק ברישא עיין שם.

ולפי דברי הגמ' הנ"ל ביאר הגה"ק ר' דוד משה רבינוביץ זצ"ל - הי"ד בקובץ ברכת שלמה - כתר תורה (בנד"מ ע' 420 סי' ו') ענין נפלא וז"ל: בספרי (פ' ראה פ"ב פסוק י"א) על הפסוק וכל מבחר נדריכם וז"ל אין לי אלא נדרים ונדבות, מניין לרבות חטאות ואשמות בכור ומעשר שצריך להיות ג"כ מן המובחר ת"ל וכל ריבה עכ"ל. ושמעתי מח"א קושיא בשם כ"ק האדמו"ר הגה"ק מגור זצ"ל [בעל האמרי אמת זצ"ל] שהקשה על הספרי הנ"ל, דהא שייך לומר על בכור שצריך להיות מן המובחר, הלא בכור הוא קדוש מרחם בשלמא מעשר נוכל לומר מעשר דגן, וגם בחטאת מצינו חטאת שמינה, אבל מבכור קשה, ותירץ כי הדין, אשר הבעלים צריכים לטפל עם הבכור לי' יום קודם שיתן לכהן, ויכולים הבעלים לחשוב בדעתם למה להם להטריח את עצמם ליתן אותה לאכול להשביח אותה, כיון דלבסוף אני צריך ליתן אותה לכהן, וע"ז בא הכתוב לומר שמצוה לרעות אותה וליתן לאכול כל ה' יום, כדי בשעת שיתן אותה לכהן יהי' שמן ומובחר עכ"ד.

וכתב הגה"ק רד"מ זצ"ל - הי"ד לבאר דברי הספרי עפ"י מה שהתבאר כאן, דברחל שילדה שני זכרים דהדין דנותן טלה אחד לכהן וטלה אחד לעצמו, וקמ"ל הספרי דבורר את היפה ונותן לכהן כדברי ר' טרפון, רק דר' טרפון ס"ל כן מסברא, משום דהאי דבריא נפיק ברישא, והספרי לית לי' האי סברא, רק דיליף זאת מקרא דהמובחר צריך לתת לכהן, ומדוקדק מאד לשון "מובחר" דנקט הספרי, דמשמע דמירי כשיש לו הברירה לבחור אחת משתים, דכן משמע לשון "מובחר" דצריך לבחור אחת משתים, וקמ"ל הספרי מקרא דכל מבחר נדריכם דצריך לתת המובחר לכהן, וז"נ מאוד בס"ד עכ"ד.

וראה בספר מים חיים (ע' פח - ט) המביא בשם הגאון ר' חיים קריזוורט זצ"ל: רבנו היה אצל מרן הגה"ק בעל האמרי אמת זצ"ל בגור בחג השבועות האחרון לשהותו בגולה (אח"כ נמלט הרבי מצרני הנאצים). במהלך אמירת 'גיט יום טוב' הצליח רבינו לשאול שאלה חטופה על דברי הספרי בפרשת ראה ורבנו קיבל עליו על המקום תירוצו. הספרי בפרשת ראה מונה כמה דברים שיש בהם מצוה לתת מן המובחר ואחד מהן בכור בהמה. וקשה מה שייך מציאות של מובחר בבכור, הרי מה שנולד זה מה שנותר לכהן? האדמו"ר זצ"ל הפטיר על אתר וציין לדברי הש"ס מפטמין את הבכור, והיינו גם לפטמו ולעשותו מובחר.

מלך שמחל על כבודו

נשאל הגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל: הנה קי"ל דמלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול (קדושין ל"ב, ב'), ונשאלה שאלה מהו כשמוחל על המלוכה עצמה, דהיינו האם מלך יכול להתפטר, והביאו מה"שיטה מקובצת" (כתובות י"ז, א' ד"ה וכתב הרמב"ן בשם רש"י ז"ל) "שלפיכך ריבה הכתוב שימות הרבה, משום דאין כבודו מחול, פי', דכל שעה שמוחל על כבודו, הרי זה כאילו הסיר עצמו ממלך וצריך אתה להשימו עליו מחדש".

והשיב הגר"ח זצ"ל: שם הרי אינו רוצה להפקיע ממנו המלוכה לגמרי, וע"ז יש מקור שמלכותו אינה נפקעת, אבל כשמתפטר לגמרי ואינו רוצה שוב להיות מלך - אפשר שמועיל.

אלא שמהתוספות (תמורה כ', א' ד"ה הני) משמע שאי אפשר לו להתפטר, שכתבו: "ונשיא לא חזי להיות לו דין יחיד", ואם הדין היה שיכול להתפטר מדוע אינו חזי להיות יחיד. ע"כ¹⁰².

ביצה טמאה

בבכורות דף נז: איתא: פעם אחת נפלה ביצת בר יוכני וטבעה ששים כרכים וכו'.

והמלבי"ם בפ"י לאיוב (פרק לט) כותב דבר יוכני הוא בת היענה ויש לה ביצים גדולות מאד וכמבואר כאן דכשנפלה ביצת בר יוכני טבעה ששים כרכים ע"כ.

וכתב הגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל בהשמטות לספרו טעמא דקרא (פר' שמיני) לבאר לפי"ז הא דבגמ' חולין (סד ע"א) איתא: מנין לביצת טמאה שהיא אסורה מה"ת, שנאמר ואת בת היענה וכי בת יש לה ליענה אלא איזו זו ביצת טמאה, ויש לעיין למה התורה כתבה זה גבי בת היענה ולא גבי שאר עופות טמאים. אך להנ"ל, דהתבאר דביצת בת היענה היא

מיד הוסיף אמרי אמת ותירץ עפ"י המשנה במסכת בכורות (דף י"ז) רחל שלא בכרה וכו' רבי טרפון אומר הכהן בורר לו את היפה רבי עקיבא אומר משמנים ביניהם (ואין לו זכות לקחת את היפה), הרי לנו לפי ר' טרפון דין של מובחר לכהן. רבינו העיר על שכידוע סתם 'ספרי' רבי שמעון ואליבא דרבי עקיבא, והרבי הסביר את הספרי אליבא דרבי טרפון ודלא כרבי עקיבא.

במהלך השנים עלה בדעת רבנו, שאת הספרי אפשר לבאר עפ"י הרמב"ם בהלכות איסורי מזבח (פ"ב ה"ח): "יש שם ארבעה חוליים (בבהמה) אחרים אם נמצא אחד מהם בבהמה אין מקריבין אותה, לפי שאינה מן המובחר והכתוב אומר מבחר נדריך" ובהלכות בכורות (פ"ב ה"ב) שב הרמב"ם ומזכיר לענין בכור את הלכה זו: "וכל הדברים שמנינו שאין הקרבן מן המובחר אין הבכור נשחט עליהן ולא קרב אלא יהיה עומד עד שתולד לו מום קבוע", ולדעת מרן הרב זהו ביאור הספרי לאמיתה של תורה ע"כ. הנה שמביא שם בשם האמרי אמת זצ"ל כתירוצו של הגה"ק רד"מ זצ"ל - הי"ד.

ושוב מצאתי שעמד בזה נמי בס' חשוקי חמד (מסכת בכורות דף יא). שכתב: נאמר בספרי (פרשת ראה סוף פיסקא סח): כל מבחר נדריכם אשר תדרו לה', לרבות נדרים ונדבות שלא יביא אלא מן המובחר, ואין לי אלא נדרים ונדבות, מנין לרבות בכורות ומעשרות חטאות ואשמות, תלמוד לומר מבחר נדריכם וכל מבחר נדריכם, יעו"ש. וצ"ע מה שייך להביא בכורות מהמובחר, הרי בכור תלוי בפטר רחם?

עוד יש לשאול, במסכת בכורות דף יא ע"א מהו דתימא כולי האי לא, אי נמי פטרוזא לא קמ"ל. וצריך ביאור למה היתה הו"א כזו?

תשובה. יעוין בהגהות על הספרי בשם רבינו הלל והראב"ד לתרץ דשייך בהו שפיר להביא מן המובחר, לענין שצריך לפטמינהו דליהוי מן המובחר, יעו"ש. [ועיון בביאור על ספר המצוות לגר"י פערלא (עשין עשה פו פז פח) מה שהאריך בזה]. ויעוין בפרדס יוסף (ראה אות לד) שהביא שהאמרי אמת כיוון לתירוץ זה, והוסיף ביאור שהרי קי"ל שהבעלים צריכים לטפל בבכור ל' יום עד שנותנו לכהן, ויכולים הבעלים לעלות על דעתם שלא לטרוח להשביחה כיון דסו"ס יתנו אותה לכהן, לזה בא הכתוב לומר שמצוה ליתן לבכור בל' יום אלו אוכל כראוי כדי שיתן אותו לכהן כשהוא שמן ומובחר, יעו"ש.

עוד יעוין באבן האזל (סוף קדשים ב, בהערות פ"ז ה"א) שהביא בשם הגר"י והגר"ח קרייזוורט (יעוין בקובץ כנסת ישראל סלבודקא תשא - תשב דברי הגר"ח באריכות) לתרץ על פי דברי הרמב"ם שישנם מומים שלא שוחטים עליהם לא במקדש ולא במדינה מפני שאינם מומים, אך אינם מן המובחר, וזהו כוונת הספרי שאם הבכור אינו מן המובחר, אי אפשר להקריבו, יעו"ש.

על פי דברים אלו, אפשר להבין יותר את דברי הגמרא בבכורות שהיתה הו"א שאי אפשר לפדות בפטרוזא בת דנקא, מפני שלכתחילה ודאי שאין להביא דבר שאינו מן המובחר, וישנם דברים שאם אינם מן המובחר זה מעכב בדיעבד, קמ"ל שפטרוזא מהני לפדיון פטר חמור. וע"ע במש"כ בזה בביאור על ספר המצוות לרס"ג (הרב פערלא, עשין עשה פו פז פח).

¹⁰² אמנם ראה בטל תורה (מסכת תמורה דף כ.). שהעיר ע"ד התוס' דצ"ע מהא דאיתא בכריתות כ"ו דנשיא עשוי להשתנות. [ואמנם י"ל דהתם מיירי שאחרים מפטרים ומורדים בו, אך לא שהוא מתפטר בעצמו].

הביצה הגדולה של בת יוכני המבואר בגמ' כאן, א"כ א"ש, דהביצה הזו גדולה מאוד וחשובה ואפשר לאכול ממנה הרבה ולכן כתבה התורה הדין דביצת טמאה שהיא אסורה דייקא כאן ודו"ק¹⁰³.

בזיון הקודש

בבכורות דף כד: איתא: מפנה את השער מכאן ומכאן למקום שחיתת הסכין ע"כ.

ובספר דרך שיחה (ח"א ע' תקי"א) מביא שנשאל הגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל: לפעמים יש שרוצים להכניס ספר לארון, והספרים שמונחים בארון הן דחוקים ודבוקים הם זה בזה, ודוחף עם הספר עצמו את הספרים לצדדים כדי לעשות ריוח בין הספרים שיוכל להכניס הספר, האם אין זה בזיון הספר שמשתמש בו כדי לעשות ריוח.

והשיב הגאון ר' חיים זצ"ל: מפורש במשנה (בכורות כ"ד ע"ב) "השוחט את הבכור עושה מקום בקופיץ מיכן ומיכן ותולש את השער", וברש"י שם: "מפנה את השער מכאן ומכאן למקום שחיתת הסכין", והנה אף שבגמ' שם (כ"ה ע"א) מסיק "תני לקופיץ" (ולא עם הקופיץ), זה מחמת קושיא שהקשה שם, ומוכח שאין זה נקרא עבודה ותשמיש בסכין של הקדש, וגם כאן אין זה משתמש בספר, כיון שזה לצורך דבר המותר. וכן אותה שאלה יש כשמניחים תפילין של יד, ומזיזים את החולצה עם התפילין, וכפי שאמרנו לעיל הדבר מותר ע"כ.

כיסוי דם בעפר

בגמ' בחולין דף פח: איתא: וליחשוב נמי עפר כסוי הדם. התם הכשר מצוה איכא, הנאה ליכא.

וכתב בספר מרפסין איגרא (פר' וירא): קשה: מדוע לא תירצה הגמרא בפשטות שמצות כיסוי הדם מתקיימת לאו דווקא בעפר, אלא גם בזבל ובחול הדק ובשחיקת אבנים ובשחיקת חרסית ובנעורת פשתן ובנסורת ובסיד ובחרסית לבנה ומגופה שכתשן, כמבואר בסוגיין, ולכן לא מנה רבא את מצות כיסוי הדם. מה שאין מצות אפר פרה אינה אלא באפר, וכן מצות עפר סוטה אינה אלא בעפר¹⁰⁴?

ותירץ הגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל: הן אמת שמצות כיסוי הדם מתקיימת גם בדברים הדומים לעפר, אך עיקר המצוה היא לכסות בעפר, כנוכח בנוסח הברכה (לפי נוסחאות מסוימות): "על כיסוי דם בעפר", ועל כן הוזקקה הגמרא לתירוץ אחר.

¹⁰³ ומצאתי שעמד בזה נמי בשו"ת זרע אברהם (סימן י') וביאר דהרמב"ם כתב (פ"ג מהל' מאכל"א הי"א) שאפרוח של ביצת טריפה מותר, משום "שאין במינו טמא". והשיג עליו הראב"ד למה לא פירש מה דאיתא בגמרא תמורה (ל"א ע"א) הטעם שהוא משום "דביצה אימת גדלה לכי מסרחא, וכי אסרחא עפרא בעלמא הוא".

ותירץ המגיד משנה, דהרמב"ם בודאי מודה להטעם של הגמרא, אלא שהרמב"ם בא להסביר שזה רק לענין טריפה, אבל לגבי אפרוח הנולד מביצת עוף טמא, אפילו אם ישבה עליו עוף טהור ויצא אפרוח טהור, כיון ש"מינו טמא" הוא אסור האפרוח היוצא ממנה, ואף אם יש לו סימני טהרה (ועיין שו"ת אבני נזר או"ח סי' תפ"ז אות י"ז).

ויש לומר על פי זה נפלא מאד, שלכן דייקא נקט התורה בת - היענה, שביצת עוף טמא אסור ב - יענה, שידוע שהיענה היא אכזרית על בניה, ואינה שומרת על ביצי' כשאר העופות (עיין איכה ג' ד'), ואם כן באים עופות אחרים, והם יושבים על ביצי', ולכן קמ"ל קרא, שאפילו - אם ישב עוף טהור על ביציה, גם כן אסורה הביצה והאפרוח היוצא ממנה, וכדברי המגיד משנה הנ"ל. (בשבילי הקרבנות להג"ר ש"ב ליברמן מלונדון - צפת ז"ל סימן כ"ח אות קטן ג' עיין שם)

¹⁰⁴ וכן ראיתי בתורה תמימה (בראשית פרק יח הערה נא) שהק' זאת וז"ל: ואמנם תמה אני למה לא תירץ בפשיטות טעם מה שלא חשיב מצות כסוי הדם, דכיון דקיי"ל דמות לכסות לא רק בעפר אלא גם בכל דבר כמו בזבל ובחול הדק ושחיקת אבנים וחרסית ונעורת פשתן ונעורת של חרשין וסיד וחרסית ולבנה ועוד כמה דברים, לכן לא חשיב זה, משא"כ באפר פרה ועפר סוטה דוקא הוא, לכן שייך בהו לומר שזכה להם, ודו"ק.

רמיזה לנכרי בשבת

העיד הגר"ח"ק (נזר החיים עמ' קפד) שזוכר שסיפר לי אביו זצ"ל שפעם שכחו להדליק נרות בבית וקראו לגוי ואמרו לו אתה רוצה בירה, אמר להם כן, אמרו לו היאך תשתה בחושך, והדליק את האור, ולאחר שגמר לשתות כיבה את האור, והציעו לו שוב בירה ולאחר שהדליק את האור אמרו לו אל תכבה. וכעין זה כתב בספר מלכים אומניך (עמ' תקכה)¹⁰⁵.

שיעור תוך כדי דיבור

דעת הגר"ח"ק דנקטינן שהוא ג' תיבות. שונה הלכות ח"א סי' ר"ו ס"ה. וע"ע בשיח הלכה חלק התשובות תשובה ל"ג שהשיב הגר"ח"ק זצ"ל, דכיון שהכריע כן במשנ"ב ברוב מקומות וכן"ל, הלכך נקטינן הכי.

קריאת שמו"ת לפני שהתפלל מנחה בשבת

בס' הליכות חיים (עמ' צד) כ' בשם הגר"ח"ק שלכאורה אינו יכול להתחיל לקרוא שמו"ת של השבוע הבא עד שיתפלל הוא עצמו מנחה¹⁰⁶.

קריאת שמו"ת בעת חזרת הש"ץ

הקורא שמו"ת בשעת חזרת הש"ץ כתב הגר"ח"ק (ארחות יושר עמ' קד) שיתכן דלא יצא ידי חובה משום מצוה הבאה בעבירה.

אשפה שבבית לענין מוקצה

כתב הגר"ח"ק שגם אשפה שבתוך בית דינה כאשפה, שאם זרק לאשפה זו מבעו"י שם מוקצה עליה¹⁰⁷.

בישול בשר בחלב

בספר "דרך שיחה" (ח"א פ' וירא עה"פ ויקח חמאה וחלב ואת בן הבקר ויתן לפניהם, י"ח, ז') מובא: שאלה: בספר "ברכת פרץ" הביא מה"שיטה מקובצת" (בכורות ו' ע"ב) שמשמע מהירושלמי שאכלו המלאכים אצל אברהם אבינו בשר בחלב, וכשרצו המלאכים שתיתן להם התורה, השיב להם הקדוש ברוך הוא שאינם ראויים לקבלה, כי כבר אכלו בשר וחלב אצל אברהם אבינו¹⁰⁸. ולכאורה צריך עיון, כי הלא מדאורייתא אין איסור לאכול בשר בחלב כל זמן שלא נתבשלו ביחד, כי רק דרך בישול אסרה תורה?

¹⁰⁵ וראה בערוך השולחן (אורח חיים סימן רעו סעיף ט) שכתב: ונהירנא בילדותי היו נוהגין בלילי שבת בחורף שהלילות ארוכין היו קורין לאינו יהודי לשאל לו רצונך בצנצנת יי"ש והיה אומר שרוצה והשיבו לו רצונינו ליתן לך אבל מה נעשה שא"א למצא בחשך והיה מדליק נר ושותה היי"ש והולך לו והשתמשו לאורו ונראה דהיתר גמור הוא באינו יהודי שאינו רגיל בו וליכא למיחש שמערים ואף על גב דהישראל עושה הערמה בזה מ"מ מה איכפת לנו סוף סוף ההדלקה היא בשבילו בלבד משא"כ אם האינו יהודי הוא המערים הוה ההדלקה בשביל הישראל ואסור וזהו העיקר דאם לפי הבנתנו אינו כמערים לעשות טובה להישראל אלא בשביל עצמו עושה אפילו הוא בן בית מותר ואם לאו אפילו אינו בן בית אסור אלא דע"פ רוב יכול בן בית להיות כמערים ולכן יש להבין בזה.

¹⁰⁶ אמנם בשש"כ (מב, הע' קיח) כתב שמסתבר שמזמן מנחה גדולה ראוי כבר לקרוא את הפרשה החדשה, אף שהוא עצמו לא שמע עדיין הקריאה.

¹⁰⁷ בירורי משנה (בסופו שאלה מב), וכ"כ בשלמי יהונתן (ח"ג סימן לז, ב), ובנשמת שבת (ח"ג (ב) סימן רכג) כתב להסתפק בזה.

¹⁰⁸ וראה לדעת זקנים מבעלי התוספות (פרשת וירא פרק יח פסוק ח) שכתב: ומדרש זה חולק על מדרש אחר קיים אברהם אבינו ע"ה אפילו עירובי תבשילין פירוש תבשילין מעורבין שלא היה אוכל בשר בחלב גם לא בשר ואח"כ חלב אלא חלב ואח"כ בשר דכתיב ויקח חמאה וחלב והדר בן הבקר אשר עשה וכן נמי פירש"י קמא קמא דתקין אמטי ואיתי לקמיהו.

עוד נביא כמה תירוצים היאך אכלו בשר בחלב: החת"ס בס' תורת משה (בראשית פרק יח פסוק ו) כתב: שלש סאים קמח סלת. י"ל דעל ידי שאמר אברהם קמח סלת נעשה טובה לישראל, עפ"י המדרש (שוחר טוב מזמור ח') שאמרו כשטענו המלאכים תנה

ותירץ בזה מרן ה"ברכת פרץ" זצ"ל, שהמלאכים גופם אש, ובאותו רגע שנוגעים בבשר וחלב אחת כבר היו מבושלים בידי המלאכים, וא"כ כבר היה זה דרך בישול¹⁰⁹.

וקשה לפי"ז למה היתה טענה על מה ש"אכלו" בשר בחלב, ולא על ה"בישול"?

השיב בזה הגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל: יש כמדומה ברמב"ם שאיסור "בישול" בשר בחלב הוא משום איסור "אכילה" (עין ח' חת"ס חולין ק"ח ע"ב ד"ה גופא), ולכן היתה הטענה על עיקר האיסור¹¹⁰.

הודך על השמים, השיב להם הרי אכלתם בשר וחלב בבית אברהם, ולכאורה לפי פשטות הקרא נראה דמעיקרא אכלו חמאה וחלב ואח"כ בשר, וא"כ מאי איסור בב"ח איכא. וצ"ל דמ"מ בעינן קינוח ואין קינוח אלא בפת (חולין ק"ה ע"א), ולחם לא הביא ע"י שפרסה נדה ולא היה קינוח והוי בב"ח.

ובמלבי"ם כתב: ויש לחז"ל שבן הבקר רץ מלפני אברהם ואברהם ברא אחר ע"י ספר יצירה, שעז"א וימהר לעשות אתו שעשה אותו ע"י ספר יצירה. נראה שרצו לתרץ בזה איך האכיל להמלאכים בב"ח, ואמרו שהיה בשר שנברא ע"י ספר יצירה שאין לו דין בשר, וז"ש שלקח חמאה וחלב ובן הבקר אשר עשה, ר"ל יען שעשאו ע"י ספר יצירה היו יכולים לאכלו עם חלב. אבל בפשוט לא קשה כי נתן לפניכם תחלה חמאה וחלב ואכלו ואח"כ שעשה בן הבקר נתן לפניכם הבשר. [וכעין זה כתב גם בחשק שלמה (יור"ד סי' פז), דחלב שנחלב מבהמה שנברא ע"י ספר יצירה אין לו דין חלב כלל].

עוד נציין למש"כ החיד"א בספרו כסא דוד (דרוש ד - לשבת כלה): והנה אמרו ז"ל דכאשר המלאכים רצו לזכות בתורה א"ל הקדוש ברוך הוא שאכלו בשר וחלב המלאכים אצל אברהם אבינו ע"ה ושת"קן יחדיו. והנה יש להעיר לפי גמ' דילין שהמלאכים נראין כאוכלים א"כ אמאי נתפסו על סעודת אברהם אע"ה והלא הם לא אכלו ממש אלא נראין כאוכלים. ואפשר כי דהא שנראו כאוכלים חשיבא הנאה שנהגו במה שאע"ה חשב שאכלו והיה לו נחת רוח ובשר בחלב אסור בהנאה אבל אע"ה לא נהנה דהוא לא כיוון שיאכלו בשר בחלב דהוא הביא חמאה וחלב וכן הבקר שיאכלו חלב קודם ויקנחו ויאכלו אח"כ בשר. ומ"מ זה היה סיבה שישראל קבלו התורה משום שהמלאכים אכלו בשר בחלב.

¹⁰⁹ ואולי לפי"ז יתיישב משה"ק בס' חנוכת התורה (פרשת משפטים) וז"ל: איתא במדרש בשעת מתן תורה טענו המלאכים תנה הודך על השמים וכו' השיב להם הקדוש ברוך הוא כלום אתמול לא אכלתם בשר וחלב אצל אברהם ואלו תינוק של בית רבן נזהר יותר מכם וכו' ע"ש. ולכאורה קשה ממה נפשך באיזה אופן אכלו המלאכים בשר וחלב אצל אברהם אבינו ע"ה אי אכלו שלא כדרך בישולו הלא אין כאן איסור דאורייתא דדרך בישול אסרה תורה. ואי דאכלו דרך בישול אם כן קשה על אברהם אבינו ע"ה שקיים כל התורה כולה היאך בישל בשר וחלב הא בבישול לחוד ג"כ איכא איסור לאו וצ"ע. ע"כ. אך לפי הנ"ל מבואר שלא אברהם בישל את הבשר בחלב, אלא המלאכים ע"י נגיעתם.

ובס' מרפסין איגרי ציין שתירץ הגאון ר' שמחה זיסל ברוידא ז"ל: אין הפשט בדברי ה"שיטה מקובצת" שאכלו המלאכים בשר מבושל בחלב, אלא שאכלו בשר בסעודה אחת עם חלב ללא הפסקה, שלא כאותו תינוק שהפסיק בנטילה בין אכילת חלב לאכילת הבשר. ומה שלא קיבלו תורה בגלל זה, הרי זה משום שגם איסורים דרבנן נמסרו בסיני, ואם עברו המלאכים על איסור דרבנן בדבר שכל תינוק מישאל נזהר בו, א"כ גם זה מספיק שלא יהיו ראויים לקבלתה הכוללת מצוות ואיסורים דאורייתא ורבנן.

ולפי זה, הואיל ואין ראיה שאכלו בשר מבושל בחלב, א"כ בודאי שאברהם לא עבר על האיסור, אלא רק המלאכים שאכלו בלא הפסקה.

¹¹⁰ כן מבואר בכס"מ בהלכות טומאת מת (פ"א ה"ב), וראה בשו"ת דובב מישרים (ח"א סי' ל' בסופו) הביא שנשאל הג"ר מאיר שפירא מלובלין בהיותו בפרנקפורט מדאקטאר כעמאי (רופא כמיקאי) ירא ד', שמביאים כמה פעמים לפניו מיני שוקולד לבחון אם יש בהם חשש תערובת בשר בחלב, והוא צריך לבשלם כדי לברר הדבר, אם יש לו לחוש משום איסור "בישול" בשר בחלב.

וכתב דיש לצדד קצת, דכיון דכוונתו היא שע"י הבחינה יתברר שלא יכשלו באיסור אכילת בשר בחלב, מותר לו לבשל בכה"ג, דהכסף משנה (פ"א מהל' טומאת מת ה"ב) הקשה אמאי לוקין על אכילת בשר בחלב, הא אין עונשין מן הדין, שבתורה נאמר רק לא תבשל, ותירץ דלא אסרה תורה לבשל בשר בחלב, רק כדי שלא יבוא לאכול ממנו, וממילא הוה איסור אכילה בכלל.

והנה בפסחים (דף י"א) אמרינן דבשעת ביעור חמץ ליכא למיחש שמא יבא לאכול ממנו, דהשתא הוא מחזיר לשורפו, מיכל אכל מיני' ? ! וא"כ הכא נמי כיון דאותו כמיקאי מבשל בכדי לברר איסור אכילתו ולהמנע מחשש בשר בחלב, א"כ תו ליכא למיחש שמא יבא ויאכל ממנו, ואם כן אין כאן איסור בישול בשר בחלב.

אלא שהקשה דלא דרשינן טעמא דקרא, ובגמרא כאן מבואר שמבשל חלב בחלב עובר על בישולו, ואין עובר על אכילתו דאין איסור חל על איסור, ואם כדברי הכסף משנה, מכיון דלא נאסר אכילתו, תו לא שייך למיסר בישולו. ע"כ.

עוד יש לציין נקודה נפלאה מהרמב"ם בפירוש המשניות (בכריתות) שאיסור "הנאה" דבשר בחלב הוא מחמת איסור אכילה, והיכי דלא חל איסור אכילה, כגון חלב בחלב, דאין איסור חל על איסור, ממילא אף איסור הנאה לא חל.

רמש האדמה

נאמר בפס' (בראשית א, כה) את חית הארץ למינה ואת הבהמה למינה וגו'.

וכתב הגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל בספרו טעמא דקרא: הא דכתיב את חית הארץ ואת רמש האדמה, וברמש לא כתיב ארץ כדכתיב בפסוק השני ובכל הרמש הרומש על הארץ, אולי בא לרמוז שיש רמש שנעשה מאדמה¹¹¹ כדתנן בחולין (קכו ב) עכבר שחציו בשר וחציו אדמה, ולכך כתיב רמש האדמה עכ"ד¹¹².

נישואין

נשאל הגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל: בחור בן תורה חשוב, גם ביתו בית של תורה, אך אפשר שהסבים והסבתות היו מחללי שבת, אם להימנע בשביל כך לשידוך?

והשיב: אין להימנע בשביל זה דבמסכת קדושין (ע"א, ב) איתא: "אטו אנן ידעינן מהיכי קאתינן", ואי אפשר להתחשב בדורות הקודמים. (דרך שיחה פר' חיי שרה)

ממזר דור עשירי לא יבוא בקהל

בגמ' בקידושין דף עה. גר עד עשרה דורות מותר בממזרת מכאן ואילך אסור.

בספר טעמא דקרא להגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל (פר' כי תצא) כתב לבאר הא דכתיב לגבי ממזר (דברים כג, ג): גם דור עשירי לא יבוא וגו'¹¹³. דמהגמ' כאן חזינן, דאחר י' דורות נשכח היחוס ולכן לא כתיב בממזר רק עד דור עשירי - דיותר מזה עפ"י הרגיל לא משכחת לה שיח'. עכ"ד¹¹⁴.

¹¹¹ וראה בריטב"א מכות (ט"ז ע"ב) בהא דאיתא שם אמר ר' יהודה האי מאן דאכיל ביניתא דבי כרבא, מלקינן לי משום - רמש האדמה. והראשונים נדחקו מאי קמ"ל ר' יהודה. ומביא שם בשם הרמ"ה ז"ל וז"ל: ורבינו מאיר הלוי ז"ל סבר לחדש חידוש גדול כאן, דבניתא דבי כרבא, שהוא שרץ הנוצר מן העפר עצמו, דהא - לא נפקא מלשון שרץ השורץ על הארץ, או רומש על האדמה, דלישנא ד"על" משמע שרוחש ורומש עליה, ולא שנוצר ממנה. אבל "רמש האדמה" בלא על משמע שנוצר ממנה, ולכן למדנו ר' יהודה שהוא לוקה משום רמש האדמה, ממה שאמר הכתוב (ויקרא כ', כ"ה) ולא תשקצו את נפשותיכם בבהמה ובעוף, ובכל אשר תרמוש האדמה. ומסיים הרמ"ה דכד מעיינת בהאי פירושא, תדע חשיבותא דהא פירושא דידן עכ"ל. וע"ש בריטב"א מה שהקשה עליו.

ובערוך לנר (מכות שם) הקשה שהרי הכא אמרינן שעכבר הנוצר מן האדמה מטמא משום שרץ השורץ "על הארץ", הרי דאע"ג דכתיב "על" טמא גם מה שהשרץ הארץ עצמו, ותירץ דכמו דמרבינן כאן מן השורץ, דאע"ג שאינו פרה ורבה מטמא, ה"נ קא מרבה דאע"ג דשורץ מן האדמה עצמו מטמא.

¹¹² ובאברבנאל (פרשת בראשית) ראיתי שכתב: שהרמש ביחוד נקרא רמש סתם או רמש האדמה לפי שהוא נגור בכל גופו על האדמ'. אבל החיה ובהמה והעוף נאמר בהם רומש על הארץ שר"ל מתנועע בארץ.

ובהעמק דבר (פרשת בראשית פרק א פסוק כה) כתב: רמש האדמה. ההבדל בין ארץ לאדמה, דארץ הוא כלל שבו נכלל גם מקום ישוב היבשה גם מקום נהרות ואגמים, משא"כ אדמה הוא דוקא יבשה דוק ותשכח, ובאשר יש כמה רמשי המים דזה נכלל בבריאת שרץ המים אשר בימים ג"כ, מש"ה דייק הכתוב דבזה המאמר נבראו רק רמש האדמה. ובא כאן הסדר להיפך ממקרא הראשון חיה בהמה ורמש, והוא לפי ערך שנוי צורתם הפנימית, ויותר יש בחיה ואח"כ בבהמה ואח"כ ברמש.

¹¹³ וטעם האיסור גבי ממזר כתב החינוך (תקס ד"ה משרשי) שכיוון שנעשה בטומאה וטבע האב צפון בבן הרחיקנו ה' ממנו כמו שהרחיקנו מכל דבר רע. והרמב"ם (מורה נבוכים ח"ג סוף מט) כתב שהוא כדי שנתרחק מהעריות, שהנאף והנואפת ידעו שיפסידו בזרעם הפסד שאין לו תקנה.

וחקר הגר"א וסרמן אם הוא ממזר בגלל איסור הערוה של אביו על אימו, או בגלל אי תפיסת הקידושין שלהם (קובץ הערות לה - א). ע"ש.

¹¹⁴ וכדבריו כתב בספר תפארת יהונתן (פר' כי תצא) כאן ע"ש היטב. ויש לצרף לזה את דברי הגמ' (יבמות ע"ח ב) דאמר ר"ל ממזרת אחר י' דורות מותרת. וחזינן דאחרי י' דורות אין שייכות ליחוס וכדברי הטעמא דקרא הנ"ל, וא"כ בלא"ה א"ש דכתיב לגבי ממזר רק דור עשירי ולא לעולם כמו לגבי עמון ומואב וכדו' ודו"ק.

וראה בנפש חיה (או"ח סי' נ"ג) מביא ביאור נפלא בענין זה מהגר"א, דהנה הרי האב והאם שותפים בוולד. אם - כן בבן יש רק חצי מכת האב, ובנכד רביעית מכחו, בדור שלישי שמינית, ובדור רביעי אחד מששה עשר, בדור ה' אחד מל"ב, בדור ו' אחד

תהילים ע"ג קברים

הגאון רבי חיים קנייבסקי זצ"ל מקפיד שלא לומר תהילים ע"ג קברים, ושכן ס"ל לחזו"א שיש לחוש בזה ללועג לרש. (ס' נופת צופים).

אהפוך את העולם למים

הקשה בספר מרפסין איגרא (פר' נח ע' סו): קשה כיצד, אם כן, בפיוט על עשרה הרוגי מלכות (הנאמר בתשעה באב וביום הכיפורים) נאמר: "ענתה בת קול משמים: אם אשמע קול אחר אהפוך את העולם למים", והלא הקדוש ברוך הוא נשבע שלא יביא עוד מכול לעולם (ע"י שבועות לו.)?

ותירץ הגר"ח קנייבסקי זצ"ל: המבול הינו עונש מחייה ע"י מים ומוגבל בזמן, ככתוב (בראשית, ז, ד): "אנכי ממטיר על הארץ ארבעים יום וארבעים לילה, ומחיתי את כל היקום אשר עשיתי מעל פני האדמה". מה שאין כן "אהפוך את העולם למים" הנאמר בפיוט, שהכוונה להחזרת העולם למצב ההתחלתי של בראשית לפני בריאת האור והחושך שביום הראשון, ככתוב (בראשית, א, ב): "והארץ היתה תהו ובהו וחשך על פני תהום, ורוח אלקים מרחפת על פני המים".

תפילה בציבור

כתב באורחות רבנו ח"ג עמ' ר"ח: "א"ל הגר"ח ק"צ"ל בשם החזו"א זצ"ל אם אחד מתפלל בחדר אחד ושומע תפילה בציבור ג"כ מקרי תפילה בציבור, ואפילו יש לו פתח אחר שלא לביהכ"נ שבו הציבור מתפלל"¹¹⁵.

מומחה בתורה

בספר ארחות רבינו (ח"ה עמ' קנו, כח התורה אות יז) כתב: ספר לי הגר"ח ק"צ"ל, ששמע איך שר' חיים נאה דורש ואומר, החזו"א גאון, אבל אני במקצוע השיעורים כמו רופא שיניים, שבשניים אני המומחה. ספר הגר"ח ק"צ"ל למרן החזו"א זצוק"ל, וענה לו החזו"א שבתורה לא שייך רופא שיניים, דהיינו מומחה למקצוע אחד, רק הגאון הלמדן הוא מומחה לכל הדברים,

מעילה בעגלה ערופה

הגר"ח קנייבסקי זצ"ל בספרו נחל איתן (סי' י"ג סעיף ח') מביא מתוס' הרשב"א (להר"ש משאנץ) פסחים כ"ו ע"א שסובר דבעגלה ערופה איתה בה ממש מעילה כקדשים, כיון דילפינן בה איסור הנא' מדכתיב בה כפרה כקדשים, כדאיתא בקידושין (נ"ז ע"א), ואם נהנה ממנה בשוגג, מביא קרבן מעילה, וכן כתב רבינו אליקים ביזמא פ' ע"א.

מס"ד, בדור ז' אחד מקכ"ח, בדור ח' אחד מרנ"ו, ובדור ט' אחד מתקי"ב. אם - כן בדור העשירי יש מאונו וכח כוחו של הממזר רק אחוז אחד מאלף וכ"ד חלקים, וכבר בטל בשיעור ביטול בריה, שהיא באחד מתתק"ס, כמבואר בירושלמי (תרומות פ"י ה"ה), ולכן התבטל כבר חלקם עכ"ד.

אך יש להעיר בזה, דהרי בגמ' (נדה ל"א ב) מבואר דלאב ולאם יש לכל אחד שליש בבן ולהקב"ה יש שליש ולא שיש לכ"א חצי. וא"כ כל החשבון צע"ג. [ויש ליישב דבחלק של הקדוש ברוך הוא לא שייך כמובן סרך ממזרות, רק בחלק אב ואם, וא"כ אינו מצטרף להחשבון, כעין שאמרו (ריש זבחים) דמינה מחריב בה, דלאו בת מינה לא מחריב בה]. והובא כ"ז בס' פרדס יוסף החדש.

ורבי יונתן אייבשיץ (תפארת יונתן, דברים) מבאר למה ממזרים נאסרו רק עד עשרה דורות, דמצינו במסכת סנהדרין (סט, ב) שבדורות הראשונים היו הזכרים מולידים בני שמונה והנקבות היו מולידות בנות שבע. והנה אמרו במדרש (ויקרא רבה לב, ו) אחת לשבעים שנה הקדוש ברוך הוא מביא דבר גדול לעולם ומכלה את כל הממזרים. נמצא אם כן, שאף הנקבות שילדות יותר, מכל מקום בשבעים שנה יכולין הם ללדת עשרה דורות ולא יותר, ולאחר כן יכלה הדבר את כל הממזרים ולכן לא נאסרו הממזרים שלאחר עשרה דורות. ע"כ. וע"ע בחת"ס מש"כ בזה.

¹¹⁵ וכ"כ בס' מלכי בקודש (עמ' קי"ב) שמי שביתו או חדרו סמוך לביהכ"נ ושומע כל התפילה ומתפלל עם הציבור הרי זה כאילו התפלל בתוך הציבור, אף על פי שאין מראה פניו להם, ואפילו יש לחדר עוד פתח אחר ליכנס לשם, דכיון שיש בביהכ"נ עשרה וכל בי עשרה שכינתא שריא אפילו מחיצה של ברזל אינה מפסקת, וכל המתפלל עמהם הרי ליה כאילו הוא יושב עמהם בתוכם.

אבל מביא חבל ראשונים שסוברים דליכא מעילה בעגלה ערופה, ואיסור הנאה בעלמא איכא, שכ"כ תוס' ביומא (נ"ט ע"ב), דמ"ש כאן מועלין בה לאו דוקא, אלא איסור הנא' קאמר, וכ"כ תוס' הרא"ש שם ס' ע"א, וכן דעת המאירי פסחים (כ"ו ע"א), וכן נראה דעת הרמב"ם שלא הביא בשום מקום שמועלין בעגלה ערופה.

מנין אהרן בחומש פקודים

איתא בבכורות דף ד. למה נקוד על אהרן שבחומש הפקודים. שלא היה באותו מנין¹¹⁶.

ובספר טעמא דקרא להגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל (בפר' במדבר) הקשה, דלכאורה צע"ג דהרי אהרן הי' אז בן פ"ג שנים, והמנין בכל בני"ה הוא רק לאלו שהיו עד ס' שנים, וא"כ פשיטא שלא היה שייך כלל אהרן לאותו מנין, והוכיח בטעמא דקרא לפי"ז, דמנין הלויים כמו שלא הי' מבין כ' - אלא מבין חודש ומעלה, כמו כן לא היה רק עד לגיל ס' - אלא גם מעל זה. וכתב עוד בזה: ובהכי נחא דסוגיא דב"ב (קכ"א ב) דקפריך אם אחי' ראה את עמרם נכנס איך נכנס לארץ, ומשני לא נגזרה גזרה על שבטו של לוי. וקשה מה הוצרך לכך, הא מסיק לקמן שלא נגזרה גזרה על יותר מבן ס' מדכתיב לכל מספרכם ולא נמנו יתירים על בני ס', ולישני שהיה יותר מבן ס', ורשב"ם כתב, דבאמת למסקנא הדר ב', אבל לפי הנ"ל י"ל, דאי היה נגזר על שבט לוי, היו גם יותר מבן ס' בכלל, שהרי הם נמנו גם יתרים מבני ס', עכ"ד¹¹⁷.

רחיצת ידים בעגלה ערופה

לגבי הבאת עגלה ערופה כתיב בתוה"ק (דברים כ"א ו'): וכל זקני העיר ההוא וגו' ירחצו את ידיהם וגו', וכתב המג"ח (מצוה תק"ל ס"ק י"ח) דלא נזכר עד כמה שיעור הידים שרוחצים אם הוא כמו קידוש ידים במקדש וצ"ע, וכתב הגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל בספר נחל איתן (סימן י"ד סעיף ד' סק"ג) דבערכין יט: מבואר, דיד דאורייתא הוי עד בית השחי כמו בתפילין, ובקידוש ידים דמקדש הלכתא גמירי לה דהוי רק עד הפרק וא"כ לענין רחיצת ידים דעגלה ערופה, בעינן רחיצת כל הנקרא יד, והיינו עד בית השחי, אך לבסוף צידד, דההלכתא גמירי לה הוי על כל רחיצת ידים שהיא עד הפרק בלבד ולכך גם רחיצת ידים דעגלה ערופה מקומה היא עד מקום קידוש הידים דמקדש ע"כ.

קריאת השם 'נדב'

בספר דרך שיחה (ח"א ע' ל"א) כותב שנשאל הגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל: מהו ליתן שם "נדב" והשיב: הרי מצאנו בתורה שהיה עליו טענה וחטא, אף שהיה גדול מאד. ואף שבגמרא (ערכין דף ט"ז ע"ב) מצאו "רבי שמואל בר נדב", אבל אין צריך לעשות מה שאין רגילים אנשים לעשות. ואף שהיו עוד שחטאו, אצל אחרים מצאנו גם מעשים טובים

¹¹⁶ וראה במשך חכמה (פרשת במדבר פרק ג פסוק מה) שכתב: קח את הלויים. בבכורות דף ד, א ("פטר רחם" - בפטר רחם תלה רחמנא), ואהרן שלא היה באותו המנין לא ליפקע, דתניא, למה נקוד על אהרן (שבחומש הפקודים)? שלא היה באותו מנין. לא הוא ולא בהמותיו, שלא הפקיעו את בכורי ישראל, לא יפקע פטר חמור ידיה - רש"י, יעויין שם. והטעם שהלויים פקעו הבכורות הוא מפני שהבכורות הפסידו על ידי העגל, וכמו דאמר בירושלמי מגילה פרק קמא הלכה יא: "שבר ה' מטה רשעים" (ישעיה יד, ה) - אלו הבכורות, שהקריבו לעגל תחילה. והלויים הרויחו על ידי העגל - "מלאו ידיכם וכו'" (שמות לב, כט). אם כן אהרן שהיה נפגם במעשה העגל - "ובאהרן התאנף ה'" (דברים ט, כ) - לכן לא היה מפקיע בפדיונו את הבכורים:

¹¹⁷ ובס' פרדס יוסף החדש ליישב זאת דהנה כ"ק אדמו"ר בעל האמרי אמת מגור זצ"ל הקשה, בהא דאי' בגמ' (חולין כ"ד א) דילפינן מקרא ד"זאת אשר ללוים" דאין שנים פוסלים אצל כהנים ע"ש. והקשה, מה היה ההו"א לפסול כהנים בשנים, הרי אהרן היה הכהן הראשון, ונתכהן בן פ"ג שנים בצאתו ממצרים, א"כ מזה גופא שמעינן דאין פסול שנים בכהנים, דאל"כ הי' אהרן עצמו נפסל ע"כ.

ותירץ על זה בספר נחלת יעקב יהושע (פר' בהעלותך) עפ"י מש"כ בגליוני הש"ס להגר"י ענגיל ז"ל (עמ"ס שבת פ"ט) בשם מהר"א ששון ז"ל, דגר שנתגייר, כיון דכקטן שנולד דמי, א"כ מונים לו כ' שנים מאז שנתגייר לגבי הדין דאין ב"ד של מעלה מענישים לפחות מכ' שנים ע"ש. ולפ"ז רצה לחדש שם דה"נ כאן, כיון דבעת מתן תורה הי' בני"ה בגדר גר שנתגייר וכקטן שנולד דמי, א"כ לא נחשב לאהרן הכהן השנים שלפני מתן תורה, ושפיר לא היה בן פ"ג שנים אלא בן הרבה פחות והיה יכול להיות כהן גם אם פוסלים שנים בכהנים עכת"ד שם ודפח"ח.

ולפי"ז א"ש ג"כ קושית הטעמא דקרא הנ"ל, דאה"נ י"ל דהמנין ללוים היה רק עד ס' שנים כמו המנין לכל ישראל. וצריך קרא למעט אהרן ממנין זה, דבלא"ה היה שפיר נמנה דחשיב פחות מס' שנים מעת שנתגייר - במתן תורה ודו"ק היטב.

שלחם, והם נזכרו רק על החטא, אף שכתוב "ויקריבו בני אהרן" וגו' וגם הם בכלל, ואמנם אין בזה קפידא, אבל למה לתת שם זה ע"כ.

והעמידו לנערך

הנה כתיב (ויקרא כז, ח): ואם מך הוא מערכך והעמידו לפני הכהן, והעריך אותו הכהן על פי אשר תשיג יד הנודר יעריכנו הכהן, פירש"י והעמידו לנערך לפני הכהן ויעריכנו ע"כ. מבואר ברש"י דהפסוק קאי על הנערך, והעמידו - לנערך.

וכתב הגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל בספרו טעמא דקרא (פר' בחוקותי): וכן מוכח בערכין ד' א' דממעט גוסס דאינו נערך משום דאינו בהעמד' והערכה ומבאר דאנערך קאי, והתוספות שם הקשו מנ"ל לגמרא דאנערך קאי, דהא פשטי' דקרא אמעריך קאי ע"ש. ונראה דחז"ל דייקו זה מדכתיב על פי אשר תשיג יד הנודר, ואי רישא דקרא נמי בנודר מיירי, א"כ תיבת הנודר מיותר, והול"ל על פי אשר תשיג ידו, אלא ע"כ דרישא דקרא קאי אנערך¹¹⁸.

ועוד י"ל דחז"ל למדו זה מדכתיב והעמידו לפני הכהן, ואי אמעריך קאי, א"כ מי יעמיד אותו, והול"ל ובא ועמד לפני הכהן, וע"כ דקאי אנערך, דהמעריך יעמיד את הנערך לפני הכהן להעריכו ע"כ.

מעשר בהמה

איתא בבכורות דף נח: היו לו מאה ונטל עשרה, עשרה ונטל אחד, אין זה מעשר.

וכתב הגאון ר' חיים קנייבסקי זצ"ל בספר טעמא דקרא (פר' בחוקותי): צריך טעם למה במעשר דגן התירה תורה ליקח אחד מעשרה, וכאן הצריכה דוקא דרך מניין¹¹⁹, וי"ל דהתורה רצתה שיהי' נעשה מעשה המצוה בכולן, וא"כ במעשר דגן שהוא טבל, ועי"ז שמפריש נותרין כולן מקרי שנעשה מצוה בכולן, אבל במעשר בהמה שאינו טובל אם יטול רק אחד מעשר, לא עשה מצוה רק בזה ולא בהשאר, ולכן צותה תורה שיימנה את כולן ויטול העשירי, ועי"ז נחשב שנעשה בכולן

¹¹⁸ וכן מצאתי שכתב בס' העמק דבר (פרשת בחוקותי פרק כז פסוק ח) וז"ל:

והעמידו לפני הכהן. לפי הפשט קאי על המעריך, שיעריכנו הכהן כמה בכחו ליתן, ורש"י פירש והעמידו לנערך לפני כהן ויעריכנו לפי השגת ידו של מעריך, ואינו מוכן מה מועיל העמדת הנערך להערכה זו, אכן בגמ' ריש ערכין מפרשי והעמידו לנערך, שיהא ראוי להעמדה והערכה, לאפוקי המעריך את המת והגוסס.

ובהרחב דבר שם כתב: וכבר הקשו התוס' בד"ד א' דפשטי' דקרא בנודר ומעריך קאי, אמנם ברור דחז"ל דייקי מדכתיב בסיפ' דקרא אשר תשיג יד הנודר, והוא מיותר, שהרי בנודר מיירי, אלא בא ללמדנו עוד כונה שניה דרישא דקרא מיירי בנערך. והא דלא בעינן שיהא הנערך עומד ממש, כבר כתבו התוס' סוטה דכ"ז, דא"א לפרש עמידה ממש שהרי מיירי גם בבן חודש, אלא בראוי להעמדה, פ"י אם אווזים בזרועותיו ועומד על רגליו מיקרי עמידה, ומזה הטעם גם חגור נערך. ע"כ. וע"ע בס' הכתב והקבלה (ויקרא פרשת בחוקותי פרק כז) מה שהאריך בזה.

ודרך אגב נציין לדבר נחמד שכתב בהערות הגרי"ש אלישיב (מסכת ערכין דף ד:) רש"י בד"ה כמפרש דמי, דאין הכל יודעין את שנותיו וכו'. ובתוס' הקשו על פירש"י עיין שם, וגם עיקר כוונת רש"י צ"ב דמה תלוי במה שאין הכל יודעין שנותיו, ומה לי לידיעתם או אי ידיעתם כיון דעכ"פ המעריך עצמו יודע שנותיו בסתם דכל שאומר ערכי עלי ודאי שהוא יודע שנותיו שלו.

ונראה בכוונת רש"י, דהרי דין הישג יד נלמד מוהעריכו הכהן, ואף דפשטיה דקרא קאי על המעריך שיעריכנו הכהן כמה תשיג ידו, מ"מ חז"ל דרשו מקרא זה דקאי גם על הנערך דממעטין מכאן גוסס. [וכבר עמדו בזה התוס' לעיל ע"א דפשטיה דקרא קאי על המעריך]. וגם רש"י בחומש פירש והעמידו לנערך, ובתו"כ אמרו יעריכנו הכהן זה בנין אב לכל הנערכין שיהיו בכהן, ומכל זה נתבאר דהקפידה התורה לייחס דין הערכה לנערך.

ובזה יבואר כוונת רש"י ז"ל בדמקום שידוע לכולם סך שנותיו ל"ש לייחס בזה דין הערכה לנערך ואינו בפרשת הישג יד, משא"כ בערכין דעלמא אף על גב דהמעריך עצמו יודע את שנות עצמו מ"מ בעינן שהעריך יודע ע"י הכהן, ושפיר קרינן ביה יעריכנו הכהן.

¹¹⁹ וראה בערוך השולחן העתיד (הלכות בכורות ומעשר בהמה סימן רג סעיף ב) שכתב: היה לו מאה ונטל עשרה עשרה ונטל אחד אין זה מעשר דמניין מעכב דהעשירי משמע עשירי במניין דווקא. וכיצד עושין שיצא כל אחד מהדיר, תניא: שמעמידין אמותיהן מבחוץ והם מבפנים והם גועות ויוצאות לקראת אמן דלהוציא כל אחד בידים הקפידה תורה כל אשר יעבור ולא שיעבירוהו.

מצוה ומקבל שכר על כולו, וזהו הטעם ג"כ דמנין הראוי פוטר אף על גב דלא עישר לבסוף, שהרי נעשה מעשה המצוה בהן (וע"י כעין זה באהל יעקב פ' ראה ד"ה ומעתה על המדרש כי ה' יהי' בכסלך) ע"כ¹²⁰.

תשובות הגר"ח לגר"י טעפלין¹²¹

- א. אמר חצי הלל בימים שצריך לומר הלל שלם, ונזכר אחר ברכה אחרונה, יחזור ויקרא בברכה.
- ב. אמר שמו"ת של פ' בראשית לפני שמחת תורה - לא יצא.
- ג. שמע הבדלה דרך הטלפון מסתבר שלא יצא.
- ד. בא"י אין לנו חמר מדינה ואין להבדיל רק על יין, ובאמריקע איני יודע.
- ה. כוס נייר לקידוש ולנט"י - אין טוב.
- ו. עדיף להתפלל ביחידות ולקרוא ק"ש עם ברכותיה בזמנה, מאשר לקרוא ק"ש בזמנה בלא ברכותיה קודם התפילה ואח"כ יתפלל עם הציבור אחר זמן ק"ש¹²².
- ז. אפשר לקבל תוספת יו"ט בחג השבועות, דדוקא בתפלה הקפידו משום חסרון דתמימות.
- ח. נסתפק באמירת שמו"ת ואינו זוכר אם עומד ברביעי או בחמישי - צריך לחזור ולקרותו.

¹²⁰ ודרך אגב ראה באפיקי ים חלק א סימן מג שציין שהטורי אבן ז"ל במס' ר"ה (דף כ"ח) כתב בפשיטות דמהני שאלה במעשר בהמה. אמנם במנחת חינוך מצות ש"ס חולק ע"ז וכתב דנראה לו פשוט דעל מעשר בהמה אין יכולים הבעלים לישאל. דכל התרומות והקדשים דיכולים הבעלים לישאל עליהם. הוא משום דע"י דיבורו הוא קדוש. משא"כ במעשר בהמה דקיי"ל בבכורות (דף נ"ט ע"א) דעשירי מאל' הוא קדוש. וכיון דלא קדיש ע"י אמירתו רק מגז"ה לא מהני שאלה.

ובהמשך כתב דהנראה בזה לתרץ דברי הטו"א ז"ל. דבאמת צריך להבין דעתו דמהניא שאלה במעשר בהמה. דמאי מהני אם ישאל ויעקור דיבורו למפרע כיון דמאל' הוא קדוש. ונראה דהסברא כך היא. למאי דמבואר בבכורות שם (דף נ"ח ע"ב) יכול ה' לו מאה ונטל עשרה. עשרה ונטל אחד יכול יהי' מעושרין ת"ל עשירי ואין זה עשירי. ומבואר מזה דבעינן דוקא שיהא מנין לשם מעשר ואז הוי על העשירי קדושת מעשר. ופשוט דאף אם העביר הצאן בפתח הדיר ומנה א' ב' עד י'. ולא ה' בדעתו כשמנה. לשם מעשר להקדיש העשירי. בודאי לא שייך במנין כזה שלא ה' במחשבה לשם מעשר כלל. דנימא דהעשירי מאל' קדוש. וגם דיפטרו במנין הראוי. דלא הוי מנין מעשר כלל. וא"כ כיון דלא קדוש העשירי. אם לא בירר ע"י מנינו מי הוא העשירי. שקרא ומנה א' ב' עד ט' ונברר מאל' העשירי. ושיה' מנינו כולו לשם מעשר דוקא. נמצא דגם העשירי אף שגז"ה כ' הוא שקדוש מאל' אף אם לא קרא שם עשירי. מ"מ ע"י מנינו התשעה הוברר להיות עלי' שם עשירי. ומה לי אם קרא עלי' שם עשירי בהדיא. או דע"י שקרא להיוצא בתשיעי תשיעי. ממילא גרם ובירר בזה דעל הבא אחרי' הוה שם עשירי. וממילא שוב קדיש מאל'. אבל כיון שע"י מנינו הוה עלי' שם עשירי וע"י קדיש. שוב מהני שאלה דהוי ככל הקדש פ' דעלמא דמהני שאלה. והכא נמי ע"י המנין שלו נתקדש העשירי. וע"י שאלתו באמת עוקר כל עיקר מנינו שהי' לשם מעשר וע"י נתקדש העשירי. וזה לא קשה דאיך שייך שאלה אמנין דהוי מעשה ולא דבור. דז"א. דהמנין בעצמו אינו כלום בלא מחשבת עשורי. ונמצא דעיקר הוה דבורו ומחשבתו וע"י שאלה הוי למפרע כמנין בעלמא שלא במחשבת מעשר. וממילא לא שייך דיהי' העשירי קדוש מאל'. דכ"ז דוקא אם מנה תשעה ובמחשבת מעשר. משא"כ כאן דע"י שאלתו עוקר מנינו למפרע. ואין על עשירי שם עשירי כלל. ולא שייך גם דין דמנין הראוי בזה. דכ"ז אם ה' מנין לשם מעשר. אבל כאן דעוקר המנין למפרע. ל"ש בזה יעבור ולא שכבר עבר. דעקר מחשבת מעשר ממנינו למפרע. ולא עבר תחת השבט לשם מעשר כלל. ומנין כזה אינו כלום לפטור. וא"ש סברת הטו"א ז"ל דמהני שאלה. ולא תקשה גם מש"ס דף ל"א דלא קאמר גבי מעשר מגו דאי בעי מתשיל עליהו. דאף דמהני שאלה. מ"מ ל"ש דיפטרו במנין הראוי כמ"ש. וא"כ כשישאל יצטרך תו לעשר מחדש. ולא ירויח כלל מזה ולא הוי מגו. וא"ש:

¹²¹ הובא בקובץ צהר (ט, תשס"א, עמ' רכו - רכט).

¹²² ויש לציין שכתב הערוך השולחן (אורח חיים סימן מו סעיף טו) וז"ל: 'ויש אנשים שלכתחלה סומכים על זה בכל יום להניח תפילין ולקרא ק"ש כל הג' פרשיות ואח"כ מתפללים אחר זמן ק"ש ודבר זה ודאי אינו נכון לבטל תקנת חכמים והרי חכמים תקנו לנו סדר הברכות והק"ש והתפלה ואיך נאמר לעשות זה אחר הזמן של ק"ש בקביעות ורבותינו כשהתירו זה לא התירו רק במקרה ולא בקביעות'.

רשימות מת"ח אחד על הגר"ח קנייבסקי

א. סיפר לי אאמו"ר זצ"ל (אולי בשם אחיו) שהלך פעם אחרי מרן הקה"י ובנו זכר צדיקים לברכה, והגר"ח הלך עם עגלת ילדים ובה א' מילדיו. בדרך הילוכם נשמט גלגל מהעגלה. כזכור לותיקים היה פעם כזה כפתור שלחצו והגלגל נכנס בדחיפה. משהו פשוט ביותר, הגר"ח רכן וניסה להכניס ללא הצלחה. הסטייפלר עמד בצד בסבלנות וחייך על בטלנותו של בנו (שכידוע היה מתפלל שלא יזכור כלום חוץ מתורה), עד שסימן להגר"ח לזוז, והוא התכופף וסידר הענין כהרף עין.

ב. שמעתי מדודי ר' טוביה שכטר זצ"ל: היתה תקופה (בימי בגין) שעשו שינוי בענייני המטבעות והיחס לדולרים, והיה לזה השלכות בהלכה, הסטייפלר קרא לדודי שיעלה אליו לבאר לו כמה פרטים, כשהגיע היה שם גם הגר"ח, ואמר ששמע מאבא שר' טוביה מגיע להסביר וזה מעניין גם אותו, הדוד הסביר וכשסיים שאל הגר"ח "האם את כל זה עושה הזקנה?" (כוונתו היתה לגולדה מאיר, שכבר עידן ועידנים לא היתה בעניינים), כנראה הסטייפלר ראה שדודי מחייך ושאלו מה הענין. כשסופר לו, הפטיר שה'בטלנות' של ר' חיים זה לא יאומן כי יסופר...

ג. שמעתי מדודי ר' הגה"צ ר' זאב איידלמן זצ"ל: בוילנא היתה חתונת ר' שרגא פייבל איידלמן (שם היה כתוב קנייבסקי), עם הרבנית שושנה (אחות של ר' שמואל גריינמן) בבית מרן הגר"ח, הסטייפלר היה שם עם הגר"ח שעדיין לא היו לו פאות [עוד לא הי' בגיל שלוש], לשמחת חתן וכלה פקד הסטייפלר על הגר"ח לעלות על השולחן ולדקלם את שמות המסכתות, הילד אמר בניגון: ברכות פאה וכו', וסיים [אל מול פני הגר"ח] "עוקצין - גיב א צוקערל" (תן סוכריה) ... (כנראה הורגל לקבל כפרס על הצלחתו במבצע), כמובן כולם שחקו, והגר"ח ע' שאל את מרן הקה"י איך עשית את זה? ואמר לו שהוא מרדים אותו עם הניגון הזה.

ד. היה כנס למחנכים לפני כמה שנים טובות ודיבר שם ר' דב יפה זצ"ל ואמר: שיש לזיזר בשיבות לא לקצץ כנפיים לבחורים שיש להם דרך מקורית, ואמר שני גדולי הדור היינו מפסידים אם רבותיהם לא היו מניחים להם לילך בדרכם, האחד הוא מרן הגאון רבי ניסים קרליץ שישב בפוניבז' והתעלם מכל המצב הלאומי סביבו, ולמד את המסכתות עם רא"ש ונימוק"י וטור ב"י ושו"ע עם נ"כ וחזו"א, והיה לו מזל שעמד על גביו הרב מפוניבז' שלא הניח להפריע לו, והשני הוא מרן הגר"ח שישב וגרס את סדריו הידועים בלומזא, נגד כל הזרם, [די לראות ברשימות מי היו חבריו], והניחוהו רבותיו לנפשו.

ה. סיפר לי הגאון הצנוע והמופלא רע"ט שליט"א שסיפר לו הקה"י שהיה לו עגמת נפש מחיימקה שלו. שלומד רק בקיאות ולא בעיון כראוי. 'חששתי שייצא קרח מכאן ומכאן', מדובר על גער שגדל ליד הסטייפלר והחזון איש אבות העיון והלמדנות בדור ההוא, ואמר, מתי נחה דעתי? כשחפשי סיום בערב פסח וחיימקה אמר שיש לו. שאלתי על מה, וענה בבלי וירושלמי.... (דומני שר' גדליה הונגסברג שליט"א מספר שהיה ע"פ שחל בשבת, והסטייפלר סיים בעצמו ביום חמישי, ורצה להחמיר גם ביום ששי, ואמר הגר"ח שיש לו סיום. אמר הקה"י הרי כבר סיימת משהו אתמול. ענה אתמול בבלי, היום ירושלמי...).

ו. שמעתי מר' גדליה שאמר לו שלא מזמן עסק בשיעור טפה, ועלה בדעתו שהצ"ח היה ב' אצבעות והיה מקום במצח הכהן גדול, והרי מסתמא היה מקום גם אם הכהן גדול היה בר מצוה וקטן בגופו. וחשקה נפשו למדוד מצח כזה לצורך הבירור, באותו רגע נכנס אב עם בנו בר המצוה שהיה קצת קטן בגופו להתברך. שאלו הגר"ח אם מסכים שימדוד לו את המצח...

ז. ועוד סיפור קצת שמיימי ששמעתי מר' גדליה, אולי גם זה כבר נדפס. שהיתה תקופה כאברך צעיר שהיה צריך לקום ממנוחת הצהריים בשעה קבועה ולא היה לו שיעור מעורר ולא מי שיעירו, והיה מגיע זבוב כל יום בשעה הקבועה ומזמזם באזניו ומעירו, יום א' היה עייף, ולאחר היקיצה החליט לישון עוד מעט, מאותו יום הזבוב פסק מלבוא. והוא למד מכך מוסר השכל [כנראה שאין לבטל קביעות בשום אופן. או שזו כפירה בטובתו של מקום ומאבדים הזכות].

ח. מקום יש כאן לעמוד על נקודה חשובה: רוב מי שהכירו את רבינו מנעוריו טוענים בתוקף שלא היה חריף. והשיג הכל בשקידה ובחזרות מרובות, עם סיעתא דשמיא בלתי נתפסת, דומני שרבינו אמר פעם שאם רואים יהודי שלומד כל שבוע חומש עם רש"י, לא מתפלאים אם אחרי 20 שנה הוא שולט היטב בכל רש"י, ומדוע לא יבינו שאם יעשה כן עם כל הש"ס, לסיימו כל שנה, יזכור גם את זה, ואם יוסיף גם ירושלמי ותוספתא ורמב"ם ושו"ע, מדוע שלא יזכור הכל...? נקודה למחשבה.

ט. אגב לגבי הסיומים. הגה"צ ר' יענקלה גלינסקי היה אומר שאינו מבין מדוע העולם רץ לבקש ברכות מר' חיים ולא ממנו..יש לו הוכחה שברכותיו שלו מתקיימות טפי מברכותיו של ר' חיים, שהרי כל שנה כשר' חיים מסיים את כל התורה בערב פסח, אני מברכו כן תזכה לשנה הבאה, והוא מברכני וכן למר, ברכת מתקיימת תמיד וברכתו אף פעם לא...

י. כדמות ראה כמה השיג רבינו מעל המצופה ממנו לפי כשרונותיו. ספרו הנורא דרך אמונה. קטונתי מלומר דברים עליו. מספיק לפתוח היכן שרוצים בלי להתמצא כלל, ולקרוא סעיף אחד עם המקורות בשער הציון, ולחשוב כמה שעות מונח מאחורי כל קטע קטן. כמה זמן לוקח רק לפתוח ולקרוא את כל עשרת המקורות בכל ציון ההלכה. ומי שלומד בעיון יודע מה מונח שם יותר ויותר. סוגיות שליומו שאף אחד לפניו לא סידר איך מסתדרות זו נגד זו, נבנו מהמסד עד הטפחות על ידו. תמצות מאות ספרים קשים ושילוב דבריהם כל אחד במקומו כחלק ממערכות מסודרות להפליא. ועוד כהנה וכהנה. אני זוכר שאמר אז א' מהמבינים המומחים, שגם אם היה מכון של 30 איש עובדים על זה 20 שנה, זה עדיין היה פלא פלאים. הוא בנה סדר שלם מהששה סדרים, הלכה למעשה, כמעט מכלום לבנין מושלם כזה. כשיצא כרך א' והובא לפני חמו מרן הגריש"א זצ"ל, הוא אמר "מלאכים כתבו לו את זה"...

דוגמה קטנטנה. היום סיפר לי קרוב משפחתי שמצא איזה חזקוני נידח שקשור לזרעים. הוא רץ לבדוק במקום המתאים, ולהפתעתו זה מצויין.

יא. דוגמה לפענוח צפונות בעזרת הידיעות בכל פינה, בבחינת מי ימלל גבורות השם, מי שיכול להשמיע כל תהלתו. שמעתי מהגרע"ט שליט"א שנסתפק לו בסוף פרשת במדבר (ד,טז) "ופקודת אלעזר בן אהרן הכהן שמן המאור, וקטורת הסמים, ומנחת התמיד, ושמן המשחה", ועלה ונסתפק מהו מנחת התמיד, האם הכוונה למנחת חביתין של הכהן גדול, או למנחת נסכים הבאה עם התמיד. יצוין שהגרע"ט יודע בעצמו הרבה, וגם יודע לחפש. חיפש ולא מצא לזה שום מקור. למרות שמדובר ממש על פשט פשוט בפסוק בתורה. ניגש להגר"ח בכולל ושאלו, הגר"ח הרהר שניה אחת ואמר לו תסתכל ברש"י שבת צב עמ' א'. מי שלא רוצה לעיין לבד, ניתן כאן שירות. תנן שם המוציא בין בימינו בין בשמאלו בתוך חיקו או על כתפיו חייב שכן משא בני קהת. וברש"י "ובשם רבינו יצחק בר יהודה מציאתי שאמר בשם רב האי שמואל בשם ר' יוחנן ופיקודת אלעזר וגו', שמן אחד בימין, ושמן אחד בשמאל (הכוונה לשמן המאור ולשמן המשחה המפורשים בקרא), והקטורת בחיקו, והחביתין בכתף".

יב. עדיין בשנים ההם, תש"מ עד מ"ג בערך, פורסמה איזו מודעה מטעם שו"ת בר אילן שיעשו הדגמה באיזה מקום בבני ברק ליד דובק, ויראו איך אפשר למצוא דברים במאגרים בעזרת תוכנות חיפוש. זה היה ממש חדש. כל הנושא הזה היה בחיתוליו ממש... סקרן הייתי ובאתי לראות. כמעט אף אחד לא היה שם. ראיתי את ר' חיים (שהיה אז מוכר רק לבני ברקים ותיקים) יושב עם מחברת שהכין לעצמו עם דברים שרוצה לבדוק. אני זוכר בין השאר שהוא ביקש למצוא בכל המאגרים ביטויים שקשורים למנחה כגון את הביטוי "סמוך למנחה", הוא אמר לי שזה בקשר לאיזה רעיון שהיה לו מתי הכוונה למנחה גדולה ומתי למנחה קטנה, והוא רוצה לבדוק אם יש לזה סתירה מאיזה מקום.

יג. בשנת תשמ"ו הוציא לאור ידיד נעוריי הרב יששכר דב רובין זצ"ל את ספרו הראשון "אורות הגר"א". לקט מספרי הגר"א ותלמידיו בעניינים שונים... סייעתי בידו מעט למצוא מקורות. זו היתה מלאכה קשה שבמקדש. בלי מאגרים, והציטוטים לא מדויקים. אחרי שעבדנו קשה ונעזרנו בכל מי שיכולנו נותרנו עם רשימה של "א" קטעים שלא ידענו להם מקור... באנו אצלו. רבינו נטל את הרשימה לידי, ואנו מולו מוכנים לרשום. קורא קטע ואומר לנו מיד את המקור בלי לזוז מהכסא. וכך קטע אחרי קטע. קטע אחד הוא אמר זה בתנחומא ותוך כדי דיבור שלף מהארון ואמר בדיוק היכן. [על כל השאר לא פתח ספר ואמר מהזיכרון את המקור בדיוק נמרץ]. על קטע אחד הוא דילג. כשסיים חזר לאותו קטע והרהר מעט, ואמר לנו בדברי חז"ל שבידינו אין את הקטע הזה לא בלשונו ולא בתוכנו... אבל תדעו לכם שזה לא פלא מכיון שלהגר"א היו מדרשים בכתב יד שלא נדפסו ואבדו, וזה ידוע בוודאות מתוך ספרו של בנו רב פעלים... דומני שאין צורך להסביר לקהל המבינים בעם מה המשמעות של אמירה כזו ש"אין בידינו".

יד. בשנים ההם נכנס בי חשק ללמוד ירושלמי זרעים. עשיתי לעצמי חשבון שירושלמי מועד נשים נזקין אפשר להחשיבו כלול בבבלי, לפי שהוא בתראה והביא מה שחשב לנכון לכלול. ומדרשי האגדה יש מקום לומר שמה שחשבו חז"ל להכרח הכניסו בש"ס. אבל כל התורה הנמצאת בירושלמי מפאה עד ביכורים איננה במקום אחר וזה חלק מוכרח בידיעת התורה. איני בטוח שזה מוסכם, אבל אמרתי את זה לרבינו בהזדמנות והיה נראה לי שמסכים לזה.

ניסיתי כמה פעמים והתייאשתי. כשיצא הכרך הראשון של הירושלמי של רבינו, ניסיתי שוב וראיתי שזה הולך בקלי קלות. כל שנה למדתי מסכת אחת ובמשך י"א שנים סיימתי סדר זרעים עם פירושו של רבינו.

תוך כדי הלימוד נודמנו לי הגהות, בערך 80 למסכת, ורשמתי ושלחתי לו. שלחתי על מסכת אחת ולא קיבלתי שום תגובה. כעבור שנה שלחתי על עוד אחת ועדיין אין קול ואין קשב. הפסקתי לשלוח. כעבור כמה שנים יצרו איתי קשר מבית רבינו ואמרו לי שעומדים להוציא לאור מהדורה מחודשת, והרב נתן את הירושלמי שלו עם הגהות, וצירף את המכתבים שלי שהיו שמורים אצלו ואמר לתקן הכל. אז הם שואלים אם יש לי עוד. אמרתי שיש לי עוד אבל מכיון שראיתי שרבינו לא מתייחס חשבתי שזה לא מעניין אותו.

יום למחרת שאמרתי את זה קיבלתי גלויה מרבינו, איני זוכר הלשון אבל התוכן היה שהוא מודה על ההערות, ורק היות שחתנו הגני' הוא הכותב והמדפיס לכן הוא ראה עצמו רק כשליח לשמור ולהעביר לו. כמובן שלחתי מיד כל מה שהיה לי באותה שעה על עוד כמה מסכתות.

טו. מאז, יצא פעמים רבות שנכנסתי אל הקדש פנימה, בדרך כלל בסיוע ידי' נ הגר"ג. ר"ג היה מנסה להציג אותי, זה הרב ש', בן של זה, חתן של זה, ר"מ ביישיבה פלונית, גיס של פלוני, (כל המראי מקומות הללו היו אמורים להיות לו מוכרים ביותר), והרב פניו קפואות. אין לו מושג על מי מדובר. עד שהיה ר"ג אומר הוא כתב לסבא את ההערות על הירושלמי, באותו רגע נהרו פניו כמכר ותיק וקרו... כלומר כל אופן ההיכרות שלו עם אנשים, גם היא אך ורק דרך תורתו. זה שפלוני הוא בעל כל מיני תוארים, לא מהווה הגדרה בעולמו של רבינו. אם פלוני הוא בעל קושיא פלונית או תירוץ פלוני וכדומה, מיד ידוע במי המדובר... קרה לי שבאתי פעם עם הנהלת מוסד מסויים שביקשו למנותני שם לאיזה תפקיד וביקשו ברכתו. היה אפילו צלם וכו'. הרב קפוא. ממש לא מוכן להגיב. התכופתי ואמרתי ר' גדליה לא כאן אז אציג את עצמי, אני זה שכתב את ההגהות וכו', מיד נתמלאו פניו אורה, הושיט ידו ובירך בהצלחה ושיבח וכו'... וכן בשעה שהכינו לדפוס את ה"דרך שיחה", אמר רבינו למטפלים שצריכים למצוא משהו שיבקר. יש דברים רגישים וצריך שיקול הדעת מה להשמיט. הציעו בפניו כמה שמות ואמר שאינו מכיר. ברגע שהרב צבי יברוב הציע את שמי בצירוף ה"יחוס" הנ"ל, מיד הסכים רבינו. ואכן זכיתי לסייע סיוע מועט.

טז. היה לנו בחור ביישיבה שהוריו היו מבוגרים מאד ולא מכירים בכלל את הקודים של בני ברק, בלשון המעטה. גיס שליט"א היה לו כאב. זקנו של הבחור הנ"ל החל לצמוח בגיל צעיר יחסית. הוא שאל את גיסי אם להתגלח, וגיסי לקחו לרבינו. רבינו הורה לו לא לנגוע בזקן... חלפו כמה שנים, היה קשה בשידוכים. אחיו היותר גדול טען בפניו הבחור שמספיק מסובך אצלם גם בלי הזקן הגדול הזה וכו'. הבחור חזר לרבינו, רבינו אמר מי אמר שהזקן יפריע לשידוך, אולי זה דוקא יעזור, אל תגיע... כעבור כמה זמן הציעו אותו לבית של יהודי ת"ח מיוחד מאד. הלה לא ידע בנפשו להכריע על טיבו ועניינו של הבחור. כששמע שיש לו זקן מגודל שאינו נוגע בו, הכריע שאם כך אין לו מה לחשוש. ודוק.

יז. ת"ח א' ממידועי הציעו לו עבור בתו בחור בן עלייה מיוחד גם בתורה ויר"ש וגם במידות. להבחור לא גדל זקן כלל ואבי הבת לא ידע אם יש לחוש לזה. הוא שאל להגרא"ל שאמר לו לשאול את ר' חיים. כששאל את ר' חיים, הוא אמר שאינו יודע. היה שם ר' אליהו מן שסיפר

בפני רבינו סיפור שלם עם מרן החזון איש שהציעו את הגר"ק להרב יעקב ולא היה לו זמן והחזו"א אמר שיביאוהו והוא ליטף את פניו ואמר שזה בסדר, ולכן הוא שואל אם אפשר להביא את הבחור לרבינו שיורה. רבינו נענע בראשו. הביאו את הבחור באיו תואנה ואמרו לרבינו מקודם שעוד רגע יכניסו את הבחור. הבחור [שהיו פניו חלקות לגמרי] ישב לידו ור' חיים דיבר עמו בלימוד כמה רגעים. אחר כך נכנס אבי הבת ואמר לו רבינו הוא בחור מצויין גדול, ויש לו זמן גדול מאד [אגרוסער בארד] ויהיו לו הרבה ילדים... למרות זאת הזקן הגדול ראה רק רבינו, אבי הבת לקחו דברי רבינו, וב"ה רק שנים מעטות עברו וביתו מלא זרע ברח"י בלי עין רעה.

יח. סיפר לי בנו של הרב ד"ר רוטשילד, שאביו אמר לרבינו שהוא חייב לעשות הליכות לצורך הבריאות. אמר לו רבינו אני עושה כל יום הליכות 3 פעמים. ר' משה רוטשילד התפלא מאד ושאל מתי והיכן הוא עושה הליכות. אמר לו רבינו ב"עושה שלום"...

יט. סיפר לי הר"ג (אולי זה כבר בספרו, אבל אמרו לי שיש קוראים כאן שלא יקראו שם ולא נורא), שראה איך הרב מספר לרבינית חלום שחלם. ובחלומה היתה הפסקת מים ופתחו הברזים ונשארו פתוחים. ואז חזרו המים והחלו הברזים לזרום, והוא היה לבד בבית וראה שהכיוורים עולים על גדותם ועוד מעט כל הבית מתמלא כולו מים, אבל בחלומה הוא לא ידע איך סוגרים ברזים והוא היה אובד עצות... הרבינית צחקה ואמרה לו תסלח לי חיים, אבל זה לא כל כך רחוק מהמציאות...

כ. עוד על ספרו ה"דרך אמונה". אני זוכר בשנים הרבות שהוא עבד על זה בכולל, היו לו מחברות רבות בתיקו, אולי מחברת על כל פרק ברמב"ם זרעים. היה רשום בחוף בכתב נאה על איזה חלק ברמב"ם זה קאי. ולכל הלכה מוקצבים כמה וכמה דפים. והוא עבר באופן שיטתי על מאות ספרים למצות מהם מסקנות בענייני זרעים, ושיבץ כל דבר במקומו. הכוונה אחרי שכבר כתב את העולה ממפרשי המשנה והירושלמי והרמב"ם והשו"ע וכדומה. ספרים כמו אחיעזר, דבר אברהם וכו' וכו'. ורק כשגמר לקבץ הכל, שב לכתוב מסודר הלכה אחרי הלכה... חשבתי לעצמי שרבינו קיים את ה'למיגרס והדר ליסבר' בהיקף רחב יותר. מגיל טו עד שלושים בערך שינן את כל התורה כולה בגירסה. גם אז כתב כמה וכמה קונטרסים שחייבוהו ללמוד מעט בעיון. אבל יחסית בהיקף קטן. ומגיל שלושים זמני לימוד החובות היו כבר רק כמה שעות לפנות בקר, וכל היום למד בעיון נורא סדר זרעים ויכול היה להשתמש בכל אשר רכש לו בשנים שקדמו. גם סגנון לימודו בעיון כבר נעשה מושפע מרוב בקיאותו. כלומר, חילוקים ברורים, מוכרחים, לא נסתרים ממקום אחר, הגדרות קרובות לפשט וללשון, וכדומה. אבל לא לי ולדכוותי לומר הגדרות בדרך לימודו. נשאר משהו לגדולים וטובים.

וראיתי להעתיק כאן לשונו של אברך ת"ח א' מבני ביתו הקבועים של רבינו, ששלח לי קונטרס שלם על רבינו מסודר לפי נושאים, וכך כתב בנושא זה: היה זה בתקופות שלמדנו בחברותא כשעה עד שעתיים ביום בצהריים, בקצב של משנה אחת בעיון במשך כשבוע ממסכתות פאה וביכורים ועוד. למדנו היטב את הרע"ב והתיו"ט ומשנה ראשונה וחידושי אנשי שם ושאר המפרשים על הדף, למדנו את הר"ש והר"מ, זכינו לעיין בירושלמי ומפרשיו עד מקום שידינו מוגעת, ומטבע הדברים כבר היו לנו הרבה הערות ומו"מ וחידושים. בהמשך עיינו ברמב"ם ונו"כ עם כל ההפניות שבספר המפתח של רמב"ם פרנקל, כגון מנחת חינוך, ושאר גדולי האחרונים. ובסוף בתורת "סיכום" של הכל למדנו בדרך אמונה... אילולא חישבנו את הדעות והשיטות לפני כן, לא היינו מבינים את עומק הפשטות שהגר"ח טמן בשורותיו. והנני נזכר שפעם למדנו סימן עמוק ונפלא ב"אגרות משה" שמחדש מהלך ישיבתי ברמב"ם מוקשה ומסיק שיש ב' דינים ומיישב לפי זה סוגיות שלמות, ואח"כ ראינו איך הגר"ח מבאר את הרמב"ם בלי שום קושיה, רק בפשטות, שכאן זה מדין א' ולכן פוסק כך וכך, ושם זה מדין ב' ולכן הפסק אחר. בקיצור כל הלומדות הארוכה מתומצתת בשורותיי.

כא. סיפר לי אחי הנ"ל שהיה נוכח בחוה"מ"ס שהגיעה אלמנה טרייה מליקווד עם 8 יתומים. היא עמדה בדלת ורבינו התייחס לכל ילד בנפרד. הקטן היה בן שנתיים ורבינו שאל היכן הירמולקה שלו. הרב אברהם רובינשטיין מיד הוציא את כיפתו מתחת כובעו וחבשה לילד. א' הנוכחים לחש לר' אברהם כשנצא תקח חזרה את כיפתך, רבינו הגיב מיד אם כך גם הברכה תחזיק מעמד רק עד הדלת... כידוע שהיה אומר כך הרבה, בקשר לפיאות או לשעון.

כב. סיפר לי אחי ר"ל שהיתה בעיה בריאותית אצל רעייתו וכבר רצו לנתח. בא לבקש ברכה וקיבל בצירוף הוראה שא"צ ניתוח. תוך כדי שיחה נחשף השרוול ורבינו ראה שעון על היד ואמר לא ילבש וכו'. אחי אמר שהוא חייב שעון. הרב אמר לו תחזיק שעון אבל לא על היד. אחי אמר לו שהוא משמש כמשגיח וכשבחור מאחר הוא מביט בשעון לראות מתי מגיע, וכשיש לו שעון ביד הוא עושה זאת בלי למשוך תשומת לב, ואם יוצרך להוציא שעון מהכיס או להביט בשעון הקיר זה ימשוך מדי תשומת לב וכו'. רבינו אמר לו תלמידים צריכים לפחד מהמשגיח, לא המשגיח מהתלמידים. אחי העיד שמאותו יום חש שינוי עצום בדרך ארץ של התלמידים... לימים קיבל תפקיד בחו"ל והיה טס הרבה, וסבל מבלבול בזמנים וחזר ללבוש שעון על היד. ומיד חזרה הבעיה אצל רעייתו.

כג. ועוד ממקור ראשון. אברך שבתו הכלה עמדה קרוב לנישואין ואורח בזמנו לא בא. בלית ברירה לוקחים כדורים ולא רצוי כידוע. הוא התיעץ עם א' המומחים והלה אמר לו את ההדרכה המקצועית. אבל הפטיר בסוף השיחה כבעל כרחו שאנשים הולכים לר' חיים והוא מברך וזה מסתדר תוך 24 שעות. הלה ציין שהוא לא יודע להסביר אבל זה פועל תמיד. האברך התקשר וביקש מר"ג לארגן ברכה. עברו כ"ד שעות ולא הגיע. התקשר לר"ג. ר"ג אמר לו שהוא ביקש קצת יותר מאוחר בשעה זו וזו. ואכן ממש באותה שעה זה הגיע.

כד. ענין אחר. ידוע שהוציאו בחיי הרב כמה וכמה ספרים מלאי סיפורים עליו. זה היה נראה משונה שהוא מסכים. גם כמה ספרים של תשובות מהסוג שהוא שולף והן לא בהכרח לכבודו. הוא ידע להוציא ספרים מושקעים כידוע. דומני שהקו שלו היה ברור לגמרי. אם זה יכול לחזק יהודים ולהוסיף כבוד שמם, הוא מניח את אי הנעימות שלו בצד. ואף היה מסוגל לזרז להוציא, כאילו זה לא נוגע לו אישית. סוג של מדת ההשתוות. כמו שהוא לא ידע מה זה כבוד, הוא לא חש כלל לבזיזותו.

כה. אמר לי גיסי הגר"ח"ש שהכירו היטב היטב, שרבינו הוא האדם היחיד בעולם שהוא יכול לומר עליו שהוא לא היקל מעודו בשום איסור אפילו קל שבקלים. למשל, הם למדו לפני עלות השחר. לנערים שלמדו איתו היה מוכן קפה ועוגות, אבל הרב שתה רק מים. אפילו לא קפה. וזה כבר לא הלכתי, רק הנהגה על פי קבלה.

הוא אמר שנסע עמו פעם לבקר חולה ממתפללי לדרמן שהיה גר בכופר הישוב ברמת גן. הם נסעו בקו 61 שהיה מלא פריצות. המספר אמר שלו זה מאד הפריע, אבל ראה בבירור על רבינו שהדבר לא מגיע אליו בכלל. היתה לו הרגשה שאין לרבינו בכלל יצר הרע.

בשעתו התפרסם שמרן הגר"ל אמר שיהודי שעבר אפילו פעם בחייו על דרבנן, כבר לא יכול להיות ר' חיים.

כו. דובר הרבה על ההתמדה, על היגיעה, על הידיעה, על דקדוק ההלכה, על החסד עם הבריות, קצת על הקדושה הנוראה, ועדיין לא דובר מספיק על המידות המופלאות. ההליכה בתמימות, הענווה המוחלטת והפשטות, האמת, ועל כולנה המאור פנים והסובלנות.

מסתובבת שמועה שהרב שמואל מאיר אמר לרבינו שבגלל זה הוא מפקפק בחכמת הגרפולוגיה למרות שהוא עושה בה שימוש רב לסייע. כי הראו לו את הכתב של רבינו בלי לומר לו מי זה והוא אמר שהכותב כעסן. והרי רבינו ממש ההיפך. רבינו אמר לו שאכן יש לו טבע של כעסן והוא צריך כל יום לעבוד על זה. אני לא בטוח שזה נכון, לא הסיפור ולא המציאות הזו. אבל מסתבר שמיום בראו אלוקים אדם על פני האדמה עוד לא היה מי שסבל נודניקים כמוהו... הרי בדרך כלל לאדם רגיל לא באים הרבה, ולגדולים אין גישה. אבל אצלו באו כל העולם, והדלת כמעט תמיד פתוחה. הטרידוהו בשטויות וזוטות שאין לתאר ואין לשער, ומימיו לא נראה בו קוצר רוח, ולא מילה תקיפה. לית דין בר נש כלל וכלל.

כו. נערה אחת, בת של ידיד שלי, ישבה בבית אביה עד גיל מבוגר מאד. הלכה אצל אוהבן של ישראל רבי יעקב איידלשטיין זצ"ל ובכתה לפניו. שאל אותה הרב, מה המקצוע שלך. ענתה, תופרת אני. אמר לה הרב, את צריכה לשמש תלמיד חכם אמיתי במקצוע שלך, וישועתך קרובה לבוא. על כן תלכי אצל הרבנית בת שבע קנייבסקי ותבקשי ממנה שתאפשר לך לתקן משהו בבגדייך של בעלה הקדוש... הלכה אותה ריבה אצל הרבנית וביקשה כאשר הדרך אותה הרב איידלשטיין. אמרה הרבנית, את הבגדים של בעלי אינני נותנת לאף אחת לתקן חוץ ממני. זו הזכות שלי ואינני מוותרת על כך. למרות שכואב לי מאד מצבך ואני מאמינה לסגולה של ר' יעקב אבל לצערי הרב לא אוכל לוותר... הנערה ישבה ובכתה מקירות ליבה. אמרה הרבנית ע"ה, ראי נא, יש לי בת יקרה וחשובה, אשת הגר"ק שליט"א, ויש לה בית עם ילדים ויש צורך בהרבה תיקונים בבגדי בני הבית, לכן נא אליה וסייעי נא בידה, ואני אברכך שמשם תבוא ישועתך... הלכה הנערה לבית הרבנית ק' שתחיי, והציעה את עזרתה, ואכן ישבה שם כמה ימים ותיקנה את כל הטעון תיקון שנצטבר מימים ימימה על צד היותר טוב. באותן ימים ראה הגר"י נערה זרה ויושבת זה כמה ימים בביתו, התעניין אצל הרבנית שלו לפשר הדבר וסיפרה לו את כל אותו הענין... נפל בדעתו רעיון של שידוך להציעה לתלמיד מהכולל שלו, בחור מבוגר בעל תשובה יקר מאד. ואכן מה יצא הדבר, ובנו בית נאמן בישראל באהבה ואחוה וכו'. נמצא שאכן משם באה ישועתה בפועל ממש כפשוטו.

כח. [הקטעים הבאים הם על פי ההספד של הגר"ח ש"ש שליט"א]. לפני כחמישים שנה היתה ברחוב וילקומירר חנות מכולת גדולה של גב' שבשזובין. בעלת המקום היתה אלמנה ולה בן יתום שהיה ל"ע גם נכה פולני. הבן ביקש מרבינו שילמד עמו ולו זמן קצר. אמר לו רבינו שבעיקרון הוא היה מוכן אבל אין לו זמן. אמר לו הבחור, הרי אתה צועד מהכולל לבית, אני אקח אותך ברכבי ואת הדקות שתרויח תלמד איתי. רבינו הסכים, וכך עשו במשך תקופה מסויימת... הרבנית הביעה את צערה בפני באי הבית ואמרה, הרי הרב לא עושה התעמלות ואינו הולך כלל, הדבר היחיד שנותר לו זו ההליכה המועטה מהכולל ולא עושים לו טובה שלוקחים אותו ברכב... אלו שהכירו את הרב בשנים ההם לא היו מעלים על דעתם לפי אורח חייו וטבעו שהוא יזכה לאריכות ימים, והקב"ה נתן לו חיים ארוכים. ידוע שהיו הרבה שניסו לשכנע את רבינו שיפסיק להקדיש כל כך הרבה זמן לציבור, ובפרט כשבגלל זה הוא לא מתקדם בכתיבת ה"דרך חכמה" על קדשים, והיו לו חלומות לכתוב גם על טהרות, ורבינו אמר שהחזו"א ואביו היו אומרים על הנושא הזה שאדם לא יודע בזכות מה הוא חי, ויתכן מאד שלולא החסד הזה הוא בכלל כבר לא היה כאן.

כט. ידיד נאמן היה לרבינו בשם הגר"ר בערל ויינטרויב זצ"ל. הוא היה לצידי מימי נערוּתם הצעירה בלומז'א, וכל ימיו היה שכן וידיד קרוב מאד לרבינו, ר' בערל היה זה שמלווה את רבינו לכל הסידורים, שכן רבינו לבדו לא היה מצליח להסתדר. כגון לרופא שיניים או ללשכת גזים, הוא סיפר שבפעם האחרונה שהיו בלשכת הגזים, שאלו את הבחור חיים היכן אתה לומד וענה בלומז'א. שאלוהו היכן זה לומז'א וענה בפתח תקוה. שאלוהו באיזה רחוב, והבחור לא הצליח להיזכר בשום אופן. כנראה אחרי עוד כמה תשובות מוזרות, כתב הפקיד שהוא בחור משונה

ל. כדאי לציין שהיכולת ללמוד בשקידה הוא גם סוג של כישרון, וכישרון הזה היה רבינו בעל כשרון גדול ומופלא מילדותו. משהו שאל את מרן הרב אלישיב שמציעים לו עבור בתו שני בחורים, א' בעל כשרון והשני מתמיד. אמר לו הגר"ש, בעצם אתה שואל אם להעדיף כשרון של תפיסה מהירה או כשרון של התמדה. יש ביטוי ידוע ש"המעולה שבכשרונות הוא השקדנות".

מספר הגר"ח ש"ש שאמר לו הגאון ר"נ שולמן זצ"ל, נכנסים לשיבה שני בחורים א' עילוי והשני מתמיד לא כשרוני. העולם בטוח שהעילוי עומד להיות המוצלח שביניהם, ואני יודע בוודאות שהסיכוי להיות אדם גדול הרבה יותר גבוה אצל המתמיד. וסיים הגר"ח ש"ש שאכן כל עוסק בחינוך יכול להצטרף ולהעיד על כך.

לא. כששומעים על ההיקף הנורא של רבינו בידיעת כל התורה כולה, זה יכול לגרום לחשוב הוא היה מלאך כנראה, ואם כן מה זה נוגע אלי. ולכן חשוב לדעת שרבינו לא נולד מלאך כזה. גם הוא בתחילת דרכו היה כמו כולנו.. אני [הגר"ח ש"ש הנ"ל] מעיד כשלמדתי עם רבינו והיינו נזקקים לעשות חשבון, כגון 536 כפול 4. רבינו לא ידע לעשות את התרגיל הידוע של כפל. הוא היה מחשב לאיטו בראש שפעמיים 536 זה 2144, ופעמיים 1072 זה 2144.

לב. יום אחד לפני כשלושים שנה, הוא החליט שקידוש החודש זה מקצוע בתורה שחסר לו, ועליו ללמוד את זה גם אם זה לא מתאים לו כלל. ידידו הנאמן הגר"ב הנ"ל אמר לו, חיים עזוב, זה לא בשביל הראש שלך. ר' חיים לא ויתר. הוא שמע שיש בכלל סלבודקה אברך בשם הרב הסגל שלמד היטב את הנושא [ואף כתב עליו ספר בשם מגיד הרקיע] וידע להסביר. ר' חיים נסע במונית אליו לכולל וביקשו לקבוע עמו לימוד בסוגיא זו... הרב הסגל הציע כמובן שהוא יבוא לרבינו ללמוד. רבינו כבר היה אז בן ששים ויותר ופקיע שמיה כא' מגדולי הדור. רבינו סירב על פי הגמרא הידועה במנחות (דף ז) שאבימי רבו של ר"ח התעקש ללכת אצל תלמידו שיחזיר לו מה שנשכח ממנו, כי "הכי

מסתייע מילתא טפי". ואכן במשך תקופה ארוכה היה מגיע הגר"ח עם כל זקנותו, כבודות ורוב פירסומו, ולומד עם האברך הג"ל... ואז יצא לעולם ספר שקל הקדש, ובו ביאור על הרמב"ם בקידוש החדש, שנלאו רוב חכמי לב להבינו, גם מוכשרים גדולים בחשבון, ורבינו מחשב שם את החישובים הכי מסובכים זקן ורגיל. וכבר הזכיר זאת בנו בהלוייה שחישובים פשוטים כמו היחס בין לירות לשקלים לא היה מסתדר בלי עזרה, אבל כשזה מקצוע בתורה, רבינו עמל עד שהשיג... כלומר, אכן כשרון מהסוג המצוי לא היה כנראה, אבל כשרונות של ענווה ושקידה וכדומה היו גם היו, וזה סוד הצלחתו של רבינו.

לג. בתקופה שלמדנו [מספר הגר"ח"ש] היו מעשים בכל יום שדיברנו על דבר שקרה אתמול והוא לא זכר מאומה. הייתי בטוח שהוא עושה את עצמו. אחר כך שמעתי שהוא היה מתאמץ לא לזכור כלום חוץ מתורה ואף היה מתפלל על כך... הוא רצה שכל תא במוח שלו יהיה פנוי לזכור ידיעות מן התורה. ואת כל כח המחשבה שלו שיעבד רק לתורה. בשביל להבין ענין בתורה הוא הפעיל את כח החשיבה ואף הצליח נוראות, כשזה לא היה בשביל תורה הוא לא היה מוכן להפעיל חשיבה, והיה מתנהל כבטלן נורא ותמים מובהק.

אני זוכר שר' נתן איינפלד בא מאמריקה והביא עבורו צ"ק של 5000 דולר. הוא הציע לרבינו שיפרוט עבורו את הצ"ק למזומנים. רבינו שמח. ר"נ פרט את הצ"ק אצל ר' נח וזה לקח יומיים (כנראה כדי לפתור איזו בעיה של ריבית ואכ"מ). כשבא אחרי יומיים עם הכסף, רבינו לא זכר כלל שהיה סיפור עם צ"ק שהגיע לו... עשיתי אז חשבון שבזמן ההוא זה היה ערך של ששית דירה בערך. בן אדם מקבל סכום שכזה והוא לא זוכר כלום כעבור יומיים. זה היה מסוג הסיפורים שלכן טעיתי לחשוב שהוא פשוט עושה את עצמו כאינו זוכר. עד שקלטתי שכדי שרבינו יזכור משהו צריך לדאוג שזה יהיה קטע ברש"י או במ"ב. מה קרה אתמול במילי דעלמא הוא לא מסוגל לזכור, אבל איך למצוא כל ידיעה בתורה כהרף עין, בלי שום מחשבים, את זה הוא זכר טוב מאד.

לד. יום אחד הרבנית אומרת לי [להגר"ח"ש], שמע סיפור. היה כאן יהודי מתקרב ליהדות שביקש מאד לקחת את הרב לירושלים לסנדקאות ברכבו החדש. הרב מתיישב והמכונית לא מתניעה. הרב יצא והחל ללכת. והנה הרכב נדלק. הלה רדף אחרי הרב וקורא לו לחזור. הרב חוזר ושוב זה לא מתניע. הרב יצא ואחריו בעל הרכב. הרב שואל אותו, תגיד האם המכונית הזו קנו אותה מכסף של ריבית. הלה החזיר ואמר שהוא עצמו נזהר מריבית, אבל השותף שלו באמת מתפרנס מהלוואות בשוק האפור והוא זה שקנה לו את הרכב במתנה... מסיימת הרבנית ואומרת, "נו אז האם לא היה כדאי". כוונתה היתה למה שאנחנו מדברים כאן. היו שנים רבות שהיא ראתה איך יש כאלו שאינם מבינים כלל בטיבו של בעלה, ומה הוא חושב על עצמו, והיא המשיכה לתמוך בו ולגדלו בלי להסתכל על כלום, רק על שקידתו ומידותיו ויראתו הקודמת לחכמתו, להיות אשת חבר, בלי לחפש להיות אשת ת"ח מפורסם. והיא מבטאת את שמחתה על שבכל זאת זכתה לראות עולמה בחייה, לאן הגיע בעלה.

לה. אני מעתיק מה שכתב ת"ח אחד (הררי"ל) מבאי ביתו אודות ההתמדה של רבינו: אשרי מי שזכה לראות אותו בכל שבוע בערש"ק בין הערבים יושב על כסא וסטנדר בראש גרם המדרגות לעין כל, חוטף עוד קצת לימוד עד שיחשיך. או לראות אותו הולך סובב ברחוב נחמיה בין הערבים של יום שב"ק עד זמן ערבית.

והנה ידוע בכל ישראל שהיה מסיים כל הש"ס בבלי וירושלמי בכל שנה [החברות שהתחלפו במשך השנים שלמדו עמו סדר של 7 דפים ביום בצעירותם, הידועים לי, נכד דודו הג"ר צבי רוטברג, המתמיד המיוחד רבי בן ציון זילבר, ר' נחמ"י פפר, ועוד].

ולא זו בלבד אלא שסיים גם תנ"ך ומדרשים וברייתות וכו' בכל שנה. סדר הנ"ך היה פעם בשבוע בשבת בסעודת היום על השולחן עם ילדי המשפחה, היו כמה ספרי ג"ך ור' חיים מקריא כדרכו, ומבאר פה ושם, והנוכחים ילדיו הצעירים ואולי גם איזה נכדים, מטים חצי אוזן ובעיקר משתובבים. (מפי "החברותא" לג"ך, אחי זצ"ל, שהיה בילדותו הולך בכל שבת קודש לבית הגר"ח ומצטרף אליו ללימוד זה).

היה נוסע שנים רבות לכל מקום שהוזמן לסנדקאות, גם שעות שלמות של נסיעה לצפון או לדרום, כמעט בכל יום היה לו סנדקאות, וכשאמר תחנון בשחרית היה יום יוצא מן הכלל. והסיבה שהסכים ולא חשש לביטול תורה, כי למד בדרכים באותו צורה שלמד בכולל ובבית. [א.ה. ידוע שכך השיב לחותנו ששאל אותו מדוע הוא נוטל סנדקאות ולא חושש לביטול תורה]. כל הזמן למד בלי הפוגה והסחת דעת. [א.ה. יש לציין שלמד בעל פה ובמחשבה ולא מספרים, משום דנפיק מפומיה דאביו הסטייפלר שקריאה בספרים בדרכים מזקת לעיניים].

היה פעם נהג שניסה לדבר בדרך, לפי רמתו, וסיפר משהו על כלב, הגר"ח השתתף בשיחה בנעימות ואמר לבן לווייתו [נדמה לי בנו שאול כשהיה בחור], בוא נחשב היכן מוזכר כלב בש"ס, ועברו בקול על כל הש"ס בדרך ומנו את הפעמים שמוזכר "כלבא" בכל מסכת ובכל פרק.

לו. עוד כתב הררי"ל: פעם התייעץ עמו אחי זצ"ל על בעיה של חברותא בשיבה, ובין הדברים אמר לו הגר"ח, שהחברותא הכי טוב הוא הסטנדר, וכשמתרגלים אליו הוא לא עוזב אף פעם, וכך נעשים גדולים באמת. עכ"ל כמעט בדיוק. ונאים הדברים למי שאמרן.

וזכרני שבשנת תשמ"ט החליטו שני אברכים מכולל פוניבז' לייסד עיר חרדית חדשה להקלת מצוקת הדיוור (ר' דוד שרייבר ויבל"ח ר' יצחק טיקוצ'ינסקי) והתייעצו עם הגרא"ל שטיינמן, שאמר שעיר של תורה תצליח להיות כזאת רק אם יהיה גר בה אדם גדול כמו שהיה החזו"א בבני ברק, ובקשו מהגרא"ל לעבור עמהם לעיר החדשה, ואמר שהוא כבול לסדרי הישיבה הקטנה והכולל ואין באפשרותו לשנות. והציע להם שיקחו את מחותנו הגר"ח קנייבסקי "שימו לו שם סטנדר ותגידו לו שפה זה לדרמן. אצלו אין הבדל איפה הוא, בכל מקום ילמד אותו דבר".

לז. כבר יצאו המון ספרים עם תמונות, איך קיים בכל פרט ופרט את ההלכה עם דקדוקיה. זכרני ששנים רבות מילדותי התפללתי במנחה גדולה בשבת בלדרמן והגר"ח היה ש"ץ קבוע. אמרו שזה מחמת חשבון ק' ברכות, [דהיינו להרויח שבע ברכות דחזרת הש"ץ כדי להשלים מנין הברכות].

מקומו בלדרמן (למטה) היה בטור הצפוני סמוך למעבר שליד הבימה, לפני הסטנדר שלו היה עמוד של ביהמ"ד. כשהגיע לשמונה עשרה היה מסיט את הסטנדר לצד ונצמד לעמוד, כפי ההלכה שעדיף להתפלל לפני קיר כמ"ש ויסב חזקיהו פניו אל הקיר וגו'.

לח. כשהיינו ילדים והתעוררה שאלה הלכתית היינו עולים לר' חיים. לחברי שנעשה בר מצוה בחודש אייר נקרקע המתלה של החליפה בשבועות שחל בערב שבת, והוא עלה לשאול את ר' חיים אם זה יהיה טלטול בשבת, ר' חיים ראה את המתלה וענה שזה טלטול שלא לצורך האסור גם ביו"ט, והורה לו להשאיר את החליפה בביתו, ונתן לו ליומיים חליפה של בנו שאול. [א.ה. הלא הוא בנו חביבו הגרי"ש שליט"א].

לט. כשנשאל פעם על ברכת בורקס, לא ידע מה זה. הרבה פעמים [א.ה. כמעט תמיד] היה שואל את הרבנית מה הברכה על מה שהגישא לו... והכי מדהים, הוא חי לגמרי מחוץ לציביליזציה, כלומר לא היה לו קו טלפון בבית מעולם, ניח. על סלולרי מאן דכר שמיא. לא היה לו חשבון בנק מעולם... (שמעתי את הרבנית מדברת על זה עם חשמלאי שבא לתקן את הבוילר). הוא חי עם בבלי וירושלמי, ופה נעצר הכל.

מ. זוכר אני מילדותי לפני קרוב לחמישים שנה את תנועת ידיו הרגילה, שתי ידיים מעל החזה. כך הלך ברחוב. וכך היה בביהכ"נ. [א.ה. כוונת הרב הכותב לדברי חז"ל על רבי יהודה הנשיא שנקרא רבינו הקדוש לפי שלא הוריד ידיו מתחת לאבנטו]. נדמה לי שאמר פעם או כתב כי לא השתמש בסבונים בלכתו למקוה.

מא. כמו כן לא הסתכל במראה מעולם ולא הכיר תמונת עצמו. באחת הפעמים שבא לבקר את קרובי זצ"ל בחוליו (בשנות תש"ס), כשיצא, ליווהו אבי החולה זצ"ל ודיבר עמו, מחמת שהמקום היה צר הלך האבא מאחוריו וכך דיברו בדרך החוצה. כשעברו את דלת החדר היה צריך להמשיך לימין, ואילו בדיוק ממול הדלת היתה דלת הזזה של ארון שכולה מראה מלמעלה עד למטה. הגר"ח המשיך ישר ונעצר ליד המראה כי היה לו "פקק תנועה", עמדו שם אנשים... [הוא ראה במראה שורה של אנשים שהיו באמת מאחוריו אבל היה נדמה לו שהם באים מולו], והוא ממשיך לדבר עם האבא שכביכול עומד מולו במראה מאחורי האיש הזקן... יש הרבה להאריך איך שלא הכיר צורת מטבע.

מב. לפעמים היו לו "ווארטים" עם טיפת הומור, [א.ה. אולי היה מתכוון להעיר משהו בעדינות, אבל הסגנון היה בהומור], וזה היה בשביל להעלות חיוך על פני הניגש אליו. למשל כשהגיע משהו עם חולצה עם שרוולים קצרים לבקש ברכה, היה יכול לומר לו "ה' יתן לך כסף שיהיה לך הרבה בד" ומתכוון שיצחק...

לפי היכרותי עמו משנים עברו, מאותו סגנון ואותו טעם התחיל "להעלות" את הקנייטש של הכובעים של הבאים אליו עם כובע קנייטש, אבל מה לעשות שהם או הנכדים הצעירים לקחו זאת מדי ברצינות, והמגיעים אליו התחילו להעלות את הקנייטש לפני כניסתם.

אז הוא החל להצביע על השעון יד ואומר "לא ילבש". ושוב, במקום לקבל את זה כיחם אישי, כקירבה והתעניינות שלו באורח הבלתי מוכר, לפני שהוא מייעץ או מברך, החלו לחלוץ את השעונים לפני שנכנסו אליו. [א.ה. ע"כ דעת הכותב על פי התרשמותו, אבל לאחרונה התפרסם ששמע כן מהחזו"א ואכן היתה מעורבת לו גם כוונה להעיר הלכתית או קרוב להלכה, ויש מקרים שתבע זאת באופן ברור לא כהומור וכדומה. ובכל זאת כנראה צודק הרב הכותב שהיה מעורב כאן הרבה רצון להראות חביבות].

מג. "הסתפקות במועט": היה כדאי לראות את הבית הקטן, להכנס ל"חדר השינה" ולראות את המיטות של הברזלים עם הקפיצים. להכנס למטבח וכו'. לראות שאין כלום בבית חוץ מתורה... גם הבית עצמו לא שלו. כמדומה שמעולם לא היה לו דירה של עצמו, הדירה הזאת היא של כולל חזון איש. הדירה הקודמת (ברחוב רש"י פינת רחוב אור החיים) היתה של ר' וולף רוזנגרטן משוייץ. היתה זו דירת 2 חדרים, חדר אחד למשפ' הגר"ח (וכבר היו להם תינוקות), וחדר שני למשפחת ת"ח אחר. והשתמשו שתי המשפחות כאחת בהול ובמטבח ובשירותים ואמבטיה. ודי לחכימא... לפני זה היה הגר"ח גר ב'בית הופמן' הקיים עד היום (רח' הרב בלוי 5), בשותפות עם עוד 3 זוגות בדירה אחת! והרהיטים (המינימליים ביותר, שהרי נכנסו לחדר בודד...) היו מיד שניה. וכך גידלו 8 ילדים ולא חשבו על עולם הזה.

מד. זכורני שפעם היתה שריפה שכילתה חצי מדירתו, והגר"ח רק שמע מזה ומיד התרונן משמחה, מה שימח אותו באותו רגע? שאמש סיים לכתוב כך שלם של "דרך אמונה" ואת כל המחברות שלח לרבי דוב לנדו לביקורת, ואינם בבית. איזו השגחה פרטית!!

מה. יצא לי לראותו לומד וכפתור הסוודר שלו קרוע, ובתוך כך נכנסים רבנים לשאול שאלות בתורה ואחרים לבקש ברכה, ובאמצע הרבנית ניגשת לתפור לו את הכפתור, והיות וזה קשה לשכחה [לתפור בגד בעוד האדם לבוש בו], ויש עצה ללעוס דבר, ולכן הביאה לו חוט, ולעסו והמשיך ללמוד תוך כדי שהיא תופרת. ואחרי שכבר סיימה, רבינו עודנו באמצע לימודו ושיחתו ולא שם לב, עד שהיא אומרת לו "חיים סיימתי, תוציא את החוט".

